



EMLÉKKÖNYV

A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM
SZÁZHUSZONÖT ÉVES
JUBILEUMÁRA

EMLÉKKÖNYV A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM 125 ÉVES JUBILEUMÁRA



ELSŐ RÉSZ

EMLÉKKÖNYV

A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM SZÁZHUSZONÖT ÉVES JUBILEUMÁRA

ELSŐ RÉSZ



T3 KIADÓ

Sepsiszentgyörgy – Sf. Gheorghe
2002

ACTA (SICULICA) – 2001/1
Székelyföldi múzeumi évkönyvek

EMLÉKKÖNYV
A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM
SZÁZHUSZONÖT ÉVES
JUBILEUMÁRA

Sepsiszentgyörgy

Szerkesztette WOLF Tamás
Az évkönyvsorozatot grafikailag megtervezte
ÜTŐ Gusztáv
Borítóterv PÉTER Alpár
Tördelőszerkesztő BOTOS Kamélia

T3 Kiadó – Sepsiszentgyörgy
Felelős kiadó TULIT Ilona

Megjelent
a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma Nemzeti és Etnikai
Kisebbségek Főosztálya és a
Nemzeti Kulturális Alapprogram
Múzeumi Szakmai Kollégiuma
támogatásával,
Délkeleti Intézet-program
keretében

A borítólapon az épülő
Székely Nemzeti Múzeum
(a FOTOFILM Kolozsvár képeslapjának
felhasználásával)

Hátsó borító:
a Nemes Székely Nemzet címere
KEÖPECZI SEBESTYÉN József
munkája alapján



NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA



ISBN-973-8103-27-4
ISSN-1224-7901

Első rész

Az olvasóhoz	5
Către cititor (Rezumat)	5
To the Reader (Abstract)	5
BOÉR Hunor, BIRÓ Rózsa, A Székely Nemzeti Múzeum kezdetei, 1875–1881	7
BOÉR, Hunor; BIRÓ, Rózsa, Începuturile Muzeului Național Secuiesc, 1875–1881 (Rezumat)	44
BOÉR, Hunor; BIRÓ, Rózsa, The Beginnings of the Székely National Museum, 1875–1881 (Abstract)	44
PAIS Ágnes, Adatok NAGY Géza sepsiszentgyörgyi éveire	59
PAIS, Ágnes, Géza NAGY în Sf. Gheorghe (Rezumat)	83
PAIS, Ágnes, Géza NAGY in Sepsiszentgyörgy (Abstract)	83
LÁSZLÓ Attila, Kiadatlan megemlékezés LÁSZLÓ Ferencről 1937-ből	85
LÁSZLÓ, Attila, Comemorare inedită despre Francisc LÁSZLÓ din 1937 (Rezumat)	97
LÁSZLÓ, Attila, Unedited Commemoration about Ferenc LÁSZLÓ from 1937 (Abstract)	97
LÁSZLÓ Ferenc, CSUTAK Vilmos, A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának jelentése a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez a Múzeum 1915. évi működéséről és állapotáról	99
LÁSZLÓ, Ferenc; CSUTAK, Vilmos, Raportul consiliului director al Muzeului Național Secuiesc către Inspectoratul Național al Muzeelor și Bibliotecilor privind activitatea și situația Muzeului în anul 1915 (Despre publicare)	110
LÁSZLÓ, Ferenc; CSUTAK, Vilmos, Report of the Managing Staff of the Székely National Museum towards the National Department of Museums and Libraries regarding the Activity and Situation of the Museum in the Year 1915 (About the publication)	110
SÁS Péter, KÓS KÁROLY két levele a Székely Nemzeti Múzeumhoz	111
SAS, Péter, Două scrisori ale lui Károly KÓS către Muzeul Național Secuiesc (Rezumat)	113
SAS, Péter, Two Letters of Károly KÓS to the Székely National Museum (Abstract)	113
KÓNYA Ádám, BOÉR Hunor, A Székely Nemzeti Múzeumba tervezett fal- és üvegfestmények	115
KÓNYA, Ádám; BOÉR, Hunor, Planuri de decorare interioară a Muzeului Național Secuiesc (1911–1943) (Despre publicare)	139
KÓNYA, Ádám; BOÉR, Hunor, Plans for the Inner Decoration of the Székely National Museum (1911–1943) (About the publishing)	139
TÓTH Szabolcs, BOÉR Hunor, Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között	163
TÓTH, Szabolcs; BOÉR, Hunor, Activități culturale ale Muzeului Național Secuiesc în perioada interbelică (Rezumat)	199
TÓTH, Szabolcs; BOÉR, Hunor, The Cultural Activities of the Székely National Museum in the Period between the Two World Wars (Abstract)	199
BOÉR Hunor, Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez	217
BOÉR, Hunor, Date privind istoria interbelică a Muzeului Național Secuiesc (Despre publicare)	234
BOÉR, Hunor, Data about the History of the Székely National Museum between the Two World Wars (About the publication)	234

Az olvasóhoz

A 2000. évben a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt esztendő's fennállását ünnepelte. Annak ellenére, hogy a történelmi Magyarország, majd Románia területének egyik legjelentősebb múzeumi intézménye volt, és 2000-ben is az, és annak ellenére, hogy az egyetlen kisebbségi magyar tudományos és művelődési intézmény, amely eredeti jellegét ez idő alatt töretlenül megőrizte, története mindmáig megíratlan. Legyen ez az **Emlékkönyv**, melyet a Múzeum 125 éves fennállásának tiszteletére állítottunk össze, az ehhez történő hozzájárulás.

Către cititor

(Rezumat)

În anul 2000 Muzeul Național Secuiesc a împlinit 125 de ani. Cu toate că a fost și este una din cele mai importante instituții de acest gen din fosta Ungarie și din actuala Românie, reprezentând singura instituție științifico-culturală minoritară maghiară, care nu și-a pierdut niciodată caracterul său original, istoria muzeului nu s-a scris încă. Dorim ca acest **Volum Omagial** dedicat celor 125 de ani de existență să contribuie prin comunicările sale la elaborarea acesteia.

To the Reader

(Abstract)

In the year 2000 the Székely National Museum turned 125 years of existence. Although it was and it is one of the most important institutions of this type of ex-Hungary and present-day Romania, representing the only Hungarian minority scientific-cultural institution, which has never lost its original character, the history of the museum has not yet been written. We wish that this **Volume of Homage** dedicated to the 125 years of existence – would contribute by its papers to its elaboration.

A Székely Nemzeti Múzeum kezdetei, 1875–1881

(Kivonat)

A Székely Nemzeti Múzeum egyike a legrégebb nagy magyar múzeumoknak, és egyben az egyik legrégebb és legjelentősebb ilyen intézmény Románia területén. A dolgozat a múzeum alapítását és intézménysülését tárgyalja. Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília (1824–1905) és gyerekeinek házitanítója, VASADY NAGY Gyula (1845–1881) mindjárt a kezdet kezdetén, 1875 nyarán megnyitja a nyilvánosság előtt az imecsfalvi múzeumi gyűjteményt, és párhuzamosan megkezdődik annak feldolgozása és tudományos értékesítése is. Amikor 1877-ben használni kezdik a Székely Nemzeti Múzeum nevet, a múzeum már az ilyen jellegű intézmények valamennyi ismérvével rendelkezik. Nehéz küzdelem után, 1879-ben siker koronázza alapítóinak azt a célkitűzését is, hogy az addigi magánmúzeumot a székely közösség képviselői vegyék át hivatalosan, ekkor kerül a több mint 9000 tételre gyarapodott gyűjtemény Sepsiszentgyörgyre. VASADY harminchat évesen meghal, betegség és rendkívüli erőfeszítései áldozataként, de még ebben az évben (1881) a múzeum **Alapszabályai** rendezik végre az intézmény jogállását – a Székely Nemzeti Múzeum, alapító nagyszonya akaratának megfelelően a székely nép elidegeníthetetlen tulajdona lesz. A dolgozat vázául VASADY múzeumtörténeti kéziratát szolgál, külön adatolás nélkül.¹

Bevezetés

Ritka, hogy a kezdet valóban egy utóbb annak tekintett pillanat legyen. A kezdet többnyire kezdetek, elhúzódnó folyamat. A Magyar Tudományos Akadémia alapítási dátumaként mindig 1825-öt említjük, pedig az csak SZÉCHENYI felajánlásának éve, az első gyűlést öt évvel később hívták össze. A Székely Nemzeti Múzeum alapítási éveként gyakran jelenik meg 1879, holott ekkor csupán köztulajdonba kerül az addigi magángyűjtemény. Csakugyan ez az év szerepel a múzeum pecsétjén, méghozzá az 1881-es *Alapszabályok*nak megfelelően, de aki a forrásokat futólag is ismeri, tudja, hogy 1879 valójában az első nagy válság tetőzésének ideje, amelyre kicsiny híján rámege az alakuló intézmény. 1879 kiemelése persze nem véletlen. CSUTAK Vilmos, a nagy igazgató 1929-re jut oda a két világháború között, hogy intézménye kisebbségi voltának dacára is újra megszilárdulmegerősödik, és jubileumi rendezvényekben gondolkodhatnak. SZÉKELY Zoltánnak a romániai megyésítés, Kovászna megye megalakulása – lényegében Háromszék megye helyreállítása – teszi lehetővé és szabja meg, mikor ünnepeljen, miért éppen 1969-ben valamilyen kerek évfordulót. De bizonyítottan, mindketten pontosan tudták, hogy az alapítás igazából 1875-ben történt, ahogy LÁSZLÓ Ferenc is következetesen ezt az évszámot illesztette korábban a múzeumi estek meghívójára, a húszas évek első felében.

Ellentétben számos testvérintézményével, ha kezdeteit az 1875–1881 periódussal helyesebb is behatárolnunk, a székely múzeum alapítási éve egyértelműen 1875. A Székely Nemzeti Múzeum jóval 1879 előtt rendelkezik egy működő ilyen intézmény valamennyi ismérvével. Egyrészt rendezett, élő, gyarapodó gyűjtemény. Állandó kiállítását látogatási könyve bizonyítja: mint nyilvános gyűjteményt tekinthették meg az érdeklődők, már indulásból – az első olyan látogató, akit vezettek is, 1875. jún. 26-án kereste fel. 1879. szeptemberi átadásáig ezerháromszázan írják be nevüket a pergamenkötésű látogatási könyvbe², és ez nyilván

* Sf. Gheorghe, N. IORGA 12, Bl. 22C/2, RO-4000

** Sf. Gheorghe, J. Z. BEM 2, Bl. 3B/8, RO-4000



nem az összes vendég. 1875. aug. 15-től saját berendezése van, a kiállított tárgyakat kivétel nélkül felcímkézik, VASADY a látogatási könyv hátsó felébe is bevezeti szakleltárakat – katalógussal fogják átadni a köznek. Az első ismertetés MILETZ János tollából jelenik meg róla: 1876 nyarán 2410 tételt számlált.³ Ugyanő később a *Keletben* 6398 tárgyból, könyvből, dokumentumból emelhet ki értékes érdekességeket, 1879. szept. 15-ig pedig 9365 darabra⁴ szaporodott az anyag. A gyűjtemény jogi helyzete is rendezettnek tekinthető, összegezve az eddigieket: nyilvános magángyűjtemény.

Másrészt, az alapítók imecsfalvi tevékenysége egyértelműen intézmény jellegű. Megszervezik a gyarapítást – a gyűjtés állandó, az adományokkal mind rendszeresebben elszámolnak a *Nemere* és más hírlapok hasábjain.⁵ VASADY kiépíti a cserekapcsolatokat – oktatási intézmények sora küldi meg, nyomda engedi át kötelezpéldányszerűen kiadványait, hasonló gyűjteményeknek adnak anyagot ők is, és jeles kutatóktól kapnak ugyanígy, mint pl. TORMA Zsófiától, aki CSEREYNének „Sófi barátnéja”. Megszervezik a saját finanszírozásukat, támogatásokat nyerne meg, saját rendezvények jövedelmét fordíthatják magukra, sőt, már azt megelőzően a kolozsvári 1848-as honvédmennyhely számára gyűjtenek. Utóbbi célt szolgálja első kiadványuk is, a BEM érdemrendjéről és KOSSUTH kísérelveleléről készített képeslap, 1877-ben.⁶ Megszervezik az időállóbb jogállás biztosítását, ehhez szabályos lobbyt folytatnak sajtóban, politikai és tudományos körökben, és kitartó küzdelmüket sikerre viszik.

Harmadsorban, a múzeum azonnal bekapcsolódik a magyar tudományos életbe. A Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Történelmi Társulat, az Erdélyi Múzeum-Egyelet, a Délmagyarországi Régészeti és Történelmi Társulat szakembereit nyerik meg a feldolgozásnak. VASADY régi magyar könyvek unikum töredékét menti ki a régi kötetstáblákból, adja SZABÓ Károlyt értő kezébe, siculicák gyűjtését szervezi. MILETZ János oldalán levéltári forrásközlést készít elő – Temesváron már 1876-ban nyomdafestéket látnak 17. századi dokumentumok a

„CSEREYNÉ-gyűjteményből”.⁷ 1876-ban tárgyaik ott vannak a RÓMER Flóris szervezte budapesti, VIII. nemzetközi őstörténelmi és embertani nemzetközi kongresszuson, amely fordulópont a magyar régészet történetében. Az 1877. decemberi kolozsvári műipari és iparműtörténelmi tárlaton, ill. nő- és háziipari, tehát tkp. egyben néprajzi, a kolozsvári Jótékony Nőegylet szervezte kiállításon is nagyobb részt az imecsfalvi anyag teszi ki a székelyföldi felhozattal, nyolc évvel az 1885-ös budapesti országos kiállítás előtt. SZILÁDY Áron a kódexeken dolgozik, így a negyedik magyar irodalmi műnek, első magyar Biblia-fordításunknak az *APOR-kóde*xbeli zsolnáira. 1879-ben a természetrajzi anyag meghatározására is lépések történnek, még a sepsiszentgyörgyi átadást megelőzően, KOCH Antal bevonásával. VASADY SZABÓ Károllyal, IPOLYI Arnolddal, SZILÁGYI Sándorral, FINÁLY Henrikkel, Carl GOOS-szal, FRAKNÓI Vilmostal, PULSZKY Ferencsel, SZENTKATOLNAI BÁLINT Gáborral levelezik.

A kezdetek jobb megértése végett a CSEREYNÉ és VASADY alkotta rendkívüli párost kell közelebről megvizsgálnunk, az 1870-es évek első felének magyar múzeumi helyzetét, és azt, hogy miként jelentkezik a képben egy harmadik „alapító”: KOSSUTH Lajos. A Székely Nemzeti Múzeum név nem véletlen. Tudunk kell hozzá, mi az, hogy székely, mi az, hogy nemzet, mit jelent ekkor a múzeum fogalma és mit a „nemzeti múzeum”, mit az, hogy székely nemzet – mit jelent a Székelyföldnek és kiemelten Háromszéknek 1848–49.

Özv. CSEREY Jánosné

ZATHURECZKY Emília (1824–1905)

Minden erdélyi előkelőbb nemesi ház családi ékszerei, fegyverei, ereklyéi és más tárgyai a szó tágabb értelmében véve múzeum – írja az első, mégpedig cselekvően részes tanúk egyike, JANCÓS Benedek.⁸ Ilyen volt az imecsfalvi CSEREY-ház is. De az alapítónő munkásságát ennél komolyabb előzmények magyarázzák. A nemrég elhunyt régész FERENCZI István hívta fel a figyelmet első, még diákkori szakközleményében⁹ arra, hogy szülőfalujában milyen



gyerekkori élmények alapozhatták meg CSEREYné indítékait. ZATHURECZKY Emília Olaszteleken született, 1824. nov. 21-én.¹⁰ Az erdővidéki Olasztelek környéke gazdag régészeti lelőhelyekben, és a helybeliek fogékonyak voltak az ilyesfajta értékekre. DANIEL Gábor 1869. évi ásatását (Székelyföld első régészeti ásatása) SZABÓ Károly méltatta RÓMER Flórisnak – arról a szomszéd falubeli földbirtokos DANIEL Gáborról van szó, aki CSEREYné fő politikai támogatója lesz Udvarhely megye főispánjaként a múzeum jobbiztosításáért folyó küzdelem idején, neki köszönhetően tartották fenn Emíliának, majd a család egy képviselőjének mindenkori belsőzlási jogát a múzeum ügyeibe.

A község határában levő, máig kikutatatlan római táborhely (vagy település?) maradványainak feltárását CSEREYné öccse, ZATHURECZKY Károly szorgalmazza az Erdélyi Múzeum-Egyletnél.¹¹ Ugyanő az 1860-as évek közepén komoly éremgyűjteményt állít össze, melyet majd a kolozsvári múzeumi egyesületnek adományoz – a gyűjtést szakmailag is értékes levelezés kíséri. 1876-ban és 1879-ben¹² tanácsadója Emíliának múzeumi eljárásokban, az alapítólevél pontjait illetően, melyik városba kerüljön stb. Jelzi az új irányzatot (PULSZKY stb., vidéki múzeumok alapítására), majd kivárást tanácsol 1879-ben egyletalapítási kísérlet helyett.

Ami CSEREYné családtagjait illeti: nem csak Károly testvére társ a múzeumalapításban. A fiúk neve benne van az alapító okmányban, Gyula cselekvő részese az 1879-es „háborúnak” (a sepsiszentgyörgyi átadásnál is ő képviseli anyját), de a gyűjtésnek is, Ákos pedig később pl. az erdélyi testamentumok forrásközlésének elindításában játszik szerepet. A ZATHURECZKY-rokonság mindvégig támogatja, unokahúga, KELEMEN Lajosné ZATHURECZKY Berta, mielőtt nénje végakaratára szerint átadná az utolsó levéltári anyagokat is a múzeumnak, felhasználja őket történeti regényeiben, amelyek egy-egy fejezete így művelődéstörténeti értéket nyer a szakma szerint.

A másik, a negyvennyolcas indíttatás is családi vonzatú: CSEREYné egy másik öccse, ZATHURECZKY István honvéd huszárszázados Kufsteinben szerzett betegségében halt meg. Ez a

nemzedék valóban 1848–49-é, emlékezzünk csak, RÓMER RÓMAI néven vonul be önkéntesnek, és járja meg aztán a börtönt, BEM PULSZKY Ferenc színházi látcsövével indul Erdély felszabadítására. CSEREYné PETŐFivel egyidős, a szabadságharc idején pénzt, ékszert ad a honvédség felszerelésére, zászlószalagot hímez, tépést készít. A bukás után azok között van, akik szabadságharcosokat látnak el ruházattal, menekülésüket segítendő. Ez Háromszéken, a szabadságharc volt erdélyi bázisában ráadásul kiemelt kockázatot jelentett. 1875-ben már közeli barátnök DAMJANICH özvegyével, múzeuma első nagy közéleti próbája a gyűjtés a kolozsvári honvéd-menházra, de a marosvásárhelyi BEM-szobor felállításában is jelentős a szerepe.

CSEREYné művelt nő, már otthon sok történeti művet olvasott, emlékszik vissza a sepsiszentgyörgyi múzeumőr DOMJÁN István, érdekelte a történelem. Méltatói kiemelik, hogy „kora ifjúságától kezdve szívesen foglalkozott könyveivel és emellett régiségek, érmek, kőkorszaki, bronzkori stb. leletek összegyűjtésével, amelyek évek során tetemes számra szaporodtak fel”.¹³ A latin nyelv sem volt számára idegen,¹⁴ ami mindjárt más fénybe helyezi hozzáállását is a levéltári forráanyag bementéséhez, feldolgozásához – személyesen kereste fel a poros, eldugott padlásokat régiségek után kutatva, szorgalmazta, többször sikerrel, a szakemberek kezére adott, általa gyűjtött okiratok közzétételét. VASADY halála után ő is levelezik testvérmúzeumokkal (Zilah, Déva stb.) csere ügyében, adományoz is a temesváriaknak, zilahiaknak, dévaiaknak, Marosvásárhelyre a székely iparmúzeumot alapozandó stb. 1887-ben a sepsiszentgyörgyi székely iparkiállításra 100 db. párnavéggel, lepedőszéllal, egyéb „hímzéssel” jelentkezik, komolyan megelve a szervező BINDER Lajost. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület kolozsvári táj- és néprajzi múzeumának ugyancsak ő adja székelyföldi anyaga törzsét,¹⁵ a korszak legnagyobb erdélyi gyűjtőjének tekintik.

A múzeumalapítás egy további, személyes háttere ismét családi – tragédia.¹⁶ Emília mindkét említett öccsét eltemeti, de az igazi sorscsapás férje, a CSEREYek irányából éri. A tehet-



séges családnak ez az ága terhelt, a jóraivaló, de gyengébb fizikumú, betegesebb CSEREY Jánosnak mindhárom testvére fiatalon halt meg, a két fiú huszonöt évesen lett öngyilkos. CSEREY Jánost nem is merték taníttatni. Két gyermeküket két, illetve tizenegy évesen elvesztik, a legidősebb fiú, Balázs 1869-ben a fővárosba utazik doktorálni, és öngyilkos lesz. Három év múlva a legkisebb fiú, Mihály hal meg, hét évesen, agyhártyagyulladásban. Újabb három évre rá, 1875-ben egy tüdőgyulladás nyomán elveszíti férjét. CSEREYné sem meri taníttatni küldeni a megmaradt fiúkat, az ebben az évben 18, illetve 19 évét töltő Ákost és Gyulát, inkább házitanító-nevelőt fogad melléjük. Így kerül Imecsfalvára VASADY NAGY Gyula. Az özvegy a munkában, a közéleti tevékenységben¹⁷ keres vigaszt, de a tragikus végzet élete végéig nyomon követi a nagyasszonyt: fia, Gyula huszonöt évesen öngyilkos lesz, 1887-ben Ákosnak három gyermekét követeli áldozatul a járvány, 1905 szeptemberében a Gyula fia, a CSEREY Jánosné felnevelte Mihály is öngyilkos lesz huszonöt évesen. A hátgerincével beteg Ákost egy hónappal ezután veszíti el. Az utolsó megpróbáltatásokat Emília sem éli sokkal túl, „a székely Nióbe”, ahogy unokahúga nevezte, november 5-én hal meg. Az Ázsia-kutató SZENT-KATOLNAI BÁLINT Gábor írja halálakor: „A Székely Nemzeti Múzeumot nemcsak alapította, hanem átadása után is a legbuzgóbb gyarapítója volt gyűjtés és vásárlás által. Ahol csak valamely régi könyv, vagy iratgyűjteményről, lomtárról értesült, azonnal odasietett, és nem irtózva a sokszor százados porlepte könyvek és iratsomagok piszkától, a legnagyobb türelemmel nézte át azokat egyenkint, hogy csak a valami beccsel bírótak az enyészettől megmentse. Az idő által megfakult régi iratok olvasása, amelyben igazán bámulatos gyakorlottságra tett szert, annyira megviselte a szemeit, hogy ezentúl még a rendes nyomtatás olvasásától is tartózkodnia kell. Hogy ki fog ezután annyi fontos iratot megmenteni az enyészetből, azt nem tudom.”

VASADY NAGY Gyula (1845–1881)

Nagyvasadi VASADY NAGY Gyula 1845-ben született, aug. 26-án, Gyulafehérváron. 1848-ban édesapját Kolozsvárra helyezték főorvosnak, az események honvéd áldozata lett. VASADY Szebenben végzett el négy elemi osztályt, majd Kolozsváron két gimnáziumot, Marosvásárhelyen két kereskedelmi, végül Bécsben három kereskedelmi osztályt.¹⁸ A kereskedelmi pályán szándékozott elhelyezkedni, könyvtáros Carl OSTERLAMM pesti könyvkereskedésében (1864. dec. – 1865. jan.), majd STEIN János kolozsvári könyvkereskedésében és kölcsönkönyvtárában pénztáros és könyvtáros (1865. febr.–1866. febr.).

Édesanyja, KERÉKES Anna, aki FINÁLY Henrikhez ment másodszer férjhez (a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egylet titkára, majd egyetemi tanár), 1868-ban meghal „búskórságban”, ezzel fia rokoni támasz nélkül marad, illetve FINÁLY mégiscsak „Édes Fiam!” megszólítással ír neki levelet még 1875 nyarán. 1866. júniustól 1869. augusztusig Győrben, a magyar múzeumügy nagy alakja, RÓMER Flóris városában dolgozik, Rudolf HENNICKE könyvkereskedésében. A közéleti tevékenységtől korántsem idegenkedő ifjú Győrben a tűzoltóság létrejöttében vállalt szerepet, a napi sajtóban is jelen van. Bécsbe megy, báró DERRA alkalmazza nevelőnek, továbbra is ír, itt „Voltaire”, PAZAR Gyula, Zérus stb. nevek alatt, több magyar napilap állandó levelezője lesz. A báró egyik fia meghal, a báró maga, aki barátjának tekinti, ezután Triesztbe költözik (levelezni fognak, antikvárius, szakmai kérdésekben is). VASADY 1871. januártól áprilisiig segédkönyvvivő a Providencia bécsi pénzügyintézetnél, de az megszűnik. 1871. szeptemberben beiratkozik a Karlsruhe-i ipartanodába (Polytechnische Schule), tényleges ottani tanulmányai nem valószínűek. Életrajzi adatai nem egyértelműek, kolozsvári publikációja arra enged következtetni, hogy ide tér vissza, és talán ekkor, nyáron dolgozik Csucsán is rövid ideig a Keleti Vasút pénztárosaként.¹⁹ Jelentős szerepet játszik a kolozsvári tűzoltóság létrejöttében, a vasutasokra támaszkodik. Megírja *A tűzoltás kézikönyvét*, amelyet HECKENASTnál szeretne kiadni, de



nem tudnak megegyezni, a munka kéziratban marad, emlékezik JANCSÓ Benedek. Gyergyószentmiklósi nevelősködése BOCSÁNCZY Kristóf fiai mellett ott kapott ajánlólevele szerint 1872. júniusig tart.

1873. januártól áprilisig az Első Magyar Általános Biztosító Társulat hivatalnok, áprilistól szeptemberig a kolozsvári Victoria alkalmazottja, majd Brassóba megy, és a SPITZER-BURCHES-féle magán kereskedelmi középiskolában tanít magyar nyelvet és társalgást (a *Századok*ban megjelent nekrológja szerint valamikor a pesti egyetemen is hallgatott bölcseletet, tanárjelöltként alkalmazták, de ezt államiságja engedélyezésére benyújtott 1874. szeptemberi kérése nem erősíti meg). Több magyar napilapba ír cikket, és ebben az időben állítja össze Werthanes JAKUDZSIAN örmény mechtarista szerzetessel az első magyar **Gyakorlati örmény nyelvtant**, amely 1876-ban fog megjelenni. A kolozsvári-brassói időszakban iskola- és nevelésügyi cikkeket is közöl (*Kolozsvári Közlöny*, 1871; *Magyar Polgár*, 1872; *Nemere*, 1873–74), Bécsbe a szerzetesekkel levelezik, Kolozsvárra FINÁLY Henrikkal, mostohaapjával, tagja lesz a HERRMANN Antal alapította brassói magyar Polgári Körnek, régészettel is foglalkozik.

JANCSÓ Benedek és SZENTIVÁNYI Ignác szerint²⁰ 1875-ben mint jó nevű magyar nyelv és irodalom tanárt hívja meg CSEREYné két fia házitanító-nevelőjének. VASADY, aki már Brassóban előadásokat tartott szép gyűjteményei alapján reál- és kereskedelmi iskolai tanítványainak, szakértőként és szenvedélyes régiséggyűjtőként örömmel szemléli a család régiségeit. Hozzácsatolja, CSEREYnének eladva, a maga gyűjteményét, és kis múzeumot állít össze, amelyet előbb csak a család tagjai és közelebbi ismerősei tekinthetnek meg.

1875 magyarországi múzeumai

A Magyar Nemzeti Múzeum az Országos SZÉCHÉNYI Könyvtárból nőtt ki. Utóbbi szakaszerű katalógusát 1799-cel kezdik összeállítani; az alapítás hivatalos pillanatában, 1802 végén a gyűjtemény könyvtári jellegű anyagon kívül csak

2600 és egynéhány érmet tartalmaz. 1803-ban kerül Pestre, dec. 10-én adják használatba. A Múzeum felállítását az országgyűlés 1807-ben határozza el, de a külön érem- és régiségtár, ill. a SZÉCHÉNYI Ferencné által 1808-ban alapozott természetiék tára csak 1809-ben különül el, 1810-ben nyílik meg. Hányattatások után (Temesvárat, Nagyváradot is megjárja; használatafeldolgozása többször szünetel), 1836–47-ben született épületében rendeződik elhelyezése, és az újraszervezésre a Kiegyezést követően kerülhet sor. Nemzeti Múzeummá igazából RÓMER 1869-től 1894-ig tartó vezetése alatt válik. 1836-tól van képtára (ez 1846-ban nyílik meg, 1876-ban szervezik át, 1896-ban olvad az alakuló Szépművészeti Múzeumba); 1871-től néprajzi osztálya (ideiglenesen kiállítva, 2500 feletti tárggyal, katalógussal; hosszú pangást, gyűjteményeinek megcsonkítását követően, az 1896-os néprajzi falu bementett anyagával alapozódik Néprajzi Múzeummá); 1874-ben lépcsőházában nyílik meg az iparművészeti múzeumnak szánt gyűjtemény (1873-ban kezdenek vásárolni, gyűjteményeket átcsoportosítani evégett; első kalauzát megszerkesztik, de személyzete, szervezete nincs még; 1876-tól lesznek ideiglenes alapszabályai, és 1877-ban költözik ki, 1881-ben válik el a Nemzeti Múzeumtól).²¹

A legrégebb magyarországi-erdélyi vidéki múzeumok az 1817-ben megnyílt Báró BRUCKENTHAL-múzeum, az 1849-es alapítású Erdélyi Természettudományi Egyesület múzeuma (mindkettő Nagyszebenben, utóbbi 1851–73-ban az evang. gimnáziumban, majd előbbi épületében), a pozsonyi orvos- és természettudományi egyesület múzeuma (1856; kiadvánnyal 1856–66-ban) – mindhárom német –, az 1858–60-as kezdetekre visszatekintő győri, RÓMER Flórisé – ez ugyan iskolai gyűjtemény marad, de 1859 májusától rendeltileg gyűjtőhely –, valamint 1860-tól (külön régiségtárral tkp. 1862-től) az egy évvel idősebb Erdélyi Múzeum-Egylet létrehozta kolozsvári. Őket követi a Kiegyezés biztosította új feltételek között a vidéki magyar múzeumok első nagy generációja. A dolgozatunk tárgya imecsfalvi kezdet nem elszigetelt eset, a testvérkezdeményezéseket leg-



inkább még az *Archaeologiai Értesítő* korai évfolyamaiban követhetjük nyomon. Néhány kiemelkedő esemény is segít a tájékozódásban: az 1873-as bécsi nemzetközi kiállítás kapcsán kerülnek felsorolásra az akkori jelentős régészeti gyűjtemények,²² RÓMER pedig az 1876-os budapesti, VIII. nemzetközi régészeti kongresszusra a vidéki erőket is megmozgatva szervez nagy kiállítást, és az erről készült katalógus ugyancsak számbavétel.²³ Eltekintve az önálló intézménynek nem tekinthető, illetve a tudományos célokat maguk elé nem tűző magán-, iskolai és egyházi gyűjteményektől, 1875-tel bezárólag jön létre Sopron (1867), Pozsony, Gyula és Nagykálló (1868) múzeuma, valamint a múzeumot tervező vagy meg is valósító szombathelyi, kassai, nagyvárad, temesvári egyesületek (1871–72).

Ahány helyszín, annyi történet. Sopron múzeumügye előbb a Soproni történeti és művészeti egyesület kezdeményezéséhez kapcsolódik, amely 1867 decemberében alakul meg és alapít múzeumot, 1869-ben több teremnyi a kiállítása, könyvtára. 1881-ben azonban feloszlik, a tárgyak kétharmadát a kiállításra átengedők visszakerik. A többi felajánlják városi múzeum céljára, és 1891-ig a városi levéltáros kezelésében találhatóak. Időközben, 1885-ben, a sopronmegyei régészeti társulat alakuló ülésén PAUR István, a SZÉCHENYIek utolsó levéltárosa megalapítja a vármegyei múzeumot. Halála után, 1893–96-ban a két gyűjteményt egyesítik, 1897–98-ban egy helyre is költöznek, 1901 az új megnyitás éve.²⁴

A Pozsonyi Városi Múzeumot 1868. júliusban hozza létre a pozsonyi város-szépítő egyesület, 1871-ben megyei egyesület is alakul; 1874-ben a pozsonyi régészeti egyesület ad hírt magáról, 1875-ben a Pozsony-megyei Egyesület évkönyvet tervez; 1879-ben nyílik meg két teremben a vármegyei régészeti egyetemi múzeum.

Gyulán 1868 szeptemberében ajánlja fel a városnak múzeumi gyűjteményét MOGYORÓSSY János (1869-ben veszik át hivatalosan), zárt üveges szekrényekben áll a r. kat. elemi iskola emeleti tornácából elfalazott helyiségben 1873-ig, ekkor ugyanő minisztériumi engedéllyel a leendő Békés vármegyei régészeti és művelődéstörté-

nelmi társulatnak ajánlja fel, amely 1874-ben meg is alakul, múzeuma is megnyílik, és 1875–1893-ban kiadványt jelentet meg.²⁵

Nagykállón is 1867–68-ban születik a Szabolcs-megyei Régészeti Egyesület és múzeuma. 1872-ben azonban utóbbi a megyeházán „a közönség számára csaknem teljesen hozzáférhetetlen”, ezért a reáltanodába költöztetik, hogy bár heti egy nap délelőttöként nyitva tarthasson. Az egyesület feloszlik, a múzeum anyagának értékeiből a nagyobb része 1876-ban felkerül Budapestre, a nemzetközi régészeti kongresszusra, és majd egyenesen az új megyeközpont Nyíregyházára viszik vissza, raktárba. Csak 1892-ben hozzák oda utána a maradék anyagot, egészülnek ki Jósa András gyűjteményével vármegyei múzeummal.²⁶

Szombathelyen 1871. októberi kezdeményezés nyomán 1872 első napján alakul meg a Vas-megyei Régészeti Egyesület, (régészeti) múzeuma július végétől nyilvános, tudományos munkáját *Jelentései* bizonyítják (1873–85).²⁷ Kassán ugyancsak 1871 végén indul a múzeumot célzó mozgalom, de csak 1872 októberében alakul meg a Felső-Magyarországi Múzeum Egyesület, decemberben már gyűjti a múzeumi anyagot. 1874-től jelentet meg *Évkönyveket*, 1876. júniusban nyitják meg a Felsőmagyarországi Múzeumot.²⁸

1871-ben Székesfehérváron gyűjtés folyik megalakítandó megyei régiségtár részére. 1872-ben kimondják a Fehér-megyei múzeum felállítását, 1875-ben várják, hogy megnyílik a régiségtára, de 1873-ban még történelmi s régészeti egyesület alakulásánál tartanak, 1879-ben ez sikeres kiállítást szervez. Másrészt a nyolcvanas évek végére hozzáférhetetlen a gyűjtemény.

Nagyváradon ugyan már 1871-ben elhatározták, de csak 1872. márciusra várják a nagyvárad (Bihar-megyei Történelmi és Régészeti) Egyesület megalakulását, áprilisra tervezik múzeum felállítását. 1872 végén kiállítást szerveznek, de utána elköltöztetik a megyeháza két terméből (csak RÓMER viteti majd megfelelő helyre 1885-ben). Van havi folyóirata 1875. április óta, de 1886-ban nyílik csak meg társulati múzeuma.

A temesvári Dél-magyarországi Történelmi és Régészeti Társulat 1872-ben alakul; 1875-től olyan *Közlönyt* rendszeresít, amely



országos szinten is figyelemmel kíséri a múzeumügyet. A gyűjtemények a csanádi püspök palotájában találhatóak 1876-ig, amikor a vármegye biztosít számukra helyiséget, majd épületet; kiállítás csak 1877-től van. Ekkortól gondolt természetrajzi múzeum létesítésére az 1874-ben alakuló, 1875–76-ban évkönyvet kihozó délmagyarországi természettudományi társulat is. 1882-ben délmagyarországi múzeum-egyesület létesül, 1885-ben egyesül a tíz éves társulattal, 1891-ben nyílik meg az új múzeumpalota.

Ha Sopron és a szabolcsiak esetében intézményi folytonosságról nem beszélhetünk, Pozsony múzeumi gyűjteménye pedig 1900-ra sem éri el a 6000 tárgyat, Gyulával HAMPEL példázza a nyolcvanas években a fejlődésében megtorpanó, ellehetetlenülő vidéki múzeumok ügyét. Székesfehérváron már az egyleti múzeumalapítás elakad; Nagyváradon, Temesváron csak később létesül nyilvános múzeum. Még Szombathelyen is közel három évtizedes, súlyos válság követi LIPP Vilmos távozását a múzeum éléről. Talán Kassa a szerencsés kivétel. A kezdetek korántsem felhőtlenek. A Háromszéken megvalósultak a testvér-kezdeményezések tükrében kifejezetten sikertörténetnek tekinthetők.²⁹

1875–76, Imecsfalva, a két történet

A székellyföldi múzeum gondolata, jelzi idézett munkájában FERENCZI István, NAGY-KEDEI FEKETE Sámuel ny. kir. udvari tanácsosnál felmerült már.³⁰ A CSEREYNÉ és VASADY NAGY Gyula imecsfalvi találkozásával kezdődő tényleges megvalósulás tulajdonképpen két történet: nevezük az egyiket kanonikusnak, ez az intézményi ismérvek mentén teszi követhetővé az eseményeket; a másik a történeté valójában össze sem mindig illeszthető, olykor nevetésre ingerlő esetek olyan csoportja, amely érthetővé is teszi az előbbit, mert a térség intézménytörténetének rejtett, de azóta is sokban változatlan erővonalai mentén feslik fel pillanataiban a kánon lényegéből adódó visszavetítés. A kanonikus történet kronologikusan felépíthető, megpróbáljuk minél részletesebben bemutatni, hogy lehetővé tegyük az elemzést; a másik, a karneváli „történet” felbukkanási pont-

jait-szakaszait nem emeljük ki eseménysorából, de jelezzük.

VASADY 1875. jún. 8-án érkezik meg Imecsfalvára, hozza magával saját természetrajzi és éremgyűjteményét. CSEREYNÉ ezt megvásárolja, és a házitanító a két CSEREY-fió gyönyörködtetésére kiállítja. Miután a helybeli és vidéki nép előtt is felébresztik vele az érdeklődést, olyanmire, hogy a ház vendégei támaszt kezdenek ígérni gyarapítására, és napról napra látogatótabbakká válnak, CSEREYNÉ is hozzájárul családi anyagával. Majdnem 160 db. csak a 17–18. századi okirata; az imecsfalvi kerti lakba (fillegória) feltehetően a fa-, bécsi porcelán és vas-tárgyak, néhány ékszer, az eredetileg a fiúk tanulószobájában kiállított mintegy 180 tárgy kerül.

Jún. 25-re többen csakugyan gyarapítják a gyűjteményt, ezért állítják fel a már említett katalógus-lajstromkönyvet, hogy az adakozók sajátkezüleg beírassák nevüket, adományaikat. Aug. 15-ig 59 látogató 108 tárgyat ad. Már négy nappal korábban megjelenik az első sajtótudósítás a lajstromozott gyűjteményről és a kiállításról,³¹ VASADY mesterember hiányában sajátkezüleg farag és gyalul állványokat, hogy ne csak asztalokon, kaszteneken legyen kirakva az anyag, mint addig.

Itt jelentkezik először a karneváli történet: a petőfalvi múmia ügye. A „natronizált”³² hullát sírgödör ásásakor, 1868-ban találták kiszáradtan az Imecsfalvával szomszédos Petőfalva temploma mellett, ruhamaradványokkal és egy később a múzeum birtokába került, ágain csillagalakban végződő vörösréz kereszttel. VASADY tudomást szerezve róla, meggyőzi CSEREYNÉT, és aug. 20-án éjjel hatósági engedéllyel és a helyi egyházmegye tudtával kiássák. A bizarr körülmények ellenére tény, hogy ez a múzeum első ásatása, a múmiát több, pár éve eltemetett halott kitakarását követően sikerül megtalálni. Imecsfalvára viszik, ahol üveges koporsóban már másnap, 21-én kiállítják. Tonzúra, szakáll, csuha, a szentély melletti temetkezés alapján VASADY barátot feltételez, a MEYER'S Conversations Lexikon Mönchs címszava alapján pedig 1475-ben vörös barátok laktak volna az ugyancsak szomszédos Haralyon.



A sietség feltehetően nem véletlen: a közeli Előpatakon javában készülnek a kir. magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésének fogadására, és a múzeumalapító házi-tanítónak kitűnő érzéke van a propagandához. A jeles vendégek tanulmánykirándulásának Málnás–Tusnád–Szt. Anna-tó–Kézdivásárhely–Kovácszna–Zajzon–Brassó az útvonala. Kézdivásárhelyi nagygyűlésükön értesülhetnek az imecsfalvi érdekességről, és programjukba illesztik Imecsfalvát; a hírt DAMJANICHné hozza, akivel a tudós kirándulók már a tónál találkoztak. Délután 2 és este 7 óra között jönnek, megvendégelik őket, 331-en írják be nevüket aznap a látogatási könyvbe, köztük a magyar tudománytörténet olyan alakjai, mint JEDLIK Ányos, a dinamó feltalálója. Meglepi őket a gyűjtemény gazdagsága, szakszerűen rendezett volta, Pestre, Debrecenbe, Szegedre, Aradra, Nagyváradra kérik. Az őskori tárgyak és a múmia kelti a legnagyobb érdeklődést – a múmiát megvásárolnák. NENDTVICH Károly, a kor vezető őslénytanaos valószínűnek találja a VASADY feltételezte 3-400 éves korát. A gyűjteményt a vándorgyűlés résztvevői nevezik először múzeumnak.³³

Az elismerés új lendületet ad az alapítónak, a CSEREYek rokonsága is bekapcsolódik a munkába. De maradunk még a múmia-ügynél. A „hullát” az Erdélyi Múzeum-Egyletnek szánták, ahogy ekkor még az egész gyűjteményt. FINÁLYt ZATHURECZKY Károly és VASADY is értesítette, levelek mennek és jönnek, FINÁLY figyelmezteti arra is CSEREYnét szept. 25-én, hogy anatómiai preparátumként küldje. A petőfalviak nesztét veszik a készületeknek, és kiderül, hogy a múmia különleges értéket képvisel számukra. Megtalálásakor a nép tömegesen csókolta, imádkoztak mellette, mivel a plébános kihirdette, hogy szent. Sürgősen 25 forintot kérnek az iskolájuknak, és főleg öt veder pálinkát, tor címén a népnek, mert hátha szegényt nem is temették el hajdan tisztességesen. Nem mulasztják el arra célozni sem, hogy bizonyos KUPECZKY 100 Ft-ot ajánlott nekik a hullára, ám ők hazafiságból CSEREYnének adományozzák. Az iskolászéki jegyző aláírta levelet szeptember 30-án küldik át. Okt. 1-jén FORRÓ alispán hatósági

engedélyt és kísérőlevelet ad a szállításhoz, de előbb Petőfalváról jönnek át behajtani a pénzt, szabályos nyugtát adnak 3-án 20 Ft-ról. A múmia 1875. okt. 3-án indulhat útnak, Hidvégen át Kolozsvárra. 1879. szept. 15-én még nem tudják, hogy megérkezett-e, a Múzeum-Egylet hírlapi, adományozási kimutatásában sem jelenik meg.³⁴ A példátlan eljárást Imecsfalván arra magyarázzák, hogy az adományt kicsibe se vették.³⁵

Mint említettük, a múzeumi anyagot „Háromszéki CSEREY-gyűjtemény” néven, külön terembe elhelyezve, a Múzeum-Egyletnek szánták, 1876 tavaszán kívánták volna egyszerre átadni, biztosítandó a gyűjtemény sorsát. CSEREYné, aki maga is Kolozsvárra számított költözni, most, érthetően, halálosan megsértődik. Megváltoztatja szándékát: legyen tehát 1876. jan. 1-jétől márc. 31-ig CSEREY Múzeum a gyűjtemény, majd ápr. 1-jén osztassék szét a korábban folyamodó Arad, Nagyszeben, Székelyudvarhely, Brassó gyűjteményeibe, gyűjtőinek. Mielőtt ez bekövetkezne, VASADY cikket ír **Alakítsunk egy múzeumot Háromszéken is** cím alatt,³⁶ és újra sűrűsödni kezdenek az adományok. A kerti lakot ekkor növi ki a gyűjtemény, és SZENTIVÁNYI Gyula is a cikkekre feljön ki Imecsfalvára. Egy tragikus eseménynek és egy okos, legjobbkor jövő felkérésnek köszönhetően szerencsés fordulat áll be: SZENTIVÁNYI, Háromszék székely szék utolsó főkirálybírája, rövidesen már az új Háromszék vármegye első főispánja, ápr. 27-én 28 db. CSEREYnétől kapott tárgyat nyugtáz, felküldte az árvízkárosultak segélyezésére a fővárosban szervezett műipar és történelmi kiállításra. Párhuzamosan arra kéri az alapítónót, „ha régiséggyűjteményét az ország közkincsévé tenni elhatározta volna”, azt Háromszéknek adományozva tegye, a vidéki múzeumok új eszméjének jegyében.³⁷

CSEREYné döntéseiben nyilván nem csak a sértettséget kell keresnünk. RÓMER Flóris vidéki múzeumokat szorgalmazó eszméje valóban javában terjedt ekkor, nem csak utólag magyarázták ezzel a múzeumalapítás indítékát, hiszen a főszereplők további levelezésében is ott találjuk (1). 1876. januárban az alapítónó már SZABÓ Károlytól vásárol régi könyvet, az erdélyi



lyi múzeum könyvtári duplumaiból. KOZMA Ferenc tér ki arra, hogy petőfalvi, berecki, kovásznai, zágoni régiségtelepek, magánszemélyek rejtőgetett értékei révén gyarapodik a gyűjtemény. VASADY másfelől a sajtóban népszerűsíti az ügyet, sürgeti támogatását, május 20-án az árvízkárosultak javára kiállított anyagról jelenik meg hír.³⁸ Máj. 26-án a kézdivásárhelyi városvezetők, NAGY Gábor és MOLNÁR Józsiás ajánlatot tesznek egy „Kézdivásárhelyi CSEREY-Múzeum” megvalósítására, jún. 24-én pedig megjelenik **A háromszéki múzeum érdekében**,³⁹ VASADY múzeumi programjának első megfogalmazása, mit is ért múzeum alatt, nyilvános köszönet azoknak, akik eddig támogatták őket, további támogatás kérése az ügy érdekében (2). Még aznap érdeklődnek a sepsiszentgyörgyiek (HORVÁTH László főjegyző), de a kézdivásárhelyi ajánlat hallatán visszavonulnak, nem mennek el Imecsfalvára. Júl. 4-én azonban városi tanácsgyűlésen tisztázódik, Kézdivásárhely indítványának nem volt fedezete, a múzeumnak szánt „ezeresi lak” a Háromszéki Tanalapé (ki gondolná, hogy hatvan év múlva a román állam követeli meg, hogy a Székely Nemzeti Múzeum kezelésébe és igazgatásába vegye). Ideiglenesen csak a két börtönhelyiséget ajánlhatják fel.

A karneváli történet újra előtérbe készül nyomulni, a jelzés sokatmondó, de egyelőre júl. 1-jén azt tudjuk meg, hogy ZONDA Mihály adományozza polyáni „ásatásának” (újabbkori) anyagát a Háromszéki-Múzeum részére, közte a majd HAMPEL által is leközölt bronz gyertyatartót.⁴⁰ Júliusban NENDTVICH Károly 10-i leveléből tanulhat csontkonzerválási módszereket VASADY, majd MILETZ János temesvári egyesületi titkár kér a múzeumról ismertetést, le is hozza (3).⁴¹ Augusztus első három napján 56 db. 16–17. századi okmányt írnak le VASADY segítségével, fele anyag fog Temesváron forrásközlésként megjelenni. Az okiratok „VASADY úr által tapintatteljes gondossággal rendezve, számokkal és feliratokkal, külön-külön borítékokban, ellátva, könnyen áttekinthetők, s a legnevezetesebbek és speciális érdekekkel bírók különösen is kiemelve vannak”.⁴² CSEREYné, közli végül az újság aug. 19-én, Gyula és Ákos fiával régiségyűjteményt

állítanak fel, sőt 1000 Ft-os alapítványt tesznek javára.⁴³ A múzeum intézményesülésében döntő pillanathoz értünk.

Két alapítólevél között

Szept. 1-jén PAP Lajos képviselő és PÉTERFFY József helyszínel, mit tehetnének, hogy a budapesti központú Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet közbenjárhasson a Múzeum érdekében a közoktatási minisztériumban. Az Egylet 30-án SZENTIVÁNYI Gyulát és KÜNLE Józsefet is megbízza, tájékozódjanak a múzeum-alapról, de ez utóbbi tájékozódás nem Imecsfalván történik. Az eredmény ennek megfelelően el is marad, nincs pénz, érkezik a viszszaajelés. (NB., írja VASADY, CSEREYné nem pénzt kért, hanem elhelyezést – a dolgok tisztázásra szorulnak.) Megmozdulnak a régi barátok, a *Nemere* a német LINDEMANN Fülöp iskolaigazgató 1876. szept. 18-i levelét teszi közzé.⁴⁴ Eppingenben, Heidelberg és Stuttgart között félúton VASADY ifjúkori barátja a tanítványai rajzait 10 Ptenning-es belépővel kiállítva, a „Háromszéki CSEREY-múzeum” javára 19 márkát gyűjt. A kívánatos értékekért, melyeknek helyzetét rendezni külföldön gyűjtenek, itthon egyelőre inkább a vetélkedés folyik. A hírlap szerkesztői megjegyzése a cikkhez: csakis Sepsiszentgyörgyre kerülhet a múzeum, mégpedig egy nagy pénzalapokkal rendelkező s nagy jövőjű tanintézetrel kell egybekapcsolni sorsát, és a Székely MIKÓ-Tanoda egyik legszebb szobáját erre a célra fel is ajánlották. Okt. 7-én újabb hír, majd címodalal közlemény: **Hol legyen a háromszéki múzeum székhelye?**⁴⁵

Közben gyűl az anyag. VASADY az ország tudományt, oktatást művelő intézeteihez fordul levélben, járuljanak hozzá az új múzeum gyarapításához. Kötéstáblákból 16–17. századi nyomtatványok töredékeit áztatja ki, SZABÓ Károlynak küldi fel az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárába, meghatározás végett. A budapesti régészeti kongresszusra RÓMER felhívására 29 tárgyat küldenek, VASADY maga vinné el, de ez anyagilag túlságosan megterhelné őket, így RÓMERT kéri, képviselné Háromszéket is. A múzeumőr visszaemlékezése szerint 11-et le is



fényképeztek, és áruba bocsátották (1 kőkalapács, 3 celt, 1 kancsó, 1 óra, 1 ezüst öv, római hamv-urnák és Szentkatolnán lelt aranygyűrűk).⁴⁶

CSEREYné okt. 10-én tudja meg a júl. 4-i kézdivásárhelyi tanácsulési eredményt. SZENTIVÁNYIhoz fordul, és összefoglalja a feltételeket, mit talál szükségesnek a történeti súlypontú „Háromszéki CSEREY-múzeum” létrehozásához: 1. három összenyíló, biztonságos szoba (vasajtóval, ablaktáblákkal); 2. állványok és szekrények VASADY rajzai alapján; 3. e „háromszéki múzeum” felügyelője, vezetője VASADY legyen, „eszméjének létrehozója”, mostani rendezője, múzeumőri lakással és évi 300 Ft javadalmazással, illetve annak évi javításával; 4. legyen a neve „Háromszéki CSEREY Múzeum”, választmánya pedig az összes törvényhatóságból választva; 5. CSEREYné, illetve fiai, Gyula és Ákos 1000 Ft-t ajánlanak fel a Múzeumnak. Mivel Kézdivásárhely nem tudta teljesíteni a feltételeket, kéri a főispánt, mondassa le őket igényükről Sepsiszentgyörgy javára, ahonnan időközben helyiség és támogatás is felajánlatott.⁴⁷ Párhuzamosan a Székely (Mívelődési és Közgazdasági) Egyletnek is felküldi Pestre a kért 34 ívnyi katalógust okt. 20-án (két hét múlva talán erre fel kapnak ZSIVORA György képviselőtől már másodszor 20 Ft adományt). 1877. április végéig le szeretné az ügyet zárni. Válaszként SZENTIVÁNYI is a MIKÓt javasolja megoldásként. Sepsiszentgyörgyön, írja okt. 31-én, virágzásnak indult ref. középiskola van, illetve más népiskolák, CSEREYné döntse el, melyik iskolával kötné össze múzeuma sorsát. Önállóan a múzeum felállítása egyelőre igen költséges volna. Nov. 5-én KÜNLE József képviselő kér újabb leltárt a Székely Egyletnek, VASADY ezúttal 3522 tételest küld, de az eredmény most is semmi, azt leszámítva, hogy BUZOGÁNY Áron titkár megköszöni. (1877 tavaszán VASADY végül visszakéri a katalógust, amitől az Egylet megsértődik.)

A politikusokra mind egyértelműbb, hogy nem lehet számítani, de az imecsfalviak komolyan veszik vállalásukat. Nov. 1-jén érkeznek vissza első nemzetközi kiállításuk tárgyai, PULSZKY és RÓMER köszönőlevele kísére-

tében. A katalógusban nem jelennek meg ugyan, és később is elkeverik dokumentációjukat, de NAGY Géza később azonosítja pl. a HAMPEL által más kiállítónak tulajdonított polyáni gyertyatartót. Nov. 6-án VASADY rákérdez MILETZre: nem vállalná-e el a sepsiszentgyörgyi múzeumőrséget? A temesvári segítőtársnak azonban biztos tanári állása van odahaza, másrészt, írja, ez a tisztség egyedül VASADYt illeti meg. Nov. 7-én EBERGÉNYI Sománé küld Verespatakról CSEREYnének 2 láda ásványt, közte termésarany-nyomokat. Az, hogy a gyűjteményekért egy bajor jezsuita 6000 Koronát ígért időközben (júl. 13-án) Regensburgból, a CSEREY Múzeum név megőrzése mellett, talán csak VASADY üzleti fogása. De a múzeumőr hamarosan valóban újra látványosat húz: KOSSUTHhoz fordul, küldene nekik emléktárgyat.

December 31-én Collegno-ból megjön az egy héttel korábban, Karácsony előestéjén postázott adománylevelével az 1848–1849-es magyar katonai érdemrend csillagkeresztjéről: KOSSUTH az egyedüli példányt küldi, amit valaha is feltűztek belőle, BEM kitüntetését, amelyet Nagyszében bevételéért, valójában Erdély felszabadításáért kapott.⁴⁸ A karneváli történet ezúttal is előtérbe kerül: 1877 januárjában a ceglédiek Collegno-i látogatása kapcsán a *Hon* levelezője siet jelezni, hogy az erdélyi múzeum becses adományt kapott. Minden lap átveszi a hírt (*Pesti Napló, Magyar Polgár, Kelet, Ébredés, Marosvidék* stb.). A kolozsvári egyesület rendkívüli közgyűlést hív össze, és két képviselőt készül Budapestre küldeni, átvenni az ereklyét. VASADY sürgősen tisztázza az ügyet, az *Egyetértés, Fővárosi Lapok, Figyelő, Kelet népe, Magyar Néplap* helyre is igazítja, nemkülönben a *Nemere* és a *Hermannstädter Zeitung*. Az érdemrendet ORBÁN Balázs szándékozza levinni Imecsfalvára.⁴⁹ VASADY még Budapesten lefényképezteti, majd több helyen kiállítja.⁵⁰ A belépti díjakból és képeslap-árusításból befolyó összegeket honvéd-menház javára fordítják. A kolozsvári ambíciók utolsó lecsengése jún. 9., amikor VASADY SZABÓ Károlyt felkeresve és DAMJANICH-ereklyéjüket ezüstbe foglaltatva (azt is ORBÁN közvetítésével, az érdemrend



átvételekor kapták), a kincses városban is kiállítja az érdemrendet. A befolyó összeg 1 Ft 90 fillér, miután a nyomtatási-hirdetési költséget leszámítják... A helyi *Egyetértés* nem hozza le a hirdetést, és a kiállítás idején az a hírsztelész járja a városban, hogy az érdemrend csak másolat, hamisítvány stb. (A honvéd-menházat mellesleg, melynek gyűjtöttek vele, mint ismeretes, éppen Kolozsváron kívánták létrehozni.)

Az érdemrend diadalmenetben érkezett haza, és febr. 24-én Sepsiszentgyörgy felolvasására kéri fel VASADYt, mutatná be a városnak.⁵¹ Febr. 27-re meghívják CSEREYnét is. A honvédmenház javára meghirdetett estélyre végül 1877. márc. 4-én kerül sor, a későbbi Kaszinóban, a mai Színház első emeletén, itt olvassa fel VASADY a múzeumalapítás programszövegét (4).⁵² Hat nappal később, 1877. márc. 10-én CSEREYné aláírja azt az alapítólevelet, amelyben már Székely Nemzeti Múzeumról beszél – KOSSUTH, aki jól emlékszik, mit köszönhetett a szabadságharc a délkeleti határvidéknek, az egész székelységnek küldte adományát.⁵³ Többen kiemelik, hogy CSEREYné ezzel hozta összhangba elhatározását: legyen az egész Székelységé tehát a múzeum, bár háromszéki elhelyezéssel. Még márciusban köszönőlevél megy KOSSUTHnak; az alapítólevelet pedig jún. 26-án Háromszékmege közönségének közgyűlése elé terjesztik. A mellékelt kivonatból is kitűnik: a családi régiségtár az adományokkal több ezer tételes gyűjteménnyé nőtt másfél év alatt, a Magyar Nemzeti Múzeum és XANTUS János is felajánlott anyagot. CSEREYné ki is hangsúlyozza: a KOSSUTH-ajándék nyomán olyan nagy az érdeklődés, hogy már nem dönthet Háromszékmege többségének beleegyezése nélkül az elhelyezés helyéről. A gyűjtemény jelenleg hat helyiséget foglal el, írja, tehát: 1. 6-7 szobát kér, az ajtókat, ablakokat vastáblákkal, tűzvédelem végett. 2. A berendezéshez faállványokat és szekrényeket, az üveges- és lakatosmunkát VASADY rajzai alapján. 3. Az intézet Székely Nemzeti Múzeum címet viseljen, azonban csakis Háromszéken legyen elhelyezve, mint (Aranyosszéket és főleg Marosszéket leszámítva, lévén, hogy már ott a TELEKI Könyvtár) az összes

székelység közönségének köztárgya; választmánytagjai (ha azt ők is akarják) ezen megyékből választassanak, és azok által ellenőriztessenek. 4. VASADY maradjon felügyelője, igazgatója, legalább mai fizetésével. 5. Az előbbi feltételekkel CSEREYné és fiai 1000 Ft alapítványt tesznek.

Az 1876. áprilisi–októberi alapítási szándék 1877. márciusra letisztult. VASADY már a következő, gyakorlati lépéseket tervezi, ötletnek PULSZKYt is megnyerte: 100 000 db. sorsjegyet kellene kibocsátani, 460 Ft készpénz-nyereménnyel, 10 000 Ft összértékben, ez biztosítaná az anyagiakat. CSEREYné sem várja ölbetett kézzel a választ arra, hogy homá kerüljön a Múzeum: áprilisban DONÁTH József a református egyházmegye főkurátoraként kérésére járja ki a külön épület ingyen átengedését a minisztériumtól. Ápr. 21-én már a székely nemzeti múzeum számára, március havában beérkezett tárgyak kimutatását teszik közzé, és a továbbiakban ez havi rovattá rendszeresül. Ilyen körülmények között érkezik Imecsfalvára a jún. 28-i külön köszönőlevél a „Székelyföldi Múzeumért”, FORRÓ Ferenc alispáné.⁵⁴ Maga POTSA József háromszékmegei főispán hozza, aki a jún. 30-i megyei közgyűlés nyomán, júl. 1-jén most átadja CSEREYnének a közgyűlési határozat jegyzőkönyvi kivonatát is (4479. sz.): 1. Elfogadják a műkincseket egy Háromszékmegeben létesítendő múzeum alapítására. 2. Neve „CSEREI Székely Múzeum” legyen. 3. Elhelyezésére a bizottság: POTSA főispán (elnök), SZÉKELY Gergely, id. DONÁTH József, CSÁSZÁR Bálint, NAGY Gábor, HORVÁTH László.

1877–79, szavak és tettek

Mivel a papírforma és főleg a megye szerint minden rendben, ideje is, hogy a dolgok elakadjanak. A szépséghiba mindenekelőtt abban áll, hogy a jún. 30-i határozatban egy szó sincs a CSEREYné feltételeiről. Az elakadás oka már KOZMA Ferenc szerint nyilvánvaló: a megye a helyiséget és az állandó múzeumórt akarta megspórolni egy iskolai elhelyezéssel, annak tanárával. Ez elfogadhatatlan volt, CSEREYné nem is ment bele ebben a formában, és jól tette,



hogyan nem ment bele, folytatja KOZMA, mert úgy a múzeum iskolai gyűjteménnyé szűkülni volna, és megszűnt volna a gyarapodásához szükséges közérdeklődés. Másrészt egy múzeumőrnek nem a tárgyak lopás elleni biztosítása a dolga, látogatók beengedésekor. Tudományos felhasználás és közművelődés okán egyaránt szakszerű régészeti ismeretekkel kell rendelkeznie. Áldozatok árán is szakembert kell biztosítani, mert csak az tud megszervezni, meghatározni, csereviszonyba lépni, gyűjteni, a gyűjteményekre irányuló figyelmet fenntartani. Ez nem megyei hivatal, amibe begyakorlódik az oda behelyezett.⁵⁵ 1877. szept. 8-án a múzeumi anyag összesen 5735 db. (ebből 3071 könyv, kézirat, nyomtatvány); 1875. jún. 20. és 1877. szept. 8. között a nevét bejegyző látogatói száma 1005. A baj az, hogy most már csakugyan kívánatos volna a mielőbbi végleges elhelyezés, mert az anyag – különösen a kerti lakban elhelyezett rész – több szempontból is veszélyeztetett. (A négy szobában és a kerti lakban elhelyezett tárgyakat egyszer tűz, kétszer árvíz veszélyeztette addig, fogja írni 1878 őszén VASADY.)

1877. szept. 20-án CSEREYNÉ PULSZKY-hoz fordul: a múzeum leltára már 5732 tétel, 5 helyiséget foglal el. VASADY folytonosan gyarapítja ásatásaival, levelezésével.⁵⁶ Közbenjárást kér, mert a megye nem tett semmit. Szept. 29-én LÁZÁR Ádám cikke jelenik meg a *Magyar Polgárban*: ha Háromszék nem cselekszik, menjen a gyűjtemény Székelyudvarhelyre. Egyértelmű figyelmeztetés a hatóságoknak: az ügy közösségi ügy, a nyilvánosságot nem fogják tudni megkerülni, az ígéreteket illene komolyan venni. Az alapítók egyelőre maguk próbálják biztosítani az anyagi fedezetet, dec. 24-től estélyek szervezésébe kezdenek a Múzeum javára: Csíkszeredában LÁZÁR Dénes alispán segít, Baróton ZATHURECZKY Berta. Csíksban 1878. jan. 3–5-én a sajtó is ír a rendezvényről. Erre jan. 11-én POTSA is siet bejelenteni, hogy Sepsiszentgyörgy is rendez estélyt. Jan. 16-án felkéri a megszervezésére MÁTEFI Györgyöt, de ő az Oltár-egylet javára rendezné meg. Március 2-án Csíksomlyón és Baróton sikeres az estély, 5-én mégis sikerül a sepsiszentgyörgyi bál, 660 forint

és aranyak az együttes bevétel (VASADY összesen mintegy 800 Ft-ról számol be később, farsangig, ez az alapítványi összegnek csaknem a megduplázódását jelenti).⁵⁷

Érdembeni előlépés azonban nem történik a megyeszékhelyen. 1878. máj. 17-én CSEREYNÉ levélben keresi meg POTSA-t, miért alszik az ügy. Máj. 28-án a főispán szerint három napja, hogy felső engedélyt kértek VASADY fizetésére, még nincs válasz, továbbá a bútorok tervrajza kellene. Szeretné a feltételeket teljesíteni, de ha sürgős, átveszi így is a gyűjteményt. Ettől a segítőkészségtől persze az imecsfalviak nem hatódnak meg. Szept. 13-án FORRÓ Ferenc alispán értesíti őket: TREFORT csak ideiglenesen fogadta el az 1877. dec. 5-i megyei közgyűlés megszavazta 500 forint fizetést (tehát mégis történt valami időközben, ha csigalassúsággal is), rendezzék a megyei Tanalapból. (Valóban így állt a júl. 26-i leiratban, de az is, hogy TREFORT magyarázatot kér a Tanalap előirányzott és megvalósított költségvetése közti tetemes különbségről.) CSEREYNÉ válasza rövid, a feltétel nem alku tárgya: VASADY állása végleges kell, hogy legyen. Szept. 27-án POTSA megköti magát: átadás előtt nem lehet költségvetés, tehát VASADY-nak se fizetés. Nehezményezi továbbá a sajtó-visszhangot.

Az imecsfalviak egyelőre megpróbálnak a megye ügyintézéséhez igazodni. Szept. 30-án VASADY visszakéri FORRÓ-tól a berendezés tervrajzait, hogy POTSA-hoz fordulhasson (!). FORRÓ: POTSA nincs, nélküle nem küldheti vissza (!). Okt. 8-án CSEREYNÉ POTSA-nak: FORRÓ-nak is megírta: az átadáshoz a berendezést kell előbb biztosítani. Okt. 9-én VASADY újra FORRÓ-nak ír: a tervek bizony kellene, mert Kézdivásárhelyen olcsóbb megcsináltatni a berendezést, s míg az nincs, a beköltözés tárgytalan. Okt. 15–17-én bemegy Sepsiszentgyörgyre, de hiába, nem találkozhat se POTSA-val, se FORRÓ-val. Okt. 27-én FORRÓ még mindig arra kíváncsi mindenekelőtt, hány szekér szükséges a beszállításhoz? VASADY helyszíneljen a MIKÓ-ban, a tervrajzokat vigye, illetve hogyan biztosítják a CSEREYek alapítványi 1000 Ft-jukat? Mellékeli a szept. 25-i közgyűlés jegyzőkönyvét:



VASADY ideiglenes alkalmazott, POTSA előterjesztette ugyan CSEREYNének a múzeumórt érintő aggodalmát is, és kérte, terjesszék fel újra véglegesítése kérését TREFORTnak, de a közgyűlés nem tette. Okt. 30-án újabb rossz hír, ahová még pályáztak, megpróbálva a költségeket fedezni, a MTA 10 000 Ft-os alapíványa nem támogathatja őket. Nov. 1-jén VASADY POTSA-nak jelzi: a tervekre újra kért árajánlatot, de már előnytelenebbek, mint korábban lettek volna; kéri a MIKÓban rendezni a kiszemelt helyet (ablaktalan, lakók vannak benne, kukoricakartárnak használják másik felét) (6).

A nov. 5-i főispáni válaszban kibúvik a szög a zsákból: POTSA azt nehezményezi, hogy VASADY SzNM 195-tel iktat (hogy világosabb legyen, a levelezés zöme akkortájt a MTA-val folyik). Székely Nemzeti Múzeum csak lesz! Ilyen cím alatt majd csak a felügyelő bizottság fog levelezni! Felháborodik, hogy még mindig nem történt meg a beköltözés. A berendezéshez előbb át kell adni a gyűjteményt, addig nem disponálhat költségeit illetően! Felelősségre vonja VASADYt, mint már megyei hivatalnokot, miért nem teljesíti az alispán rendelkezéseit. „A Székely MIKÓ-Tanoda által ajánlott helyiség azonban üres, mihelyt Ön által jelentve lesz, hogy melyik napon fog a szállítmány megérkezni.” (7) CSEREYNé erre asztalost fogad 1879. januárban. Számla jön, majd az üvegekre is. Ápr. 18-án POTSA azt üzeni, megvannak az ablakok; ápr. 26-án FORRÓ jelzi, hogy be van rendezve, utasította a szolgabíró a beszállítást illetően. Máj. 10-én CSEREYNéék kifizetik az üveget (feketeerdői üveg, majdnem 40 Ft), és melleleg természetrajzi anyagot vásárolnak.

Mert nekik közben ott a múzeumi munka is. Nézzük, mivel foglalkoznak még 1877 nyara és 1879 tavasza között, túl az említetteken (rendszeres gyarapodási jelentések a sajtóban, gyűjtés estélyekkel a múzeum berendezésére). Ahogy korábban 1876. ápr. 20-án is, 1877. júl. 3-án, 18-án, okt. 9-én C. GOOS segesvári levele segíti VASADYt szakmai kérdésekben. Július–augusztusban csigagyűjteményt küldenek nekik és a DAMJANICH-ereklye hitelesítését; PÉTER Ferenc faragványának adománylevele érkezik a

Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesülettől (az iparművész képzését az Egyesület támogatta). Nov. 3-án a kolozsvári kiállítás ügyében jön levél, CSEREYNé távollétében néztek ki okt. 24-én tárgyakat. Nov. 24-én el is küldik a kiállítandó anyagot (1878. febr. 12-én a műipar- és ipartörténeti tárlat diplomája nyugtázza a részvételt). Dec. 6.: SZABÓ Károly kéri tanulmányozásra a kódexeket (4 vagy 5 kódexről van szó); dec. 20-án a temesváriaknak küldenek ajándécsomagot (régii könyv, okmány, pénz; 1878. febr. 10-én köszöni meg ORMÓS Zsigmond).

Az új évben CSEREYNé nevében hirdetés jelenik meg a *Nemerében*: hírlapkollektcióikat szeretnék kiegészíteni.⁵⁸ CSIA Elek Cófalváról már jan. 19-én beküld tíz számot. Jan. 28.: ezúttal az Akadémia kéri a kódexeket (febr. 4-én ugyancsak SZÁSZ Károly jelentkezik értük levélben); febr. 18-án küldik el FRAKNÓInak lemásolni, három hónapra. (A *Corpus Poetarum*-ot szerkesztő SZILÁDY Áronnak adják át, febr. 28-án jelzik vissza, hogy megkapták; szept. 4-én VASADYék rákérdeznek a munka állására, és szakkiadványokat kérnek; szept. 30-án FRAKNÓI közvetít SZILÁDYnak: haladékra volna szükségük a kódexek feldolgozását befejezni; Imecsfalva nov. 27-én válaszol, hogy a kódexek természetesen maradhatnak.) Jún. 15-én Zsombolyáról stb. érkeznek adományok. 1878. jún. 18-i felkérésre még abban a hónapban küld vissza CSIKI Lajos 12 fényképet, csak a többi nyolcat tudta eladni a BEM-érdemrend felvételeiből, 50 krajcáronként. Nem fogadja el a 25%-ot az árusításért. SZABÓ Károlynak küldenek oklevelet, könyvtöredékeket meghatározásra; még év végéig visszaérnek (PÁZMÁNY, PÓSAHÁZI, az 1618-as **Keresztúri Kalendárium**, Siderius **Cathechismusa** 1624-ből).⁵⁹ Dec. 6–28-án VASADY 28 könyvtártól kér duplumot CSEREYNé beleegyezésével. Megjön a MTA-tól is az első nagy nyolc (régészeti) szakkönyv.

1879. jan. 2-án FRAKNÓI mutatja be egy álomfejtőjüket a *Magyar Könyvszemlében*; jan. 18-án újabb kódex megy fel a MTA-nak; jan. 27-én PULSZKY ad ajánlólevelet kutatáshoz, az erdélyi régi könyvtárakba: VASADY SZABÓ-



nak dolgozna anyagukon (jan. 28-án továbbítja FRAKNÓI, kíséreléssel). Jan. 28-án Csornára, Kassára küldenek 17. századi duplumokat (tavasszal aztán megint Csornára, Nagyenyedre). Febr. 8-án SZILÁDY számol be Halasról VASADYnak a kódexek feldolgozásáról: kéri az engedélyt többek között elnevezésükre (APOR-, CSEREYné-, VASADY-kódex) (8). Febr. 27. előtt kevéssel CSEREYné cserekupát csináltat a hodgyvai ónkannáért. Ápr. 7-én a közös tanárkar debreceni gyűlésének jegyzőkönyvét küldik meg nekik Imecsfalvára: SZABÓ Károly közbenjárt VASADYék érdekében is, és most Pápát, Patakot ajánlják duplumok cseréjére. Márciusban fejlődés levélpapírt rendelnek Marosvásárhelyről, és iskolák évkönyveit kéri 135 helyről. Júniusig 54 helyről kapnak választ, most alapozódik a múzeum gazdag értesítő-gyűjteménye.

1879, háború

Ami ezután következik, ki-ki döntse el, hogy a kanonikus történetben vagyunk-e még, vagy ez maga az elszabadult, VASADYnak haláltáncba torkolló karnevál. Ápr. 24-én a *Nemere* kérdez rá: miért késik az átadás, ha a MIKÓban rendben van a felajánlott helyiség? Ápr. 30-án ezzel szemben VASADY még Pesten kénytelen segítséget kérni PULSZKYtól és PAP Lajos országgyűlési képviselőtől, az ügyet a holtpontról elmozdítandó. Máj. 1-jén a székelyföldi képviselők gyűlése PULSZKY elnöklete alatt arra kéri a jelenlevő TREFORT közoktatási minisztert, lépjen közbe. Bécsi–pesti útvjáról VASADY azzal a megbízással érkezik haza, hogy eszközölje ki a költöztetést. Párhuzamosan ezzel a sajtóban fellángol a polémia, két esztendőnél hosszabb ideig fog tartani. Máj. 11-én SÁNDOR Kálmán sürgeti a megyét, intézkedniük kellene.⁶⁰ A *Nemere* és a *Háromszék* válaszol,⁶¹ védik a hanyagságot, mondja a múzeumőr, másra próbálnak hátrítani. FORRÓ máj. 21-i levele szerint csak VASADY távolléte volt az ok, VASADY választát viszont nem közlik le. Pedig CSEREYné igazolja: VASADY valóban beteg volt, de attól még csomagolt, és a költözés elkezdése – máj. 14-én csakugyan elindulnak a szekerek Imecsfalva és Sepsiszentgyörgy között, első nap mind-

járt kettő – bizony a képviselőknek és nem a megyének köszönhető. Máj. 23-án HAJÓSék ismét lépnek a miniszternél a Székely Egylettel. 24-én VASADY újabb három szekeret indít. Máj. 24–25-én a *Háromszék* és a *Nemere* ezt máris érvként használja: igenis megkezdődött a beköltözés, a könyvtár 2/3-a és a pénzek egy része bejött. VASADY megjegyzése: csakhogy ehhez a megye egy krajcárt sem adott, a helyzetet az jellemzi, amit máj. 28-án az asztalos üzent: hátrahagyta a léceket, gittet, fejezze be a múzeumőr! 29-én ennek ellenére újabb három szekérnyi becsomagolt anyagot költöztet Sepsiszentgyörgyre. Máj. 31-én a *Háromszék* érvelése már csak annyira szorítkozik, miszerint SÁNDOR hazudozik. Jún. 1-jén másfelől a *Közvélemény* meleg hangú írása következik, jún. 5-én VASADY is megvédi SÁNDORT a *Háromszék*ben. Itt azonban elveszti a fejét, a cikk túlságosan is hetykére sikerül, különösen az aláírása, miszerint közelebből már a bécsi múzeum egyik osztályának rendező öre, társulatok tagja, bel- és külföldi lapok tudósítója stb., amiért aztán SÁNDOR meg is rója.

Jún. 8-án a *Nemere*ben a Székely Egylet háromszéki választmánya válaszol a pesti központi választmánynak: megpróbálják jelentéktelenné beállítani az ügyet, a gyűjteménynek leltára sincs, írják.⁶² VASADY megjegyzése: már hogyne volna, hát lehet-e katalógus nélkül egy múzeum? Még aznap két szekér szállít le újabb csomagokat, jún. 16-án még egy szekér anyag fogja követni őket a MIKÓ-Tanodába.

Mintha mi sem történt volna, jún. 12-én, éjjel 11-kor Imecsfalvára érkezik FORRÓ alispán ultimátuma. Dátuma ugyan nincs, de követeli a múzeum 48 órán belüli behozását (11-én a *Háromszék* is folytatta a pszichológást). CSEREYné válasza (9): okmányokat pl. hogy vigyen, míg nincs hová tenni (amit lehet, amúgy szállítják, folyamatosan), addig csak becsomagolják Imecsfalván. Ki gondolja másrészt ott a tárgyakat, hiszen azóta sem fizette senki VASADYt, pedig miniszteri rendelet volt rá; „jusson a megyei levéltár szomorú sorsára?” Jún. 13-án a *Közvélemény* ismerteti a háromszéki Székely Egylet választát, de csak *audietur altera pars*. Jún. 17-én VASADY tisztázó cikkét a *Három-*



szek megint nem hozza le. Jún. 17-én ugyanő FORRÓnak ír, máj. 17. óta folyamatosan a be-költözésen dolgozik, fizetést kér: most is ő állja, a zsebéből, az apróbb kiadásokat.

Jún. 18-án CSEREYné kiborul. Levele részletesen beszámol a pesti Székely Egyletnek (10): 11 szekér ment be eddig, vegye a székely nemzet át a múzeum vezetését, ne terheljék vele Háromszék előljáróit, akiket – ha a finom gúny vágni tudna – amúgyis annyira leköt a rengeteg politikai teendő. Még aznap kipakol a miniszternek (11): hol a VASADY fizetése? „E múzeum tárgyait [a Székely Nemzetnek] kebeléből megválasztandó egyénei által óhajtom vezetettetni, felügyeltetni és virágoztatni.” Háromszék előljárósága úgyszólván állami ügyekkel elfoglalt. Vegye át a Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület, PULSZKY és a képviselők. Az eredmény gyors, a főispánra ráírnak fentről, rögtön tegye meg az elmulasztott lépéseket. Jún. 20-án és 21-én FORRÓ keresi fel VASADYt, röstelli már, felmentené magát a múzeumügy intézése alól. Formai huzavona következik. VASADY időközben maradék bizalmát is elveszítette, nem hisz a szép szónak sem. A Székely Nemzeti Múzeum kinevezett öröknek tekinti magát, tehát nem háromszéki hivatalnoknak, hanem csak (Háromszék felajánlása értelmében) Háromszék segítette alkalmazottnak. FORRÓék ezzel szemben (a sajtóbeli állásfoglalások egyértelműek) a múzeumot megyei tulajdonú gyűjteménynek akarják tekinteni, amiben ők parancsolnak, és a szemerjai pap szerint a fizetés is csapda (VASADY ennek felvételével elfogadná megyei alkalmazott voltát, és kiszolgáltatná magát). Furcsa játszma kezdődik.

Jún. 21-én FORRÓ hivatalos irata: júl. 1-jétől fizetné az iskolai alapból VASADYt, esetleg júniusról is tárgyalhatnak. Jún. 23.: folytatódik a sajtó nyomása, a *Közvéleményben* SZENTMIKLÓSI (SÁNDOR?) Kálmán újra hanyagsággal vádolja a megyét. 27-én a *Marosvidékben* szólal meg: a megye a feltételeknek még papíron sem tett eleget, hazudozik. (Júl. 8-án a *Háromszék* próbál válaszolni, de nincsenek érvei, mellébeszél, viszont 19-én megfenyegeti VASADYt.) Az alapító múzeumőr közben teszi a

tőle telhetőt: jún. 26-án közvetlenül a MIKÓnak nyújtja be a kérvényt, ürítienek ki a múzeumnak szánt emeleten a szerepét vesztett „csengettyűházat”, és vágatnának még egy ablakot. Július elején KOCH Antal jár ott családjával, rengeteg anyagot ígér, unikumnak nevezi a Mastodon arvernensis-leletet, lerajzolja a csontokat. Júl. 6-án bemegy a 12. szekér; júl. 10-én BECSEK Dániel 75 nyomtatványt küld megmaradt fölőspéldányaiból, ha csak hézagpótlónak is; júl. 12-én br. KEMÉNY Gábor kereskedelmi miniszter bejelentetlen látogatása következik, de a miniszter tetszését fejezi ki. Júl. 20-án még egy szekér érkezik, az ékszerekkel. Júl. 24-én GÖNCZY Pál miniszteri tanácsos látogatja meg a múzeumot, és meglepetésének, tetszésének ad hangot.

Júl. 24-én a *Nemere* a megyegyűlés kapcsán nyilatkozik.⁶³ Tkp. az volt a baj, magyarázza, hogy időbe telt a helyiséget megkapni, az asztalosmunkát a m. kir. építészeti hivatallal elfogadtatni, és csak máj. 18-ra lettek kész a fal, az ajtók, a festés. Udvarhelyszék másrészt csak 1878. okt. 27-én válaszolt, fizetést adni nem volt Háromszéknek felhatalmazása. A megyegyűlés határozata: háborgás a pesti vélemények ellen, betiltják VASADY fizetését (azt ti., amelyet nem fizettek), az átvételkor gondoskodnak majd (más) múzeumőrörről. VASADY megjegyzése: félrebeszélés az egész; CSEREYné levélben reagál (12). Aug. 6-án a MIKÓ megadja az ablakot, csengettyűházat; 9-én bemegy a 14. szekér, aranytárgyakkal, képekkel. Aug. 12-én a *Marosvidék* SÁNDOR Kálmán újabb cikkét hozza: bár máj. 17. óta Sepsiszentgyörgyön az anyag, még mindig CSEREYné fizet mindent, létre kell hozni egy múzeumegyletet!

Aug. 17-én a *Nemere* csak piszkolódással válaszol. A megye azonban most már el van szánva arra, hogy lezárja az ügyet, és feltehetően a főispán is lépéseket tesz Budapesten. TRE-FORT aug. 18-i miniszteri leirata szerint a múzeum a könyvtárak és gyűjtemények orsz. főfelügyelősége alá tartozik ugyan (PULSZKY), de a közvetlen felügyelet, gondozás, szaporítás végett az szükséges, hogy a részleteket illetően helyi intézkedések történjenek. A múzeumőr fizetése szabályszerűen csak az átvétel után lehetséges,



ha a „közönség” méltányolhatja is a korábbi munkát, korábbi időponttól való fizetéssel. Aug. 20-án FORRÓ erre hivatkozik. Aszerint, ahogy aug. 31-én a *Nemere* értelmezi a miniszteri leiratot, VASADYnak nem lehetnek illúziói. Közben, aug. 24-én a református tanárok vándorgyűlését fogadja Sepsiszentgyörgy. A Múzeum jún. 1. óta a berendezkedés miatt most fogad először nagyobb számú látogatót. Aug. 29-én CSIA Albert orbai szolgabíró jelentkezik, FORRÓ utasította végleges átadás eszközöltetésére, szept. 1-jén le is jut a megyeközpontba még egy láda kép. Az alapítók tudják, hogy sürgősen cselekedniük kell.

Cselekednek is. Szept. 1–2-án Csíkszeredában a Székely Egyet évü gyűlésén SÁNDOR Kálmán, PULSZKY Ferenc, ORBÁN Balázs, UGRON Gábor, LÁZÁR Ádám, KERÉKES Sámuel feliratot követelnek a miniszterhez. A Székely Nemzeti Múzeumnak segély kell, illetve ki kell vonni a megyei kezelés alól. Jelen van VASADY és a CSEREY-fiúk is. Szept. 4-én a gyűlés részvevői Sepsiszentgyörgyre látogatnak; PULSZKY és SZABÓ Károly értékeli a szakzerű kiállítást.⁶⁴ Szept. 6-án a *Háromszék* vonatkozó írása ezúttal tisztességes cikk, de szept. 7-én a *Nemere* PULSZKYt azzal vádolja, hogy heve elragadta, és kompromittálta a főurakat (ti. hogy ki kell vonni a megyei gondozás alól a múzeumot). Szept. 6-án POTSA is ultimátumot intéz CSEREYnéhez, a botrányos ügyet márpedig lezárják. CSEREYné másnap válaszol: ragaszkodik a feltételekhez. Minden szék és ő maga is jelen kell, hogy legyen az átadásnál. Szept. 9-én VASADYval tanácskoznak, majd 10-én megismételi, ragaszkodik az 1877. márc. 10-i alapítólevélhez: a Múzeum az egész székelységé legyen. Tekintettel a körülményekre, a múzeum érdekében ám legyen egy ideiglenes átadás, ideiglenes bizottságnak, szept. 15-én (az időpontot tehát CSEREYné határozza meg), de legyen ott egy háromszékmegyei előljáró, egy sepsiszentgyörgyi városi előljáró, egy a református iskola részéről, egy a katolikus iskolától, egy kereskedő, egy iparos, 1-2 földbirtokos, valamint CSEREY-né képviselői. Legyen jegyzőkönyv.

Szept. 11-én POTSA elfogadja a feltételeket. CSEREYné erre fel még aznap rákérdez

PULSZKYra, átadják-e a gyűjteményt a megyének? Igen, táviratozza a főfelügyelő, és 15-én megismételi ezt.

Szept. 15-én így születhet meg három példányban az átadási jegyzőkönyv, a leltárból csak egy láda rézpénz hiányzik még. Az utolsó kiskapu: CSEREY Gyula Emília nevében kéri tudomásul venni: az átadás mindaddig ideiglenes, míg Marosszék is nincs képviseltetve az átvevő testületben.

Az 1879-es „alapítás”

A MIKÓ négy emeleti szobát és egy zárt helyiséget adott, az átadás szept. 15-én történik meg, a felügyeleti bizottságba a három fő- és alispán, illetve székely városok (Csíkszereda, Bereck, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely) polgármesterei vannak meghívva. CSEREYnét fia, Gyula képviseli, jelen van VASADY is. Átadnak 8779 tételt (a többi még nem szállítódott át), szűrőpróbával. Átveszik a „Székely nemzet” nevében, továbbra is VASADY gondjára bízva. Aláírók: POTSA főispán és FORRÓ Ferenc alispán; SOLYMOSSY Károly udvarhelyi, CSÁSZÁR Bálint sepsiszentgyörgyi, SZÓTS József kézdívársárhelyi polgármester. Az átadás ideiglenes, míg Marosszék is fel nem vétetik a tulajdonosok közé. A jegyzőkönyveket VASADY állítja össze és CSÁSZÁR Bálint (MIKSZÁTH János királya a *Két választás Magyarországon* emlékezetes oldalain). Még aznap du. 4-kor másik jegyzőkönyv készül (ezt CSÁSZÁR Bálint vezeti): az ideiglenes felügyeleti bizottság megbízza POTSA-t a részletes átvétellel, VASADY felesketésével. Intézzen felhívást a székely megyékhez a múzeum támogatására, és számoljon el majd eljárásáról a múzeum igazgató közgyűlésének.

Az első intézkedések: elveszik a katalógusokat VASADYtól, betiltják a további költekezést, levelezést, tárgyak elfogadását (ti. csak POTSA közvetítésével érkehetnek adományok). A helyzet fonákságán még az addig ellenséges helyi sajtó is mulatni kénytelen szept. 20–24-én: az anekdota a sarkantyúról valószínűleg SIMÓ Dénes MIKÓs tanár tollából származik, ami egyben azt bizonyítja, hogy VASADYnak az iskolán



belül is akadtak támogatói. „*Exempla docent, a talán minden további okoskodást feleslegessé tesz egy konkrét példára hivatkozás, mely éppen tegnap adta elő magát. Egy vidéki ember ugyanis igen érdekes sarkantyút vitt a múzeumórhöz az ANJOU-korból, ki azt, nem lévén joga a tárgyat elfogadni, a főispánhoz utasította. Emberünk azonban oda nyilatkozott, hogy „ő ily csekélységgel nem állíthat be a főispánhoz”. Hasztalan biztatta, kérte a múzeumór, hogy tegye meg e kis fáradságot, hajthatatlan maradt, sőt, azon nyilatkozattal, hogy mintsem ilyen ceremóniának alávéssze magát, inkább kidobja az ablakon, – ki is hajította a szellőztetésre nyitott ablakon a Libóc felőli oldalon, hol a következő percben már nem volt föltalálható. Íme egy eset, melyből okulhatunk.*”⁶⁵ VASADY megjegyzése: máj. 17. és szept. 15. között CSEREYNÉ 162 Ft 96 krajcárt költött a múzeumra, a megye semmit... (Szerényen itt nem jegyzi meg, hogy ebből 89 Ft-ot ő maga előlegezett a zsebéből.)

POTSA végülis türtözteti magát, VASADY ugyancsak visszafogott. Szept. 19-én FORRÓ közli: havi fizetése lesz, az iskolai alpból. A hangulat azonban több mint feszült, és a múzeumőr tudja, hogy nem várhatja tétlenül a fejleményeket. A CSEREYekre változatlanul számíthat, szept. 27-én a Háromszékben CSEREY Gyula nyilatkozik, tudatja, hogy ideiglenes az átadás, célja éppen az, hogy ne gátolja a gyarapítást, végre fizetése legyen az örnek, további finanszírozása az intézménynek. Ezért kéri intézkedni azokat, akik Háromszék elismerését akarják megérni az utókor előtt. POTSA ürügyeire, miszerint a gyűjtemény rendezetlen, felcímkézetlen stb.: a tárgyakra négy éven át mindig cédula volt ragasztva. Egyben köszönetet mond VASADY-nak a család nevében. VASADY a Székely Nemzethez tervez és fogalmaz felhívást: alakítsanak egyletet, vegyék ki a múzeumot az érte semmit nem tevők kezéből. Egy másik, hosszabb fogalmazványt, ugyanazon célút, szentkatolnai CSEH Sándor 1848–49-es honvéd alezredes ír alá. VASADYnak hektográfja van, azon sokszorosítja az iratokat. Egyelőre azonban vár, teendőit próbálja ellátni. Okt. 2–5-én Sepsiszentgyörgy gazdasági kiállítás házigazdája, okt. 3–6-án 346-

an írják be nevüket, de 3500 körül látogatták meg a múzeumot, írja az őr, utána napi 2-3-10. Okt. 10-én okt. 4-i táncestély fele jövedelmét, 35 forintot küld át POTSA felmerülő apróbb költségekre (mégiscsak segítik végre valamivel az intézmény működését), VASADY ebből 13-án POLLÁK-nak fizet nyomdaköltséget (*Nemerehirdetés ezúttal is?*), 21-én SÉRA és NAGY iparos mestereknek. Okt. 22-én KOCH a kolozsvári m. kir. egyetem ásványtani intézetének igazgatójaként kéri a Mastodon arvernensis-fogat és a köpeci emlősállkapcsot, nov. 1-jén elküldik Kolozsvárra, 22-én megérkezik. Okt. 27-én a múzeumőr betegszabadságot kér (14 nap) és addigi munkadíját. 29-én POTSA feltétellel ugyan, de megadja, és ami a berendezkedés idején ki nem fizetett díját illeti, úgy gondolja, hogy ha a megyegyűléshez fordulva eltalálja a megfelelő hangot, sikerrel járhat. Nov. 3-án a megyegyűléstől kéri tehát a fizetését, segélyként, visszamenőleg, felsorolva minden addigi ígéretet. Nov. 5-én FORRÓ-nak jelenti, elment betegszabadságra, a kulcsok SIMÓ Dénesnél vannak, meghagyta, hogy csak „kiválóbb látogatót” engedjen be. Nov. 7–8-án mégis VASADY vesz Brassóban könyvet, fizeti a kéményseprőt. Nov. 10-én ORMÓS küld emlék bronzéremet Temesvárról; nov. 16-án köszönetnyilvánítás jön a Székely Egylettől: a csíkszeredai közgyűlés benyomásai nagyon jók voltak. Nov. 19-én a megyei közgyűlés összesen 100 Ft-ot szavaz meg visszamenőleg VASADY-nak, de leghamarabb márciusban felvehető (POTSA ellene volt, holott maga ajánlotta a közgyűléshez fordulást).

Közben kirobbant a várt konfliktus, és nem VASADY robbantotta ki. Nov. 1-jén az *Ellenőr* hozza, hogy a Székely Egyletnél két MIKÓS tanár feljelentést tett, rendetlen a múzeum, négyötöde összegyűjtött lomtár;⁶⁶ átvesszik ezt a *Fővárosi Lapok*, a *Hon* is. NB., írja az őr, épp ekkor jelennek meg a *Századok* dicsérő sorai. Nov. 6-án CSEREYNÉ ír PULSZKY-nak a sértett hiúságról (13). A gyűjteményre áldozott pénz a sajátja volt, nem a nemzeté. Most egyszerűen VASADY-t akarják eltávolítani, holott VASADY lelkiismeretesen kezelte, az adományokat feljegyezte, és persze, hogy a felajánlott lim-lomot



sem utasíthatod el, míg gyűjtesz. Tervük volt különben kézmű- és iparcikket is felvenni a múzeumi tárgyak mellé. PULSZKY nov. 24-én válaszol (14), egyben felhatalmazza az alapítókat levele közzétételére. VASADY le is hozatja (*Nemere, Pesti Napló, Ellenőr, Egyetértés, Hon, Kelet, Marosvidék...*). PULSZKY nyilvános állásfoglalása a szakma hivatalos állásfoglalásával ér fel, felülbírálni nem lehet. Dec. 6-án BECSEK Dániel küldi a CSEREY-féle nyomtatványokat a múzeumi tárgyakra. (VASADY dec. 8-i leveléből tudjuk, hogy főispánpukkasztás, a lényege ti. az, hogy nem a megye költségén történt, a múzeumőr ezzel is intézménye önállóságát bizonyítja: a megye nem tulajdonos, csak megbízott fenntartó.)

Ha VASADY az egyesület-alapítási felhívást nem teszi közzé, a másik oldal ugyancsak tudomásul látszik venni az erőviszonyokat. Az 1879. dec. 4-i múzeumi felügyelő bizottsági gyűlésen már valóban a székely megyék képvisellete ül össze: DANIEL Gábor udvarhelyi főispán (legidősebbként ő is elnököl, ezzel eleve csökkentve POTSA mozgásterét és erősítve a CSEREYnéét), LÁZÁR Dénes csíki alispán, POTSA József háromszéki főispán, CSÁSZÁR Bálint sepsiszentgyörgyi polgármester (a jegyzőkönyvet ő vezeti). Határoznak: szabályzatot kell kidolgozni (az udvarhelyiek, DANIEL, SOLYMOSSY és dr. TÖRÖK Albert udvarhelyi alispán), felhívást kell intézni (DANIEL, MIKÓ Mihály és POTSA főispánok) Csík és Udvarhely megyékhez évi költségvetési keret végett, ugyanazt a Székely Együlethez, a városokhoz, lakosaikhoz támogatásért. Dec. 10-én most már CSEREYné is elvárhatóan találja a szálakat: BÉLDI Gergely marostordamegyei főispánhoz fordul. Hogy székely nemzete tudományos művelődését némileg előmozdítsa, tett több múzeumi tárgyból egy múzeumi alapot, tájékoztatja, ma már „Székely nemzeti múzeum” a neve. Ezennel Marosszéket is tulajdonosává teszi. (Dec. 19-én BÉLDI köszönettel továbbítja a jegyzőkönyvet Marostordamegye közönségének, de a negyedik megye sohasem fogja betölteni a számára fenntartott igazgatósági, felügyeleti helyeket.) Ugyancsak dec. 10-én viszont az erdélyrészi ev. ref. közéleti tanárok gyűlése sepsiszent-

györgyi, dec. 5-i határozatát közvetítheti GÖRÖG István és SIMÓ Dénes: lényegében a szakmai társadalom köszönetét CSEREYnének. „Nagyságod nekünk a múltat mentette meg, – mi viszontásul ezért, az elévülhetetlen jövőnek tartjuk meg Nagyságodat.” A múzeum közösségi tulajdonba adása ezzel *de facto* lezárult. *De iure* 1881-ben fog lezárulni, de azt a két alapító közül csak CSEREYné éri meg.

1880–81, VASADY utolsó másfél esztendeje

1879. dec. 16-án VASADY egy hét szabadságot kér POTSA-tól Karácsonyra, megkapja. 1880. januárban a főispánok bizottsági határozatuk értelmében felhívást intéznek a székely nemzethez, és ez biztató, ha nem is több egyelőre kissé dagályos fontoskodásnál. A normalitásnak is megvan a maga önérvényesítő tehetetlensége: úgyszólván mindenki VASADY-hoz viszi az adományt. Jan. 13-án jelzi TREFORT, miszerint KEMÉNY Gábor kereskedelmi miniszter portómentességet adott levelezésükre a közhatalóságokkal és hasonló tudományos állami intézetekkel, ami jelentős könnyebbség, de főleg a múzeum intézményi mivoltának országos szintű elismerése. A főispánnal való viszony még mindig feszült. Máj. 20-án POTSA a *Nemere*-ben nyilatkozik múzeum-ügyben; „sületlen irka-firka” a másnap érkező ref. státuszgyűlésnek szánva, nyugtázza röviden VASADY. Máj. 23-án 120 fölötti látogatója lesz az említett alkalomból, SZABÓ Károlyék dicséretét a lapok is lehozzák. Máj. 27-én KEMÉNY Gábor látogatja meg a múzeumot, értő figyelemmel követi VASADY tárlatvezetését, kétszer is megköszöni a kalauzólást. Jún. 11-én POTSA, aki maga hozta el a minisztert, újra megadja VASADY-nak a kért két hét szabadságot, de az őt csak júl. 10-től tudja igénybe venni. Júl. 23-án újra szabadságot kér, de augusztus első napjaiban sem sikerül kúrán maradnia, nem talál Tusnádon lakást. VASADY beteg, és aug. 27-én azt is kéri, költözhetne ki a múzeumi dolgozószobából, mert betegségének ottani szállása is oka (15). Aug. 30-án, TREFORT Ágost látogatása alkalmával is panaszkodik, TREFORT vigasztalja, az is rendbejön.



Szept. 15-én FRAKNÓI jelzi, írt SZILÁDY-nak a kéziratok ügyében. Okt. 8-án visszaküldik az *APOR-kódexet*, az 1686-os nagyszombati naptárat, SZÉKEL *Krónikáját*, február 1-jéig kéri hagyni a VASADY- és a CSEREYné-kódexet, a *Magyar Költők Tára* számára. VASADY okt. 20-án válaszol a MTA-nak: beteg volt, de még mintegy 30 db. 16. századi írott lapot áztatott ki azóta kötéstáblából, ezeket is küldi. Okt. 22.: a MIKÓ elviszi a kályhát, VASADY POTSÁTól kér másikat (27-én POTSA: kemencét rakatnak). Okt. vége: a *Nemere* naptára kér ismertetést a múzeumról (VASADY nov. 5-én elküldi dr. SZÁSZ Istvánnak, de az a kívánsága, ne a neve alatt jelenjen meg). Nov. 6.: A szeptember-októberi adományokat teszi közzé (*Kelet, Magyar Polgár, Ellenzék, Nemere, Marosvidék, Székely Közlöny*).

Nov. 16-án POTSA meglátogatja a beteget, még egyszer összekülönböznek: felelőségre vonja, miért engedte maradni a kódexeket. VASADY az utókorra figyelmezteti a főispánt: „Az Akadémiának ha valamit tehetünk, szerencsénknak tartjuk; különben (ha) bevártam volna, hogy az igazgatósági gyűlésen (ha az valaha létesül) levő határozatot, akkor az Akadémia várható volna a felelettel. Nem ilyen dolgokról, hanem egyéb szükségesebbekről kell gondoskodni, mert így a múzeum kárt fog szenvedni, – és ezen semmiféle vezetésnek nem nevezhető helyzetet az utókor átkozni fogja!” Kibékülnek, ez volt az utolsó konfliktusuk. POTSA még aznap költségvetési tervet kér 1881-re, dec. 1-jéig „egy kimutatást, melyben különböző címen felszerelve legyen a szükséglet, úgymint: ásatások, irodai költség, postadíjak, szolgatartás, bevásárlás, felszerelés specifikálva, pl. rovarok, lepkék, hullók eltartására, könyvkötésre.” VASADY 1880. november 30-án be is nyújtja a költségvetés-tervezetet (16).

Az *Adatokban* ezt követően már csak a Székely Nemzeti Múzeum Egylet *Alapszabályzat*-terve jelenik meg, benne a világos szándék pl. néprajzi részleg létrehozására is (17). VASADY betegsége, JANCSÓ Benedektől tudjuk, súlyosbodik, utolsó hónapjait ágyban fekvé tölti. Ekkor másolhatja be az *Adatok...* anyagát a 85 számo-

zott oldalt és több beragasztott mellékletet tartalmazó, kemény borítóba kötött, negyedréti alakú füzetbe – a múzeum történetének megírásához már jóval korábban hozzákezdett. 1881. febr. 25-én végrendelkezik. Márc. 30-án még megleleteti a sajtóban az 1881. január–februári gyarapodást. Húsvétkor április végére szabadságot kér, mert jobban érzi magát. Májusban még megválaszol leveleket. Hét hónapi súlyos betegség után, 36 évesen hal meg, jún. 6-án, hajnali 4 órakor, amikor már virrad, a múzeumbeli dolgozó- és lakószobájában, tehát a MIKÓ Kollégium mostani saroképületének a helyén, a CSEREYné-emléktáblával egyvonalban állt BÉLDI-ház, más néven Vörös-fogadó első emeletén. Tuberkulózisban szenvedett, szervezetét felőrölte a Múzeumért folytatott négyéves, szabályos háború.

Utolsó óráiban, vasárnap este kilenckor kezdődik a téren a kétszáz fákyát felvonultató, tarackdurrogatással kísért fákyásmenet JÓKAI Mór tiszteletére. Ötven lépésnyire a haldokló ágyától, a JÓKAIt elszállásoló BOGDÁN Flórián-féle ház előtt zajlik az ünnepség. VASADYt akkortájt ravatalozzák másnap, a MIKÓ-Tanoda legszebb termében, amikor a nagy írórt a szomszédos épületben, a Városházán – a mai színház – Sepsiszentgyörgy díszpolgárává választja. A múzeumalapító nagyszony búcsúszavai a múzeumi gyászjelentő margóján: „A Székely Múzeum gyászt öltött, mert ki önfeláldozó, első kezelő öre volt, ki életét annak létrehozására szentelte, nagyvasadi VASADY Gyula meghalt! Adja meg a sír neki azt a nyugalmat, mit az élet nem adott. Meghalt az élet delén, a tevékeny, a férfi, kinek a folyó percig a múzeum volt lelke...”

VASADY utolsó, már többször említett elképzelése egy Székely Múzeum-Egyesület létrehozása (erre JANCSÓ is többször visszatér majd), lényegében a Múzeum jogállásának rendezését célozta. Két nappal halála előtt alakul meg az első igazgató-választmány, a felügyelőbizottság kiküldöttje, POTSA József főispán elnöke alatt. Tagjai: HORVÁTH László háromszékmegyei főjegyző, ő lesz az első igazgató-választmányi elnök, a Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület megbízottjaként (még ebben az évben eltávozik, mert Kis- és Nagy-



küküllő tanfelügyelőjének nevezik ki); RÉVAY Lajos ref. lelkész, aki 1882. febr. 4-től 1889. aug. 16-i haláláig az igazgatóság elnöke; MÁLIK József, a polgári leányiskola igazgatója (ő lesz a harmadik elnök); KOVÁCS Simon sepsiszentgyörgyi katolikus lelkész, ő 1888-ig marad itt; PÜNKÖSTI Lajos háromszékmegyei, egyben múzeumi pénztárnok; SIMÓ Dénes polgári fiúiskolai igazgató (1885. márc. 17-i haláláig); dr. SZÁSZ István polgári fiúiskolai tanár, majd igazgató (1888. máj. 31-i haláláig, egy ideig igazgatási jegyző); SZENTIVÁNYI Ignác CSEREYné képviselőjében (1885. szept. 26-i haláláig); valamint múzeumórré választása után (1881. nov. 14.) NAGY Géza, mint igazgató-választmányi jegyző.

Az intézménynek szerencséje van. Az alapító múzeumőr helyére még ősz elején kitűnő szakember kerül, és a háttérben ott maradnak a felelős, erős kezű támogatók. Az *Alapszabályok* decemberre véglegesülnek, szerencsésebb formában, mint azt a haldokló képzelte volt: az egyleti múzeumokat 1918 után a román állam egyszerűen majorálja (többségi román tagfelvétellel) – a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egy(esület) is csak azért ússza meg, mert ha tulajdonjogilag nem is, de a gyakorlatban akkorra már rég múzeumi gyűjteményei nélkül maradt. DANIEL Gábor azt is kiköti, hogy CSEREYnének, majd örökösének a családból valakinek vagy megbízottjuknak mindig beleszólási joga lesz a múzeum ügyeibe (az is lesz 70 esztendőig, az érvénytelen jogcímű, mert procedurális szabálytalan államosításig).

Összefoglalás

Ha korábban karneváli pillanatokról beszélhettünk egy kanonikus történetben, egy idő után és különösen 1879-től furcsa súlyponteltolódás és szerepcseré következik be. A karnevál történeté bomlik, míg a kanonizálható elemek időrendbe illeszkedő, de folytonosságot alig biztosító pillanatokra hullanak szét. (Felajánlás a megyének, felajánlás a székely nemzetnek, átadás, felügyelő bizottság összehívása, a költségvetés bekérése, igazgatóság alakítása, alapszabály szövegezése.) Karnevál a végkifejlet is, a

város JÓKAit ünnepli tombolva (ezt persze jól teszi, ráadásul a rokokoszenv kölcsönös, a nagy romantikus két kisregénnyel is viszonzozza), míg a városnak erdélyi tudományos-közgyűjteményi központot alapozó kis házitanító úgy távozik az élők sorából, hogy temetését is CSEREYnének kell biztosítania. A terhessé vált autodidakta értelmiséginek sohasem bocsátják meg, hogy a szellem demokráciája irányából érkező jöttmentként, a helyi potentátok ellenében vitte sikerre a Székely Nemzeti Múzeum megteremtését. VASADY szerepe, ha nem is törődik, de peremre szorítódik, annyi maradhat belőle a helyi köztudatban, amennyit a kanonikus történet megbír (jellemző, hogy nagyon is szem előtt levő sírhelyét egyszerűen nemlétezőnek tekintik, és majd csak halálának 120. évfordulóján deríti ki DEMETER Lajos helytörténész, hol számolták fel, már legalább egy évtizede. A kanonikus történetbe természetes, hogy nem kerülhetnek be azok a mozzanatok, amelyek terhelőek a helyi hatalomra nézve. Az új intézmény előbb fejlődésében szorul a hatóság jóindulatára (a felügyelő bizottság ugyan magától elhal, mint értelmetlen, csak hívságok által életre hívott szerv, de POTSA 1903-ig, haláláig érintett a múzeumi ügyekben), majd – amennyiben az impériumváltás után egyáltalán magyar kézben van időnként a helyhatóság – legkevésbé sem indokolt, hogy a múltbeli hibákat tegyék szóvá. Természetes, hogy a befogadó MIKÓ-Kollégiumot illetően sem a kellemetlen emlékeket őrzik, hiszen hosszú időszakok telnek el közben, amikor a két intézmény együttélése termékeny, sőt a múzeum számára létkérdés lesz.

Ne essünk át a ló túloldalára. A múzeumalapítás és a múzeum története kánon ide, karnevál oda, egészséges egész, ha mindenképpen nem is átlátható. CSEREYné és VASADY valóban az alapítók, másrészt a helyi hatalom, amelyen majdnem elbukik a vállalkozás, korántsem a gonosz földi megtestesülése: egy helyhatóság egyszerűen ilyen. Túlságosan jelen van a mindennapokban, és ennek megfelelően túlságosan is szembeötlő működésében az emberi tényező. A megye helyi *régiséggyűjteményt* képzel átvenni (egy raktárból más raktárba, hogy majd ő csináljon belőle a maga dicsőségére, ha netán egy-



szer jónak látja, *megyei* „múzeumot”), az alapítók viszont már megalapították az intézményt, és azt kívánják működtetni, a megye csak a fenntartás eszköze, és a megoldás célszerűségéhez mind több kétely fűződik. Az eltérő szándékú felajánlás, illetve vállalás, két nagyon különböző elképzelés vitája nem csoda, hogy eldurvul, a központi kérdés nagyon hamar a presztízs és nem a múzeum kérdése lesz, majd egyenesen a hiúságé.

POTSÁ Háromszék nagy főispánjaként marad fenn az emlékezetben, valóban sokat tesz megyéjéért, számos fontos helyi intézmény létrejöttében, megszilárdulásában szerepe lesz. Sérített hatalmasságként bizonyára még 1880-ban is próbálkozhatna megtorlással és leszámolással, de erőt vesz magán, és végül költségvetési tervet kér VASADYtól: ugyanilyen költségvetési tervvel fogja folytatni a tragikusan megszakadt munkát a fővárosból érkező múzeumőr-utód, a tudós NAGY Géza. A történet tehát újrafogalmazható a pártatlanság igényével, és újra felsorolhatnánk összegzőképpen, ki mit tett az ügy javára. Csak hogy a kérdés nem ez, hanem hogy a tétje mi volt a történeteknek, és a megítélést annak indokolt alárendelni, hogy a tétet illetően ki mit képviselt. A történet folyamatosan újraírja magát, mert a kánonok változnak, illetve újraíródnak, de mindig van tét, és mindig tételezhető visszamenőleg is tét, mi történt, milyen következményekkel járt, evégre mi mikor, miáltal dőlt el. Persze lezáratlan marad, mert a történetnek a történet megírása is része, és senki nem reflektálhatja ki magát a saját értelmezési horizontjából.

A Múzeum nem azért jött létre, mert nemzeti program vagy korszellem úgy kívánta (bár az említett, korfüggő értelmezési keretektől sem tekinthetünk el), hanem mert egyedi esetként, egészen sajátos okokból és egészen sajátos ambíciókkal találkozott két alapító. Nem szívós szakmai munkájának köszönhetően nyert ügye olyan nyilvánosságot, amely kiteljesedni segíthette (bár szívós szakmai munkát mutatott fel), hanem mert egyik alapítójának kiváló gyakorlati érzéke volt a reklámhoz (petőfalvi múmia, BEM-érdemrend). Nem meglepő ezek után az sem, hogy történetének folytatása is egyedi. Nem lett

belőle egyleti, illetve egyleti fenntartású gyűjtemény, mert nem volt ezt elősegítő (megerősödött polgári) társadalmi háttér. A társadalom, amely mégis létrehozta és megszilárdítja (filléreivel, adományaival, közvéleményével), erős, de más-ként. Minekutána nagyon hamar kiderül, hogy a helyi politika színvonala erre alkalmatlan, nem engedi, hogy megyei múzeummá siklassák, és ezzel megakadályozza eltemetését (az alapítók harcolnak, szövetségeseket találnak, sajtót és szakmai nyilvánosságot vonultatnak fel, meg aztán POTSÁ helye is meghatározott ebben a politikai intenciókkal rendelkező közösségben). Nem vált a múzeum központi (állami) létesítménnyé sem, mert a világ végén volt, ahol az államnak ekkor nem voltak ilyen irányú ambíciói. Mindez lényeges. Az utóbb felsoroltaknak köszönhetően maradt az intézmény az impériumváltást követően is magyar jellegű.

A megyeközpontba került, így szerencsésen kifogta a városiasodás fősodrát (GÖDRI Ferenc a századforduló egyik legjelentősebb magyar polgármestere, és Sepsiszentgyörgy ekkor az egyik legdinamikusabban fejlődő magyar kisváros; ilyen körülmények között épülhet fel majd a múzeum saját palotája). Másrészt szakmai súlyt nyert, mert eleve szakmai jegyben indult (egy PULSZKY Ferenc védnöksége alatt rendeződött jogi helyzete, és nem véletlenül küldték őrének VASADY örökébe épp RÓMER egyik legjelentősebb tanítványát Budapestről, NAGY Gézát). A nagyon korai szerkesztői megjegyzés is mélységesen igaznak bizonyult, igaz csak az első tizenöt esztendő után. A múzeumot egy fiatal, dinamikus fejlődő középiskolához kapcsolta sorsa, ennek kiépülése egyrészt felszínen tartotta a mégiscsak idegen, időnként zavaró test problémáját, másrészt ugyanezzel a kiépüléssel (amely friss szakmai erőket vonzott) nyerte a múzeum is több lelkiismeretes, képzett tanár-őret, majd legnagyobb vezetőegységét, nem beszélve a két világháború közötti sikertörténetről (ahhoz persze CSUTAK Vilmos személye is szükséges volt).

Mégis, mindez nem elég megragadni a történetek lényegét. Egyleti megoldásokhoz és befogadó tanintézetekhez, fejlődő városokhoz és a



magyar tudományos intézményrendszerhez máshol is számos múzeumi intézmény viszonyult így vagy úgy a Kárpát-medencében, és ha az említett tényezőkkel magyarazzuk a százhuszonöt (ráadásul nagyjából részben kisebbségek megélt) esztendő sikertörténetét, valamit szem elől veszítünk. Az a valami a név. A nevet megszoktuk, az idegen furcsállhatja, de ennek közlése sem igazán jut el. Pedig a Székely Nemzeti Múzeum, mint név, maga is karneváli. Még az 1990-es években is gondot okozott: újrafelvételét követően Bukarest előbb közvetlen minisztériumi költségvetésű „nemzeti” múzeumnak sorolta át a sepsiszentgyörgyi központú múzeumot (tehát országos rangú „Székely Múzeumnak”), és csak a félreértést tisztázva adta újra, megyei rangúvá fokozva vissza, Kovászna megye fenntartásába.

Nemzeti múzeum eredetileg annyi mint egy ország fő, reprezentatív múzeuma. A nemzeti (országos) rangú múzeumok mint kategória, tehát a közvetlenül az országos költségvetésből támogatott, mert országos súlyú (adott területre szakosodott vagy kiemelt, regionális fedésű) múzeumok kialakulása sokkal későbbi fejlemény. Nemzeti Múzeum egy országban elvileg egy lehet: a Magyar Nemzeti Múzeum 1875-ben általános, British Museum-típusú intézmény, könyvtárral (SZÉCHÉNYI Könyvtár), levéltárral, nemrég alapozott tematikus tárákkal (Néprajzi, Természettudományi, Szépművészeti). Még a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egylet gyűjteményeit sem nevezik 1905-ig Erdélyi Nemzeti Múzeumnak, hanem csak erdélyi múzeumnak, holott nemrég, létrejöttkor Kolozsvár valóban egy kisebb magyar haza, Erdély (legutóbb Habsburg-nagyfejedelemség) fővárosa volt – az első vidéki tudományegyetem sem véletlenül született meg éppen itt, már 1872-ben.

A székely nemzet viszont 1848-ig, amikor önként olvad, önmagában is kiteljesülve, a magyar polgári nemzetbe, külön rendi nemzet. Olyan politikai társadalom, amelynek területi szerveződése csak 1876-ban számolódik fel, az imecsfalvi múzeumalapítás után. Ennek a „nemzetnek” a révén a 16–17. században a szabad székely közösség több mint 60%-a menti át tartósan a rendiségbe korábbi, nemzeti társadal-

makra jellemző ősi szabadságjogait – és ez a 60% szabadrendű a székelyföldi, tehát székely jog alá eső terület teljes lakosságához viszonyított arány, márpedig ekkor már sok ott a befogadott jövevény. (Egybevetésként Európában, így a vármegyei Magyarországon–Erdélyben is, általában csak a társadalom mintegy tizede marad szabad, de ez sem mind része a politikai társadalomnak.) Durván számolva, ha 1848-ig minden huszadik magyar székelyföldi, ugyanakkor minden hatodik szabadrendű magyar az. Nem véletlen, hogy ha korábban a magyar művelődéstörténetben, 1848–49-ben a születő modern Magyarország megvédésében-megszilárdításában játszik *ilyen arányban-súllyal* szerepet. 1875–77-ben pedig, a Székely Nemzeti Múzeum létrejöttkor még főleg középkorú az 1848–49-et végigcsináló nemzedék, amelynek társadalmi öntudatában ez a meghatározó. Ha születő múzeumának maga KOSSUTH küldi meg a legösztönzőbb adományt, és ő javasolja, hogy a múzeum az egész székelységé legyen, azt ennek fényében kell nézni.

Az imecsfalvi gyűjtemény kialakuló nevében a „nemzeti” jelző korántsem aránytévészés. A múzeum helyzetének rendezéséért vívott háború lényege (tétje) éppen ez: egy megye vagy a jóval nagyobb közösség „székely nemzet” legyen-e a tulajdonos (legalább három megye, vagyis egy országrész, mégpedig a kisebbik, a keleti magyar etnikai tömb, de mondhatjuk azt is, hogy az ennek megfelelő, *pars pro toto* a nemzetben belüli „kisebbik nemzet”)? Hogyha az utóbbi, hogy lehet ezt jogilag biztosítani, egyben adminisztrálását a gyakorlatban megoldani? Kilesz a fenntartó? Az 1879-es, időnként ambivalens háború erről szól. Eredménye pedig az, hogy 1918-ban jogilag is olyan lapokkal indul a múzeum, mint egyetlen más testvérintézménye sem, ez az intézmény tudniillik valóban nem a történelmi magyar államé, nem egy magyar vármegyéé lesz (azokat 1918-ban maga alá temeti a történelem), hanem a *kisebbik magyar etnikai tömb társadalmáé*, amelynek erre az intézményre *igénye van*.

HÓMAN Bálint múzeumok, könyvtárak, levéltárak dolgát végig gondoló 1920-as évek kö-



zepe nagy tanulmánya (a levéltári részt SZEKFŰ Gyula írta) közgyűjtemény alatt a szélesebb néprétegeknek hozzáférhető nyilvános jellegű intézeteket érti. Az első országos (nemzeti) közgyűjtemény a British Museum volt (1753–1759-től), a Országos SZÉCHÉNYI Könyvtár is ennek példájára jött létre, épült ki, bővült Magyar Nemzeti Múzeummá. A provinciális múzeumok, amelyek hasonlóképpen sokoldalúak, de szűkebb területiális körzet emlékeinek gyűjtésére és tudományos rendszerezésére vállalkoznak, Magyarországon a Kiegyezést követően jönnek divatba, de *a legjelentősebbek* Trianonnal idegen uralom alá kerülnek, ezek a kolozsvári Erdélyi Múzeum, *a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum*, sorolja HÓMAN, a szebeni, a(z állami tulajdonba adott) kassai, a pozsonyi, a temesvári, folytatja, *így ma legjelentősebbek* a Budapesti Fővárosi, a szegedi, a székesfehérvári stb. városi, valamint a Szabolcs, Vas stb. megyei gazdag és gondosan vezetett múzeumok. Nem HÓMANon múlik, hogy 1940–44-ben sem nem elegendő, sem nem alkalmas az idő a sepsiszentgyörgyi intézményt megillető helyű integrálásra, de ekkor dolgozza ki HERPEI János a megoldást arra, hogyan egyeztethető az alapítványi gyűjteménybiztosítás és a korok változása folytán már össznemzeti támogatást feltételező tudományos kutatóintézet. Tárgyakat, épületet ki lehet sajátítani idegen célra, de gondolat, szellemi termék csak oda tud illeszkedni, ahol a helye van. Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília és VASADY NAGY Gyula története nincs ahogy lezáruljon.

Melléklet

1.

ZATHURECZKY Károly CSEREYnének
Orlát, 1876. máj. 27.⁶⁷

Édes jó Mili!

Leveledet csak tegnapelőtt délután vettem kezemhez, s ez okból csak ma válaszolhatok. Mindenekelőtt örvendek, hogy mindnyájan tűrhetőleg jól vagytok.

A te kívánságod szerint én nézetemet a Múzeum felől őszintén megmondom, és ez a következőkből áll, úgymint:

a. „Háromszéki múzeum” felállítása azáltal, hogy a te gyűjteményed megcsonkítatlanul, minden tárgyakkal együtt – mint alapja a Múzeumnak – annak egyszerre a megélésre képességet nyújt – reád és szegény János nevére kétszeresen háromlik a dicséret és elismerés – mert azáltal úgyszólván egy vidéki múzeumnak alapján vetitek meg. Mert csak ezen alapon épülend fel Háromszék – Múzeumja.

b. Nézetem, hogy semmi, de semmi tárgyat másuvá ne adj, ne ajándékozz, mert azáltal a gyűjtemény csonkítandik. Én is, mikor Kolozsvárra ajándékoztam gyűjteményemet, az összes odaadtam – csak abbul a már feles kétszeres-háromszoros példány volt ajándékozva Udvarhelyre-Sepsiszentgyörgyre.

c. Magának PULSZKYnak s más kítűnő egyéniségeknek oda megy a nézetek, hogy minél több vidéki múzeum alapuljon – mert ez mindmegannyi forrását képezi a központi nagy folyóknak, mind a budapesti és kolozsvári múzeumnak – a tudomány fogja ezeket keresni, és merít belőle – tárgyak, amik a nagy gyűjteményekbe békebelevve fel sem tűnnek, itten több megbecsülésben részesülnek.

d. Minél számosabb, minél kítűnőbb tárgyakat foglal magában egy gyűjtemény, tehát annál érdekesebbé válik – annál inkább ingerel a másokat is a gyűjtésre, és éleszti az eszmét erre – példa mindnyájunkon, csak azután, hogy láttunk, ébred fel bennünk is a nagyobb érdekltség és áldozatképesség.

e. Se a kolozsvári, se a budapesti múzeumokat azon tárgyak, melyeket odaajándékoznak, hiányt nem pótol náluk, csak a hasonrtárgyú, magában igaz érdekes tárgyak számát szaporítaná, de a te gyűjteményedből igen-igen megérezhetőleg hiányoznák.

(...)⁶⁸

Én nyíltan röviden újból oda nyilatkozom, adjad múzeumod összes gyűjteményeddel együtt megcsonkítatlan Háromszéknek, és sehová másuvá, eljövend az idő, ha mindjárt a jelenben nem is méltatnék annyira azon áldozatot, ahol elfogultság nélkül méltatni fogják. Elvetett mag kikelend, és bő aratást fog az utókornak nyújtani is.

Örvendek, hogy gyűjteményed mind gyarapodik – én is a napokban kaptam egy szép korsót – aztat is odaajándékoandom.

Márinak a napokban írandok, Bertát csókolatom, meg Ákost is – Mariékat –⁶⁹ az ég áldjon, csókol őszinte szerető testvéred

ZATHURECZKY Károly



2.

VASADY Gyula,
A háromszéki múzeum érdekében,
Nemere, 1876/51 (jún. 24.)

„Egy tudományos központtal kell nekünk bírni, melynek körébe vonuljanak értelmesebbjeink, hová összegyűjtjük nemzeti kincseinket – lefolyt nemzeti életünk, régi történetünk örökbecsű maradványait, összehozva a már kinyomatott (de ritka) könyveinket, a tudomány és nyelv, s főként a hazai történelem, természettudomány, ipar és művészet művelődésére. E központ pedig múzeummá válik, nevet bír.

A múzeum az, honnan a közönségre, innen a hazára, s viszont újra a közönség kebelében égő nagyobb elmékre, a mi művelődésünkre, hasznunkra tárja fel ajtaját, mintegy végső láncszemét teendi a nemzet értelmi fejlődése láncolatának, zárkövét gyarapodó tudományossága új épületének. Gyarapodást nyer minden, az ismeretek és közfelvilágosodás a népre is kihat, annak kebelében is elterjed, a hazai és nemzeti irányú ipar és művészet az eddigénél inkább honosíttatik, egyetemessé válik, szóval: nagy és hasznos tettekre ébreszt, a nemzetnek maradandólag művelt fennállást biztosít! (...) Ha múzeumunk lesz, a tehetséges ifjú, szóval a tudomány és művészet valamennyi barátja művelője leend önnön magának, mert lesz tér, forrás (a kiállított tárgyakról) képzetének kivitelére, találhat a honra nézt hasznos és nem minden gyönyörködtetés nélküli időtöltést (...) mindenről, mit csak drága utazás által és egy emberéleten keresztül szerezhetne meg.”

3.

(MILETZ János:)

Imecsfalvi múzeum Háromszéken
Erdélyben MILETZtől.
Történelmi és Régészeti Értesítő. A
Délmagyarországi Történelmi és Régészeti
Társulat Közlönye. 1876. júl. (III. f.),
161–162.⁷⁰

Özvegy CSEREYné öngyásága, ki a történelem s régészet nagy kedvelője, azon nemes intenióból, hogy a múlt emlékei iránti kegyelet a népnél minél inkább fejlődjék, s a történelmi öntudat, a nemzeti becsület a múlt bővebb ismeretéből folyólag ezen rétegben is emelkedjék, – saját udvarházánál igen érdekes múzeumot rendezett be, hogy – mint említém – növelője legyen a műízlésnek, ismertető közege a múltnak azon vidéken. A múzeum 1875. június elején alakult meg, s magvát alkotják azon nagybecsű s érdekes tárgyak, melyek a CSEREY-család ősi emlékeit s tulajdonát képezik, melyhez ajándékozások

is járultak, s ma már ezen múzeum gyűjteménye, alig egy év lefolyása alatt 2410 darabból áll, s egész Háromszék büszkesége, s méltán „Háromszéki múzeum” nevezettel illethetnők, miután legnagyobb részben idevaló gyűjtésből áll. A múzeum szakavatott berendezése VASADY Gyula tanár úr érdeme, ki is mint a régészet szakavatott művelője semmi fáradságot sem kímél, hogy az a vidéken minél nagyobb érdeket gerjessen. Minden tárgyat cédulával látott el, s szakok szerint berendezve állványokon helyezett el.

A múzeum birtokába jutott 1875. június 1-jétől 1876. május végeig: 48 darab porcelán és üveg tárgy; 42 darab szövetségű tárgy; 21 darab bőrféle tárgy; 8 darab csont, 43 darab fa, 62 darab réz, ólom, bronz és vas tárgy. Kép s különböző alakú tárgy van 31 darab, természetrajzi és orvosi tárgy 361 darab; ezüst és arany 40 darab; különféle tárgy 48 darab. Érem s régi pénz van 377 darab. Könyv van 766 kötet (VNGy), kézirat 563 darab; összesen 2410 darab (VNGy).

A múzeum nevezetesebb példányait képezik: kőkalapácsok, hamvvedrek, urnák, római téglák és épületkövek, különböző erdélyi kolóniákból. Egy tatár vezér zabolája 1661-ből. KISS Ernő magyar tábornok dísznyerge és nyeregtakarója 1848-ból. BARCSAY Ákos erdélyi fejedelem órája 1650-ből. BOCSKAY István fejedelem órája 1606-ből (hibás, VNGy). APAFFY Mihály nagy billikoma 1690-ből. MACSKÁSI tábornok selyem abrosza 1702-ből. BASA Tamás elnöki támlásszéke és könyvállványa 1642-ből. VASS kancellár keresztpránája 1799-ből. TILLIER őrnagyné legyezője, báli cipője és tekercsnek való hajfésűje 1723-ból, gróf FERRÁTHY családi pecsétnyomója 1668-ból. Szentkatolnán lelt 6 aranygyűrű s ezüstöv 1660-ből. A kézdivásárhelyi református templom régi perselye 1630-ból. A szebeni takács céh kelyhe (VNGy) 1754-ből. SZILÁGYI Rákhel pénzládája 12 (VNGy) retesszel 1702-ből. Abdul Medzsín házi asztala 10 000 darabból összerakva, török betűkkel. Nehány celták. BARABÁS Mari menyasszonyi arany főkötője 1660-ből.

Ezekon kívül itt őriztetik: CSEREY Mihály-nak sajátkezűleg írt históriája: BARABÁS-nak „Erdély története” című munkája eredeti kéziratban. BETHLEN Farkas históriája magyar, latin kéziratban. HUSZTI: „Ó és Új Dácia”, kéziratban. Expositiones diversae 1704-ből, kézirat. Historia regni Hungariae X. Y. 1526, kézirat. Physica generalis, kézirat. Statuta Jurium municipalium Saxonum in Transylvania 1779, kézirat. Ezen írott régi könyvemlékeken kívül nagyon érdekesek még az itt található oklevelek, kéziratok is, melyeknek legnagyobb része fejedelmi aláírással van ellátva. Találtatik egy kézirat BASTA aláírásával is.

Ezen jeles múzeum hírnevének az is nagy érdekességet kölcsönzött a vidéken, hogy itt volt kiállít-



va egy 400 éves, natronizált hulla, mely Petőfalván találtatott, s a múlt év november havában az erdélyi múzeumnak lett beküldve Kolozsvárra. Az imecsfalvi múzeum, hogy mily érdekeltséget keltett rövid fennállása óta is már maga iránt, mutatja azon körülmény, hogy 8 hónap lefolyása alatt több mint 1115 egyén szemléltette meg, kiknek legnagyobb része megjelenését névalírásával is megörökíté. Ismertetésünket azon hő óhajjal zárjuk be, hogy adjon Isten sok ily derék úrnőt s lelkes honleányt az édes hazának, mint CSEREYNÉ ónagsága.

4.

VASADY NAGY Gyula, A múzeumról

*Nemere, 1877/19 (részlet)*⁷¹

(...) ⁷² célom nem bírálatot tenni, hanem a „múzeum” értelmét annyiban megismertetni, mennyiben az kiterjed, a nemzetre s kiváltképpen a székelység javára kihathat.

Múzeum szó hellén (görög) kifejezés, s voltaképpen annyit jelent, mint „mútar” vagy „műgyűjtemény”. Én azonban többszörös vita után azon meggyőződésre jöttem, hogy célszerűbb lenne a múzeum név helyett, mely annyira általános: „nemzeti gyűjtemény” nevet használni.

(...) egy berendezett múzeum magában foglalja a tudományok egyetemes minden szakát, a nemzetnek múltját, jelenét – valódi kincsét, mert:

A Múzeumban képviselve vannak: a vallás- és hitoktatások bizonyítékai; a jog- és törvénytudományok irata; a természettan, természetrajz és orvosi tudományok mintái; a történelem, életírások, levelezések, földirat, népisme, régiségtan, a hadászat, gazdaság, ipar és kereskedelem eszközei által; a művészet, rajz, szobrászat; a nyelvtudományok, szótárak s vegyes hírlapok példányai – szóval: minden, mit csak ember kigondolhatott, s a művelődésre hathatós tényezőül szolgálhat, egy nemzetnek díszére, becsülésére, dicsekérésére lehet!

Emennek pedig főcélja bárhol is, de kiváltképpen megyénkben, vagyis székeinkben a történelmi múltat és jelent lehetőleg felderíteni, s az ezzel foglalkozó szakmunkákat figyelemmel kísérni; továbbá az ezen vidékeken elszórvá létező ősi, ó- és középkori műrégiségeket ásátások, adományozás, esetleg vétel útján összegyűjteni, a történelmi értékű romokat kellő felügyelet által a végpusztulástól megóvni; végre a hazai történettudomány és archeológia művelése és megkedveltetése iránt minél szélesebb körű érdekeltséget ébreszteni; a természetrajzi, művészeti, irodalmi és ipartudományokat a maga nemében fejleszteni, jobb létet, gyorsabb haladást eszközölni mindenkinek, de nemzetünk fennmaradását is biztosítani!

Múzeum az, melyben egy nemzet kincsét a történelmi mozzanat és biztonságért letéteményezve őrzi; a szellemi súly és jelenték alapja pedig bizonyos fokú anyagi jólét, a tudomány, a művészet, a társadalmi műveltség, a saját forrású, saját gyökerein nyugvó, tehát saját életű, következőleg amazokból buzgó, fejlődő, gyarapodó nemzeti irodalom s ezáltal kifejtett, tisztított, meghatározott s biztos alapokkal bíró hazai nyelvnek gyűlhelye, fő eszközlője.

Múzeum azon gyűpont, melynek szükségét annyira érezzük, melynek körébe vonulnak a haza tudvágyói tanulni; jegyzeteket szerezni, írással munkálkodni, leírni lefolyt nemzeti életünk, régi történeteink örökbecsű maradványát – összeszerezni a jobb s jobb könyveket, kéziratokat, a tudomány emez égő szöveteinek, hol a hazai műszáknak fogunk megszűnés nélkül áldozni, hol nyelvünk tökéletesbítésén, ősapáink nyelvén imádkozva, a hazai történetek és természet-tudományok művelésén, népszerű alakban terjesztésén és gyarapításán fognak a hivatottak munkálkodhatni.

Az, honnan a világosság a közönségre, a hazára, s viszont a közönség kebelében élő nagyobb elemekre kiárad. Múzeum az, mely mintegy végző láncszemét teendi a nemzet értelmi fejlődése láncolatának, zárkővét gyarapodó tudományossága új istenházának.

Lenni kell egy ilyen intézetnek, hogy abból az eszméknek, a tudomány és köz-felvilágosulásnak terjesztői és munkálkodói meghonosíthassuk.

S kivált pedig nekünk szükséges – mert valljuk meg őszintén, hogy habár magyarul beszélünk is, távol áll még az attól, hogy magyarán van az, szükséges tehát nyelvünk kifejtése és megállapítása, irodalmunk gazdagítására, alapos, komoly és gyakorlati irányú tudományosság meghonosítása, általában a szellemi fejlettség, mentől emelkedettebbé és egyetemesebbé tétele, mindennekfelett pedig a hazai történeti és természettudományokbani előhaladásunk az: mi felülről elismerést, szavainknak meghallgatását, a társnépektől becsülést, jogigényeinknek méltatását eszközli. Ámde ezt mind csak egy központosított s lehetőleg, sőt teljes intézet, vagyis múzeum nélkül el nem érhetni sohasem!

De ha a múzeum megalakul, lesz, a tehetséges ifjú, a lelkész, a tanár, szóval az irodalommal foglalkozó, a tudomány és művészet valamennyi barátja és művelője lelend magának forrást, az iparos szintén talál oly tárgyat mintául, melyet utánozhat, javíthat munkálkodó haladásának célszerűbben dolgozhat; a művészet vagy annak kedvelője láthat oly képeket, melyeket csak álmában vagy hallás után képzelt; a tanárnak könnyebb lesz tanítása, mert természetben mutathatja tanítványainak azt, mit nagy nehezen kell azokkal különben megértetnie; az orvos, lelkész s mások találnak elegend, hogy



ismereteiket gyarapítsák, eszközöket, melyek által tehetségeiket kifejthessék, tért, hol magukat kitüntessék.

Sőt, még arra is kihat a múzeum haszna, ki csak pusztá időtöltésből megy oda szemlélni a kiállított tárgyakat, mert ott láthatja azon állatokat, melyeknek csak hírért hallotta, gyönyörködhetik a tarkább, külön meg különbözőféle madarak, lepkék és rovarakban; találhatja szépatyja, anyja vagy rokonai, ismerősei becses tárgyait, kéziratát ereklye gyanánt őrizve. S még örömkönyveket is hullathat azok felett, kik kedves emléket véstek be szívébe.

Hazamenvé, honn elmondhatja megelégedten, hogy ma újra láttam valamit, mi ismeretemet gazdagítja. (...)

5.

VASADY CSEREYnének
Imecsfalva, 1877. okt. 23.⁷³

Igen tisztelt Nagysád!
Nagyrabecsült úrnóm!

Hogy mindeddig hallgattam, tudósítással késtem, az célzatosan történt. Vártam ugyanis a rámbízott ásatások eredményét. Híven teljesítem ígéretemet; mert csak tegnap estve érkeztem haza. Ásatásaim azonban, dacára, hogy Besenyőben és Szacsván is már kétszer jártam – mindeddig elmaradtak, – elmaradtak egyrészt azért, mivel embereket nem kaptam, a másik helyt pedig, mivel az igazi útbaigazító nem lévén ott, a helyet sem tudtam, hol kezdjem a bevetett földön? Mindazonáltal CSIA Albert szolgabíró közvetítése és tisztelendő CSISZÉR Gábor esperes úr közbejöttök által – kik megtudták célomat, sikerült egy circa 3 (krajcáros?) súlyú kovaszilánkot és egy 38 cm hosszú kőbaltát, mely ugyan kettőbe van törve, és egy aranytűt magammal elhozni. Besenyőről pedig egy (2 császári-királyi arany súlyú) szép arany karikával a múzeum tárgyait gyarapítani. Ez utóbbi, mint olvastam, barbár *pénz volt*. Uzonban egy egerpataki embertől vásárlás útján egy kardot (a 17–18. századbóli), melyen ez olvasható: MARIA MATER DEI PATRONA HUNG(ariae), felette Mária összetett kezekkel. Ezt én 1 Ft 50 krajcárral szereztem meg.

A szacsvai leltre nézt mesés dolgokat hallottam, s szép formális vizsgálati tettünk, mert: híre volt, hogy egy *arany tálat* is leltek, s végre kiderült, hogy fordítva van a mondat: *egy tál* aranyat – de aki azt látta volna, senki sincs! – Besenyőn pedig a celta hajjgálások nem igazok – találtak egyet ugyan, de azt Brassóban 5 forintért adták el az iskolának. Az arany karikából is csak 3 darabot leltek – melyekből egy Brassóban 7 forintért eladott, egy elveszett, s a harmadik nálam van. Az urnák ráfogása is mese, mert én

találtam edényrészleteket, de egyúttal ugyanott vasat stúfában (?) és olvasztva is; – tehát: én egy új adatot adtam nekik, mit aztán mások is, köztök ketten is helyben hagyták állításomat. Bereckbe nem mehettem, székér hiánya miatt. Nyújtódra pedig valószínűleg holnap megyünk, mivel Gyula⁷⁴ csak ma érkezett haza. SÉNYI főhadnagy úr ott van Nyújtódon, s pár nappal ezelőtt még szekeret is kért innen – de Gyula honn nem lévén, azt sem tudtam, mit tegyek a neki írt levél értelmére szerint.

Mint hallottam a nyújtódi bírótól, ki a szilvát hozta ide, Ida kisasszony is jobban van, baj tehát Istennek hála még sincs az aggodalomra.

Itt járt gróf SCHWEINITZ Gyula, kiválogatta a kiállításra⁷⁵ küldendő tárgyakat. Ez párja tökéletesen PÉTERFYnek, csak a szövetneműért rajong, kiválogatott 84 darabot, melynek jegyzékét már a kolozsvári *Keletben* tegnappal olvastam is. Ő is ígéretet tett a múzeumhoz járulásában.

Nagysád már valószínűleg olvasta LÁZÁR Ádám második cikkét a múzeum felől⁷⁶, s talán a feleletet is a mi főispánunktól? Ez most kis mozgást tett, s különféle véleményekre ad okot.

Még tudatni kívánom Nagyságodat, hogy az emberek megérkeztek a borral szerencsésen, úgy a müncheni képek is.

Jelentékeny levelek csak a délmagyarországi régészeti társulattól, melyben sok dolgot adtak (mit már el is küldtem), KOZMÁTól⁷⁷ és DÉCSItől érkeztek – egyéb semmi hír sincs.

Most pedig legfőbb óhajom Nagyságodat Istentől vezéreltetve utazását szerencsésen tudni, mielőbb egészségesen itt mint a ház fejét látni, mely után Nagysád kedves jó mamájának megelégedést, Istentől áldást kérve számtalan kézcsókomat küldve, vagyok Nagyságodnak igen alázatos szolgája
VASADY Gyula

6.

VASADY POTSA főispánnak
Imecsfalva, 1878. nov. 1.
SzNM 195. sz.

Méltóságos Főispán Úr!

Legelőbb is bocsánatot kérek Méltóságodtól, ha újra kényszerítve vagyok soraimmal alkalmatlankodni; ez annak tulajdonítható, miszerint, mint eddig is, munkálkodásommal oda kívántam törekedni, hogy a múzeum java, annak érdeke, mindenek felett pedig annak mielőbbi felvirágzása és létesülése biztosítva lehessen, s ha nem történt még, vagy ha sokáig késik az – lelkiismeretem ne vádoljon még azzal sem soha, hogy csüggedtem volna, habár a legnagyobb



bizalmatlankodással találkozom mindig sepsiszentgyörgyi ottlétem alkalmával.

Céлом egyébiránt a következőket Méltóságodnak előadnom.

Múlt hó 15–17-ig azon óhajjal rándultam Sepsiszentgyörgyre, hogy a múzeum berendezésére szükségelt szekrények s állványok elkészítése ügyéről helyes információt nyerhessek; azonban se Méltóságod, de az alispán úr sem lévén található, a főjegyző úrhoz folyamodtam, az ügy mibenállását s az ajánlkozók összegeit megtudandó, egyszersmint rajzaim beküldését is sürgetve, mivel kézdivásárhelyi vállalkozókat véltem olcsóbban szereszhetni, – majdnem eredmény nélkül indultam hazafelé.

Ezután csakugyan megérkeztek az alispán úr által küldött rajzaim. Én tehát siettem a kézdivásárhelyi asztalosokkal azt köröztetni, már azért is, mivel később kifogást tehettek volna az iránt, hogy ők ezen vállalkozásról nem lettek értesítve. Azonban a sors úgy akarta, hogy vállalkozó *egy sem akadt most*, mivel mind Moldova számára dolgoznak. Fő oka pedig az, hogy 3-4 héttel nem értesítettek előbb – de akkor egyik 700 forintért egészen elvállalta volna az összes berendezést, sőt, megjegyezte, ha február végéig elhalasztható ezen elkészítés, hajlandó még abban az árban vállalkozni. Szerény nézetem szerint ez nagyon késő volna, de káros is lehetne az egész ügyre nézve, mert:

A mellékeltkekből, melyekből van szerencsém bővebb tájékozás végett Méltóságodnak átszolgáltatni, kitűnik, hogy:

- | | |
|---|-----------|
| 1) KIS Áron és KÁDÁR ajánlata (összes munka) | 950 Ft |
| 2) LUKÁCS Dániel ” ” | 903 Ft 20 |
| 3) KOVÁCS Áron ” ” | 862 Ft 73 |
| 4) ” isménti ” (asztalosmunka csak) | 700 Ft |
| 5) FEJÉR Miklós ” (asztalos- és lakatosmunka) | 570 Ft |
| 6) Feketeerdői ” (üveg) | 95 Ft 96 |

Evégett kellett múlt hó 29–31-ig újra Sepsiszentgyörgyre rándulni és Méltóságod távollétében az alispán urat arra bírni, hogy tekintve azt, hogy a múzeum csekély pénzalapja eddig sokkal nem rendelkezik, szerény nézetem az volt, hogy fogadtassék el a két legutolsó ajánlat, mely hozatali és betéti költségek hozzászámítása mellett is 670-680 Ft összegre, s mégis a legjutányosabban kínálkodik, s évégett készítették meg a szerződés, előlegeztessék 100 Ft utalvány által (mert annak előbb-utóbb is meg kell történnie) a takarékpénztárban levő múzeumpénzből; de ezzel is szerencsétlen lettem, mert az alispán úr nyilatkozata szerint ő azt nem tudja, hogy van-e és hol a múzeum

pénze? – Egyébiránt nincs egyébre felhatalmazva, mint a tárgyak leszállítását eszközözni, miért is engem bízott meg azzal, hogy szerezzek én fuvarosokat itten Imecsfalván, egyébre pedig tegyek jelentést Méltóságodnak, mit ezzel imitt meg is tettem – alázatosan kérve Méltóságodat intézkedni aziránt, hogy a helyiség, mely ma kukoricacsövekkel megrakva, részben lakóval, részben ablakok hiányával bír, mielőbb átadassék a múzeumnak, nemkülönben a berendezési munkák foganatosítása megtörténhessék, hogy a múzeumi tárgyak elhelyeztetve, azon hely valósággal nemzeti múzeummmá válhassék.

Ezek után vagyok egy mielőbbi választát várva Méltóságodnak hazafüüi üdvözllettel

N. VASADY NAGY Gyula

7.

Háromszékmege főispánja VASADYnak

f. sz. 769/1878

Sz.Dánya, 1878. nov. 5.⁷⁸

Tekintetes VASADY Gyula úrnak

Imecsfalván

Vettem iratát, melynek elején Székely Nemzeti Múzeum van írva 195. számmal. Kívánságához képest kívánok sietve válaszolni.

Székely Nemzeti Múzeum csak lesz, ha Méltóságos özv. CSEREY Jánosné úrasszony szíves lesz a székely nemzetnek ajánlott múzeumát átadni, és akkor Csík-, Udvarhelyszék és Háromszék által kirendelt felügyelő-bizottság fog ezen cím alatt levelezni.

Háromszékmege közgyűlése megbízta FORRÓ Ferenc alispán urat a múzeum átvételével. Amint tudom, ez meg is tett mindent, hogy átvegye, és különösen tekintetességedet megbízta annak szakértői becsomagolásával.

Leveléből megütődve olvastam, hogy a múzeum még nincs leköltöztetve. A Székely MIKÓ tanoda által ajánlott helyiség azonnal üres, mihelyt Ön által jelentve lesz, hogy melyik napon fog a szállítmány megérkezni.

Ami a múzeum berendezését illeti, ez senki másnak dolga, mint a felügyelő-bizottságnak. Ennek van rendelkezési joga az eddig begyűlt és takarékpénztárba helyezett pénzek felett.⁷⁹

Ezen felügyelő-bizottság pedig addig összehívható nem lesz, míg Méltóságos özv. CSEREY Jánosné nem szíveskedend ajánlatát realizálni.

Ezek előrebocsátása után felhívom, *mint már a megye hivatalnokát*, haladéktalanul bejelenteni, hogy mi akadály merült fel, hogy oly hosszas időig halad az átadás? És ha semmi akadály nem tétetett a nagylelkű adományozó úrnő által, miért nem tett ön eleget a megye által megbízott alispán rendeletének?⁸⁰

POTSA József s.k.

Főispán



8.
SZILÁDY Áron VASADYnak
(Kiskun)Halas, 1879. febr. 8.⁸¹

Tisztelt Uram!

Harmadnapja, hogy a magyar tudományos akadémia főtitkári hivatalától egy nyolcadretű kéziratot kötet küldetett hozzám, mint a *Régi magyar költők tára* szerkesztőjéhez. E kötetben találtam az ide mellékelt levelet, melyet midőn birtokosának ezennel tisztelettel sietek visszajuttatni, engedje meg, hogy az alkalmat felhasználva tegyem azt, amit már úgyis régen szándékoztam. Mindenekelőtt üdvözlöm azon buzgalomért és sikerért, melyet nemzeti irodalmunk érdekében eddig kifejezett, és felmutatott. Legújabb megbízatásához is szívemből kívánom a jószerencsét, és meleg érdeklődéssel várom rendszeresen megindítandó kutatásainak eredményeit!

A hozzám most érkezett kötetben már eddig is becses dolgokra akadtam. A SZILÁGYI és HAJMÁSI-féle 16. századi énekek minden eddig ismert variánsa közt ez a legbővebb, s úgy lárszik, azon eredeti szerkezet, mely a szömdörői ifjú tollából származott. Nem kevésbé érdekes azon darabja sem a kötetnek, mely egy 16. századi költőnővel gyarapítja irodalmunk történetét, stb.

A székely múzeumtól beküldött három kötet szintén nálam van, melyek közül eddig egyből BALASSA Bálint versei kiadása alkalmával meríthettem egy – bár töredék – de mégis igen becsültni való variánst. A zsoldártfordításokat most készítem sajtó alá, hogy a *Nyelvemléktár* VIII. kötetében megjelenhessenek, stb.

Ezekre nézve első kérésem az, hogy miután az akadémia kiadásaiból ezeknek nem lehet hiányozni, de ott csak az ez idei költségvetés alapján lesz lehető rájuk reflektálni: legyen szíves a gondviselése alatt álló múzeum részéről kieszközölni, hogy ezen becses kéziratok a kiadhatás előtt ne reklamáltassanak. Részemről mindent el fogok követni, hogy amennyire csak ily pontos és minden tekintetben korrekt kiadást érdemlő hagyományok nyomtatásánál lehetséges, a közzététel ideje sokára ne maradjon. A felelősséget, mely gondviselőkkal jár, teljes mértékben érzem, s el nem hanyagolom. E tekintetben aziránt kérném beleegyező nyilatkozatát, hogy amit a konzerválásra nézve multhatatlanul szükségesnek tartok, azt közvetlen felügyeletem alatt megtétethessem. Ilyen lenne például, hogy a SZÉKELY krónikájához csatolt énekek onnan különválaszthatva, egy kötetbe foglaltathassanak. A költség természetesen nem terheltetvén a múzeum alapját, mely a felfedezéssel és megmentéssel megtette azt, amit tőle az irodalomtörténet úgyé várhatott.

Ezzel kapcsolatban arra kérem még Önt, mint a székely múzeum érdekeinek méltó és buzgó előmozdítóját, adja és szerezze meg a beleegyezést abba,

hogy a régi *kódex*ink elnevezése körül ez alkalommal nekem is lehessen követnem azon igen helyesen szokásba jött kegyeletes eljárást, melynek folytatása minden tekintetben szükséges. A zsoldártfordítások tábláján fel van jegyezve annak egykori tulajdonosának, *APOR Péternek* neve. Ez tehát azon jeles írónk nevét van hivatva viselni. A most küldött kéziratot kötet, mely új névvel, egy 16. századi magyar költőnővel gazdagítja irodalmunkat, legmértőbben viselhetné a székely múzeum nagylelkű alapítójának, *CSEREY*né ömértóságának *nevét*. Hadd lenne ez is, bármily csekély jele azon hálának, mellyel kitűnő honleányi érdemei iránt a nemzeti irodalom és művelődés ügye örökre le van kötelezve. A SZÉKELY-krónikából kiválasztandó *kódex* az *Ön tisztelt nevével ékesítendő*.

Szabad legyen ezekre nézve kérem és remélnem mielőbbi becses tudósítását. – Szíves üdvözlétem s őszinte becsülésem kifejezésével vagyok tisztelője
SZILÁDY Áron

9.
CSEREYné FORRÓ alispánnak
Imecsfalva, 1879. jún. 12.

Folyó évnek június 11-én 3949. számú, de dátum nélküli, személyemhez tán szokatlanul kemény hangú rendeletét vettem,⁸² s mielőtt ily hangú rendelet kiadására hangoltatva lett volna a tekintetes alispán úr, már régen arra törekedtem, hogy a múzeumnak tárgyait adományi levelemben kikötött feltételeim teljesítése esetében, az illető helyre leszen leszállítva s kiállítva – s ha ez évekkel ezelőtt meg nem történt, annak késleltetője és oka bizonyára nem voltam.

Most már május 14. óta a leszállítás folyamatban van, s több tárgyak illő állványaihoz beosztás végett – láthatók is. De az értékesebbeket, úgymint okmányok, arany és ezüst tárgyak és ékszerek, a kínai tárgyak, érdemrendjelvények és kéziratú művek, kivéve a régi pénz és éremgyűjteményt, azon okból, miszerint azoknak szekrényei részben el nem készültek, az asztalosnak, lakatosnak és üvegesnek is dolgai vannak bevégezendő, mely az ő által már részben sürgetve eszközöltetett is, ott biztosan nem heverhetnek, sőt, a ládákból állva útban is volnának addig, míg más tárgyak rendszeresen elhelyeztetnek – gondosan becsomagolva nálam tartatnak azon hitben, hogy azok a legbiztosabban vannak; s mint a többi tárgyakat én szállítottam le már tíz szekérral, úgy ezeket is annak idejében oda szállítatom átadási napjainak megelőzőleg. –

Egy aggodalmam van afelett, hogy mivel már a múzeumi tárgyak nagyobb része a múzeumi helyiségben vannak, ki fogja azokat gondoztatni? Miután már rég ideje óta, hogy a közoktatásügyi miniszter úr



őnagyméltósága által kinevezett múzeumi ör fizetése mai napig sincsen folyósítva, habár – mit nagy megütközéssel vettem a hírlapokból is azon kifejezést, hogy 1877. március 10-én, midőn a múzeumi tárgyakat a székely nemzetnek adományoztam, egyedüli tulajdonának ismeri fel Háromszék megyéje – de azt gondoztatni persze szükség sem volt? – legalább Háromszék megye előljárósága eddig mit sem törődött azzal, míg a magas kormány hatalmas rendeletében nem sürgette kötelességének eleget tenni – s éppen ezért nem kívánhatja a tekintetes alispán úr az eddig általam tett áldozatok után azt is, hogy a múzeumört, ki nem nekem, hanem egy nemzetnek kincsével, annak javára és dicsére munkálkodott, s maig is tevékenykedik – én lássam el fizetéssel? – Mert ha fizetése kinevezése óta legalábbis nem folyósítatik, miként lehet várni, hogy már most Sepsiszentgyörgyön, nem magáért, hanem a múzeum berendezése végett éjjel-nappal egyedül fáradozva illendőleg fenntarthassa magát?

Végül pedig még egy aggodalmam eloszlatását is kérem a tekintetes alispán úrtól, s e tekintetben szintén megengedheti a tekintetes alispán úr érdeklődésemet, ha annyi áldozatok után, mit én a múzeum körül tettem, még azt óhajtom, hogy a székely nemzeti múzeum legottan berendezve, rendeltetésének átadassék, s ne jusson ez óhajom is a megyei levéltár ismert szomorú mostoha sorsára. Egyébként én szintén teendők, mint eddig is tettem a magas kormánytól mindezekről becses levele melléklésével jelentést, s várom előfeltetelem s aggodalmam mielőbbi eloszlatását, minthogy én sem fogok késni ezután honleányi kötelememből kifolyólag a továbbiakat teljesíteni. –

Egyébiránt fogadja a tekintetes alispán úr szokott tiszteletem kifejezését, mely után vagyok honleányi üdvözléssel

Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília s.k.

10.

CSEREYné a Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet központi választmányának, Budapestre Imecsfalva, 1879. június 18.⁸³

Tekintetes Választmány!

Hogy folyó hó 8-án írt levelemben nem tudtam voltaképpen azt, mit valóban célszerűnek, de szükségesnek is láttam előadni, annak oka az volt, hogy én beteg lévén, nem írhattam, részben pedig az ör a múzeumi tárgyak csomagolásával, s a már előállott szekér terhének átadásával lévén sürgősen elfoglalva, az utolsó percben megírni kényszerített, miután rögtön Sepsiszentgyörgyre utazott, s onnan adá fel leveletem is.

Ma nyugodtabban, de a hírlapi cikkek következte kényszerítvén is lévén, a következőket vagyok bátor a székely művelődési és közgazdasági egylet központi választmányának bővebb tájékoztásul előadni, és pedig:

Miután a *Nemere* 46. számában a székely művelődési és közgazdasági egylet Háromszék megyében levő vidéki választmánya írt levelét (habár alaptalan állításokkal találkozva), nyíltan közölve kiadta, azt hiszem, jogosultan teszem megjegyzésemet, midőn azt mondom, hogy ellentétbe állítja maga a levél frója önmagát, mert:

Ott ugyanis az áll, hogy én a múzeumi tárgyakat nem a nemzetnek, hanem Háromszék megyének adományoztam volna? – Ha így lett volna, miért szólították mégis fel a többi székely megyéket a múzeum támogatására? S miért köszönte meg ezen adományomat a székely nemzet nevében külön levélben is Udvarhely megye előljárósága? – Én az eredeti levélre hivatkozva ismétlem, hogy a múzeumi tárgyakat a székely nemzetnek adományoztam, s azok által óhajtottam vezetetni; – de elhelyezés végett Háromszék megyének egyik városát tűztem ki létesítési helyül, – ezt is úgy, ha a feltétel pontjainnak eleget téve, részvétükkel s tevékenységükkel azt bizonyítani fogják.

Hogy tettek-e arra valamit? – Azt a mai helyzet legjobban bizonyítja, de én is hivatkozom, mint az itteni választmány tette, a *Háromszék* lapnak nem előbbeni, hanem 49., június 14-i számára, melyből (itt ollózza mellékelve lévén) kiténik Háromszék megye híresztelt nagy áldozattevése – a semmi-tevésben, s ha ma nyakra-főre mindent elkövetnek az elmulasztottakat helyrehozni, az onnan magyarázható, hogy a magas kormánytól is érkezett sürgető rendelet – míg különben ott állna az ügy, hol azelőtt állt. –

Nem kis megütközéssel olvastam a *Háromszék* lapnak 49. számában a 9. kikezdését, mely tudvalevő rendeletből, s talán éppen a választmány egyik tagjától íratott, és szintén az itteni választmány ajánl figyelmökbe, miszerint felajánlásom óta semminemű jogom s rendelkezésem a múzeumhoz többé nem volna!? – Tehát ezért hagyták gondozásom és költségeikkel járó intézményemet oly sokáig – s ezért fáradtam én, hol költségeim a múzeum létrehozása végett – ez az elismerés, – ez honleányi áldozatom méltánylása, jutalma? –

Ellentétbe teszi magát azonban a 8. kikezdésben, mert ott azt jelzi, hogy a múzeumört addig nem fizethetik, s nem tarthatják, míg a múzeum tényleg nem lesz Háromszék tulajdona? – Hol van itt a józan gondolkodás? – S most, midőn ennyire építettem az utókor számára levő oltárt, létesítettem a múzeumot, amennyire tőlem kitelhetett, megérdemlem-e, hogy oly szo-



katlan hangú rendeleteket kapjak Háromszék alispánjától, hogy 48 óra alatt okvetetlenül, minden tárgyat leszállítsák? –

Én tehát ennek következte folyó hó 12-én éjjel (dátum nélkül) küldött levélre azt feleltem, hogy te kintve, miszerint a szükséges szekrényeket, melyeket az őr készítette most el (mert nem voltak kész), s míg a többi tárgyak szakszerű kiállítása elvégezve leend – útban is állnának ott ládákban tartani, – az arany és ezüst tárgyakat, érdemrendjelvényeket, okiratokat s kínai tárgyakat akkor szállítatom le (mint azt már tizenegy szekérrel tevém⁸⁴ a többi múzeumi tárgyakkal), midőn az átvétel kezdetét veendi, addig pedig legilletékesebb helye, mint eddig is, nálam van.

Végre pedig felkértem Háromszékmege alispánját aggodalmamat eloszlatni avégett, hogy miután az őrnek fizetése még mindeddig nincsen folyósítva, habár ő is kérte már – miként lehet tőle várni, hogy nem magáért, de egy nemzet javáért éjjel-nappal egyedül fáradozzék, s magát illendőleg fenntartsa idegen helyt? – Mert hát én, ki annyi áldozatok után elismerés helyett gáncsal s szokatlan parancsokkal találkozom, nem gondoskodhatom arról, már azért sem, mivel kinevezése és fizetésének utalványozása m. k. közoktatásügyi miniszter úr önmagyméltósága által megtéttett.

Szóval midőn a közművelődési és közgazdasági egylet központi választmányja közbevetette magát, s tevékenységét felajánlotta kifejtetni (de nem úgy mint az évek előtt hallás után értesülve belenyugodott volt) egy nemzeti vagyon érdekében, azon alázatos kérésemet nyilvánítom, miszerint ezen múzeum, minthogy a székely nemzet tulajdonát képezve, vezetessék azok által – s ne terheltekké tovább is Háromszékmegeének előljárósága, már azért is, mert mivel halmozott politikai teendői által annyira igénybe van véve, hogy mint eddig is kitűnt, szakértelem, de érdeklődés hiánya is csak hátrányos és káros egy ilyen intézménynek fejlődésére és felvirágzására.

Midőn tehát kérelmemet egy nemzet nevében megújítom, s adatokkal szolgálom – vagyok a székely művelődési és közgazdasági egylet központi tekintetes választmányának honleányi üdvözlettel

Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília s.k.

11.

CSEREYné TREFORT közoktatásügyi miniszternek
Imecsfalva, 1897. június 18.

Nagyméltóságú magyar királyi Miniszter úr!

Bocsánatot kérek Nagyméltóságodtól azért, hogy jelen sorokkal terheltem; de az ügy, melyben

kénytelenítetem alázatos jelentésemet tenni, sokkal fontosabb, semhogy azt Nagyméltóságod ismert szíves jóakaratanál fogva meg ne bocsátaná.

Én ugyanis, mint azt Nagyméltóságod előtt is tudva van, még 1876. évnék április 27-én először és 1877. március 10-én másodszer, a székely nemzet iránti jóérzetemből családom ősi tárgyait s több hozzájárult jólelkűek által kis gyűjteményemet egy múzeum alapjául és létesítésül a székely nemzetnek Székely nemzeti múzeum címen Háromszékmege egyik városában elhelyezve, felajánlottam, s hangsúlyoztam is Háromszékmegeéhez intézett felajánló levelemben, hogy: ha azoknak eleget tesznek, még 1000 forintot is adomá nyozok Gyula és Ákos fiaimmal együttesen.

Az idő, dacára gyakori sürgetésemnek, minden eredmény nélkül telt el, míg a székely képviselők s a székely művelődési és közgazdasági egylet központi választmányja becses figyelmét kértem fel, mely alkalmalattal adatokkal is bizonyítottam a múzeum sajnos helyzetét. Ezt mások azután hírlapilag is tették.

Most azonban, midőn még honleányi érzettel folyton magam gondoztatam a múzeumot, habár május 17. óta leszállítottam Sepsiszentgyörgyre, oly rendeleteket kapok (persze dátum nélkül) Háromszékmege alispánjától a tárgyaknak 48 óra alatti leszállítására, hogy azt kell hinnem, miszerint nem én vagyok az alapító és létesítője e múzeumnak – habár feltételei főbb pontjainak még maig nem tettek eleget, – hanem én volnék a lekötöleztet. –

De legnagyobb csudám az, hogy Nagyméltóságod által egy év óta kinevezett múzeumi őr miért kényszerítetik ingyen dolgozni, éjjel-nappal fáradni? – Mert fizetését, bár kérte, még mindig nem lett az folyósítva. –

Ilyen eljárás után kényszerítettem Nagyméltóságodhoz folyamodnom, alázatosan kérve, hogy, miután a Székely nemzetnek adományoztam e múzeumi tárgyakat, annak kebeléből megválasztandó egyénei által óhajtom vezetetteti, felügyeltetni és virágoztatni. Mivel pedig Háromszékmege előljárósága úgyis el lévén foglalva állami ügyekkel, csak késést idézne elő, amint az eddig is bizonyult – de ígéretét nem tudná beváltani; mely által egy nemzeti kincs indulna ha nyatlásnak, – esedezem tehát Nagyméltóságodnál a Székely nemzeti múzeum ügyét PULSZKY Ferenc igazgató alatt a székely képviselők s a székely művelődési és közgazdasági egyletnek megkezdett tevékenységökre bízni, s ezen teher alól Háromszékmege előljáróságát nem odavágó szakértelméért felmenteni.

Midőn tehát alázatos kérésemet Nagyméltóságod ismert jó indulatába ajánlva, és mielőbbi megtisztelő tudósítását elvárva vagyok Nagyméltóságodnak honleányi üdvözlettel

Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília s.k.



12.

VASADY a július végi megyegyűlés alispáni jelentéséről a *Nemere* 1879/59 (júl. 24.) háromhasábos ismertetése alapján:

„...fel van említve, hogy a múzeum ügyének kérése abban rejlett, hogy a helyiséget előbb kérni kellett, s idő telt, míg az megadatott; azután az asztalosmunkák csak március 17-én lettek a m. kir. építészeti hivatal által vizsgálattal átvéve, ajtói és szabadon levő falrészei és festése csak május 18-án lettek elkészítve; végre hogy Udvarhelyszék főispánja csak 1878. október 27-én válaszolt. Fizetést pedig a múzeumi örök nem folyósíthatott, mivel erre nem volt felhatalmazva.

Ezen jelentésre következő határozat hozott.

a) A jelentésben foglalt eljárás az alispánnak helyeslőleg tudomásul vétetik; és a főispánnak jegyzőkönyvileg köszönetet szavaztassék.

b) Több székelyföldi országgyűlési képviselő által követett azon eljárás felett, mely szerint az illetékes megyei hatóság kikerülésével téves információk után vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a törvényhatóság és ennek tisztikara tekintélye rovására szolgáló jelentést tettek, a törvényhatósági bizottság jegyzőkönyvileg sajnálatát fejezi ki.

c) Miután a CSEREY-múzeum mindezei szabályszerűen az arra hivatott felügyelő-bizottság által átvéve nincs, s mint székely nemzeti múzeum nem létezik, a múzeumóri fizetés utalványozása betiltatik, s a felügyelő-bizottság felkératik, hogy a múzeum tényleges átvétele alkalmával a múzeumóri állás iránt saját hatásköréből intézkedjék.

NB. Utalványt mégis adtak az örök június és július havi fizetése felvételére.⁸⁵ – A helyiségben levő asztalosmunkák már márciusban felülvizsgáltattak, és a múzeum pénzből mérnökök fizetettek, holott az asztalos levele május 28-ról azt bizonyítja, hogy nem készült el. Az sem ok, hogy Udvarhely megye csak 1878. októberben válaszolt, s az éppen nem, hogy a helyiség átengedésére idő kellett, miután azt CSEREYné DONÁTH törvényszéki elnök által már 1877. áprilisben ígéretben át is kapta.”

13.

CSEREYné PULSZKYNak
Ákosfalva, 1879. nov. 6.

Méltóságos Múzeumfelügyelő úr!

Unokám halála, családom gyászja akadályozott engemet abban, hogy Méltóságoddal az idei székelyföldön tartózkodása alatt személyesen találkozzam a Székely múzeum ügyét kezébe s figyelmébe ajánlhassam, amit nagyon is fájlok. Én a múzeumot által-

adtam a megbízottaknak, a feltételek az ide mellékelt iratban láthatók, úgy a további a múzeumot (érintő) események a *Háromszék* számaiból. A múzeumörök, VASADY úrnak a helyzete is semmiben azóta nem javult, fizetését a lefolyt június havától kezdve még mindig nem kapta meg, csak utólagosan szeptember utolsó felére és október havára. Az öközötte és a főispán POTSA között felmerült nehézségek által a múzeum ügye szenvedőlegessé vált. A személyes érdek, a megsértett hiúság kifolyásának kell tekintenem, hogy a múzeumról oly értesítések láttattak, amint azt a budapesti lapok legutolsó számai, példának okáért a *Hon, Fővárosi Lapok* írják, a Székely egyesület gyűlésében előadattakról ugyanis azt írják:

„A székely egyesület tagjai kellemetlenül lepettek meg azon jelentés által, hogy a Székely-múzeum a lehető legnagyobb rendetlenségben van, s kezelődik – 4/5 része egy a tudatlanság által egybegyűjtött lomhal-maz-lim-lom-tár!”

A főispán elvettette mind a két leltárt (katalogust) VASADY úrtól, mindjárt az átvételénél – ezen katalogusok egyike magában foglalja az összes begyűlt és vásárolt tárgyak jegyzékét (Sammel Catalog), a másik a rendezett tárgyak osztályozását – egy tudományosan megalapított katalogus még nem létezett, – ez csak az elhelyezés után lévén szerkesztendő.

Nálam is Mecsfalván nem egy rendezett múzeum létezett, hanem csak gyűjteménye a tárgyaknak, egy megalakulandó Székely nemzeti múzeumhoz. Távol volt tehát tőlem is azon gondolat és hiedelem, hogy én már egy meglett és a mostani tudományos követelmények színvonalára felemelt múzeumot adnék, vagy adtam volna, vagy ajánlottam volna fel a Székely nemzetnek. Így éppen oly helytelen a követelés, hogy alig átvéve, megrendezve már egy katalogus tudományos alapra szerkesztve, az átköltöztetés óta is csak általam fizetett múzeumór által adassék be. Azért ezen két tanár úr, akiket a főispán a megsemmisítésre és jelentéstételre kiküldött, eltekintve személyes szándokuktól az őr iránt, vajon annyira szakférfiak és hivatottak-e a jelentés ily módni fogalmazására, és vajon nem egy szánszándékos eltorzítással állunk-e szemben, – hogy az őr művelete, a gyűjtemény értéke egyáltalában az egész eddigi kezelése és beszerzése úgy tűnjék fel, mint egy a tudatlanság és bárgyúság által alapított múzeum – akik szentségtörő és bitorló kezekkel merték eztet a nemzetnek felajánlani, – a nemzetet efelől tévútra vezetni – és ez bemutatott a Székely művelődési egyesületnek, azon egyesületnek, amely legalább figyelmét ezen ügynevezett múzeum felé is már kezdte fordítani, nem egy kiszámított szánszándékos aláásása és elmérgesítése ez az egész ügynek? –

Én távol a nagyravágyás, hiúság viszketegségétől, öntudatossággal és lelkiismerettel gyűjtöttem –



eleinte csak egy egyszerű gyűjteményt terveztem – későbbre Háromszékhez ajánlám fel – illetőleg az egész székely nemzetnek, hogy az a székely-múzeum csíráját képezze. Sem én, sem a múzeumőr senki pénzét limlomra nem fecséreltük el, így tehát a nemzetét se, ha vásároltam, vettem, arra én áldoztam. Minden adomány elfogadtatott, nyílt számadás tétetett arról a lapokban, s azonkívül feljegyeztetett minden adakozó neve – és mégis foly a gyanúsítás, oly modorban, mint a főispán úr az első nyilvánításában tevő, hogy jövőre gondoskodand arról, hogy a tárgyak el ne tévedjenek, felragasztott iratok által a tárgyakon az adományozást megjelöljék; pedig mikor átvette is úgy volt, mert az őr lelkiismeretesen jegyeztet fel mindent, és kezelte. Mivel tudja a főispán ezen gyanúsítását indokolni; álljon elé valaki, akinek adománya nem jegyeztetett volna fel.

Igen, még ha úgy tűnne is fel, mint lim-lom-tár, én vissza nem utasíthatam az adott tárgyakat, mert azok közül mégis egy-egy gyöngyszem találtatott, – nekem apostoloskodni kellett, érdeket gerjeszteni, kifejtetni a múzeum iránt, így a legkisebb adományt is felvettem, hogy átadjam. –

Tervelem volt a kiváló érdekű „múzeumi tárgyak” mellett egy kézmű- és iparcikkeket is felvenni, így egy mellékosztályát ezen gyűjteménynek megteremteni, amint például a székelyföldi női kézimunkák, varrások, hímzések (h)urkolások stb. – hasonlólag fanemű és más tárgyakat is. Ez még nem foglalt magában a tudatlansággal párosult bárgyúságot eljárásomban.

Mert ha megalakulna a székely nemzeti múzeum, ezen tárgyakkal szabadon rendelkezhetik a székely művelődési egyesület; abból átadhatja azt, ami megfelelő az országos iparmúzeumnak vagy egyes iparos intézetek gyűjteményeinek, ha ezen tárgyak terhére váltak vagy volnának.

Engemet elszomorít az, ha személyes érdekből és önzésből egy ügyet, annak szent céljait annyira elferdítve, vissza nem rettennek nemtelen fegyverek felhasználásukkal is, hogy a személyes bosszúvágy kielégíttessék – nem említtem fel azon irányban elkövetett lovagiatlan eljárást is, mivel engemet érintettek, sem azon kiszámítást, hogy a női hiúságot bennem megsértsék – én ezt meg tudom bocsátani, mert nem tudják, mit cselekszenek! De azt fájjalom, hogy a buzgó múzeumőr tevékenysége ahelyett, hogy legkisebb elismerésben részesülne, lehetőleg semmisnek és haszonnélkülinek nyilváníttatik, ez által alkalom adassék a bizalmat tőle megvonva a helyéről eltávolítani; mert csak ide mennek ki végeredményeiben elneink céljai; ez okból inkább készek az egész Székely múzeumot sárral dobálni, s példát nyújtanak arra, hogy az önzés nélküli feláldozat a nemzeti intézmények érdekében mivel jutalmaztatik meg.

Méltóságodra hivatkozom, mint az összes országos intézmények főfelügyelője és igazgatójára, mint azon egyetlen egyéniségre, kinek szava ezen ügyben reám nézve eldöntő – én megadással lemondok mindenről, belenyugszom abba, amit határozand – karolja fel ezen ügyet, igazságos méltánylást kívánok, semmit egyebet – lehet, hibáztam és hibáztunk abban, hogy merészeltünk egy gyűjteményt megkezdeni, ezeket a Székely nemzetnek felajánlani – legyen ezért megbocsátás a tévedőknek! –

Méltóságodnak általam igen nagyra becsült sorait elvárva, magamat ajánlva maradok kiváló tisztelettel
 Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília s.k.

14.

PULSZKY CSEREYnének

Budapest, Múzeum, 1879. nov. 24.

1494. szám. 301/1879.

Nagyságos Asszony!

Sajnálom, hogy erdélyi utam alkalmával az idő rövidsége nem engedte, hogy Nagyságodnak személyesen fejezzem ki tiszteletemet, mellyel Nagyságod iránt mindenki érez, ki a régiségekkel foglalkozik, s a tudományosság iránt érdeklődik, ha azon nagyszerű gyűjteményt szemléli, melyet a székely nemzetnek ajándékozni méltóztatott. Sajnálom, fájjalom, hogy azt éppen ott, hová szánta, illően megbecsülni nem tudják. A könyvtár becses, legszebb gyöngyei azon kódexek, melyeket most az Akadémia megbízásából SZILÁDY Áron tudós hazánkfia használ fel. Az őstörténelmi gyűjtemény nem nagy, de ritka s érdekes tárgyakat foglal magában, melyek közül néhányat a Magyar Nemzeti Múzeum lerajzoltatott későbbi kiadás tekintetéből. A középkorból s az erdélyi fejedelmek idejéből is sok emlék díszíti a Székely nemzeti Múzeumot, nevezetesen az agyagipar honi termékei, s gazdag a régi hímzések sorozata. A természettudományi gyűjtemény gyarló ugyan eddigelé, ezt azonban legkönnyebben s legolcsóbban lehet kiegészíteni; erre csak egy-két oly egyénnek szorgalma szükséges, mely az erdélyi flórával és faunával foglalkozik, – csudálkoznám, ha a sepsiszentgyörgyi tanárok közt nem találkoznék mindig egykettő, ki ily tárgyak gyűjtésére szentelné szabadidejét.

Szóval Nagyságod ajándékában megvan azon mag, melyből egy oly Múzeum keletkezhetik, minő a tudományosság színvonalának megfelel. Félek azonban, hogy azon közönyösség, mely hazánkban sok helyütt uralkodik a tudomány iránt, Nagyságodnak szép alapítványát nem fogja kifejleszteni, s hogy a székely nemzeti múzeum is oly holt kincs fog maradni, mint a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár, melynek gyűjtemé-



nyét a por lepi el, vagy a gyulafehérvári BATTYÁNY-könyvtár, melyben egy remek üvegfestmény, a leg-
szébb az országban, a rendezetlen ásványok közt hever.

Szükséges, hogy minden Múzeumban legyen egy *ahhoz értő őr, tisztességes fizetéssel*; nem elégséges erre, hogy esetleg egy tanár, ki a múzeum iránt nem viseltetik különös rokonszenvvel ki, pótfizetés mellett ezen helyet mellékfoglalkozásul töltse be. Nagyságod érezte ezt, s feltételül kötötte, hogy ez őr fizettség, – a Múzeum által lett adva, de a székelyi Törvényhatóságok nem gondolkoznak a fizetésről, s oly alapról, melyből a gyűjtemények szaporíthatnának. Törvényhatóságok ritka esetben alkalmasak egy múzeumnak megbecsülésére, feladatuk a közigazgatás, főfoglalkozások a politikai választások, a tudományt, a tudományos intézeteket nem tartják körükhöz tartozóknak. – Vidéki múzeumok csak úgy virágnak fel, ha azok igazgatása társulat kezébe jő, mely évenként 2-5 Ft tagsági díjt fizet, az őrt kinevezi, s ellenőrzi, de azt, míg benne bízik, vételnél azon összeg erejéig, mely rendelkezésére áll, nem akadályozza.

Ami az őrt illeti, Nagyságod VASADY Gyula (meg)tartását szintén kikötötte alapító levelében, s méltán, mert ő a múzeumi tárgyak felkeresésében s megszerzésében ritka szerencsével s tárgyismerettel járt el, s tetteleg bizonyította be, hogy az őri állomást megérdemli. Nem akarom evvel azt mondani, hogy ő mindazon szak-tudományokban, melyek egy múzeum igazgatásánál szükségesek, egyformán járatos, meglehet, hogy némely tárgy meghatározásánál tévedne, én azonban alig ismerem vidéki múzeumot, melynél ez nem fordulna elő, s ezért nagy igazságtalanság, ha ezt valaki ellene felhozná, – azok szokták tenni, kik éppen nem értenek a Múzeumhoz. Vidéki múzeumok egyébiránt ily esetekben, ha tudniillik valamely tárgyra nézve tisztába jóni nem tudnak, a Magyar Nemzeti Múzeumhoz folyamodnak, hol nagyrészt megvannak a szükséges szakkönyvek, melyek nélkül semmiféle múzeumőr eligazodni nem képes.

Sajnálom, hogy a székelyi nemzeti múzeum tekintetében ingerültség uralkodik a Székelyföldön, s hogy kisszerű tekintetöknél fogva, Nagyságod szép alapítványa célját nem éri el. Ott vannak a Törvényhatóságok, melyekre nézve ez becsületkérdés, mert elfogadták, megköszönték Nagyságod ajándékát, de a feltételeket nem teljesítik, melyek ahhoz kötve voltak. Ott van a székelyi egyesület, e kettőnek közreműködése életet adhatna az intézetnek, hogy ne maradjon holt kincs. Ha a háromszéki főispán felkarolná az ügyet, ha ennek elrendezésére a székelyi Törvényhatóságok képviselőit összehívna, ha a székelyi egyesület közreműködését illő módon igénybe venné, mindazon nehézségek elenyésznének, melyek most a kedélyeket elkeserítik.

Midőn Nagyságodnak, mint a múzeumok s könyvtárak országos főfelügyelője, azon hálás érzés-

nek tolmácsa vagyok, mellyel a tudományosság minden barátja Nagyságod iránt a Székelyi nemzeti Múzeum alapításáért viseltetik, egyszersmint felhatalmazom ezen levelemnek bármily használatára, maradván Nagyságodnak őszinte tisztelője

PULSZKY Ferenc s.k.

15.

VASADY a múzeumi igazgatásának Sepsiszentgyörgy, 1880. aug. 27.
(SzNM 104. sz.)

Tekintetes múzeumi Igazgatóság!

Alólírt egész alázattal terjeszti be a tek. Igazgatóságának jelentését a székelyi nemzeti múzeum követhető ügyében.

A múzeum helyiségének (a folyosóval együtt) négy szobája, bemenetnél az első a múzeumörnek lakásul volt már azon okból is rendelve, hogy a kíváncsi látogatóknak már nyíljék bármikor is, azaz reggeli 8 órától esti 8 óráig gyönyörködtethetni a kiállított tárgyak szemlélésében.

Ezen lakoszoba azonban az idők folytán nemcsak dolgozószobává, de valóságos múzeumi raktárrá nőtte ki magát, miután ottan: nyomtatványok, beérkezett levelek, jegyző-, adomány-, kiadási és postakönyvek, ismertetésre vagy lerajzolásra alkalmas tárgyak – könyvek és okmányok, el nem helyezett arcképek és név nélkül beérkezett könyvek és más tárgyak; el nem helyezett régi pénzek, azoknak különféle színű és nagyságú borítékai, főlölegesen levő képkeretek leendő képek részére, rendszeren járó hírlapok, átnézésre küldött régi iratok; ólombetűk festékek; 20 000 db. levélbélyeg 50 db. skatulyában, lepkefogók, fel nem tűzött többszörös lepkék, lepketerpesztő deszka, növény-sajtó növényvel, szárítás alatt levő mérgezett madártörzások; rovarok szeszen, keményítő, ragacs, enyv, gumi-mézga feloldva, timsó, oltatlan mész, fosz(for) és kámfor, kopál-lakk, faolaj és karbolsav, mireny, büdöskő, szurok, drót és kóc a madártöméshez és a tárgyak megóvásához, madártáblák, mosatlan ásványok, varrótű, cérna, selyem, színes papírok és papírlemezok, nagycédulák, kalapács, fejsze, különféle szögek, csuprok stb. helyet foglalnak úgy, hogy már nemcsak sejtés, de bizonyos az, hogy tüdőbetegségem részben a múzeumban hideg szobáiban – télen, meghűlés és még most is tartó gyöngélkedésem abban találja okát, hogy az orvos rendeleteinek nem tettem eleget, miszerint a fennemlített helyszűkítés és kigőzölgése által lakásom magában már egészségtelen levén – ki nem költözökdem.

Ennek okáért az orvos azt az engedetlen fel-tételt tette, hogy ha tökéletesen és minél előbb gyógyulni akarok, más szállást szerezzek magamnak.



Szabadjon remélnem, hogy a tekintetes Igazgatóság a felhozottakból át fogja látni, miszerint a múzeumnak egy dolgozószobára okvetlenül szüksége van, s az azt is, hogy én mint múzeumőr a 41 Ft havi fizetésből külön lakást tartani képtelen volnék – miértis eszedem a tekintetes Igazgatósághoz, a múzeum érdekében kegyeskedjék a mai őri lakószobát dolgozószobának alakíttatni, hol naponta akkor kényelmesen dolgozni lehetne, és nekem mint őrnek illő szállást vagy lakbéri illetményt határoznai.

Ha kéréssem méltányolva leend, úgy tapasztalni fogja a tekintetes Igazgatóság, miszerint a múzeumnak ezen célszerű újítása előnyös és valóságosan javára leend.

A tekintetes Igazgatóságnak alázatos szolgálója,
N. VASADY N. Gyula múzeumőr s.k.

16.

(VASADY NAGY Gyula

A Székely Nemzeti Múzeum

költség-előirányzata az 1881. évre)

(SzNM) 141. sz.

Sepsiszentgyörgy, 1880. nov. 30.

Méltóságos Főispán Úr!

Folyó évi s jelen hónap 16-án 804. szám alatt hozzám intézett leiratára, melyben Méltóságod a Székely nemzeti múzeum részére a jövő, 1881. évre való költség-előirányzat betérjesztésének előterjesztésére felszólít, van szerencsém a következőkben jelentésemet megtenni

Mindenek felett szükséges azon megállapodásra jönni, hogy a múzeumőrnek mostani lakszobája (mely avégett adatott, hogy az adakozó közönség az őrt mindig honn találja, a múzeumot is bármikor megsemlélhesse) a múzeum dolgozószobájának rendeztessék be, mint az már általam folyó év augusztus 27-én 104. szám alatt betérjesztett kérszben is megtétezt – de helyébe a múzeumőrnek illendő lakás adasék, vagy lakbériilletmény neveztessek meg a Székely nemzeti múzeum bizottsága által.

Ezt Csík és Udvarhely megye közönsége is, mint tulajdonosa, méltányosnak találandja a múzeum javára segéllyel évenként legalább a múzeumőr lakása s a szolga tarthatása iránt hozzájárulni.

Így volna tehát a helyi viszony- s pénzsűkét tekintve, a Székely nemzeti múzeumnak az 1881. évre való költség előirányzata a következőkben megállapítandó.

- | | |
|---|--------|
| a) a múzeumőr lakdíjéért | 100 Ft |
| b) a leendő múzeumszolga fizetése | 60 Ft |
| c) irodai költségek | 18 Ft |
| d) postadíjak privát levelezésre | 6 Ft |
| e) alkalmas vásárlásra múzeumi tárgyak kínálásakor | 50 Ft |
| f) a dolgozószoba felszerelésére, úgymint asztalok, | |

szekrények, székek, tálak, csuprok és csöbrekért, melyek azonban árverezések alkalmával lennének beszerzendők, hogy olcsóbbá kerüljenek 18 Ft
g) felszerelés a rovarok, lepkék, halak stb. részére, úgymint rovartűk, skatulyák, parafa, szesz, üvegek stb.

40 Ft

h) felszerelés a töméshez és konzerváláshoz való eszközökért, úgymint kések, ollók, tűk, reszelők, harapófogók, kefék, üvegszemek, ecsetek, furú, tubus, kis kalapács, fecskendő, kis fűrés, dróthúzó, drót, kóc, mérő, cérna, fatalap, fésű, gombostű, gyújtósatul és mérgekért 20 Ft

i) felszerelés a múzeumi tárgyakhoz, úgymint varrótűk, cérna, selyem, szögek, ragacs, papírlémez, enyv, festék, lécek, cédulák, fatáblákért 5 Ft

k) súrlás, takarítás, segítségért 3 Ft

l) ásatásokra, miután némely helyt hazafiságból is adnak segítséget 30 Ft

Összesen 350 Ft

A felsoroltakból átlátja bárki is, hogy azok a múzeum javára elkerülhetetlenül szükségesek, s hogy eddig azt nélkülözve, hátrányt is mutattak a múzeum haladásában, azért:

Ezen összegnek megszavazása, illetőleg a szükséges időben való utalványozása s fizetése esetében – bennem is új kedv támad, – miézt biztosíthatom a székely nemzeti múzeum bizottmányát, hogy tevékenységem és szorgalmam által oda fogok törekedni, hogy *múzeumunk* – az ahhoz értő látogatók bírálatában *méltó elnevezésben részesüljen*, – a múzeumnak valóságos és tömegesebb gyarapítása, új berendezése, vagyis célszerűbb kiállítása által mielőbb eszközölve lehessen.

Méltóságodnak alázatos szolgálója

N. VASADY N. Gyula
múzeumőr

17.

(VASADY NAGY Gyula)

A „Székely nemzeti múzeum egyesület”

alapszabályai. Tervezet

(Részlet)

1.§.

Az egyesület címe: „Székely nemzeti múzeum egyesület”; – székhelye ezidőszert Sepsiszentgyörgy városában a Székely MIKÓ tanoda udvarán használatra átengedett külön épület első emelete.

2.§.

Az egyesület célja: Könyv-, okmány-, kézirat- és képtárt; ipar- és régiségtárt; pénz-, érem-, pecsét- és címergyűjteményt; természetrajzi és népviseleti tárt felállítani. Felkutatni és egybegyűjteni mindazt, mi a tudomány, irodalom és művészetnek, mint nevezetesség tűnt fel, megszerezni a Székelyföldön érdemeket



szerzett férfiük arcképeit, életrajzait és műveit; – ha máskint nem lehetséges – másolatban. A végpusztulástól megóvni a Székelyföldön található történelmi emlékü romokat; felkutatni itt-ott elszórtan létező régiségeket, történelmi emlékeket stb.; mindezeket adományozás – esetleg vétel útján összegyűjtve, az elpusztulástól megóvni, s mindezen működés eredményét, az állandó „Székely nemzeti múzeum egylet” tulajdonát képezőnek a tárlatban, illetőleg a múzeumi helyiségben összpontosítani, s a nagyközönség használatára, a régészet és közművelődés megkedveltetése, s az ez iránt minél szélesebb körű érdekeltség felébresztésére, s a tanulni akaróknak segédeszközöket nyújtani. Ugyanazért az arra a célra felajánlott nyilvános helyiségben kiállítani, s meghatározott időben szabályszerű használatra mindenkinek díjmentesen nyitvatartani.

(...)

4.§.

A múzeummal kapcsolatban a honismeret és az erre vonatkozó tudományok iránti kedv élesztésére munkál az egylet azáltal, hogy:

a) Egyesíti a szakképzettek és szakkedvelőket történelmi és közművelődési, régiségtudományi és statisztikai dolgozatok írására, és azoknak a választmányi üléseken kívül tartani fog nyilvános felolvasásokat.

b) Régészeti ásatásokat és történelmi nyomozásokat eszközöl, nemkülönben a műemlékek, régiségek tanulmányozása és ismertetése által törekszik.

c) Működésének eredményét havi, akár évkönyvekben közzéteszi, s azokat a múzeum tagjainak ingyen kiossza.

d) Mihelyt anyagi ereje engedi, tudományos pályakérdéseket tűz ki; tagjainak a honismeret érdekében akár az egyet megbízása következtében tett búvárlatait díjazza.

5.§.

Az egylet a művelendő tudományok sorából a teológiát és a politikát merőben kirekeszti, ezekre vonatkozó kérdéseket sem tanácskozásaiban felmerülni, sem műmunkálataiba belevegyülni nem engedi.

18.§.

A tárlati igazgató, vagyis múzeumőr közvetlen felügyelője a múzeum belsőjének, és abban levő minden osztálynak rendezését végzei, éspedig:

a) Az érem- és régiségügyi gyűjteményeket rendezi, lajstromozni, felügyelni a keze alá bízottakról felelős lévén.

b) A kép- és szobortárt illően kiállítva tartani, a károktól megóvni.

c) A könyv-, okmány- és kéziratot rendezi, lajstromozni és felügyelni; tartozik vigyázni, hogy a keze alá bízottakban kár vagy fogyatkozás ne történjék.

d) A természetrajzi osztályt rendezni, lajstromozni és

felügyelni; felelős a keze alá bízottakról. Kötelessége továbbá a múzeum számára természettajzi gyűjteményeket (segítséggel) beszerezni, kiállításra alkalmazni, s a romlástól (szerekekkel) megóvni.

e) Minden adott tárgyhoz külön-külön cédulát az adakozó nevével ellátva mellékelni.

f) A begyűlt adományokról a ... hírlapokban közzétenni.

g) A választmány utasítása szerint eszközzendő régészeti kutatásokat és történelmi nyomozásokat intézni, azokról jelentést és ismertetést tenni.

h) A választmány, esetleg az elnök írásos rendelete nélkül semmit ki nem adhat a múzeum épületén kívüli használatra.

(...)

Kérés!

Ezen tervezet figyelmes elolvasása után méltóztassék a tisztán hagyott lapon észrevételeit (vagy hiányokat) feljegyezni, hogy annak idejében a többiekkel összehasonlíttani lehessen.

Jegyzet

1. Nagyvasadi VASADY NAGY Gyula, *Adatok a Székely Nemzeti Múzeum Történetéhez*, kézirat (SzNM Könyvtára L.sz. 65903). A címben eredetileg *Székelyföldi Múzeum* szerepelt.

2. *Múzeum, 1875–1879. Látogatók könyve. Alapleltár* (Reg. Inv. No. 1.)

3. *Történelmi és Régészeti Értesítő*, 1876, III. f., 161–162 (Temesvár, 1876. július), 1. *Melleklet*. Az ismertetés nagyobb részét tkp. VASADY fogalmazta, állította össze, MILETZ felkérésére (l. a 41. jegyzet). Az ismertetés több számadatát még akkor utánaigazítja a temesvári múzeumi közlöny imecsfalvi példányában, így a tévesen 2110-nek összegezett tételszámot is.

4. Mivel a szept. 15-i átadási jegyzőkönyv a már akkor Sepsiszentgyörgyre érkezett tételek számát tünteti fel, a Múzeum történetére vonatkozó íráskövetkezőt ezen idézik. Valójában az átadás pillanatában az utolsó szállítmány még útban volt, és VASADY a jegyzőkönyv eredeti, nála maradt példányán ki is igazította a számot.

5. *Nemere*, 1877/19 (márc. 4-i kimutatás a február havi adományokról).

6. Más forrás szerint már az 1876-os budapesti nemzetközi régészeti kongresszusra küldött anyagról képeslapokat készítettek, de ezt eddig nem sikerült igazolnunk.

7. *Történelmi és Régészeti Értesítő. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat Közlönye*. 1876, III. f.: **Régi iratok ismertetése a XVII. századból**. MILETZtől, 159–161. Tizenhárom imecsfalvi, VASADY megküldte oklevélből kettőt ismert (1878-ig folyamatosan, huszonnyolc dokumentum kézirat forrásközlése következik, tehát MILETZ egészen Temesvárról történő távozásáig folytatja az anyag feldolgozását).

8. JANCÓS Benedek, *A Székely Nemzeti Múzeum és első őr*, VASADY Gyula, *Arad és vidéke*, 1881/188 (aug. 19.). A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja jeles történész az Imecsfalvával szomszédos Gelsen-cén született.

9. FERENCZI István, *A Székely Nemzeti Múzeum előzményeihez és az olaszteleki római táborhelyről*, *Székelység*, 1939/9–10, Székelyudvarhely, 66–72.

10. Szüleit is nagyon művelt embereknek tartották. Apja ZATURCSAI ZATHURECZKY István, a család 1817-ben telepedik meg Olaszteleken. Anyja TASNÁDI NAGY Juliánna, rokona TASNÁDI NAGY Gyula nyelvész-történésznek. Férjhez ment 1842. okt. 2-án. CSEREY János 1875. februárban hunyt el. (S.–z., **Öz. CSEREY Jánosné szül. ZATHURECZKY Emília**, SzN 1885, nov. 15., mutatvány a Székely Egyleti Naptárból.) Vö. még JANCÓS Benedek írását 1885-ben, az *Ország-Világban*.



11. ZATHURECZKY Károly az Emília kilenc évvel fiatalabb öccse. Századosként, olaszleleki szabadságról írja levelét FINÁLYnak, az EME titkárnak, 1869. szept. 2-án: a baróti Vétzer római vár helyéről köveket szedtek ki, SZÓTS József baróti lakosnak sikerült anyagot mentenie. Az esős idő miatt és időhiányban ő maga már nem tudott eleget kutatni, de megpróbálta feltárni az általa castrum stativumnak vélt létesítmény tér-és alaprajzát. Ezt mellékelte (sajnos, már FERENCZI sem találta az EME-től a kolozsvári Institutul de Studii Clasicé által megörökölt anyagban). Azért ír, mert tudtával a szakirodalom nem ismeri ezt a táborn. Küld tárgyi anyagot is postán, és jelzi, mekkora ásatás volna szükséges. Alkalmas volna még az év során, mert épp ugarolt a határész. Kérdezi továbbá, lesz-e régészeti (ásató) egyesület?
12. 1876. máj. 27-i és jún. 2-i, nov. 12-i, 1879. okt. 6-i, nov. 21-i levelek.
13. DOMJÁN István, **A Székely Nemzeti Múzeum**, in: **Háromszék vármegye. Emlékkönyv...**, Sepsiszentgyörgy, 1899, 364–370.
14. KELEMEN Lajosné ZATHURECZKY Berta, **Egy székely Nióbe, Székely Nép**, 1921/88–89. A szerző CSEREYné unokahúga, tevőlegesen szerepel a múzeumért folytatott kezdeti erőfeszítésekben. A kevesek között van, akiket a múzeum épületéből fognak utolsó útjára kísérni.
15. 1901-ben, alapítását megelőzően a múzeum 1600 tárgyból 300 származik tőle.
16. KELEMENNÉ, **im.**
17. 1878-tól a sepsiszentgyörgyi, 1880-tól a kézdivásárhelyi Jótékony Nőegyletnek is elnöke.
18. Vö. még: MAROSI (JANCÓS Benedek?), **Vázlatok a székely nemz. Múzeum alapítása alkalmából, Székelyföld**, 1882/58 (jún. 8.).
19. Uo.
20. SZENTIVÁNYI Ignác, CSEREYné sógora, a múzeum igazgató-választmányi tagja 1881-től haláláig (1885). VASADY, akivel jó barátságban volt, végrendeletileg ráhagyta ingóságait is. VASADYról írt életrajzát NAGY Géza **A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője**, I. részben közli.
21. *Magyar Minerva*, I. Bp., 1900; Radács Jenő: **Országos Magyar Iparművészeti Múzeum. Képes kalauz a gyűjteményekben**, Bp., 1885.
22. Régészet terén jelentőséket voltak addig eszerint a MNM, a kolozsvári, ill. a nagyszombati br. BRUCKENTHAL-múzeum; a gyulafehérvári káptalani, a pannonhalmi főpápai, a pesti kegyesrendi, a debreceni, pápai és nagyenyedi főiskolai régiségmúzeumok, a győri bencések gimnáziumában, a Sopron és Pozsony városában található gyűjtemények. Keletkeztek továbbá újabbban a gyulai, szabolcs-és vas megyei gyűjtemények, és keletkezzenek vannak temes-torontáli, Kassa és Nagyvárad városi, máramarosszigeti archeológiai gyűjtemények. (**Honismertető. A bécsi 1873-diki közkiállítás magyar katalógusának bevezető része**, sz. KELETI Károly, Bp., 1873).
23. Győr (Bencés Gimn.), Esztergom (SIMOR magángyűjteményként) is jelen van, Békésmegyei Régészeti Egyesület (Gyula), Biharmegyei Régészeti Egyesület (Nagyvárad), Slovenska Matica (Túrőcszentmárton) stb., de „múzeumként” csak: Pozsonyi Múzeum, Kassai Felső-Magyarországi Múzeum, Nagykállói Múzeum, Egri Érseki Múzeum, Gödöllői Múzeum, Budapesti Tudományegyetem Régészeti Múzeuma, Kiskunhalasi Múzeum, Szentesi Városi Iskola Múzeuma, Délmagyarországi Régészeti Egyesület Múzeuma (Temesvár), Vas megyei Régészeti Egyesület Múzeuma (Szombathely), BRUCKENTHAL Múzeum (Nagyszombati). (HAMPEL, J., **Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de province et des collections particulières de la Hongrie, arrangée à l'occasion de la VIIIème session du Congrès International d'Archéologie et d'Anthropologie Préhistoriques à Budapest**, FRANKLIN-Társulat ny., 1876).
24. KUGLER Alajos, **Vezető Sopronvármegye és Sopron sz. kir. város egyesített múzeumában**, Sopron, 1903; *Néprajzi Értesítő*, 1903, 75.
25. A Békés-megyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Egylet 1874/5-ös *Értesítője*; *Magyar Minerva*, I. Bp., 1900, ill. NÉMETH Csaba, **A Gyulai Múzeum százhuszonöt esztendeje**, Gyula, 1993.
26. *Archaeologiai Értesítő*, 1872; *Magyar Minerva*, I. Bp., 1900.
27. S. PÁVEL Judit, **A szombathelyi Svaria Múzeum története, Svaria**, I, Szombathely, 1963; *Magyar Minerva*, I. Bp., 1900.
28. **A kassai múzeum gyűjteményeinek leíró leírása**, Kassa, 1903; *Magyar Minerva*, I. Bp., 1900.
29. A felsoroltakat kiegészítendő: 1873-as kezdetekkel 1877-re nyilvános a fővárosi Országos Tanszermúzeum és Pedagógiai Könyvtár; 1873-ban alakul, hogy fel is számolódjon, Máramarosszigeten megyei Múzeum-Egyesület; 1873-as előzményekkel a jászberényi városába egy szobájában nyílik meg 1874. decemberben vadászati tróféakból, kitömött állatokból és a „Lehelkürtből” a Jász-múzeum (1877-ben két nagyobb kiállításáról tudunk); 1874-ben SZILÁDY Áron Kiskunhalasán vásárolja meg régiség- és éremtárának a ref. főgimnázium RÉVÉSZ György magángyűjteményét (1899-től lesz nem-tanár könyvtárosa, őre); 1875. augusztusban jön létre a Gödöllő és vidéke történelmi és régészeti Múzeum-Egylet (végeleg csak 1876-ban alakul meg, jön létre szegényes könyv-, érem- és régiségtára); 1875-ben Esztergomban születik még múzeum-egylet, de a folytatás sokáig várat magára.
30. Hivatkozás a **Régi római és görög pénzek s érmék** (Kvár, 1868, 43) munkára. Vö. 9. jegyzet.
31. **Dicsőretre méltó foglalkozás, Nemere**, 1875/64.
32. Nátronsóval az egyiptomi múmiákat tartósították, a kifejezés nyilván erre utal, tényleges vegyelemzésről, amely a mumifikálódásnak épp ezt a módját igazolta volna, nincs adatunk.
33. KOZMA Ferenc, **A Székelyföld közigazgatási és közművelődési állapota**, Bp., 1879, 445.
34. Közéteszik ugyan, hogy felküldték, és levélben is köszönték nekik (*Nemere*, 1876/89, nov. 6-án, sőt VASADY helyesbíti a hír egy másik adatát a 98. számban), de ezt a köszönetet a felajánlás fogadására érthetik, különben a történet kimenetele érthetetlen.
35. JANCÓS szolgáltattat majd rá adatot, VASADY-nekrológiájában: a múmia valóban az EME-hez, így több a kolozsvári egyetem karbonctani gyűjteményébe került. 1885. szeptemberben dr. ENERSICH Antal, a Kolozsvári Egyetem karbonctanára kérdezi levélben CSEREY-nétől a megtalálás körülményeit.
36. Téves visszaemlékezése szerint a *Nemere*ben (1876/28 vagy 33?); valószínűleg a *Háromszék*ben, amelynek nem maradt fenn kollektója. Sajnos, cikkívágásként sem őrződött meg ilyen VASADY-felhívás, a múzeumi irattárban.
37. Az említett, ápr. 27-i főkirálybírói levél (Ad sz. 255/876).
38. *Nemere*, 1876/41 (máj. 8-i hír).
39. *Nemere*, 1876/51.
40. **Új lelet, Nemere**, 1876/53.
41. L. 3. jegyzet.
42. *Történelmi és Régészeti Értesítő*, 1876, IV. f.
43. **Háromszéki Múzeum**, számszerű felsorolással; *Nemere*, 1876/67.
44. VASADY Gyula, **A háromszéki múzeum érdekében, Nemere**, 1876/83 (okt. 4.).
45. *Nemere*, 1876/84, 1876/86.
46. VASADY, *Adatok...*
47. Főisp. Lev. 665. sz. (1876. okt. 10.)
48. A másik példányt, amelyet át kívántak adni, GÖRGEY kapta volna Budavár bevételéért, de ő nem vette át. A BEM-kitüntetésnek 1945 tavaszán veszik nyoma, a menekítésben; a GÖRGEY-nek szánt a szerencsésebb, ma a Magyar Nemzeti Múzeumban található.
49. ORBÁN végül nem tudja személyesen levinni, ezért hosszú levélben kér elnézést CSEREY-nétől, és egyeztet az átadás mikéntjéről. Az érdemrendet így VASADY valóban tőle veszi át Budapesten, febr. 14-én. Ekkor találkozik PULSZKYval is, és PULSZKY ettől kezdve érdeklődik a múzeum sorsa iránt, lesz egyik legfontosabb támogatója.
50. Vö. *Nemere*, 1877/16.
51. A kézdivásárhelyi közművelődési egylet márc. 11-én kéri VASADYt előadásra **A múzeumból, annak hasznáról** (*Nemere*, 1877/24), 14-én az érdemrend kiállítására (*Nemere*, 1877/24, 42). Ápr. 4-én Baróton állítanak ki, még mindig a honvéd-menhely javára, Pünkösdkor Csiksomlyón, máj. 20-án Gyergyószentmiklóson (*Nemere*, 1877/46; *Magyar Polgár*, 1877/158).
52. Vö. *Nemere*, 1877/19, 1877/23.
53. Nem teljesen azonos a NAGY Géza által az *Értesítő*ben leközölttel (a 2. paragrafus), vö. *Mellélet*.



54. NAGY Géza, A Székely N. Múzeum története, in: **A múzeum története** (A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője, I. rész, 1890)
55. KOZMA Ferenc, **l.m.**, 447.
56. Vö. VASADY okt. 23-i ásatási jelentése CSEREYnének: besenyői, zaacsvai, berecki, nyujtói kiszállásokról, szövetnemű kiválógatásáról a kolozsvári kiállításra (5).
57. Színházi előadással is megpróbálkoznak 1878. aug. 8-án (a SZATHMÁRI-SZTUPA-társulatot kéri fel, Kézdivásárhelyen), de azt későn hirdetik meg, nincs közönség. CSEREYné fizet be helyette. Aug. 15-én „Árgus” (SÁNDOR Kálmán) a *Marosvidékben* felveti, hogy Marosvásárhelyen is lehetne gyűjteni. Tombolajegyeket küldenek, de MENTOVICH Gyula nem vállalja. 1879. febr. 15-én ezzel szemben Kovásznán hoz be tombola 45 Ft-ot a múzeum javára.
58. *Nemere*, 1878/5.
59. A könyvtöredékek leírását 1. *Magyar Könyvszemle*, 1878. nov. 7.
60. *Kelet*, 1879/108; *Pesti Napló*, 1879/123; *Kelet* 1879/108.
61. *Nemere*, 1879/40; *Háromszék*, 1879/40.
62. A háromszéki partizánakció CSEREY Gyula és VASADY szerint KÜNLE Józseftől indult; CSEREY azonnal ellenlépéseket tesz Budapesten.
63. *Nemere*, 1879/59.
64. *Századok*, XII, Okt. 4.
65. *Nemere*, 1879/77; *Háromszék*, 1879/78.
66. *Ellenőr*, 1879/524.
67. *CSEREY-Székely Múzeum naplója*, 6.d.
68. Tanácsok, mivel egésztíse ki még a főispánhoz írandó felajánló levelet, feltételeit (főlépéldányok cseréjének lehetősége a gyűjtemény javára, lajstrom melletti átadás a főispán kijelölte bizottságnak stb.)
69. Családtagok. Mária és Berta fiútestvéruk, Z. Lajos felesége, ill. lányuk, a későbbi KELEMEN Lajosné Z. Berta; CSEREY Ákos Emília fia; Mari lánytestvérük, a VASADYról életrajzot író, a múzeumort megőrlő SZENTIVÁNYI Ignác felesége.
70. VASADY saját példányán több adatot kijavított (VNGy), itt a javított adatokkal közöljük újra a cikket. 70
71. A sepsiszentgyörgyi Felolvasó-egylet március 4-i felolvasásának szövege. VASADY kéziratos toldásaival – a toldások elsősorban a BEM érdemrendjét és a szabadságharc eseményeit bemutató részt érintik. A cikkívégés a VASADY-féle múzeumtörténet első oldala elé van beraasztva.
72. A múzeum bemutatását CSEREYné méltatásával kezdi, aki egy múzeum és ezzel összekapcsolódó tudományos egyesület (!) megalapítása végett a székelységnek egy pénzalapot adott. A tárgyak bemutatása előtt tisztázni szeretné, mit ért „múzeum” alatt.
73. *CSEREY-Székely Múzeum naplója*, 22.a.
74. CSEREY Gyula nem először vett részt a terepmunkában sem.
75. A kolozsvári Jótékony Nőegylet kiállítása 1877. decemberben – az első olyan nagy kiállítás, ahol a Múzeum jelentős néprajzi anyaggal vesz részt.
76. Vö. az első cikk a kolozsvári *Magyar Polgár* 1877. szept. 29-i számában. Már az első cikk felvetette, hogy amennyiben Háromszéken nincs igény a múzeumra, valósuljon meg az Udvarhelyyegységben.
77. KOZMA Ferenc, aki ekkortájt kér készülő könyvéhez VASADYtól is adatokat a múzeumról.
78. Jellemző módon, tíz nap késéssel, nov. 15-én érkezik Imecsfalvára.
79. NB. Ezeket a pénzeket, mint tudjuk, CSEREYné és VASADY teremtették elő, gyűjtötték rendezvényeikkel stb.
80. Összegezve: a megyének rendkívül nagy ambíciói voltak – rendelkezni, és főleg annak monopóliumát biztosítani, megoldani bármit is mással kevesbé.
81. A SZILÁDYval való levelezésnek azt a darabját illesztettük be, amely az APOR-, a CSEREYné- és a VASADY-kódexek keresztelését dokumentálja. A VASADY-kódex tartalmát SZILÁDY itt nem részletezi: ebben volt TINÓDlnak az irodalomtörténet által elsőnek valószínűsített munkája. Az APOR-kódex, az első magyar bibliafordítás zsoltárrészleteivel ma is a Székely Nemzeti Múzeumban található, a másik két kódexnek 1945 ta-

vaszán, a zalaegerszegi vasúti állomáson veszik nyoma, a múzeum számos további értékével együtt.

82. Miután június 6-i dátummal 9-én miniszteri leiratot kapnak, mely felhívja a megyét a múzeum megnyitására szükséges intézkedések gyors eszközzésére, 10-én összeül a a megyei közigazgatási bizottság, és FORRÓ 48 órák ultimátumot ad a még Imecsfalván levő anyag leszállítására.

83. VASADY kísérőszövege: „Miután elterjedt azon hír, hogy a múzeum átadásának késleltetését az alapítónő okozza, sőt, hírlapilag, de panaszkeppen a székely közművelődési és közigazgatási egyesület Háromszék-megy(ei) vidéki bizottsága is tette, elhatározatott az alapítónő által, hogy e bizalmatlanságot szülő denunciacióért levél írással a központi bizottság és a közoktatásügyi miniszter öngyámoltóságához Budapestre, a részletes adatok és hiányok felmutatásával, küldésük el.”

84. Időközben még egy szekér lement.

85. Nehogy valaki szó szerint értse VASADY metsző gúnyát, nov. 3-i folyamodványából és CSEREYné nov. 6-i leveléből egyértelmű, hogy addig összesen mintegy 60 forint fizetést kap, szeptember 15–30-ra, illetve októberre.

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat a „Centrumok” program keretében került megírásra, a programot az ARANY János Közalapítvány támogatja. Ezúton is köszönjük. Hasonlóképpen itt köszönjük meg TIBOLDI Zoltán könyvtáros-muzeológus állandó segítségét és DEMETER Lajos helytörténeti kutató értékes hozzájárulását.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve az idézeteket és a forrásközlést, kötet szerkesztési szempontok indokolják. Szerk. megj.)



Începuturile Muzeului Național Secuiesc, 1875–1881 (Rezumat)

Muzeul Național Secuiesc este unul dintre cele mai vechi muzee maghiare mari, și în același timp unul dintre cele mai vechi și importante instituții de acest gen de pe teritoriul României. Lucrarea prezintă punerea temeliiilor, de către fondatoarea sa, Emília ZATHURECZKY (1824–1905), văduva lui János CSEREY și de către Gyula VASADY NAGY (1845–1881), educatorul fiilor săi. Colecțiile formate la Imeni (Trei Scaune, actualul județ Covasna) sunt deschise publicului de la început, din 1875, intrând concomitent în prelucrare și în valorificare științifică. Numele de Muzeu Național Secuiesc se folosește din februarie 1877. După demersuri îndelungate, în 1879 noua instituție este preluată de către reprezentanții comunității secuiești, colecțiile fiind transportate la Sf. Gheorghe. VASADY moare la 36 de ani, răpus de efort și de boală, dar în același an (1881), **Statutele** muzeului reglementează în sfârșit situația juridică a instituției, care devine proprietate inalienabilă a poporului secuiesc, potrivit voinței fondatoarei.

The Beginnings of the Székely National Museum, 1875–1881 (Abstract)

The Székely National Museum is one of the oldest big Hungarian museums and in the same time one of the oldest and most important institutions of this type on the territory of Romania. The paper presents the setting of the basis by its founder, Emília ZATHURECZKY (1824–1905), the widow of János CSEREY and by Gyula VASADY NAGY (1845–1881), the teacher of his sons. The collections that had been formed at Imecsfalva (the present-day Imeni, Covasna county) are open to the large public from the beginning, from 1875, when they were processed and scientifically put into value. The name of Székely National Museum has been used since February 1877. After long proceedings, in 1879 the new institutions was taken over by the representatives of the Székely community, and the collections were transported to Sepsiszentgyörgy. VASADY died at the age of 36, after a long effort and illness, but in the same year (1881) the **Statutes** of the museum finally puts into rule the juridical situation of the institution, which became inalienable property of the Székely people, according to the wish of the founder.





Eredeteje G. N. múzeumban-
vadászi erdélye

Cserny Gyula



Cserny vadász erdélye - G. N. múzeumban eredeteje

Cserny Gyula rajza.

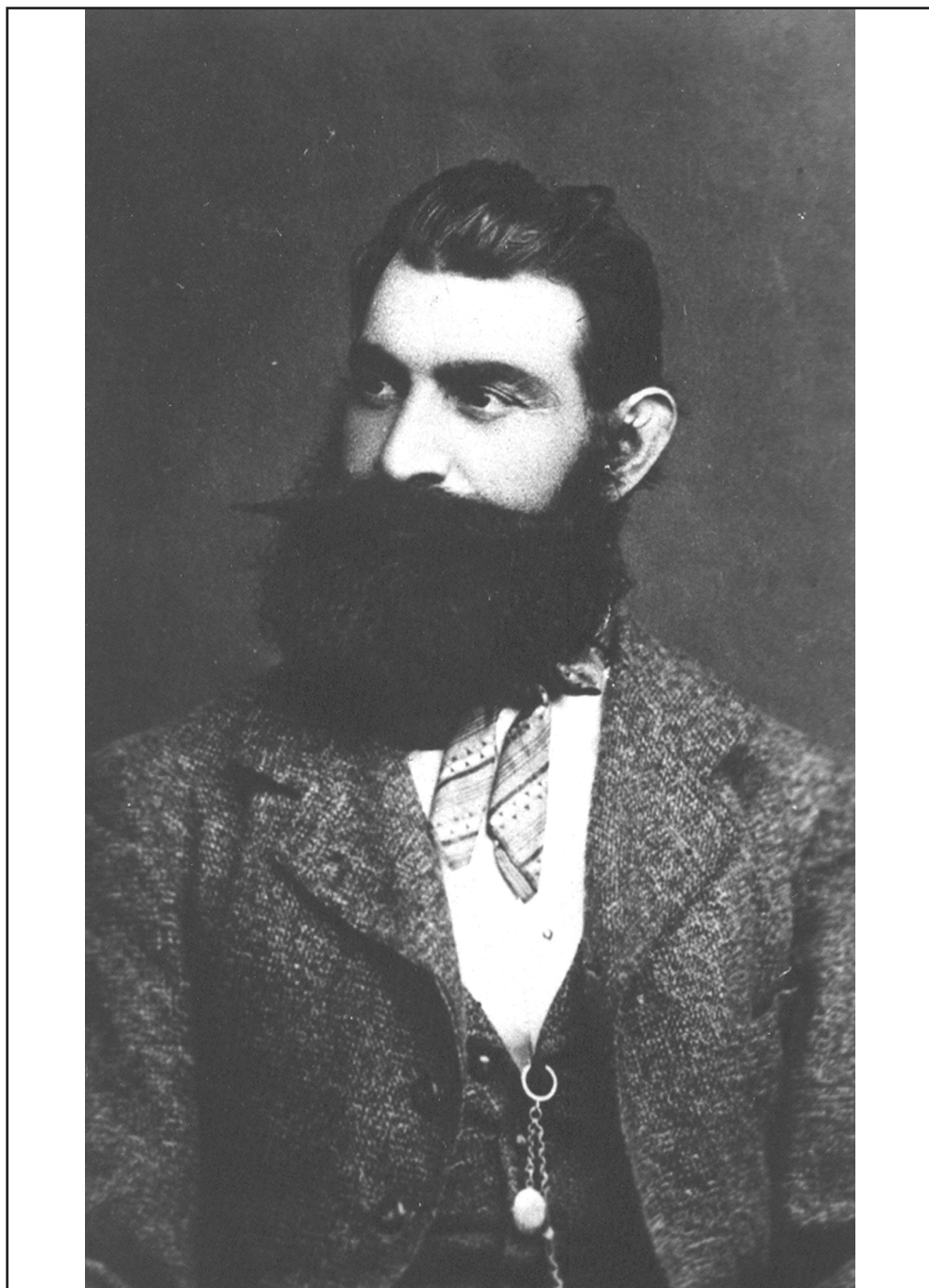
1. ábra Tárgyak a CSEREY-gyűjteményből.





2. ábra Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília
1885-ben vagy kevésseel korábban.





3. ábra VASADY NAGY Gyula (1845–1881).





4. ábra Az imecsfalvi CSEREY-kúria (valószínűleg az első világháború előtti fényképfelvétel a múzeum fototékájában).



5. ábra Az imecsfalvi kúria KÓS Károly rajzán (Emlékkönyv, 1929, 4).



Lásd: Értelős I köf. 1 lef. jék



A petőfalvi ásatásnál talált 400 éves
natronizált (vörös barát) hullának képe.

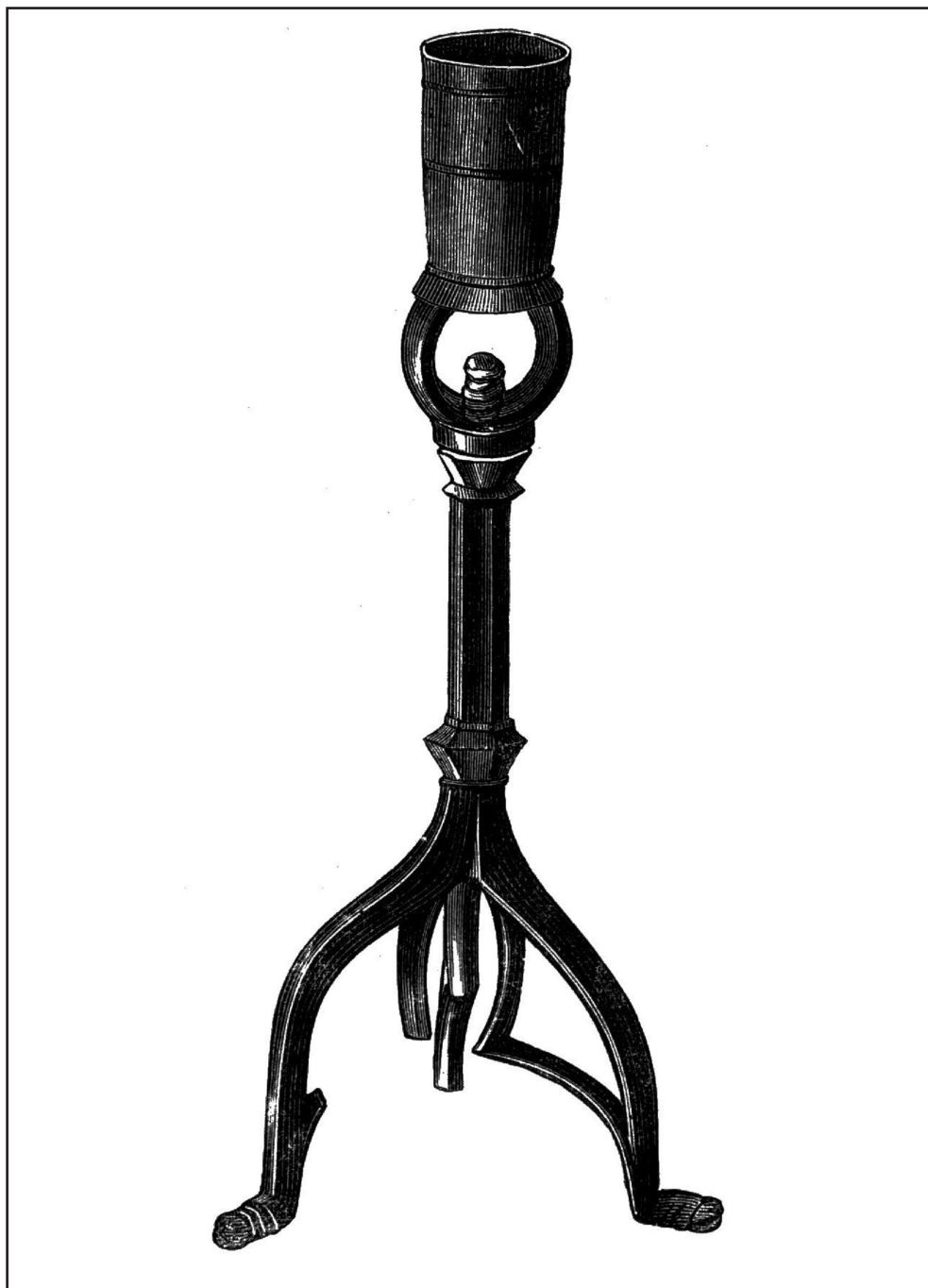
6. ábra Az első ásatás. A petőfalvi múmia (VASADY rajza, 1875).



Sz.	Dát	A látogató b. neve.	Lakása
223	Sept 3 ^{án}	Melnarhárvó Kunó	Sz. Erőrd
224	" "	Vöröngyhárvó Lauer.	Budapest
225	" "	Dr. Nagy István, orv. b. orvos.	Munkacs
226	" "	J. László Terenceff	Bihar megyei mérsékl.
227	" "	Wagner Nándor	Gyep
228	" "	Daly György	Gyep
229	" "	Daly Ferenc	—
230	" "	Fodor Károly	—
231	" "	Hanniker Timóti tanár	Győr
232	" "	Tablonsky László	Győr
233	" "	Liskay Pál	Kis-r. hárfonát Nagy Károly
234	" "	Bachonichárvó Dr. orvos.	Győr
235	" "	Griny Ferenc, kitanár.	Komló (Bácska)
236	" "	Járvóthy János gyógyszerész	Beregszillyfalva (Bácska)
237	" "	Pichler János, tanár	Budapest
238	" "	Silvester Jula	A. Cognatón
239	" "	Lovassy Kálmán	N. Zalona
240	" "	Dr. Kócskó János	Budapest
241	" "	Dr. Jedlik Anyos, egyetemi tanár	Budapest
242	" "	Vagy János, tanár - Etlései	S. Somlyó
243	" "	Dr. Kócskó János	—
244	" "	Fehérvári Lajos	Budapestből.
245	" "	Arany Hortense	Budapestből
246	" "	—	—
247	" "	Dr. Kócskó János, orvos	S. Somlyó
248	" "	Lackó János, tanár	Győr
249	" "	Nagy István, tanár	Budapestből
250	" "	Hedvig, tanár	—
251	" "	—	—
252	" "	Pálffy Gyula	—

7. ábra A szakmai elismerés (1875). A látogatási napló egy oldala „magyar orvosokkal és természetvizsgálókkal” aláírásával, köztük JEDLIK Anyos neve.





8. ábra Az első nemzetközi kiállításon (1876). A polyáni gyertyatartó a budapesti, VIII. Őstörténelmi és Embertani Nemzetközi Kongresszuson (HAMPEL József rajza, *Archaeologiai Értesítő*, 1880, 79).





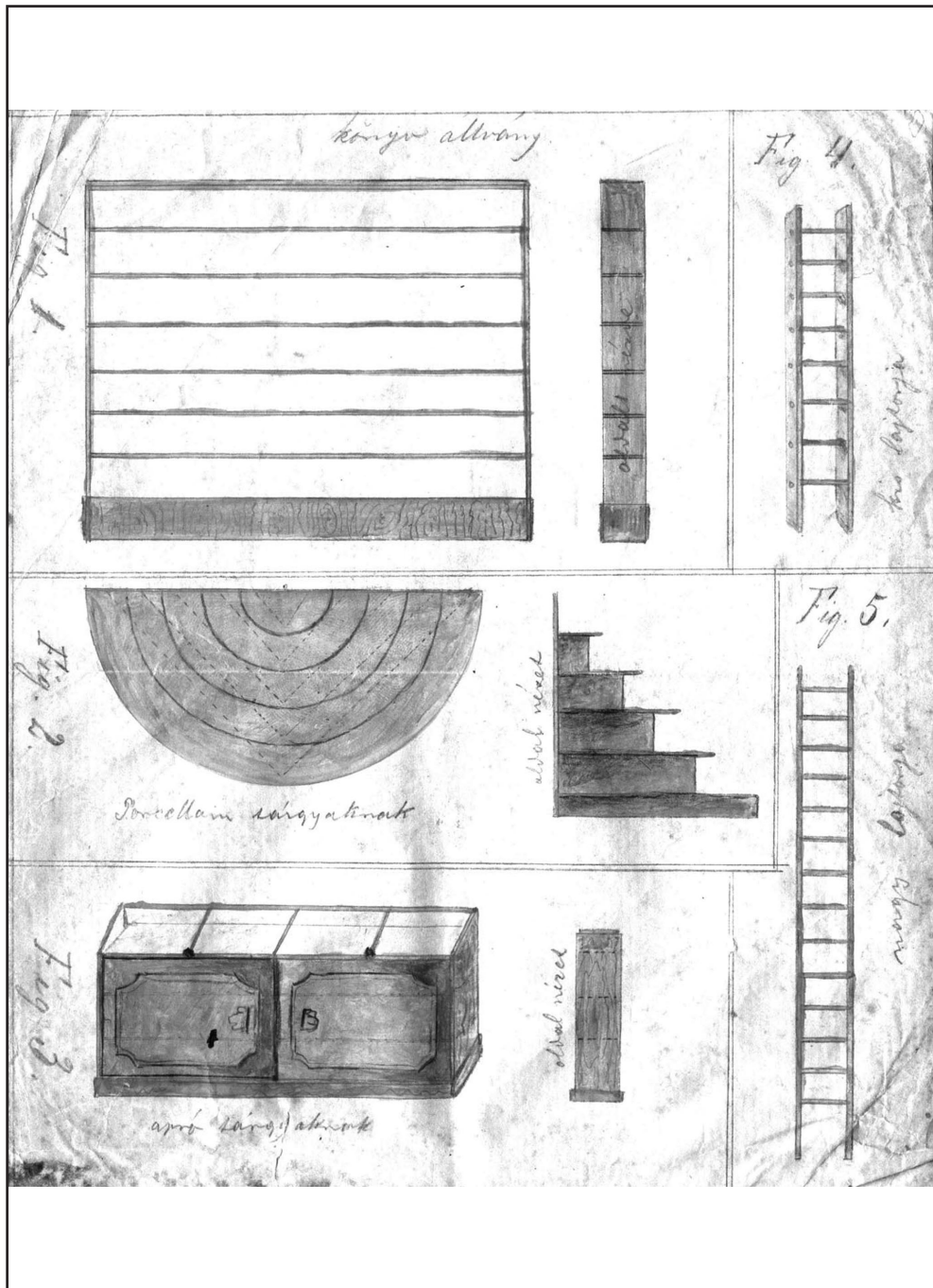
9. ábra Az 1848–1849-es katonai érdemrend egyetlen át is adott első fokozata (csillagkereszt): BEM tábornok KOSSUTH megküldte kinttintése.





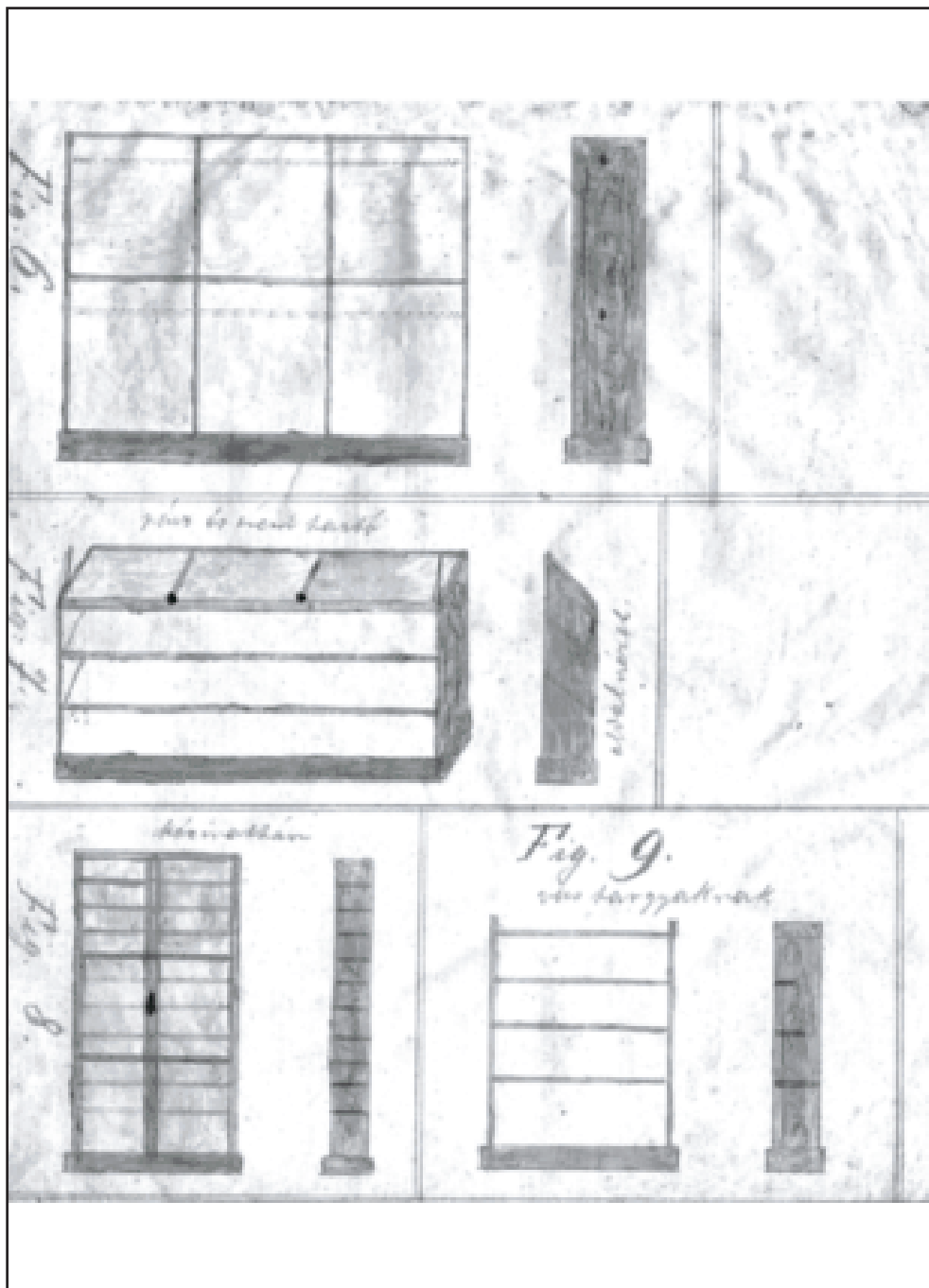
10. ábra Az első fennmaradt kiadvány: képeslap BEM kitüntetéséről (1877).





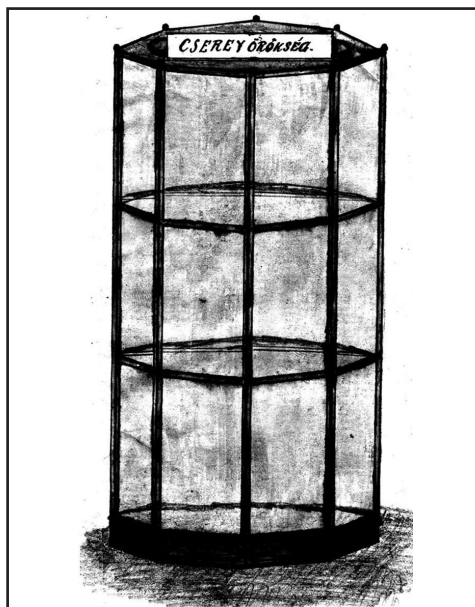
11. ábra VASADY szekrénytervei (tárlók) a múzeum berendezéséhez.



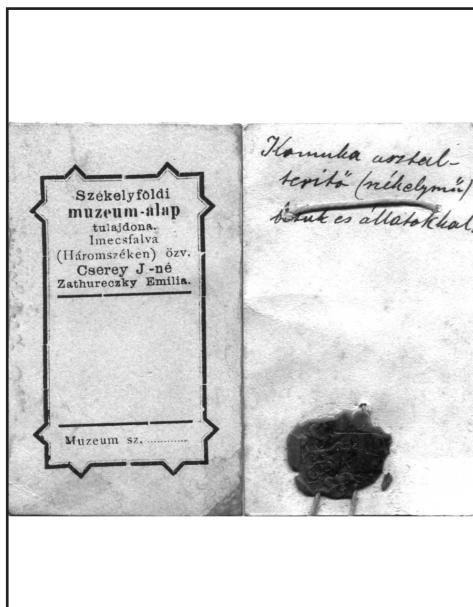


12. ábra VASADY szekrénytervei (tárlók) a múzeum berendezéséhez.





13 ábra VASADY tárló-terve a CSEREY-ékszereknek.



14. ábra Cédula a tárgyakon az 1877. évi kolozsvári jótékony nőegyleti kiállításon.



15–16. ábra Báli meghívó elő- és hátoldala.



Az özv. Cserey Jánosné, Zathurecky Emilia
 Ó NAGYSÁGA ÁLTAL ALAPÍTOTT
„SZÉKELY NEMZETI MUZEUM”
 Beszedenesi költségzeinek fedezésére
 Kovásznán a piaci bálterszamban
 1879. ÉVI FEBRUÁR 15-ÉN
 50 NYEREMÉNYTÁRGY KISORSOLÁSÁVAL
 tartandó
TÁNCZESTÉLYRE
 címetet egész tisztelettel meghívja
 A RENDEZŐ BIZOTTSÁG:
 CSIA György, elnök.
 CSIA Károly, ügyv. CSÉH Viktor.
 MENDEL Pál. FERES Lajos.
 DR. BARADÁS Sándor. KÖR GERSELY.
 V. VASADY J. Gyula.

Belépti díj: Személyenként 1 frt., családijegy 2 frt.
 Sorsjegyek 20 kr. díj mellett külön is válthatók Binder Adolf ur gyógyszerárában, este a pénztárnál.
 Felülfizetések köszönettel fogadtnak és hirlaplaj nyugtáztatnak.
 Kezdeté 8 órakor.

Nv. Pallák Mórni Szépi-Szentvevényos.

MEGHÍVÓ
 a „SZÉKELY NEMZETI MUZEUM” javára
 Csik-Somlyón, 1878. márc. 2-odikán,
 a megyeháza nagytermében
 tartandó
 táncvigalommal összekötött
JÓTÉKONYOÉLU ESTÉLY
 MŰSOROZAT.

Első szakasz:
 1. „Magyar ábránd”, Kélmától, zongorán előadja Csanddy Béla
 2. „Megnyugvás”, Gyulai Pálról, szavalja Fodor Bertó k. a.
 3. „Román dal”, a Sevillai bordélyból, éneklő László Dénes
 4. „Késérgő leány”,
 5. „L'etalle de Nord”, zongorán négy kére előadók Bocskai Fodor Bertó k. a.

Második szakasz:
 5. „Un Songe d'une Nuit d'ÉPI”, Mendelssohntól, zongorán előadja László Dénes és László Donokosó ábrólgyek.
 6. „A holt költő szerelem”, Jókai Móról, szavalja Vagy Imre
 7. „Duette”, Lammermoori L. citából, éneklők László Dénes és László k. a.
 8. „Népdalok”, zongorakísárettel, éneklők Fodor Bertó és László k. a.

Kezdeté 7 órakor.

Nv. Pallák Mórni Szépi-Szentvevényos.

MEGHÍVÓ.
 Folyó év márczius 2-án
 BARÓRHON
 a városház nagytermében
 a Cserey-né-féle „Székely muzeum” javára
 tombolával összekötött
TÁNCZESTÉLYRE
 tisztelettel meghívja
 A RENDEZŐ-BIZOTTMÁNY.

Belépti díj: személyenként 50 kr.
 Kezdeté 8 órakor.

Ismerve előzettségét, tisztelettel fölkérem a fenn nevezett tombolai játékok becses adományával hozzájárulni szíveskedjék.
 Zathurecky Bertó,
 a rendező-bizottság elnöke.
 Megjegyzés: A költségeket kérik február 26-ig Császár Albertnél, Schwarz Zsigmondnál, Hartha Károlynál, Zathurecky Izabellánál, Apó Anna, vagy Zathurecky Bertó címeiken baróthra küldeni.
 Egy tombolajegy ára 20 kr.
 Felülfizetések és a tombolához küldött ajándékok hátsó köszönettel fogadtnak és hirlaplaj nyugtáztatnak.

Nv. Pallák Mórni Szépi-Szentvevényos.

Utolsó előtti előadás.

A székely nemzeti muzeum gyarapítására.

Bérelt **NEMZETI SZÍNÉSZET** Munka-egyetem.
 KÉZDI-VÁSÁRHELYT.
 Ma Szombaton 1878 Augusztus hó 10-én.
 Szatupa Andor igazgatóján által művészetét által adatik:

A férfi javító iskola

A csapatban.
(LE PAPIILLON.
 Franciák vígjáték 3 felv. Irta Szatupa Victor, fordította Sz. K. (Rendező: Szatupa Victor.)

ELŐJELZÉS:
 Champlain, vadász megrögzött — Szatupa Victor — János, hóember — Horváth
 Oroszlányi — Zsolt — János, hóember — Horváth
 Csilla, török, Champlain ruhába — Zsolt — János, hóember — Horváth
 Földi, Oroszlányi ruhába — Zsolt — János, hóember — Horváth
 Rivális, assz. társ — Zsolt — János, hóember — Horváth

Felvonások közt: „Népdalok”, éneklők Hetényi Antonia.

E mai előadás jövedelmének egy része a székely muzeum gyarapítására lévén szentelve, tisztelettel hírom fel annak pártolására a n. 6. közzététel. Szatupa Andor, szolgálatgató

Napló helyárak:
 Pályó 3 frt. 20 kr. — Titkoskocsi 1 frt. — Zártszó 70 kr. — Földszint 40 kr. — Kátolna
 Jjegyek előre válthatók előadás 8-10, előadás 8-9 óráig a színházban.
 Kezdeté pont 8, vége 10 órakor.

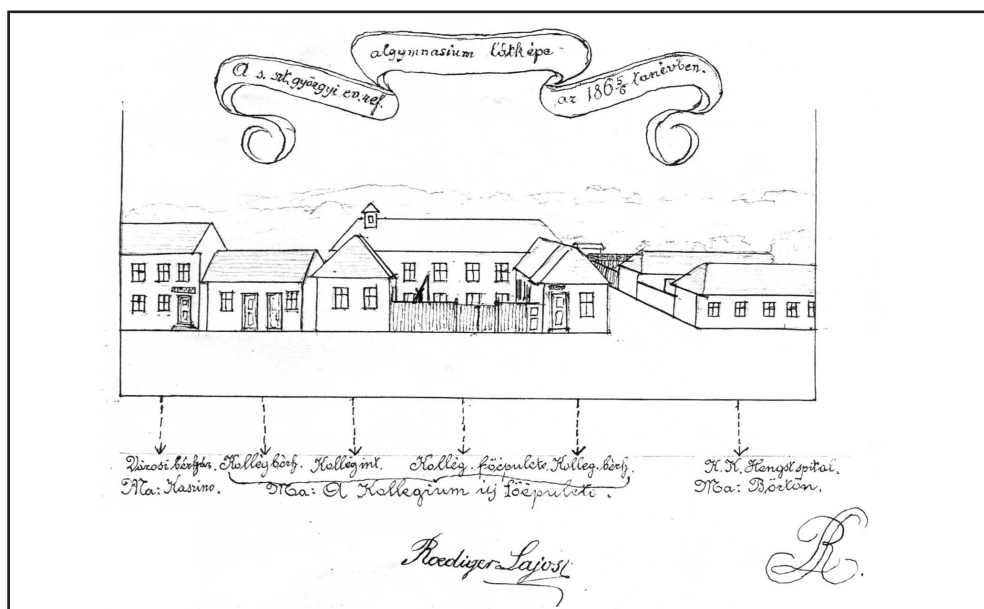
Megjegyzés: A költségeket kérik február 26-ig Császár Albertnél, Schwarz Zsigmondnál, Hartha Károlynál, Zathurecky Izabellánál, Apó Anna, vagy Zathurecky Bertó címeiken baróthra küldeni.
 Egy tombolajegy ára 20 kr.
 Felülfizetések és a tombolához küldött ajándékok hátsó köszönettel fogadtnak és hirlaplaj nyugtáztatnak.

17. ábra Estélyek, színelőadás alapokat gyűjteni a múzeum berendezésére (plakátok).





18. ábra A múzeum első sepsiszentgyörgyi otthona, a BÉLDI-ház ORBÁN Balázs fényképén (balról a BOGDÁN-ház és a Városháza – a mai színház – első emeletén a kaszinóval, jobbról a Lábasház).



19. ábra A BÉLDI-ház a csengettyűs-toronyjal ROEDIGER Lajos rajzán.



PAIS Ágnes

Adatok NAGY Géza sepsiszentgyörgyi éveire

(Kivonat)

A Székely Nemzeti Múzeum hírét NAGY Géza (1855–1915), a tudós múzeumőr alapozta meg, 1881–1889 között. Ekkor kezdődnek egyebek mellett a szakszerű régészeti ásatások, a székelyföldi középkori falképek kutatása, a sepsiszentgyörgyi levéltári forrásközlés. Utóbbiban jelentős szerepet játszik az, hogy NAGY Géza 1883-ban a *Nemere* helyi hírlap szerkesztőjeként saját szerkesztési politikát folytathatott. A most közzétett adatok nagy részét eddig a szakma sem ismerte, maga a *Nemere* is nehezen hozzáférhető. A dolgozathoz ezért két, NAGY Géza muzeológusi és szakírói munkáját megvilágító levelet mellékelünk, illetve harmadik mellékletként indokoltnak tartottuk újra lehozni a legnagyobb forrásközlést.

Bevezető

NAGY Géza (Gárdony, 1855. aug. 4. – Budapest, 1915. febr. 3.) történész, régész, nyelvész, sokoldalú tudós és szakíró, 1901-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 1902-től a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójára (hadtörténeti gyűjtemény). 1881. november 9-én, huszonhat évesen érkezik Sepsiszentgyörgyre, és 1889. október 30-án ír alá utoljára a Székely Nemzeti Múzeumban. Sepsiszentgyörgyi éveit mindaddig senki nem tárgyalta részleteiben¹, holott életének jelentős, munkásságban gazdag szakasza. MÁRTON Lajos (**A magyar ősrégészeti kutatás múltja**, *Magyar Szemle*, 1931/3.) egyenesen sepsiszentgyörgyi számúzeumról beszél, amely megfosztotta a rendkívül

tehetséges ifjút a szellemi fejlődés lehetőségétől. Érthető, hiszen NAGY Géza a RÓMER Flóris három legjelentősebb tanítványának egyike volt, HAMPEL és CSETNEKI mellett, és már az 1876. évi budapesti nemzetközi ősrégészeti és embertani kongresszus nagy jelentésének, a magyar régészettörténetben fordulópont **Compte rendu**-nek is szerkesztője. A kongresszuson, korántsem mellékes, a másfél éves CSEREYné-gyűjtemény is részt vesz, és mire Székely Nemzeti Múzeumnak nevezik, 1877-ben RÓMER a kongresszus révén begyűjtött adatokkal már megjelenteti nevezetes térképét, amelyen ott szerepelnek a székelyföldi töltésvonalatok is. A nagy reményekre jogosult NAGY Géza tehát tudja, hová készül 1881 nyarán, ha az indíték kényszerű is – egy hírlapi cikk miatt kénytelen távozni Budapestről. A cikk a Nemzeti Múzeum fegyvergyűjteményének 1850. évi, az osztrák katonai hatóság általi kifosztásáról emlékezett meg, éppen a király Budapestre érkezésének napján. A hiteles adatokat ugyanis igazából csak neki volt lehetősége kiadni és – megjelentetni. Így következik életében az a bizonyos nyolc esztendő, amelyet MÁRTON Lajossal ellentétben az 1915-ös *Dolgozatok*beli nekrológ Kolozsváron egészen másként értékel. A tudós, írja, vidéki elszigeteltségének köszönhetően került el az akkor uralkodó irányzat (pozitívizmus) kishitű csapdját, a magyar történelemben, úgymond, mindenütt csak idegen hatást keresést, és ezért hozhatott új levegőt visszatértekor. Tény, hogy az a NAGY Géza, aki harmincnégy évesen visszatérül a fővárosba, már jónevű tudós.

Másrészt, csakugyan, hová is érkezett nyolc évvel korábban? 1881-ben a Székely Nemzeti Múzeum hőskora zárul le. A két alapító hatéves küzdelme nyomán az egyik legrégebb magyar múzeumnak NAGY Géza érkezésekor alig egy hónapja, de *Alapszabályai* rendezték jogi státusát.² Nagy árat fizettek érte: VASADY Gyula fél éve halott. A férfit, aki a mai legnagyobb határon túli magyar múzeum szakmai alapítója volt, harminchat évesen gyűrte le a tüdőbaj, az utolsó évek megfeszített munkája és az ellenséges helyi közeggel a múzeumért vívott szabályos háború. A múzeum mögött azonban

* Budapest, Lajos u. 102A, I/1, H-1036



változatlanul ott magasodik az ismertebb alapító társ, özv. CSEREY Jánosné ZATHURECKY Emília alakja. CSEREYné az ügynek nemcsak lelke és munkása a kezdetektől, de kapcsolatai – és vasakarata – nélkül az intézmény nem jutott volna túl az első évtizedek visszatérő válságain. 1879-ben a múzeumért síkra szálló szakma, a felelős minisztérium, végül a CSEREYné által megmozgatott politikusok nyomására Háromszék megye és Sepsiszentgyörgy vállalni kényszerül 1877-es felajánlását, és helyet adnak a gyűjteményeknek – a MIKÓ-kollégiumban. A saját fejlődését mégiscsak fontosabbnak találó MIKÓ azonban nem igazán örül a kakukktojásnak. NAGY Géza is hamarosan két tűz között találja magát.

Az új múzeumőr

VASADY Gyula halála³ után a kulcsokat ideiglenes múzeumőrként dr. SZÁSZ István⁴ MIKÓ-kollégiumi tanár veszi át. CSEREYné siet rendes utódot keresni: a régi támogatók, JANCSÓ Benedek és DANIEL Gábor udvarhelymegyei főispán segítik, PULSZKY Ferenchez fordulnak tanácsért. Felmerül TERGINA Gyula neve, aki 1875-től a Magyar Nemzeti Múzeum régiségértárában dolgozik, újabban numizmatikai cikke jelent meg (ő később ismert tankönyvíró lesz). RÉTHY László, akit egy éve avattak doktorrá, JANCSÓ Benedek ötlete lehet, mert nemrég még ő is Aradon tartózkodott. RÉTHY szintén a Magyar Nemzeti Múzeumban, a régészeti osztályon dolgozik, ő javasolhatja maga helyet NAGY Gézát, aki RÖMER Flóris pártfogoltjaként 1875 óta ugyanott díjnok. Kítűnő a kapcsolatuk később is, RÉTHY rendszeresen közölni fog a sepsiszentgyörgyi sajtóban, majd a Magyar Nemzeti Múzeumban igazgatóúr-társak is lesznek.

1881. október 15-én az igazgatóság öt jelentkezőből hármat, dr. TÖMÖSVÁRY Ödönt, NAGY Gézát és a szintén pályázó SZÁSZ Istvánt terjeszti fel a felügyelőbizottságnak választásra.⁵ A döntés még aznap megtörténik: az igazgatóság ugyan érezhetően SZÁSZ Istvánt támogatta, de esetében jogi összeférhetlenséget

állapítanak meg, ezért NAGY Géza mellett foglalnak állást, aki november 14-én át is veszi a kulcsokat.

Az új múzeumőr energikusan, azonnal munkához lát. Megismerkedik a mintegy 14 000 tárgynyi gyűjteménnyel, és 1881. dec. 22-én benyújtja első költségvetési tervezetét, amelynek tételei világosan tükrözik elképzeléseit, és előlegezik a következő évek irányvonalát: szakkönyvek és Székelyföld-szakirodalom beszerzése (pótlása), gyarapítás (rendszeres ásatások és tárgyvásárlás), értesítő kiadása (publicitás), egyéb (konzerválás, adminisztráció). Ehhez hozzáadódik a többi VASADYtól megörökölt tevékenység folytatása: az intézményközi kapcsolatok (kiállítások, feldolgozás), a személyes szakmai kapcsolatok és a képzés (tanulmányutak), a folyamatosan érkező adományok fogadása, és természetesen mindenek alapja, a múzeumi anyag rendezése-feldolgozása. Utóbbiakhoz mellékletként teljes terjedelemben közlünk két rendkívül fontos levelet, különben megpróbálunk a NAGY Géza szakmai szerepét kiemelő mozzanatokra szorítkozni, és nem tárgyaljuk pl. az adományozás útján történő gyarapodást, amelynek főhőse változatlanul CSEREYné.

Az első látványos feladat: 1881. dec. 19-én a Múzeum az iparművészeti múzeum **országos könyvkiállítására** három (akkor legalábbis) unikum régi magyar könyvét küldi.⁶ 1883-ban ugyanott, az **országos ötvösművészeti kiállításon** a huszonhét háromszéki tárgyból öt származik a múzeum gyűjteményéből – NAGY Géza ekkor egyben a megyei kiállításbizottság jegyzője.⁷ 1882. április 13–14-én kerül sor a Székely Nemzeti Múzeum **első igazi régészeti ásatására** (Kézdivásárhelyen, a temető mellett, Oroszfa felől).⁸ Ugyanakkor kezdik meg HUSZKA Józseffel⁹ a **falképkutatást**. HUSZKA mindvégig közreműködik, külső munkatársnak tekinthetjük: már 1881-ben a múzeum anyagára alapozta a magyar díszítőművészetre irányuló, később a magyar szecessziót alapozó kutatását, és még 1888-ban is dolgoz fel múzeumi hímezésanyagot¹⁰. 1882-ben együtt járják Gelencét, Besenyőt¹¹, CSEREYné hívja fel a figyelmüket a



zabolai templomra is. A gelencei falképek kibontását és lerajzolását eredményező kiszállás költségeit a múzeum fizeti, a székelyföldi falképkutatást tehát intézményesen, a Székely Nemzeti Múzeum indította el.¹² A falképkutatásra hadd térjünk vissza a szerkesztő NAGY Géza és HUSZKA barátsága kapcsán. 1883-ban újabb ásatás, ezúttal Sepsiszentgyörgyön, az őrkői, majd az Olt-parti (eprestetői) telepet¹³ kutatják. HUSZKA gyűjti is a néprajzi anyagot (textíliát, a múzeum megvásárolja), majd **egy székely kúriát mérnek fel** (ez több mint valószínű, hogy az **1885-ös országos kiállítás**hoz kapcsolódik, és ez esetben az első magyarországi Skansen-épület felállításában vettek részt).¹⁴ A kívülről bejövő régészeti leletek, egyéb anyag is részletes dokumentációt nyer (magyarosi bronzkard Udvarhely megyéből, bölöni rézkori lelet¹⁵, Sepsiszentgyörgy-pacéi 1849-es golyók stb.). A múzeumőr nyomköveti az alkalmi beszerzési lehetőségeket is, 1886-ban pl. a bodzavámi régi pestisfogó és kályhaelemek árveréséről levelez. 1888-ban a helyi hatóságok figyelmének köszönhetően, utánjárás nyomán kerül be a zágoni lelet¹⁶.

Intézményi kapcsolatként elég volna önmagában is a folytonosságot biztosító 1882. évet áttekinteni. Januárban NAGY Géza az Országos régészeti s embertani társulat ülésén mutatja be a múzeumot. Tavasszal szakkiadványok beszerzésére, tanulmányútra (ma továbbképzésnek mondanánk) utazik fel Budapestre – az ókori érmek meghatározása, a középkori ikonográfia és a bronzkori kultúrák eredete érdekl.¹⁷ Az Akadémia továbbra is küldi a szakkönyveket, nyár végétől belügyminiszeri rendeletre a m. kir. állami nyomda és a m. kir. egyetemi nyomda kötelempéldányait küldi. Ősszel TÖRÖK Aurél kéri bekapcsolódásukat (régésze-ti) embertani anyag tudományos begyűjtésébe. Az Embertani Múzeum szakembert is felajánl 1883-ra a sepsiszentgyörgyi őstelepek megásásához, PERÉNYI Józsefet. 1882 végén NAGY Géza még egyszer Budapestre és a Dunántúlra utazik, Kolozsváron útbaejti SZABÓ Károlyt.

Mind ez a későbbiekben folytatódik. A múzeumtól cserekiadványt, támogatást kér fiata-

labb testvére, a gyulafehérvári. Az anyag meghatározásában továbbra is partnerek a nagy központok szakemberei, HAMPEL József pl. 1887 végén küld vissza jelentős éremanyagot. A nagy intézmények mellett a helyiek szerepe sem jelentéktelen: 1885-ben RÉVAY Lajos¹⁸ végez hitelesítő ásatást Illyefalván, korábbi, 1877-es (római konzuláris) emlélete helyén, 1886-ban GYÁRFÁS Jenő útján kerülnek be adományozott festmények (régi kapcsolat: a múzeumi fegyvergyűjtemény alapján festette meg 1881-ben a **Tetemrehívást**¹⁹).

Végül röviden a külső sajtóvisszhangról: a múzeumot kétszer mutatja be NAGY Géza idején jószemű látogató, 1884-ben TÉGLÁS Gábor²⁰, 1888-ban BODOLA Sándor²¹. A volt MIKÓs diák TÉGLÁSSal különben jó munkakapcsolat alakul ki, akárcsak HUSZKÁval. A nyolcvanas években többször megfordul majd a környéken, NAGY Géza és SZÁSZ István társa a Besenyő–Réty–Magyarós kiszálláson 1885-ben, és számos írást is közöl Sepsiszentgyörgyön, pl. 1887-ben ő számol be a jánosfalvi sziklakarcolatról, a bodzakrasznai kincsleletről.²²

A tudósító muzeológus és a szakíró

NAGY Géza, akárcsak elődje és CSEREYné, kiemelten fontosnak tartja a sajtó- és szakirodalmi nyilvánosságot. Tapasztalata is van ezen a téren, Budapestén, 1878–79-ben bedolgozott az *Egyetértés*nek. Alig érkezett meg, 1882. jan. 3-án a *Nemere*²³ már közli a múzeum 1881. évi gyarapodását. Egy hónapra rá cikk konferálja be az új szakembert, és nyomtatásban, még részletesebben hozza le a már említett költségvetési tervezetét. A hírek közvetlenül vagy közvetetten érintik a múzeumot: pl. a februári meggyeülés úgy határoz, kéri az országgyűlést és az akadémiát, küldjék meg a múzeumnak kiadványaikat, illetve évi dotációt kérnek a kormánytól. VASADYnak a sírköve is szóba kerül. Márciusban lejön az első két hónap gyarapodási jelentése, majd a hír, hogy megkezdődtek a kézdivásárhelyi ásatások (utóbb, májusban a jelentés is). A hírek, közlemények gyakran szerző nél-



küliek, de sokszor lehet következtetni. A hónap közepén elhasad a zabolai református templom régi, 1644-beli harangja. A *Nemere* leírja a harangot, és mellesleg jelzi, hogy ugyanakkor a templom egy régi, 1661-beli zsolttároskönyve a Székely Nemzeti Múzeumba került. A tudósító személyén tehát fölösleges gondolkodnunk. A hírek nem mindig felhőtlenek. Az április 22-i NAGY Géza-előadás többszöri bekonferálását a kudarc nyugtázása követi.²⁴

1882 februárjában érkezik meg Sepsiszentgyörgyre HUSZKA József. Kutatásairól folyamatosan tájékoztatók fognak megjelenni – legelőször június 1-jén (**A besenyői templom**). NAGY Gézát magát is megragadja a művészet-történeti tárgy, így születik meg júliusban **A gelencei falfestmények** – pár év múlva a **A kilyéni falfestmények**²⁵, mely egyben a falképeknek a középkori magyar festészetbe történő illesztésére tett kísérlet. Más művészet-történeti témáról is meg fog emlékezni (**Két régi brassai festőről**),²⁶ és élhetünk a gyanúperrel, a HUSZKA kutatásairól szóló többi beszámoló is a NAGY Géza tollából származik. 1882 októberében pl. megtudjuk, hogy HUSZKA addig hat templom falképeit bontotta ki,²⁷ a cikk egybeveti az egyes falképek témáit, korukat boncolgatja.

A lapszerkesztő szakíró és muzeológus

A *Nemere* amúgy is mutatott érdeklődést nívós szakmai információk iránt. Az 1882. júniusi ojtói útleírás, amikor az 1637-beli feliratú kőtömböt ismertetik, feltehetőleg GYÁRFÁS Győzőé, és pl. az 1884-ben ARANKA Györgyről szóló anyagot sem valószínű, hogy NAGY Géza írta volna. 1882 novemberében azonban különleges lehetőség adódik: BERNSTEIN Márk, a kiadó arra kéri fel a múzeumórt, venné át a hírlap szerkesztését MÁLIK Józseftől, mert az az új, most induló helyi laphoz, a *Székely Nemzet*hez²⁸ megy át. NAGY Géza a felügyelőbizottsághoz benyújtott kérvényében PULSZKY és HERMAN Ottó példájára hivatkozik, akik múzeumórként vállaltak lapszerkesztést – a másodállásra anyagi okokból van szüksége. MÁLIK vitán felül jobb

szerkesztő (Magyarország egyik legjobb korabeli lapszerkesztője volt), de NAGY Gézának világos céljai vannak, és a *Nemere* erre az évre ezek szolgálatába áll.²⁹ Beköszönőjében megnyert külső munkatársként olyan személyiségeket nevez meg, mint RÉTHY László és SZÁDECZKY Lajos. Az eredmények nem maradnak el. Azokat a közleményeket próbáljuk csak felsorolni, amelyeket sem az **Apológia**³⁰, sem a SZINNYEI József **Magyar írók** nem ismertet, illetve a forrásközlést a következő fejezetben tárgyaljuk.

1883 első minket érintő híre: HUSZKA befejezte a magyar díszítőmotívumokról írt művét³¹, és felterjesztette a műemlékek országos bizottságának (MOB) a besenyői falfestmények dokumentációját. A következő szám lehozza a képviselőházi ülés jegyzőkönyvét: a múzeum kötelempéldányt fog kapni az országgyűlési nyomtatványokból (Erdélyben eddig csak Kolozsvár kapta őket). Január–februárban: **Ethnographiai elnevezések** (a nyelvcsaládokról). Gyarapodási jelentés, a december–januári, majd részletek HUSZKA dolgozatából. Március 11-én ugyancsak róla van hír: a MOB kifizeti neki a besenyői falképek lerajzolását, az *Archaeologiai Értesítő*ben lesznek leközzölve. A gelenceiek lerajzolására is megbízatást kap (mi tudjuk, hogy már kész is van), másrészt most hozott a múzeumnak közetmintákat a Rikából és Homoródszentmártonról három római bronz kocsielemet. Ugyan ebben a számban jelenik meg a második ez évi gyarapodási jelentés. Akadémiai hírek következnek: jelzés KÖRÖSI CSOMA-kutatásról, GYÖRGY Endre akadémiai felolvasásának részlete a csángók történetéről, 1894 milleniumi évnek való ajánlása a nagyok által. 1848-as visszaemlékezések is megjelennek (BODOLA Lajos?), folytatásuk április végén, majd július végén – ezek ma már sajnos egyértelmű, hogy meglehetősen pontatlanok, de NAGY Géza még csak régi háromszéki sem volt, hogy ezt számonkérhetnének rajta.

Még március végén újabb HUSZKA-hírek, szivarláda díszítését, tehát iparművészeti alkalmazást rendelt tőle a brassói főispán, illetve beküldte a MOB-nak nemcsak a gelencei, de a homoródszentmártoni falfestmények dokumentációját is. Június végén jelenik meg az év har-



madik gyarapodási jelentése, ugyanabban a számban, amely az **APOR-kódexet** is ismerteti (részleteket is utánközölve), és ugyanitt egy az *Ellenzékből* átvett hír: Székelyudvarhelyen fellettek a harmadik székelyföldi rovásírásos emléket. A hír a NAGY Géza–CSEREYné levelezés tükrében érdekes: NAGY Géza lemásoltatta a TELEKI Téka TELEGDI-féle **Rudimentájából** is a rovásábécéket, készül dolgozni a témán, érdekelt benne, hisz a Székely Nemzeti Múzeumban is van egy rovásábécé.³² Július eleje: HUSZKA újabb, fizetett megbízatása a MOB részéről a gelencei és a homoródszentmártoni falfestmények kibontására, lerajzolására. Júliusban ad hírt a *Nemere* olvasóinak a múzeum újabb 11 régi magyar könyv-szerzeményéről, egyúttal ismerteti a RMK akkori adatait: ezekből az 1711 előtti magyar könyvekből (1789 db.) 193 nem maradt fenn, 599 pedig unikum példányban van csak meg. A hónap végén SZABÓ Károly is megérkezik, hogy feldolgozza a MIKÓ-kollégium RMK-anyagát, és a múzeumban is talál két újat. Augusztusban régi kályhacsempéket kap adományba az intézmény: részletes leírásuk. HUSZKA újabb támogatást nyer, ezúttal említett könyve kiadására. Szeptember első hete: **A homoród-szentmártoni falfestmények**, részletes leírásuk. Szeptember végén megismétlik a *Székely Nemzet* felhívását **A székely községek pecsétnyomóinak** begyűjtésére a múzeumba³³. Októberben, az antropológus PERÉNYIre várva, ismertetik nemrég megjelent könyvét (**Anthropologia és nyelvészet**), kevésre rá a *Turul* legújabb számát ismerteti a lap. November 1-jén már említett ásatási jelentés (Eprestedő). Év végén történeti adattárat tesz közzé, **Az 1848–49-ki szabadságharcban elesett háromszéki honvédek névsorát**,³⁴ melyet a Rikán belőli honvéd-egylet összegyűjtve a múzeumban helyezett el.

Az utolsó, december végi szám végül jelzi, hogy a szerkesztést jövőtől SZTERÉNYI József veszi át. Egy kísérlet lezárult. NAGY Géza már ebben az 1883. évben adott cikket a *Székely Nemzetnek*³⁵, a következő években pedig sokat fog ott közölni, amint azt SZINNYEI is feldolgozta, de a válás békés: az utolsó lapszámon is ő még a feltüntetett felelős szerkesztő.

Saját kiadvány a múzeumnak

A következő években a hírlapi cikkek ritkulnak, nem is próbáljuk kimerítően tovább követni a *Székely Nemzetben* megjelenő anyagokat, mert ebből a jóval hozzáférhetőbb lapból a jelentősebbjét bizonyára feldolgozta SZINNYEI, vagy még közeli, saját emlékként az **Apológia**. Az **Apológia** utáni anyagra a búcsú jegyében térünk vissza. A ritkulás magyarázata egyszerűnek tűnik: a múzeumőr nem akart tovább halogatni egy nagyobb vállalkozást.

A nagy terv, **a múzeum saját értesítője**, láttuk, már az 1881. decemberi költségvetés-tervezetben megjelent. 1882. februári *Nemere*ből tudjuk: NAGY Géza negyedévinek szánta. 1882 őszén az igazgatóság a következőket hagyja jóvá az *Értesítőbe*:³⁶ alapszabályok, a múzeum története, 1881. és 1882. évi jelentések, gyűjtemények és egyes tárgyak részletezése (pl. a hodgyai kannáé, SZÁSZ Istvántól a pillangógyűjteményéé, HUSZKÁTól az ipartárgyaké), NAGY Gézától **A bronzkor eredete**, ami a *Nemere*ben is megjelent³⁷. Mindebből az **Alapszabályokat** sikerül kiadni még az év során – ez lesz **a Székely Nemzeti Múzeum első saját kiadványa**.

1883. június 10-i levél: Az *Értesítő* lassan-lassan készül, biztosítani tudják a vidéki múzeumoknál elérhető színvonalat. 15 ívre számítanak (240 lap), de a nyomása így majd négy évi kiadványra szánt költségvetésüket is felemészti (3–400 forint). Belekerülne a székelyek eredetéről szóló dolgozat, röviden a múzeum története és a tárgyak leírása, HUSZKA két cikke, RÉVAY az illyefalvi leletről, MÁLIK a DACZÓ-család néhány érdekes okleveléről, NAGY Géza a DACZÓ-sírkőről, néhány érdekesebb oklevél a múzeumból, illetve a régi magyar könyvek és a 15–16. századi okmányaik lajstroma. SZENTIVÁNYI Ignác VASADY-életrajza a múzeum történetébe lesz beleszöve. **A bronzkor eredetéről** már nem fér bele – mindenképpen az olyan közleményeket látja fontosabbnak, amelyek vagy közvetlenül a múzeumról, tárgyairól szólnak, vagy pedig a székelységre, a Székelyföldre vonatkoznak.³⁸

Az anyagi gondok már sejtethették, hogy az ügy elhúzódik. 1886. február 2-i levél: ki van



szedve az *Értesítő*hoz (majdani I–II. kötete) a saját 12 1/2 ív anyaga, RÉVAYÉ az illyefalvi leletről, a két HUSZKA-cikk. Bele kellene még kerülnie az 1879-től adományozók névsorának, az adomány megjelölésével (csillaggal a CSEREYné-gyűjtések). Közölni készülnek (nem kerülnek végül bele) egy 17. századi gúnyiratot APAFIról és az erdélyi főurakról, KOMÁROMY kommentárjával, MÁLIKtól egy ismertetést az APAFI korabeli török követségi utasításokról, a múzeumi GYULAY-féle levelek és egy az ő birtokában levő hasonló okirat alapján. Most készíti továbbá az első két ívet a Múzeum történetéről és (a terjedelemből ítélve összegző) leírásával. Ide kerülne VASADY életrajza is SZENTIVÁNYItól.³⁹

A múzeum körül általában is sokasodnak és kiéleződnek a gondok: NAGY Géza nem fogja megérni Sepsiszentgyörgyön tervezett *Értesítő*je megjelenését. A hátrahagyott, kiadásra előkészített anyag BENKE István ideiglenes múzeumőrre marad, JANCSÓ Benedeknek is jut majd belőle korrektúrázásra (itt-ott, főleg CSEREYné irányában lehetett volna melegebb hangú, írja),⁴⁰ és végül 1890–91-ben jelenik meg. De ekkor már legalább benne van a **katalógus**, amit NAGY Géza mindenképpen be akart fejezni távozása előtt, és amelyről a nem éppen Kolozsvárral szemben elfogult KRISTÓF György ezt fogja írni 1942-ben: „E leíró ismertetést valósággal mintaszerűnek tartom. Minden múzeumnak utánoznia kellene, utánoznia kellett volna. Részletes, tudományos, a tárgyakat beszélni kényszerítő rövid magyarázattal nemcsak tájékoztatja az olvasót, hanem szinte vonzza, hívja be a múzeum épületébe a tárgyak megtekintésére. Kár, hogy nem külön, kényelmesen használható füzetben jelent meg. Módszere nem avult el.” Hogy világosabb legyen, fűzzük utána, amit pár oldallal előbb a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesületről írt: „az akadémiai és muzeális gondolat... küzdelme miatt az egyesület gyűjteményei kiestek az érdeklődés központjából, s a muzeális munka s tevékenység is ellankadt. Így nevezetesen egyetlen gyűjteménynek sincs máig se nyomtatott katalógusa. Népszerűsítő, a közönség számára való kalauzt is csak az Érem- és Régiségtár adott ki. Ez is csak részleges, csupán a képtárat ismerteteti.”⁴¹

A sepsiszentgyörgyi forrásközlés kezdetei

1881 őszen az **APOR-kódex**et már kiadták, a kódex is visszakérült, a **CSEREYné**-és a **VASADY-kódex**et épp másolja az Akadémia, illetve Kiskunhalason dolgozik rajtuk SZILÁDY Áron.⁴² A múzeum levéltári anyagából történő oklevélközlést, amelyet még MILETZ József kezdett el Temesváron, szintén az Akadémia, a Történelmi Társulat, SZILÁDY folytatja.

NAGY Géza a *Nemerében* bedolgozó munkatársként közöl először kézíratos emléket (a **Családi följegyzések a XVII. századból** egy 1615-ös régi magyar könyvbe tulajdonosa által bejegyzett adatok),⁴³ de az első igazi forrásközlést 1883, a gáttörés éve hozza – látszik, hogy NAGY Géza lett a *Nemere* felelős szerkesztője. Eddigi tudomásunk szerint ez egyben az első Sepsiszentgyörgyön, Háromszéken megvalósított forrásközlés (helyben, Imecsfalván MILETZ csak átirást végzett VASADYval). A *Székelly Nemzeti Muzeumból* rovatcím alatt a múzeum akkor éppen legrégebb magyar nyelvű oklevelét jelenteti meg, 1542-ből.⁴⁴ Utána a KEMÉNY János fejedelem GYULAY Istvánhoz s a fogarasi várórséghez intézett levelét közli, a moldvai vajda maksai JANKÓ Mihályhoz írt magyar levelét 1632-ből, APAFI Mihály fejedelemét KÖPRILI Ahmed nagyvezírhez; majd a háromszéki jobbágykötésről szóló húsz (!) oklevél következik,⁴⁵ illetve az **Adatok az 1825-ki országgyűlés történetéhez** cím alatti⁴⁶ forrásértékű levél az Akadémiát megajánló országgyűlésről.⁴⁷ Forrásközlésre a következő években is kerül sor. 1886-ban **Fogarasi boérok** cím alatt⁴⁸ BORNE-MISSZA Anna fejedelemasszony boérságot adományozó oklevele jelenik meg 1667-ből, a fogarasi boérság eredetére és szervezetére vonatkozó cikksorozat befejezéseként. Forrásközléshez kapcsolódó anyag 1885-ben az **Adatok a török-tatár rabok történetéhez**.⁴⁹ II. RÁKÓCZI György 1658-ki hadjáratában tatár rabságba esett további háromszéki stb. főemberek adataival egészíti ki, a múzeum levéltári



anyaga alapján DEÁK Farkas *Századok*beli közleményét.

A forrásközlés gondolata termékeny talajra hull, forrásközlés a *Székely Nemzetben* a továbbiakban is akad, így a csíkmegyei levéltárból (talán a csíki társzerkesztő TIVAI NAGY Imre tollából?) egy 1763-as, a Siculicidium előestéjén a Guberniumhoz intézett levél,⁵⁰ majd a *Csarnok. Emlékezzünk régiokról* rovatban ifj. GÖDRI Ferenc közöl betűhív másolatban 1572-ből, Szemerjáról BÁTHORI István fejedelemhez írott levelet, illetve Mihály vajda 1600-ból és BÁTHORI Zsigmond 1602-ből való levelét az aldobolyi rév ügyében, mellékelve az aldobolyi eklézsia 1649. évi számtartó könyvének címlapját.⁵¹ CSEREYNÉ György figyelme is kiterjed a továbbiakban gyűjtött anyaga ilyen jellegű értékesítésére: pl. Kolozsváron a *Protestáns közlönyben* 1887. január 6-án **Egyháztörténeti adalékok** cím alatt SZELEPCSÉNY György esztergomi érseknek az 1679. február 18-án APAFFY Mihály fejedelemhez intézett levelét közlik. CSEREYNÉ találta gyűjtőkörítón, jelzi a közlő, a történetíró CSEREY Mihály egyik leszármazottjánál, és a Székely Nemzeti Múzeum okmánytárát fogja gyarapítani.

A visszatérő válság és NAGY Géza búcsúja

A múzeum magánygyűjteményként jött létre, és az **Alapszabályok** 1881-re rendezték közületi gyűjteményi státusát. Fenntartásának biztosítása azonban korántsem megnyugtató. Nem is annyira a folyó költségek, mint inkább a saját épület hiánya miatt. Úgy előbbihez, mint utóbbihoz szélesebb, állandó társadalmi támogatásra volna szükség. VASADY, mintegy szakmai végrendeletként, már az **Alapszabályok** tervében egyleti megoldásra tesz kísérletet – az Erdélyi Múzeum-Egyesület mintája kézenfekvő. JANCSÓ Benedek véleménye ugyanez volt, és újra meg újra felveti, így 1894 végén, valószínűleg már az újabb válság előjátéka kapcsán.

Sajnos, a felügyelőség (tehát a helyi hatóság) úgy véli, egyszerűbben is megszabadulhat a szép, de terhes üggyől. Már 1879-ben meg-

próbálták a MIKÓ-kollégiumra hagyni (és így tkp. iskolai múzeummá sorvasztani). Most ugyanerre történeti kísérlet. NAGY Géza levele 1885. március 17-én: a felügyelőség a MIKÓnak akarja felajánlani a Múzeumot, az nevezze ki őnek is egyik tanárát, a megye csak a fizetéséhez járulna hozzá valamennyivel. A MIKÓ másrészt ki szeretné rakni őket az épületből, szükségük van a helyre. Reméli, hogy június végéig befejezi a lajstromozást, és beadhatja a felmondását.⁵²

1885 végén újabb helyi lelkesedés teszi nyilvánvalóvá a helyzet visszasságát, a sajtó követi a szóváltást: Sepsiszentgyörgyön művelődési házat akarnának építeni (közművelődési csarnok), erre háborodik fel CSEREYNÉ: a múzeumnak megígért épületet már el is felejtették? Ha legalább társították volna a kettő ügyét... CSÁSZÁR Bálint, Sepsiszentgyörgy polgármestere válaszol 1886. január végén: elismeri, valóban nem tettek szemmit a múzeum épületeért, igaz, a megyének egyedül nincs is erre elég pénze. Megismételi a korábbi ígéretet: nem fognak megfelekedni a Székely Nemzeti Múzeumról sem, de a közösség is be kellene, hogy szálljon.

A társadalmi segítséggel azonban baj van. NAGY Géza levele CSEREYNÉHEZ (1886. február 2.) jelzi, hogy még a tényleg kitűnő szervező, közösséget mozgató RÉVAY sem tartja kivitelezhetőnek most egy múzeum-egylet megalapítását – a helyi literátus réteg tekintélye túl kevés. Amikor pl. 1885 őszen a sepsiszentgyörgyi tanítókörnek SZÁSZ István tartott előadást az őskorról, és szemléltette is, csak élcelődtek fölötte. A fillérestélyeken, mikor megkísértek előadásokat tartani, az ő (NAGY Géza) előadása még akár sikeresnek is volt mondható (**Rajzok a magyarok őskorából**)⁵³, de a közönség háromnegyede ezt is unta, MÁLIKnak pedig közönsége sem volt. Most heti felolvasásokkal próbálnák ránevelni a közönséget a szellemi dolgok iránti érdeklődésre.⁵⁴

1887. augusztus 28-án kerül sor Sepsiszentgyörgyön a Székely kiállításra. Az illusztris vendégek megtekintik a múzeumot is, és nem éppen szakmai véleményük jobban megkavarja



a kedélyeket, mint eddig bármikor. Még CSEREYné is magyarázatot kér a múzeumórtól. NAGY Gézának betelik a pohár, válasza a vádakra ezúttal igazi **nagyjelentés**, a többször említett **Apológia**. Csend lesz, de nem a régi már.

Utolsó év, 1889, április 7. Felolvasóest a kaszinóban: DOMJÁN Istvánt hirdetik társaként, majd VERESS Károlyról ad hírt a sajtó másik felolvasóként. A felolvasás, **A székelyek eredete és kialakulásáról** rész is megjelenik nyomtatásban.⁵⁵ Április 23-án vendég jár nála, SZABÓ Károly⁵⁶. Furcsa, lehangolt cikk követi két nap múlva, *n.n.* szignóval jegyezve: **Látogatás a Sz. N. Muzeumban**. NAGY Gézát már fojtogatja a raktári tér, a saját épület hiánya, a közöny, vagy épp az ellenséges tekintetek. 1889. július 24-én egy 17–18. századi serleg ügyében keresi levélben CSEREYnét. Utolsó bekezdéseként rezignált megjegyzés: „A múzeum dolgában egyéb újságot nem írhatok, mint amit Nagysád a *Székely Nemzetben* esetleg olvasott, hogy a kollégium előjárósága felmondta a szállást. Ennél többet azonban nem tudok, ezt is csak magánúton hallottam.”⁵⁷

A MIKÓbeli gyűlés 1889. július 7-én volt. A sajtó már július 4-én „befejezett tényként” beszél a MIKÓ-kollégium főgimnáziummá bővítéséről – a helyre valóban szükségük volt. A július 9-én –i– aláírással megjelenő írás jószándékú a múzeummal szemben, de a gyűjtemények szakszerű gondozását a tanárok által biztosítaná. NAGY Géza nem szerepel alternatívaként. Szeptember 21-én a MIKÓ előjáróságának az alispánhoz intézett átiratát hozza az újság, BODOR Tivadar gondnok és BODOR Domokos jegyző aláírásával. Idézni kár, öntömjénezés és tájékozatlanság, demagógia, a múzeumra és a múzeumőrre szórt vádak.⁵⁸

NAGY Géza szeptember 27-én beadja felmondását. 1889. október 26-án inventarizál utoljára Sepsiszentgyörgyön. A múzeumot, fiatalkorának éveit nem felejtí el. 1913-ban ő kéri majd be közlésre LÁSZLÓ Ferenctől az utolsó nagy, háború előtti eródsi ásatás jelentését (korábban meg is tekintette) – a Székely Nemzeti Múzeum ekkor már európai rangú tudományos intézmény.

Utójáték

JANCSÓ Benedek sorai CSEREYnéhez: Sokat gondolkozott, írja 1889. november 7-én, a Múzeum sorsán. „A legjobb természetesen az volna, ha fenn lehetne tartani, mint önálló intézményt, de a múlt sajnos tapasztalatai azt bizonyítják, hogy anyagi erő és érdeklődés hiánya miatt ez nemigen lehetséges. Így hát nem marad más hátra, mint megmenteni az elpusztulástól és a hajléktalanságtól. Ennek legalkalmasabb módja, miután más mód nem kínálkozik, a MIKÓ-kollégium kezelése alá adni, de azon kikötéssel, hogy az mint Székely Múzeum kezelte a kollégium által. A tanárok beadványa, melyet nagy figyelemmel olvastam, arról győz meg, hogy oly emberek, kik a Múzeum fontosságát teljesen érzik és felfogják, amint ugyancsak e beadványból látszik, nem is szándékoznak mint egyszerű iskolai gyűjteményt kezelni, hanem mint nyilvános gyűjteményt. Én azt hiszem, hogy a tanárok kezelése üdvösebb fog lenni, mint a NAGY Gézáé volt. Valószínűen akad közülük egy-két lelkes ember, ki nem enged elpusztulni, s ha véleményem szabad nyilvánítanom, oda nyilatkozom, hogy Nagyságos aszszonyom ne nyilatkozzék a tanárok óhajtása ellen.”⁵⁹

JANCSÓ Benedek reményei kétséges, megalapozottak-e. Nem csak az előzmények ismeretében: „1889. december 29-én volt Szentgyörgyön a múzeumgyűlés. BENKŐ⁶⁰ tanár-igazgató kinyilatkoztatta, hogy tovább azon épületben nincsen helye a múzeumnak, tegye a nemzet el onnan, és senki fel nem szólalt ott. CSÁSZÁR Bálint mondta, az nem oly dolog, hogy tetszés szerint kidobják, és a város nevében felajánlott helyet a múzeumépület részére.”⁶¹

JANCSÓ Benedek mégis reménykedik. Reményeit 1890. júniusában már a főispán hozzáállására és a jövődj középiskolai tanárookra alapozza.⁶² Évtizedes interregnum következik, szürke évek. Az intézménynek már híre van, tovább viszi tehetetlensége is: a meghívások jönnek. A saját épület gondolata is újra és újra felmerül.⁶³ A megbízott tanár-múzeumőrök pedig, különösen a rokonszenves DOMJÁN



István, végül is valóban jóhiszeműen próbálják végezni feladatukat: bár NAGY Gézához nem mérhetőek, a meghívásoknak mindig eleget tesz a múzeum, a milleniumi kiállításon is ott van, de a századfordulós Párizsban is. A gondolat nem volt rossz, csak sokáig kell várni, míg a szerencse is melléáll: 1898-ban Sepsiszentgyörgyre érkezik LÁSZLÓ Ferenc, 1901-től a múzeum igazgató-őre. 1908-ban csatlakozik hozzá CSUTAK Vilmos: a nagy páros felállt. LÁSZLÓ és CSUTAK vállalják NAGY Géza örökségét, 1915-ben, halálakor nem véletlenül tűzik ki a múzeum épületére is a fekete lobogót. 1916-ra sikerül visszatérni VASADYék eredeti gondolatához is: a múzeum saját ura lesz, alapítványi jogállású független intézmény. Ez teszi jogilag lehetővé az első impériumváltáskor megmenteni jellegének folytonosságát, azt, hogy a két világháború közötti romániai magyar kisebbségnek marad egy nem is akármilyen, intézményes tudományos központja.

NAGY Géza

Levél a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságához

(1. melléklet⁶⁴)

Tekintetes igazgatóság!

Az alapszabályok kötelezőségemre teszik, hogy a Székely N. Múzeum rendezésének előhaladásáról a tekintetes igazgatóságnak jelentést tegyek.

A Magyar N. Múzeumnál többször volt alkalom egyes osztályok gyökeres átalakításában részt vennem, s azoknál mindig azon tapasztalatra jöttem, hogy mindennemű rendezésnél, különösen ha a tárgyakat régiebb leltárak leírásával kell egybevetni, a rendezendő tömeg áttanulmányozása vesz legtöbb időt igénybe. Ez áttanulmányozás azonban annyi szubjektív momentummal van kapcsolatban, hogy annak előhaladásáról vagy esetleg stagnálásáról alig lehet számot adni.

A székely nemzeti múzeum áttanulmányozandó tömege meghaladja a 14 ezer darabot. Ehhez járul a folyó évi növekedés, mely 178 jegyzőkönyvi szám alatt oly tételeket is foglal magában, hogy a bevezetett tárgyak száma 100, 200, sőt 400 darabra is rúg. Ilyen pl. a 14. számú 300 db., a 21. sz. 86 db., a 29. sz. 400 db., a 75. sz. 70 db., a 101. sz. harmadfélszáz, a 121. sz. 65, a 165. sz. 133 db. tárggyal stb., úgyhogy a

folyó évi növekedés mintegy másfélszer db. tárgyból áll. A növekvésnek mintegy 3/4 részét könyvek és oklevelek képezik.

A rendezés első feladatát most már az képezi, hogy az időnkénti szaporulat mihamarabb beilleszthető legyen a többi tárgyak közé. Első teendőm tehát az, hogy amint e tárgyak beérkeznek, a jegyzőkönyvbe bevezetessenek, s az illető jegyzőkönyvi szám a tárgyakra is ráíratassék. A beérkezett tárgyakat a jegyzőkönyvbe legjellemzőbb tulajdonságaikkal szoktam beírni, pl. akönyveknél a címet, a nyomtatás helyét és idejét, s a könyv alakját. Kéziratoknál az első és utolsó sort; érmeknél az illető uralkodó nevét, a veretés évszámát és helyét, s esetleg a köriratot is; régiségeknél a teljes leírást adom, a méretekkel együtt; majolikáknál, porcelánoknál az edény alapszínét, díszítését, s ahol megvan, a gyár bélyegét stb. Mindez természetesen hosszadalmas munka, de legalább annak, aki utánam átveszi majd a múzeumot, nem kell annyit vesződni a tárgyak provenienciájával, mint nekem kellett és kell.

Boldogult elődöm elégnék tartotta a tárgyakat a jegyzőkönyvben egyszerűen megnevezni, pl. 9/879. szám alatt „3 db. római ezüst pénz (dénár)”; 17/879. sz. alatt osztrák rézpenz”; 20/879. sz. alatt „1 db. réz- s 2 db. ezüstpenz”; 21/879. sz. alatt „3 db. ezüstpenz (Ferdinánd)”; 24/879. sz. alatt „2 db. porcelán kávéscsészék”; 27/879. sz. alatt „7 db. füzet, különféle nyomtatvány”; 31/879. sz. alatt „7 db. vánkosszél hímezve”; 33/879. sz. alatt „4 db. könyv”; 34/879. sz. alatt „13 db. könyv”; 36/879. sz. alatt „2 könyv”; 37/879. sz. alatt „11 db. okmány (kézirat)”; 39/879. sz. alatt „3 db. fakövesülés”; 45/879. sz. alatt „3 db. 1848-as nyomtatvány, 7 db. osztrák ezüstpenz”; 49/879. sz. alatt „2 db. osztrák rézpenz, 2 db. ezüstpenz (lengyel, erdélyi)”; 53/879. sz. alatt „39 kötet könyv, köztük 3 db. XVII. sz. magyar”; stb. Ezeket egyetlen egy negyedívbeli hoztam föl csak, s ezek száma is meghaladja a százat.

Mármost, midőn hozzáfogtam a gyűjtemény áttanulmányozásához, s az előbbi leltárakkal való összehasonlításához: találtam ötezernél több olyan tárgyat, melynek provenienciája megállapításánál az imént ismertetett leírás után kelle indulnom.

Ilyenkor kapcsolódik aztán a gyűjtemény áttanulmányozásához annyi szubjektív momentum, amint fentebb jeleztem már, hogy a rendezés mibenlétéről csakis a legáltalánosabb kifejezésekben lehet szólni. Mit nevezek a rendezés szubjektív momentumainak: a Székely N. Múzeum áttanulmányozásánál felmerült eklatánsabb esetek elmondásával fogom megmagyarázni.

Vegyük a őskori tárgyakat. Ha minden egyes tárgyon rajta van a leltári és jegyzőkönyvi szám: az



összehasonlítás kevés dolgot adott volna. Ha a számok esetleg elvesznek is: részletes leírás mellett, a tárgyak legjellemzőbb sajátosságainak megemlítésével, szintén nem nehéz az összehasonlítás. De ha ezek közül egyik sincs meg: oly körülményeket kell számbavenni, melyek esetlegesek, s csak az illető rendező figyelmét ragadják meg, ha megragadják. Midőn a bronztárgyakat áttanulmányoztam, a leltárban 44 db. bronzkarikát találtam megemlítve, 22-t a zágoni, 22-t a magyarkapusi leletből. A tárgyak közt ellenben találtam valami 40-41 egész karikát, s 5-6 db. töredéket. Egyiken sem volt szám, így nem tudtam, melyik tartozik a zágoni, melyik a mezőkapusi lelethez. Összehasonlítotam ekkor minden egyes karikát azon bronztárgyakkal, melyekről konstatálhattam, hogy a zágoni s illetőleg a mezőkapusi leletből valók, s ez összehasonlítás eredménye az volt, hogy sárgászöld patinájú és simább fölületű karikák a zágoni, a hamuszínbe játszó zöld patinásak és durvább fölületűek a mezőkapusi lelethez tartoznak. A mezőkapusi leletben egy lándzsát említ a leltár, ilyet a tárgyak közt nem találtam, de találtam helyette késpenge-töredékeket, melyeknek száma nagyobb, mint amennyi a leltárban van, így valószínű, hogy egyik ilyen késpenge van lándzsának nevezve. – Van a gyűjteményben 2 bronz lószerszámdísz, 3 bronzszög s 1 bronzcsákány; a leltér 1563. száma alatt ezekről az mondatik, hogy a komopataki vagy korrópataki leletből valók. Kerestem e helyet a helységnevtárban: nem találtam. CSEREYNÉ Őnagyságától annyit tudhattam meg, hogy azon tárgyak ajándékozója Bihar megyében lakik, s így valószínű, hogy a lelet is onnan való; végignéztam a Bihar megyei helységek névsorát: nem találtam sehol. A leletet az el nem intézett tárgyak közé helyeztem, s egész véletlenül jöttem rá, hogy az a Komó- vagy Korró-patak nem más mint Kösmő-patak, közel a bihari várhoz, a mezőfalvi pusztán. –

Találtam 2 cserépdarabot, a népvándorlásokor nálunk ritkábban található jellemző díszítésével, a párhuzamos hullámvonalakkal. Megjegyeztem a helyet, ahova téve találtam, s bent hagytam azon kis skatulyában, melyben volt, gondolva, hogy ezen nyomok talán valamiképp rávezetnek provenienciájára. Még eddig nem vezettek. – A 280. sz. alatt a jegyzőkönyvbe be van írva „2 db. fekete agyagú római urna, 1 vörös római urna, 1 fekete tál, 1 vörös edény s egy emberkoponya felső része”. Honnan kerültek ezek hozzánk: semmi adat sem volt róla. Egy ízben dr. SZÁSZ István úr említette, hogy itt Sepsiszentgyörgyön, a polgári fiúiskolánál találtak egy pár római edényt, s amennyire emlékezett, ki is választotta, ezeket többi néhány római vagy inkább barbár edényeink közül; kiválasztotta továbbá a koponyát is, s

midőn SIMÓ Dénes⁶⁵ úrnak megmutattam, ő is úgy emlékezett vissza, hogy azokat csakugyan itt [...]”⁶⁶ (FL, 1883)

Apológia

(2. melléklet⁶⁷)

Mélyen tisztelt Nagyság!

Becsés sorait vettem s bocsásson meg Nagyság, ha néhány megjegyzést bátorodom azokra tenni.

Ami a Múzeum rendezését illeti: augusztus 28-ig minden vádnak helye lehetett, de e naptól fogva tárgyalanná vált. Erre vonatkozólag legyen szabad P. SZATHMÁRY Károlynak a *Nemzet* f. évi szeptember 1-jei 1797 (239)-ik száma mellékletében közölt soraiból a következőket idéznem:

„Ezután a „Székely Múzeumot” néztem meg, mely egy folyosóból és három szobából áll. Sok érdekességet tartalmaz és ügyes munkás öre már rendbe is hozta. ... Csak egy hibája van, hogy ez nem Székely múzeum, hanem csak ritkaságok gyűjteménye. Akkor felelne meg neve és céljának, ha mindazt, mit a Székelyföld, ipar és elme producált, képviselné. Ettől pedig igen távol áll.”

Ez utóbbi sorokat csak azért idéztem, hogy egyúttal egy sokszor hangoztatott véleményem s a székely agyagipar tekintetében bizonyos fokig keresztül is vitt intézkedéseim helyességét igazoljam egy elfogulatlan szemlézővel. Hogy UGRON úrnak, akit legelőbb a kiállítás alatt, mégpedig augusztus 28-án délután volt alkalmam a múzeumban tisztelhetni, mi kifogásai lehetnek a rendezés ellen: nem tudom. Egy szavam azonban nekem is volna az esetleges kifogásokra: az, hogy ami a túltömöttség hibája, ne legyen az én vétkem. Hogy pedig a túltömöttségnek van egy kis befolyása a rendezésre, erre vonatkozólag legyen szabad idéznem HAMPEL azon szavait az *Archaeologiai Értesítő* legújabb füzetéből (Új folyam. VII. köt. 4. szám. 380. s. köv. I.), melyeket a gyulai múzeumra vonatkozólag mond:

„Fontos mozzanat az eyleti (ti. békésmegyei) múzeum életében, hogy a gyulai múzeum helyiségei már elégtelenek újabb gyarapodás befogadására. ... Nagy bajnak tartjuk, hogyha a túltömöttség beállott, és azon nem lehet rögtön vagy legalábbis a legközelebbi jövőben segíteni. Általános tapasztalás a múzeumokban, hogy csak addig felelhetnek meg hivatásuknak, csak addig van oktató hatásuk, amíg kellő módon vannak elhelyezve az emlékek. *Mihelyt annyira felgyűlt az anyag, hogy raktárszerűen össze kell szorítani a tárgyakat, megszűnik e jó hatása, és beáll az az állapot, mely sem a nézőközönséget nem gyönyörködteti, sem*



az adakozókat nem buzdítja, sem magát a múzeum személyzetét nem serkenti további hatásos tevékenységre. Több vidéki múzeumban tapasztalható a hely szűkéből származó szomorú pangás.”

Beállt-e a Székely Nemzeti Múzeumban ez az állapot: erre nézve csak a következő tényeket hozom föl. A könyveknek körülbelül 1/4-e ládába van elpakolva. Az érmekből, melyekből mellesleg jegyezve meg – épp a ránk nézve legfontosabb csoport, az erdélyi érme csoportja hiányzik, csak a magyar királyok érmeit s néhány nevezetesebb emlékérmét és pár tallért lehetett kiállítani. A hímezésekből összesen 60 darabot tudtam egy szekrényben összezsúfolva közszemlére kitenni, 200 db. pedig, melyek a székely néphímzés feltüntetésére egyaránt fontosak és tanulságosak, el van pakolva. A székely agyagipar termékeit el kellett különíteni; egy rész, a mai székelyudvarhelyi, berecki, bodoki, kálnoki, barcaújfalusi, csikmadarasi stb. cserépedények a folyosón levő szekrényben vannak elhelyezve, azok is úgy, hogy a helyi csoportosítást csak nagyjából lehetett keresztülvinni, mert az egyes polcok nagyságával is számot kellett vetni; a bokályok a belső szobában vannak néhány régiebb tállal és tányérral, s ezeknél ismét az a baj, hogy össze kellett zsúfolni, – a technika és díszítés által összetartozó darabokat lehetetlen volna külön csoportokban feltüntetni.

Ami a lajstromozás lassúságát illeti, erre nézve a következőket vagyok bátor megjegyezni.

Kétféle lajstrom készül: egyik a beérkező tárgyakról a beérkezés sorrendje szerint vezetett jegyzőkönyv, másik a cédulalajstrom.

Az én múzeumőrségem alatt a következő tételszámok alatt gyűltek be a tárgyak: 1881. november 8-ától 1882 végéig 182, 1883-ban 160, 1884-ben 105, 1885-ben 147, 1886-ban 137 s 1887-ben a mai napig 92 szám alatt. Ezek közt vannak olyan tételszámok, melyek alatt csak egy, de vannak olyanok is, hogy többszáz tárgy van bevezetve; pl. 29/882 szám alatt 399, 101/882 szám alatt 343, 53/883 szám alatt 415, 124/885 szám alatt 302, 117/886 szám alatt 190, 64/887 szám alatt 274 tárgy. Hogy miképp vezetem be e tárgyakat, arra nézve bátor leszek például felhozni a 117/886 számot:

„1886. nov. 1. 117. sz. **Özv. CSEREY Jánosné úrhölgy gyűjteménye.**

„a) Özv. CSEREY Jánosné úrhölgy ajándéka. Hímezések, szövetheműek: **1.** Lyukacsos párnabetét vászonból, varrott stilizált madáralakokkal és rózsákkal. (Színe: sárgásbarna.) Hossza 146 cm. Szél. 26 cm. **2.** Ua. fehérén varrott mértani alakokkal. Hossza 69 cm. Szél. 22 cm. (És így tovább a többi darab is egész **27.** számig.) Bokályok. **28.** Fehér mázas bokály, füllel, legyezőalakúan kiterjesztett virágcsokorral, melyből

középen egy másik viráglevél-csokor s oldalt nefelejcs nyúlik ki. A rajz vonalai be vannak vésvé s zöld-barnasárga színnel kitöltve. Mag. 20 1/2 cm. Átm. száján 8 1/2 cm, fenekén 6 1/2 cm. Öblének kerülete 30 cm. (Így tovább a **29–37.** szám alatti többi bokály is.) Könyvek, nyomtatványok. **38.** KÁLDI-TÁRKÁNYI: Szentírás I, III–IV. füz. Eger. 1862–65. (Így tovább **39–44.** szám alatt.) Okmányok s egyéb kéziratok: **45.** 1818. A RÉVAY-jussról (b. RÉVAY Imréné PEKRY Klára örökségéről ti.) való levelek foglalata. (Így a többi okmány is **46–65.** szám alatt.) Egyéb. **66.** 1 pecsétnyomó rézből. Címer: kardot tartó ágaskodó oroszlán, korona fölött kardot tartó kar. W.M. betűkkel. (Lh. Imecsfalva.)”

„b) GIDÓFALVI Ilka k.a. K.Szentlélek. **1.** Párnabetét piros-zöld virágokkal. Hossz. 59 cm. Szél. 22 cm. (Így a többi is **2–10.** szám alatt.)

„c) KÖNCZEY Irén és Anna k.a. K. Szentlélek. 6 könyv, ú.m. I. KÁROLYI G. Biblia. Utrecht. 1730. 2–3. Corpus Juris. Buda. 1822. stb.”

Így megy tovább a többi ajándékozó neve s az adott tárgy leírása a)–z) és aa)–ii) betűk alatt. Azt hiszem, hogy az ily nemű leírás egy kissé több időt vesz igénybe, mintha pl. egyszerűen csak annyit írtam volna Nagysád neve alatt: 10 korszó, 1 abrosz, 20 párnabetét, 5 lepedőszél, 1 hímezett ágyterítő, 17 oklevél stb. és éppen nem frázis, ha azt mondom, hogy egy-egy ilyen nagyobb szerű ajándék feldolgozása hónapokig eltart.

Ez az egyik része a lajstromozásnak, melyhez hozzáteszem még azt, hogy minden tárgyra rávezetem a jegyzőkönyvi számot s lehetőleg az ajándékozó nevét is. – A cédula-katalógust pedig így készítem.

A könyvekből felhozok egy egyszerűbb és egy hosszadalmasabb műveletet. Vegyük például a régi lajstrom 1761-ik száma alatt leírt művet, mely ott eképp van jelezve:

„1761. SEBŐK (József) Huszonegy erköltsi predikátiók. Kassa, 1792.”

Nálam ez a leírása:

„SEBŐK József. – Húszon-egy Erköltsi Predikátiók, Mellyeket Frantzia és Német Nyelvekből Magyarra Fordított, és Mások Kérésére Ki-adott SEBŐK Jó'sef, a' Bötzi Reformáta Ekklesia Predikátora, A' Maga Költsége És Mások Segétsége Által. Kassán, Füskkuti LANDERER Mihály' Betüivel. 1792. 8-r. (14)+445 l. – Jk.sz. 1761. GÖRÖG Róza ajándéka. (Végén csonka.)”

Ez ismétlem – az egyszerűbb leírás. De sok könyvvel nem lehet ily egyszerűen eljárni. A régi lajstromban pl. 1266. szám alatt ezt a könyvet találjuk:

„1266. SANNAZARI (Jacobi) Poemata K. Venetiis. 1761.”



Az általam készített lajstromban pedig eképp van leírva:

„SANNAZARIUS (SANNAZARIO) – Jacobi, Sive Actii Synceri SANNAZARIi, Neapolitani, viri Patricii Poemata. Ez antiquis Editionibus accuratissime descripta. Accessit ejusdem vita, Jo. Antonio VULPIO Auctore. Item Gabriellis ALTILii et Honorati FASCITELLI Carmina, quae exstant. Venetiis. MDCCLXI. 8-r. LXXXIV+302 l. SANNAZARIO arcképével.

„(Jacobi, Sive Actii Synceri SANNAZARIi Neapolitani V. P. Vita a Joanne Antonio VULPIO Conscripta. XXI–XLVI. l.

„Franciscus Aelius MARCHESIUS De Gente SANNAZARIana et Actio Syncero. XLVI–XLVII. l.

„Selecta Doctorum Vivorum De Actio Syncero SANNAZARIO, ejusque Scriptis Testimonia. XLVIII–LXXXIV. l.

„Actii Synceri SANNAZARIi Neapolitani Viri Patricii De Partu Virginis Libri Tres. De Morte Christi Domini Ad Mortales Lamentatio. Ecloga. Elegiarum Libri Tres. Epigrammatum Libri Tres. Illustrium Poëtarum Carmina Ad SANNAZARIum et de SANNAZARIO. 1–184. l.

„Gabrielis ALTILii, SANNAZARIi Sodalii Carmina Omnia. 185–211. l.

„Honorati FASCITELLI Iserniensis Carmina. 212–236. l.

„Scipionis CAPICII De Vare Maximo, Hoc est de Sanctissimo Jesu Christi Praecursore Joanne Baptista Libri Tres. Ex MANUTIIana Editione anni 1546. 236–295. l.

„Benedictus LAMPRIDIUS Nicolas Leonies Thomaeo. Carmen adhuc ineditum. 292–302. l.

„Jk.sz. 1266. CZIRJÉK Zsigmond ajándéka.

„(L. VULPIUS, ALTILIUS, FASCITELLUS, CAPICIUS és LAMPRIDIUS.)”

Ez a leírása e műnek a főlapon. Mínthogy pedig SANNAZARIO költeményein kívül még öt más munka van benne, nevezetesen VULPIUSTól SANNAZARIO életrajza, továbbá ALTILIUS, FASCITELLUS, CAPICIUS és LAMPRIDIUS költeményei: a főlaphoz még 5 melléklap járul az illető szerzők műveinek teljes címével s mindenütt utalva a SANNAZARIO neve alatti főlapra.

Megemlíttem még a régi lajstrom 279-ik száma alatt leírt világtörténetet („Weltgeschichte – Allgem. – Im Englischen v. GUTHRIE und GRAY. Übersetzt u. verbessert von verschiedenen deutschen Gelehrten. 1–26. 28–32. 25. 37–41. 43–49. 51–55. 60–63. 66. 67. 69–71. 77–78.ter Bd. – Troppau und Brünn. 1784–1789.”).

Nálam ez eképp van leírva: A főlap („Allgemeine Weltgeschichte” vezérszóval) áll 12 lap-

ból, mely nem csak az általános címet, hanem az egyes kötetek, illetőleg művek címeit is magában foglalja; ehhez járulnak a melléklapok GUTHRIE, GRAY és Weltgeschichte vezérszóval, továbbá az egyes német szerzők, HEYNE, RITTER, SCHRÖCKH, HANSEN, DIEZE, WAGNER, GEBHARDI, MÜLLER és REITERMEIER nevével s a világtörténelemnek általuk feldolgozott részei teljes címével. Négy sor helyett tehát én 24 lapon írtam le e munkát, vagyis körülbelöl harmadfél-száz sorban.

A könyvek a következő szakok szerint vannak elhelyezve (az a három hét, amely alatt a kiállításra a külső rendet helyreállítottam, az ilyen csoportosításra nem lett volna elég): **A)** Hungarikák (1711 előtti magyar és magyarországi nyomtatványok.) **B)** Jog- és államtudományok, nemzetgazdaságtan, statisztika. (Ez a két csoport egy szekrényben azon szekrény folyosó felőli oldalán, melyben az okmányok voltak.) **C)** Történelem, régészet, föld- és néprajz (az ajtó melletti szekrényben az én lakásom felől.) **D)** Teológia (egy része az ajtó melletti kisebb szekrényben, másik része – a német teológiai munkák – kint a folyosón ládákban.) **E)** Mennyiségtan, természettudomány, technológia, hadtudomány, mezőgazdaságtan (a főntebbi szekrény s a második szobába vezető ajtó között.) **F)** Bölcsészet, neveléstan, erkölcsstan. (A második szobába vezető ajtó mellett, az ablak felőli oldalon levő szekrény felső részében.) **G)** Nyelv- és széptudomány, szépirodalom (egy része az ímént említett szekrény alsó részében, másik része az ablak és az okmányok elébbi szekrénye között, harmadik része – a selejtes német művek – kint a folyosón ládákban). A két ablak közti szekrényben: folyóiratok, hírlapok (nagyobb részük kint a folyosón ládákban); a bölcsészeti művek s az ablak közti szekrényben: kéziratok (összezsúfolva); ahol az okmányok voltak: kisebb nyomtatványok, fölhívások, halottas és mennyegzői jelentések, meghívók, színlapok. Kint a folyosón levő szekrényekben s állványokon: naptárak, schematizmusok (a folyosó végén a faskamara mellett), enciklopédiák (a BASA Tamás-féle szekrényben), iskolai értesítők (a BASA Tamás-féle szekrény melletti állvány alján), erdélyi országgyűlési nyomtatványok (uo.) s a magyar országgyűlés nyomtatványai (a khinai képek alatti állványban). A ládákban a már említett teológiai, nyelvtudományi s német szépirodalmi műveken s a hírlapokon kívül a kettős és többes példányok vannak. A szobámban levő könyvek egy része folyton fölcserélődik; a másik része pedig olyan melyre tanulmányaim közben szükségem van, s egy nagy része nem is a múzeumé, hanem a kollégiumé.

Az okmányok évszám szerint rendezve, azon szekrény egyik felében vannak elhelyezve, melyben az



érmek vannak. Hogy ezek katalogizálása hogyan történik, arra is hozok fel két oklevelet:

„1539. dec. 16. (seria tertia proxima post festum beate Luciae Virginis) Fogaras. – Fogarasi MAYLÁD István erdélyi vajda s a székelyek ispánja meghagyja BABOS Istvánnak és BESSENYWI Gáspár nejének Erzsébet asszonynak, hogy azon borosnyai örökséget és Awas nevű erdőt, melyet BOROSNYAI István 7 forintért elzálogosított nekik, a 7 frt kifizetése után említett BOROSNYAI Istvánnak adják vissza, ellenkező esetben megidézi őket Sepsi szék közelebb tartandó törvényszékére. (Latin.) – (Papíron. GYULAY Lajos ajándéka. Jk.sz. 49/881.10.)”

A másik oklevél:

„1577. jan. 17. (Zent Fabyan Sebestyen nap előtt valo zeredan). VARGA Kelemenné Katalin asszony öccsével ZAAZ Demeterrel együtt ZAZ Jánosné unokájával Erzsébet asszonnyal, MELEGZ Márton leányával KÜSNAR Márton és JANCZÓ Balázs előtt olyan egyezséget köt, hogy ZAZ János örökségéért 4 forintot fizet, felét rögtön, felét pedig „pinkest” napján s ennek fejében Erzsébet asszony átengedi az örökséget. Aki pedig megmásvítja e végzést, részét veszíti s 6 forintot fizet. (Magyar.) – Jk.sz. 34. özv. CSEREY Jánosné úrhölgy ajándéka. (Papíron.)”

Ez az okmány a régi lajstromban eképp van leírva: „34. sz. VARGA Kelemen és SZÁSZ Demeter közötti zálogos körlevél. 1577.” egy másik oklevéllel együtt, amely nálam külön van leírva.

Minden egyes lajstromozott okmányból a nevek ki vannak írva s *abc* szerint indexbe szedve eképp: Awas nevű erdőrész Borosnyón. 1539. XII/16. BABOS István. 1539. XII/16.

BESSENYEI Gáspárné Erzsébet asszony. 1539. XII/16.

BOROSNYAI István. 1539. XII/16.

Borosnyó. (Awas nevű erdőrész.) 1539. XII/16. Fogaras. 1539. XII/16.

JANCZÓ (JANCZÓ) Balázs. 1577. I/17.

KÜSNAR Márton. 1577. I/17.

MAYLÁD István erdélyi vajda s a székelyek ispánja. 1539. XII/16.

MELEGZ Márton leánya Erzsébet. 1577. I/17.

Sepsi szék törvényszéke. 1539. XII/16.

SZÁSZ (ZAAZ) Demeter. 1577. I/17.

SZÁSZ (ZAZ) János. 1577. I/17.

VARGA Kelemenné Katalin asszony. 1577. I/17.

ZAAZ (I. SZÁSZ).

ZAZ (I. SZÁSZ).

S ott, ahol az okmányokból genealógia állítható össze, mint például a ERESZTEVÉNYI, dálnoki BARTHA, albisi BARABÁS stb. családoknál, azt is külön az indexben.

Az érmek lajstromozására nézve felhozom példának a régi lajstrom 82. és 556. számú érmét. Amaz: „82. Francia. I. Napoleon em. é. br. 1706.”, emez „Schwed. II. Sigismund. ez. 1596.” – Én ezeket úgy írtam le:

„I. Napóleon jénai győzelmének emlékérmé. 1806. Előlap: Napóleon balra néző borostyán koszorús feje. Körirat: NAPOLEON – EMP. ET ROI. A császár nyaka szegélyében: ANDRIEU F. alatta DENON DIK. – Hátlap: allegorikus kép, a cikázó felhők közt sason ülő s jobbában villámot tartó, balra néző Zeusz küzdelve az eget sziklakkal ostromló gigászokkal, kik közül kettő agyonsújtva a földön hever, a harmadik esőfélben van. Ez alatt a két vízszintes vonal által határolt körszegélyben: BATAILLE D’JENA/M DCCC VI. A szegély egyik sarkában: DENON D., a másikban: GALLE F. Anyaga bronz. Jk.sz. 82.”

„III. Zsigmond lengyel király (1587–1632) 3-as garasa Litvánia számára. 1596. Előlap: a király balra néző, nyitott koronás, ingfodros mellképe. Körirat: SIG(ismundus). III. D(ei) G(ratia). – IEX (REX) PO(loniae). M(agnus). D(ux). L(itvaniae). – Hátlap: koronás pajzsban kereszt, jobbról a lengyel sas, balról a litván vágató lovas. Ez alatt 1 5 III. 9 6. / GROS(sus). ARG(enteus) / TRIP(lex) M(agni). D(ucatus). L(itvaniae). Ez alatt sigla: ... és jobbra néző párduc, mellette dárda. – Jk.sz. 556. Anyaga ezüst.”

Hasonló módon készítem a régiségek, hímzések, agyag- és porcelántárgyak katalógusát. Utt is felhozok egy-két példát eljárásom feltüntetésére. Így a régi lajstrom 355. száma alatt említett bronzcsákányt („I rész – celta – fejsze. KÖNCZEY Miklós úr adománya”) eképp írtam le:

„Bronzcsákány. Éle egyenes, apenge csak alsó részén szélesedik az él felé, felső részén csupán a végén kanyarodik egy kissé fölfelé; köpűjének felső nyílása alább esik a penge színvonalánál s alsó végén egy 1,8 cm hosszú és 1,6–2,2 cm vastag henger alakú nyúlvánnyal van ellátva. Hossza 13,2 cm. Éle 3,6 cm. A penge szélessége tövénél 2,8 cm. A köpű belső átmérője 1,8–2,2 cm. Magassága 3,2–4,2 cm. – Jk.sz. 355. KÖNCZEY Miklós ajándéka. Lelhely: Besenyő (Háromszék m.) (Közölve: HAMPEL J. **Trouvailles de l’âge de bronze en Hongrie.** Budapest. 1886. Pl. XXXI. fig. 4.)”

A 361. számú tárgy („I bronz gyertyatartó. Polyáni lelet. ZONDA Mihály úr adománya”) az én katalógusom szerint:

„Bronz gyertyatartó (XV. sz végéről vagy a XVI. sz. elejéről) növényidomokból stilizálva. A fej virágkelyhet ábrázol, közepén a gyertyát tartó tüskével. A nyulánk szár közepén kidudorodik s fönt és alant négy-négy nádcsomó idomú tagozattal végződik. Alsó



része felfordított, egészben véve háromszögidomú virágkelyhet ábrázoló szélén csipkézettel, mely alól az állati lábakat utánzó 3 láb nyúlik ki. Egész magassága 23+13 1/2 cm, ebből a fej 7, a szár 15 1/2+3, a talp 10 1/2 cm. A felső virágkehely átmérője 6 és 8 1/2 cm, az alsóé 8 1/2 cm (a talp fölött a szár kettétörve). – Jk.sz. 361. ZONDA Mihály ajándéka. Lh. Polyán (Háromszék m.) (Közölve Arch. Értésítő 1880. XIV. k. II. füz. 79. lapján, hol tévesen SZIKSZAY László gyűjteményéhez tartozónak mondatik.)”

Az 1604. számú kupát („1 ezüst serleg – CSEREY családi – 1632 vége”) én eképp írtam le:

„Kupa ezüsből, aranyozva. Szája felé bővülő hengeridomot mutat. Vert mű, azt a jelenetet ábrázolja, amint Ádám és Éva a tiltott fáról gyümölcsöt szakítanak. A kép beosztása a következő: Középen van az almafa, körüle tekerőzve a koronás kígyó, mely Éva felé tekint; jobbról Ádám, balról Éva szakít a fáról almát, mindegyik maga előtt (Ádám a jobbával, Éva a baljával) szőlőlevelet tart, s Ádám bal lábával indulófélben – egy balra fekvő ökrön, Éva pedig egy ugyancsak balra fekvő oroslánon áll, mindkettő mellett egy-egy fa, s a két fa között az ifjú arcú Gábor arkangyal, jobbában pallossal. A kupa talpán, melyet egy egyszerű domború vonal választ el a felső résztől, s külön tagozatot csak annyiban képez, vadászati jelenet van ábrázolva hegyes-erdős vidéken oroslánal, sarkában s vele szemben kutyával. A kivitel primitív, az egyes alakok idomai aránytalanok, az arcvonásokban semmi tetszetőség sincs. Későbbi bevésésnek látszik Ádám jobb vállánál **MR** monogram s alább **1-6-3-Z** évszám, mely aképp van beosztva, hogy Ádám s a jobbra felőli fa közt van az 1-es, baloldalan s a tiltott fa közt a 6-os, Áva jobbján s a tiltott fa közt a 3-as s Gábor arkangyal meg a jobboldalán levő fa közt a 2-s. Magassága 15 cm, ebből a talpra 4 cm esik. Átmérője száján 8 cm, talpán 6 1/2 cm. Kerületre a talp fölött 15 cm. – Jk.sz. 1604. Özv. CSEREY Jánosné úrhölgt ajándéka cigányoktól vásárolva. (Teljesen hasonló a kissolyosi unitárius egyház pohara. Leírását I. ORBÁN Balásznál. Székelyföld leírása. I. k. 153. l.)”

A hímezések közül felhozom a 453. számot („1 kendő vörös és arny hímezzel. CSEREY családi”, melynek az én katalógusomban ez a leírása:

„Párnavég vászonból, hímezt vörös- és ezüst virágcsokrokkal. Három virágcsokor van: a középső gránátalmából fejlett rózsát ábrázol, mely alul tulipánban végződik, mindkét oldalán egy-egy tulipánnal, melynek szirmából újabb kettős szírom nyúlik ki a csokorból, belső végén rosette-tel, külső végén tulipánnal. A két szélső csokor közös többl kinövő 3 virágszálból áll, a középső virág stilizált rózsá, a másik kettő lehajtott szirmokkal stilizált búzavirág. Szélről a fön-

tebbi viráginda párja. A párna alsó részén 9 stilizált rózsafaj. Hossza 76 cm. Szélessége 12 1/2+12 1/2 cm. – Jk.sz. 453. Özv. CSEREY Jánosné úrhölgy ajándéka. (Családi örökség.)”

Végül az agyag- és porcelánművekből is hozok még föl egy példát, az 1920. számút („1 lyukacsos gyümölcsös tál. Özv. BODA Mártonné úrasszony adománya”):

„Majolika tál. Batizi gyártmány. Alakja kosárszerű, máza fehér, a kosár fonadékát utánzó kék erekkel. Oldalán és csipkézett szélén áttörve. Két füllel, a kosárfület utánzó kettős fonadékból alkotva. Alján bevésést 2. Magassága 10 cm. Átmérője fönn 18 1/2, alant 12 1/2 cm. A batizi bélyeg hiányzik róla, de úgy az előállítás módja, mint a majolika fölülete s máza megfelel a batizi gyártmánynak. – Jk.sz. 1920. Özv. BODA Mártonné úrhölgy ajándéka.”

Az itt közölt példákbl megítélheti Nagysád, hogy mily módon készül a katalógus. Ez az eljárás tagadhatatlanul hosszadalmas, de ha az ember alapos munkát akar végezni, mely megfeleljen a tudományos követelményeknek: akkor nincs más hátra, mint ezt az eljárást követni, bármily türelmetlenül várja is azt a percet, midőn megszabaduland egy olyan helyzetből, melybe sehogy se tudja magát beletalálni., s habár kiteszi magát a hosszadalmasság miatt egy csomó kellemetlen megjegyzésnek. De hát a látszat ellenem van s lesz mindaddig, amíg a teljesen befejezett munkával nem tudok eléllani. Mert ugyan kinek jut ez most eszébe, hogy mi különbséget tesz az, ha az ember a lajstromozásnál egy tárggyal pár perc alatt végez-e, vagy pedig órákat, néha egy egész napot kell ráfordítania? Vajon ki gondol arra, hogy pl. egy könyvnél egyszerűen a lapok számbavételére fordított 2-3 percnyi csekélység 6000 kötet könyvnél már nagyon felgyűl, úgy, hogy körülbelül két hónapnyi munkaidőt vesz igénybe? És ki veszi számba a többi ilyen aprólékosnak látszó dolgot, de amelyek végeredményükben odavezetnek, hogy amit az ember fölületes munkával hamar elvégezhetne, azzal 4-szer, 5-ször, 10-szer, 20-szor annyi ideig kell foglalkoznia, s ahol tízezernél jóval több tárgy van, ott azután már nagyon is meglátszik ez az időkülönbözlet.

Végül legyen szabad még pár szóval arra is reflektálnom, hogy mennyiben áll az, hogy én semmit sem közlök.

A Székely N. Múzeum őskori gyűjteménye cím alatt a múzeum kő- és bronzkori régiségeit ismertetem az országos régészeti és embertani társulat 1882. évi februári vagy márciusi ülésén; közleményem megjelent az *Archaeologiai Értésítő*ben (1882. Új folyam. II. k. 1. r. 28. l.). Ugyanezen időtáj Sepsiszentgyörgyön a háromszéki tanítóegyesület javára



felolvasások rendezése volt tervben; engem is felszólítottak, hogy vegyek benne részt. Örömmel ragadtam meg ezt az alkalmat, és célom volt az ősrégészet, ezen új és még kevésbé ismert tudomány felől tájékoztatni az itteni közönséget, bemutatva a múzeum őskori gyűjteményét. Az érdeklődés azonban oly csekély volt, hogy az én felolvasásom, mely a harmadik este lett volna megtartandó, elmaradt. Hogy ez a közönyösség, melyet volt még alkalmam tapasztalni, mily lehangolólag hatott rám, annak megítélését Nagysádra bízom. Az értekezést később átdolgozva s különösen kiterjeszkedve benne az európai bronz kultusz eredetére, **A Székely N. Múzeum. Őskori tárgyak. Bronzkori tárgyak** cím alatt a *Nemere*-ben (1882. évf. 65, 67, 69–72. sz.) tettem közzé. **Családi följegyzések a XVII. századból** cím alatt közöltem egy a XVII. sz. első harmadából való nyelvelmünköt. (*Nemere*. 1882. évf. 89, 91. sz.) **Oklevelek** cím alatt közzéttem a *Nemere*-ben (1883. évf. 48–49. sz.) a múzeum legrégebb magyar nyelvű oklevelét (1543-ból), továbbá KEMÉNY János fejedelem levelét GYULAY Istvánhoz s a fogarasi várórséghez intézve, a moldovai vajdának maksai JANKÓ Mihályhoz írt magyar levelét (1632), APAFFY Mihály fejedelem levelét KÖPRILI Ahmed nagyvezérhez; azután **Oláh telepítések a Székelyföldön** cím alatt (*Nemere*. 1883. évf. 63–79. sz.) háromszéki oláh jobbágyok fogadásáról szóló 20 oklevelet; **Adatok az 1825-ki országgyűlés történetéhez** cím alatt (*Nemere*, 1883. évf. 43–45. sz.) egy egykorú levelet; **Adatok a török–tatar rabok történetéhez** cím alatt (*Székely Nemzet*. 1885. évf. 114. sz.) ismertettem a múzeum azon okmányait, melyek II. RAKÓCZI György 1658-ki hadjárataban tatar rabságba esett háromszéki stb. főemberekről szólnak; **Fogarasi boérok** cím alatt (*Székely Nemzet*. 1886. évf. 68, 72, 76, 77. sz.) közöltem BORNEMISSZA Anna fejedelemasszony boerságot adományozó oklevelét, kiterjeszkedve cikkemben a fogarasi boerság eredetére és szervezetére. Közöltem Az 1848–49-ki szabadságharcban elesett háromszéki honvédek névsorát (*Nemere és Székely Nemzet*. 1883. évf. nov. és dec.), melyet a Rikán belőli honvédegyület összegyűjtve a múzeumba helyezett el. Ismertettem az **APOR-kódexet** (*Nemere*. 1883. évf. 51. sz.). Mutatványokat közöltem a Nagysád által ajándékozott XVII. századbeli magyar szakácskönyvből⁶⁸ (**Hogyan étkeztek őseink kétszáz évvel ezelőtt?** *Nemere*. 1883. évf. 44. sz.). Bibliográfiai méltatását adtam a ZAYZON Ferenc úr által adott régi magyar nyomtatványoknak (*Nemere*. 1883. évf.). Ismertettem **KOSSUTH Lajos ajándéka a Székely N. Múzeumnak** cím alatt BEM érdemjelét, közölve KOSSUTHnak hozzá mellékelteit, s egyúttal helyreigazította a tévedést, miszerint ezen érdem-

jel unikum volna, párja ugyanis, melyet GÖRGEY kapott, a Magyar nemzeti Múzeumban van. A DARAGITS Béla úrtól kapott bronzkardról szóltam a *Székely Nemzet* 1884. évfolyamában, méltatva jelentőségét, s igyekezve korát is közelebről meghatározni. A bodoki rézcsákányt érdekes régiség címmel szintén a *Székely Nemzetben* (1885. évf. 104. sz.) ismertettem, röviden szólva a rézkorral is, mely megelőzte a bronzkort, s megemlítve, hogy múzeumunkban ezen kívül még csak egy ilyen régiség van, a csernátoni Csonkavárban lelt csákány. **Az aldobolyi kardról** értekeztem a régészeti társulat egyik múlt évi ülésén; cikkem a kard rajzával együtt megjelent az *Archaeologiai Értesítőben* (1886. Új folyam. VI. k. 3. sz. 234. l.), s ezután közölte a *Székely Nemzet* is (1886. június). **A bölöni bronzleletet** leírtam a *Székely Nemzetben* (1885. évf. 116. sz.), s ugyancsak ott (1885. évf. 117. sz.) ismertettem a Besenyőn lelt arany- és ezüstkarikákat **Bessenyei őskori karika pénzek** cím alatt, szólva a római uralom előtti dáciai pénzforgalomról is, s a görög és római érmeknek barbár utánzásáról, megemlítvén, hogy egy II. Fülöp makedon király drachmája után készített utánzat múzeumunkban is van. A kézdivásárhelyi és sepsiszentgyörgyi-epresterői próbaátások tudományos eredményéről a *Nemere* 1882. évi 40. és 1883. évi 88. számában tájékoztattam a közönséget, s egy kisebb cikkben (**Őstelepek a Székelyföldön**. *Nemere*. 1883. évf. 84. sz.) elsoroltam azon helyeket, hol kő- és bronzkori régiségek találtak. **Régészeti kirándulások** cím alatt (*Székely Nemzet*. 1885. évf. 148–150, 152–153, 157. sz.) elmondtam észleleteimet és következtetéseimet a besenyei őstelepről, a rétyi homárkáról, a komollói állítólagos „Camillus-várról”, a magyarórsi római nyomokról, a szacsvai várról stb.⁶⁹ **A kránszai aranyrudakról** most pár hete közöltem egy cikket az *Ellenzékben*; küldtem a budapesti hírlapnak is, mely zurnalisztikai stílusban dolgozva át **Poszkiszli az ókorban** cím alatt közölte tartalmát. HAMPELnek a napokban küldök egy tanulmányt **A sepsi-besenyei őstelep** cím alatt, melyben ismertetem az ott lelt csákányokat (a 3 múzeumit, 3 kollégiumit s 2 magánosoknál levőt), a karikapénzeket, a múzeumba került kő- és csonttárgyakat, bronz szíjvéget, jellemző cserépdarabokat, kiterjeszkedve a kézdivásárhelyi és sepsiszentgyörgyi epresterői hasonló jellegű telepekre s az imecsfalvi sajtáságos edénytöredékekre, melyekhez hasonló Besenyőn is találtatt; a cikk az *Archaeologiai Értesítő* valamelyik közelebbi számában fog napvilágot látni.

Ezen kisebb-nagyobb cikkeimen és tanulmányaimon kívül talán azokat is felhozhatom, melyekben a székelységet közelebről érdeklő tudományos kérdésekről szóltam. Ezek közül az oláhok eredete és



terjeszkedése Erdélyben s a székelyek eredetére és régebbi viszonyaira vonatkozó kérdések azok, melyeknek képességemhez mért tisztázását állásom, erdélyi tartózkodásom és régebbi tanulmányaim elem szabták.

Az oláh eredet kérdését **Őslakosai-e az oláhok Erdélynek?** (Nemere. 1883. évf. 6–22. sz.) s **Az oláh kérdés és az oláhok** (Nemere. 1883. évf. 91, 95. sz., Nemere. *Határszéli Közlöny*. 1884. évf. 6–13. sz.)⁷⁰ című tanulmányaimban tárgyaltam, összefoglalva azokban az utóbbi évtizedek alatt tett kutatások eredményét. Hogy az első tanulmánynak volt egy kis értéke, erre nézve legyen szabad RÉTHY Lászlónak, aki maga is e kérdéssel foglalkozik, 1883. febr. 9-én hozzám írt leveléből a következő sorokat idéznem: „Olvastam, amit az oláhokról írtál s gratulálok, oly szépen írtad meg a dolgot, hogy csak örülnöm kell, hogy nem én, de te írtad meg azt. Nagyon helyesen tenéd, ha egy önálló füzetben lenyomatnádn tanulmányodat, mert ilyen rendszeresen, világosan sehol sem tudhatja meg a közönség az oláh kérdés bírálatát – akkor még RÉTHY nagy műve nem jelent meg –, mint nálad.” – Az oláh terjeszkedés mibenlétéről pedig a már említett oklevelek közzétételén kívül (**Oláh telepítések a Székelyföldön**) **Erdély nemzetiségei a múlt században**. Nemere. 1883. évf. 28. s következő számok), továbbá **Erdély nemzetiségi viszonyai a múltban s az oláhok terjeszkedése** (Székely Nemzet. 1887. évf. 1–6. sz.) cím alatt értekeztem, ez utóbbiban a múzeumban található adatokat is felhasználva. Egy kis közleményben (**Az 1595-ki oláh krónika**. Székely Nemzet. 1883. évf. 10. sz.) az oláhok krónikagyártására mutattam rá.

Amit a székely történet vitás kérdéseiről, az eredetről, a **Csiki krónikáról**, a régi nemzeti szervezetről, a szláv nyomokról, a homárkáról, a moksa-mordvinok nyomairól stb. írtam: az talán mégiscsak több, semhogy ignorálni lehetne. Nem vagyok illetékes a saját munkáim értéke felől nyilatkozni: de annyit joggal megírhatok, hogy aki ítéletet akar mondani itteni működésemről, az vegye számba azon tanulmányaimat, melyekben – már jól vagy rosszul – de megkísérlettem tisztázni a székely történet és etnológia több homályos pontját.

A székelyek eredetének kérdéséhez több tanulmányomban hozzászóltam. Ilyenek: **A magyarok és hunnok közti kapcsolat** (Székely Nemzet. 1884. évf. 8–12. sz.), **A székelyek a honfoglalás korában** (Nemere. *Határszéli Közlöny*. 1884. évf.), **Szabó Károly és Hunfalvy Pál** (Székely Nemzet. 1884. évf. 193–199. sz.), s mindennek fölött tavaly megjelent nagyobb tanulmányom: **Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyéhez**. Sepsi-Szentgyörgy. 1886. 8-r. 203 lap.

Egy tanulmányomban, mely **Tündér Brzsébet** címmel jelent meg (Székely Nemzet. 1883. évf. 4, 10–12. sz.) egy udvarhelyszéki népmese ősrégi mitikus alapját igyekeztem kimutatni.

Egy kisebb közleményben **Két régi brassai festőről** emlékeztem meg (Nemere. 1883. évf. 67. sz.), kik a Székelyföldön működtek. Ugyancsak a székelyföldi festészet körébe vágnak **A gelenczei falfestmények** (Nemere. 1882. évf. 57. sz.) s **A kilyéni falfestmények** (Székely Nemzet. 1885. évf. 130–133. sz.) című cikkeim, az utóbbiban nagyobb háttérrel, az egész középkori magyar festészettel együtt tárgyalva a székelyföldi falfestményeket. **Adalékok a székelyek nemzeti szervezete** cím alatt (Székely Nemzet. 1886. évf. 114–116. sz.) a háromszéki Aghaz nemről és Koroniza ágról értekeztem a róluk szóló okmányok magyar fordításával együtt, s kimutattam, hogy az ismeretes hat székely nem csupán Marosszékre s nem az összes székelysége fogadható el, a többi székben másféle felosztás volt s részben másféle nevek szerepeltek. A Csiki székely krónika hitelességéről a *Székely Nemzet* 1883. évfolyama 85. számában [...] ⁷¹

Mindez semmi UGRON és DANIEL uraknak?

Vagy igaz, arról egészen megfeledeztem, hogy nagyon háládatlan munkába fogtam akkor, midőn a székelyek kedvenc előítéleteivel szemben foglaltam állást, s megköszönhetem, ha egyszerűen agyonhallgatnak. Agyon is hallgattak a Székelyföldön. RÓMER, HAMPEL, TORMA Károly, THALY Kálmán, PAULER Gyula, RÉTHY (ki a székely eredet kérdésében nincs velem egy nézetben) és mások gratuláltak tavalyi munkámhoz, a *Századokban* kedvezően ismertették: csak a székelyektől nem részesültem semmiféle elismerésben. Pedig többek közt ORBÁN Balázsnak is megküldtem [...]

NAGY Géza

Háromszéki jobbagykötő levelek (1647–1747)

(3. melléklet⁷²)

I.

Mi Kézdiszékben Albisban lakó BOD János primípilus, Kézdi-Vásárhely lakó KAROLY János és FAZAKAS Mihalli, kik ez ide alá megh irt dologban kézeül fogot bírák uagiunk. Adgiuk bizonságul ez jelen ualó leueleunköt mindeneknek, az kiknek illik, hogy in Anno Domini 1647. die 7. mensis July. Jöuenek mi elünkben illien két fél jámbor személiek, ugjmint egy feleöl Kézdi Vásárhely lakó BARRABÁS Geörgjné azzoniom, HODOR Margit azzony, fiayval BARRABAS Peterrel es Mihallial egjetemben; Es más



felöl azon Kézdi Vásárhelt leuö Moldouaj Mákszin neuü oláh, személiek szerént. Tőnek azért ezen megh nevezet személiek mi előttünk illien compositiot. Miuel ennek előtte nalo üdeoben néhaj BARRABAS Geörgj ur éltibe ezen Mákszin nevü oláh, atta és kötö uolt magát BARRABÁS Georgj uramnak jobbágj-képpen, az melli obligatoriol compositionalisok nem leuén, annakokáért mostis uyobban megh mondot Mákszin neuü oláh mi előttünk adá és keöté magát ereuk jobbágjkeppen BARRABAS Georgjné azzoniomnak és fiaynak Péternek és Mihallinak illjen conditio alat, hogj az migh BARRABAS Georgjné azzoniomnak és fiaynak feöldeokeon lakik, addigh eö kegelmeket jobbágjkeppen szolgália, ugj az mint jámbor jobbágj szokta jámbor urát és azzonját szolgálni, ezt hozzá teuén, hogj ennek utánna megh mondot Mákszin nevü oláh magát másnak rajtok keouel senkjnek ne obligálhassa, seöt ha feoldeokreol el menne és it Erdelliben akar ki keze alá magát adnáis, – ezen bizonsagh leuelünk által BARRABÁS Görgjné azzoniom és fiay mindenünnét reducalhassák, mint feje kötöt jobbagoikat, az magok feoldeokre. Ha peniglen ezen Mákszin neuü oláh az maga orzágába Moldoua feoldjre haza akar mennj lakóul, az mi fizetése rajta lezen BARRABÁS Georgjné azzoniomnak és fiaynak, azt elsőben nekik letegyé és bolcziu ueue indulhasson el feöldeokról; BARRABAS Georgjné azzoniom is és fiay tartozzanak ez után rolla kezeket eluenni és hazájába elboczáttanj cum omnibus ad se pertinentibus minden bántogatás nélkül. Meli dolognak bizonságára és errösségjre mies felliel megh neuzet bírák attuk ezen mi peczetes leuelunket fide nostra mediante.

Költ Kézdj Vásárhelt, ugian az BARRABÁS Geörgyné azzoniom házánál. Anno dieque praenotatis.

Iudices qui et supra.

BOD János, m. pa.

II.

Mü CZIGOR Mihály major, és SZABÓ Mihály, néhai SZABÓ János uram fia, Kézdi székben Kézdi Vásárhelt lakók, adgiuk tutára mindeneknek, az kiknek illik ez jelen való levelunköt hogy in hoc Anno 1652. die 3. mensis Juny circa festum Medardi jövének mi előnkben két fél személyek, ugj mint ab una, az Nemzetes Kézdiszéki Kézdi Vásárhellyi néhai BARRABÁS Geörgj uram megh hagiattott özvegie, HODOR Margit Aszszony, ab altera vero partibus KOMAN popa szabad személy, és tőnek mi előttünk illyen örök és állandó compositiot, szabad ió akarratyok szerént:

Adá magát ... megh nevezet KOMAN popa megh neuzet HODOR Marghit aszszonny(n)ak, és az eö maradva(n)inak nemzetsegről nemzetsegre fiurol

fiura örökös jobbágságra, megh hivatthatlan képpen maga es iövendőben ha kik fia i leznek azokkal eggiüt, illyen okon és conditio alat, hogj ha Aszszonyomon kívül valakihez adná és kötné magát, minden törvén nélkül szabadoson minden helyeken, erdőn, mezőn, falun, városon, harminczadon és vámos helyeken is hozza nyulhasson, megh foghassa maga vagy arra rendelt embere, es reducalhassa, mint feje kötöt jobbágiát. Megh nevezet HODOR Margit Aszszonis arra igéré magát, minden il(l)egitimus impetitorok ellen minden igasságában, mint igaz földes Aszszonya, megh ortalmazza, és nyavaljaiban igassága szerént mellette lezen.

Ezt mi fellyel megh irt bírák hütünk szerént irattuk és peczetunkel is megh erősítettük – Anno et die in praenotatis. Datum ex Kézdi Vasarhely in aedibus relictiae uiduae quondam Georgy BARRABAS.

III.

Anno 1681. die 13 July Kézdi Vásárhelt ALBISI BARABÁS Gyeörgy ur házánál Kézdi székben. Mi BORBÉLY Péter Kézdi-Vásárhelynek hütös Assessora, és BODÓ György Kézdi székben Vásárhelt lakók: Recognoscimus per praesentes, quod Anno, die locoque supra notatis Jövének mi előnkben illyen két részről való személyek, ugj mint egyfelől ALBISI BARABÁS Gyeörgy ur és Felesége Susanna Aszszony, másfelől KERESZTES Gyeörgy nevü óla Moldovai Berzesti. Es adá s kötelezé magát meg irt BARABÁS Gyeörgy uramnak, és Feleséginek, posteritasinak is Jobbágyul örökösön meg irt Berzesti KERESZTES Gyeörgy Fiaival edgyütt Joonnal és Kosztántinnal, ugj hogy ha casu quo el találna menni meg irt földes Urától, bizonyos testimonialist vévén ha mivel adóssa leszen BARABÁS Gyeörgy urnak, positio deponendis, tartozzék BARABÁS Gyeörgy ur is el bocsátani, addig peniglen mint edgyik Jobbágya eö kegyelmét szolgállya, melyre hütél is kötelezé magát mi előttünk, egyebiránt ha el szökhne, meg tanálná BARABAS Gyeörgy ur, Felesége s Posteritasa, meg irt Berzesti KERESZTES Gyeörgyöt, Feleségit és meg irt gyermekeit akár holott, Erdőn, mezőn, falun, Városon és egyéb helyeken is, sőt Molduvában is, adósságaiért ezen levélnék ereivel hozzá nyulhasson, melyet mi igy értvén és halván mind az két részről, pro futuro testimonio irtuk meg ez mi hütünk szerint. Anno, die et loco supra notatis. Idem qui supra.

BORBÉLY Péter Assessor.

BODO Györ mp.

IV.

Mi RÁCZ János Fejér Vármegyében Kantalfván lakó nobilis, BODO Gyeorgy Kézdi-Vásárhelyi circumspectus, kik ez ide alább meg irt dologban köz



birált személyek vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik tenore Literarum nostrarum, quod in hoc Anno praesenti 1685. die 26. Marcy. Midőn volnánk Kézdi-Vásárhelt ALBISI BARABÁS Gyeörgy ur házánál, jövének mi előnkben ilyen személyek, ugy mint ab una BARABÁS György ur, ab altera vero Molduvai Forrofalvi LASZLO Marton ilyen okon, mivel az üdőnek szük volta mia és az oda be való országh változása miá kételenített ide Erdélyben jöni, annak előtte is fen megirt BARABÁS Gyeörgy ur földin és keze alatt lakván, tehetetlen és gyámoltalan ember levén maga élete táplálására és oltalmazására, maga szabad jó akarattya szerint köté és kötelezé magát jobbágyul Feleségével és két ágon levő posteritásával, míg ez országban lakik örökösön, hogy Semmi szín alatt magát másnak nem obligállya, ha obligálná is, kötése erőtelen legyen, melyre erőss hüttel mi előttünk meg is esküttek, hahogy penig confugiálni találna, vigore contractus akar minemű helyekből reducálhassa eő kegyelme magát és posteritásait; mostani ügyefogyott állapotját megtekintvén eő kegyelme BARABÁS Gyeörgy uram, ada egy köből buzát, az előtt is egy vékát adván, hogy ha casu quo vissza fordire (földire) Molduvában akar menni, flor. 5 deponálván, BARABÁS Gyeörgy uram hírével mehessen el maga hüte és kötelessége szerint, alioquin fide fragiumban maradjon, ezután is penig ha BARABÁS Gyeörgy uramot valamit fel vene és adó-sodnék, azokrul is BARABÁS Gyeörgy uramot, Feleségit és gyermekeit tartozzék contentálni; megirt BARABÁS Gyeörgy uramon, Feleségin és gyermekin kívül senkit ez országban ne szolgálhasson.

Mely dolog mi előttünk így menvén végben, mi bírált személyek adtuk ez mi levelünköt pro futuro testimonio, mellyet kezünk írásával és szokott peccsétünkkel megerősítettünk az mi hütünk szerint Anno, die et loco supra notatis. Idem qui supra.

Johannes RACZ nobilis m. pp.

BODO G. m.

(Ezen oklevél szerint nemcsak oláhok, hanem helylyel-közzel *csángók* is jöttek Moldvából. Forrófalva ma is népes magyar község mintegy 1300 csángóval.)⁷³

V.

Mi RÁCZ János, Fejér Vármegyében Kantafalván lakó nemes személy, és Kezdiszékbén Vásárhelt lakó BOLYO Péter ugyan Város hütös Notariussa, kik ez ide alabb megirt dologban két részről való bírált személyek vagyunk. Damus pro memoria per praesentes significantes omnibus, quibus convenit, quod in hoc Anno praesenti circa festum cir-

cumcisionis Jesu Christi 1685. die 6. mensis January. Mikoron volnánk Kézdi székben Vásárhelt Nemzetes ALBISI BARABÁS Gyeörgy ur házánál, jövének mi előnkben ilyen két részről való személyek, ugy mint ab una már megemlitett BARABAS György ur, és Felesége ASZALOS Susánna aszszony, ab altera vero KARACSONY János Feleségivel SIPOS Borbálával, és fiaival Todorral, Simonnal, Jánossal, Istvánnal és Péterrel, és tőnek mi előttünk fen megirt Bírált személyek előtt ilyen örökös megmásolhatatlan contractust, ilyen okon, mivel láttják magoknak tehetetlen voltukat és gyermekeiknek tápláltatásokra, mostani szük időhöz képest alkalmatlan voltokat, hogy azért mind magok, s mind gyermekeinek lehessen tápláltatásokban jobb securitások, adák és kötelezék magok szabad jó akarattyak szerint örökös Jobbágságul az fen megirt KARÁCSON János és Felesége két ágon levő posteritásaival edgyütt megirt BARABÁS Gyeörgy Urnak, Feleséginek és posteritásainak; meg tekintvén azért ut supra BARABÁS Gyeörgy Ur is szükséges állapottyokat, mivel magok életek táplálására alkalmatlanok, most de praesenti ada magok és gyermekek táplálására két köből buzát és két köből hariskát, melynek az ára az elmúlt esztendőbeli egy köből buzának árával edgyütt faciunt in numero fl. tizennégy, sub hac conditione, mivel maga is mi előttünk fen megirt KARÁCSON János élő nyelvel azt vallya, hogy senkihez maga feje kötve nintsen, mind azon által ha casu quo előbbeni örökös Ura találtatnék BARABÁS Uramnál az fen megirt summát és ha ezeken kívül többet is, ezen contractusnak vigorával akar holott akar minemű helyeken, minden törvénybeli remediumok excludáltván, meg vehesse KARÁCSON Jánoson és posteritasin, maga eő kegyelme Felesége és posteritása is; melynek nagyobb hüteliért és bizonságaért, örökös állandóságaért maga KARÁCSON János és Felesége hüttel is obligálák magokat arra, hogy el nem szöknek, hanem mindenekben igazán és jámborul szolgállyák eő Kegyelmit és posteritását, ezen contractusnak peniglen vigorával ha el szöknének, valahol tapasztaltatik s deprehendáltatik, mindenütt hozzá nyulhasson, mind maga és posteritása eő kegyelminek, magokhoz és posteritásokhoz.

Mely dolog mi előttünk így menvén végben, adtuk ez mi levelünköt pro futuro testimonio, melyet nagyobb bizonságnak és erősségnek okaért peccsétünk és Kezünk írásával corroboráltunk az fen meg irt napon, helylen, és esztendőben az mi igaz hütünk szerint. Judices idem, qui supra.

Johannes RACZ, nobilis m. ppa.

Petrus BOLYO Jur. not. m. ppa.



VI.

Mi BOLYO Péter Kézdi-Vásárhelyi hűtös Notarius, Gyeörgy mester ugyan Kézdi Vásárhelyi circumspectus recognoscilljuk per praesentes quod in hoc Anno 1690. die 21 May Mikoron volnánk Kézdi székben Vásárhelt N. BARABÁS Gyeörgy Ur házánál, jöve mi előnkben Molduvai Kicsko falvi FARKAS Demeter maga Felesége és gyermekei képekben és kötelezé magát keze beadásával megemlített nemzetes BARABÁS Gyeörgy urnak szolgálatra magát, úgy hogy eő kegyelme maga jóságában vigye be és ez mostani változó időben mindenek ellen oltalmazza és mig lakása itt leszen, senkit eő kglmin kívüll az meg említet FARKAS Demeter, Felesége és gyermekei ne szolgálhassanak, sőt ha mikor BARABÁS Gyeörgy ur jószágáról el akar menni, szabadosan elmehessen az eő kglme hirivel, bolcsut vevén; hazájában és ha casu quo el menne is, és ismét vissza jőne, ugyan meg említett nemzetes BARABÁS Gyeörgy Uramon kívüll senkit ne szolgálhason.

Melyről adtuk e testimonialis kezünk írása és pecsetünk alatt költ levelünket fide nostra mediante. Anno die et loco supra notatis. *Petrus BOLYO* Jur. Nott. oppidi Kezdiv. p.

VII.

Mü DEMIEN Kelemen Szentkatolnai nobilis, és CZIKI Tamás primipilus martonfalvi Kézdi Székiek és ide aláb megh irt dologban bíralt személiek. Damus pro memoria per praesentes, quod in hoc Anno praesenti 1690, die vigesima Mensis February Midón volnánk Kézdi székben Kézdi Vásárhelyt nemzetes BARABÁS Georgj uram házánál jelen levén mi előtünk egy felől ugyan megh irt BARABÁS Georgj uram, ab altera vero egy Molduai REKECZEJ Péter nevü oláh, kys annak előtte megh irt BARABÁS Georgj uram földin lakot, akarván asért magának job securitast venni, maga sabad jo akaratia szerént adá és Kötelezé eörökös jobbágságra magát és Feleségit Uricat két ágon levő posteritasit megh irt BARABÁS Georgjnek, és posteritasinak obligalván mi előtünk magát juramentomának depositioiával is, melj ellen ha casu co impingalna is, vigori contractus akarhol s akar mi helleken hoza niulhasson és niulathasson megh irt BARABÁS Georgj ur, és posteritasit.

Melj dologh mi előtünk igj menvén végbe, miis pro futuro testimonio ezen peczet alatt költ levelenket fide nostra mediante attuk.

Datum et actum Anno die locoque supra notatis. Iidem qui supra.

DEMEN Kelemen

nobilis de Szent Katolna, m. ppria.

VIII.

Mi IMREH Deák Kászón széknek vice király biráia nobilis, PETER István Deák Kászonszéki Jakabfalvi primipilus ez ide alább megh irt dologban bíralt személyek adgyuk emlékezetül mindeneknek, az kiknek illik ez levelünk által, quod in hoc anno 1690. Die 8. Augusti midón volnánk Kézdi-székben Kézdi-Vásárhelt Nemzetes ALBISI BARABÁS Georgy ur házánál ielen lévén mi előtünk személyek szerént egy felől Nemzetes BARABÁS György uram ab altera Havasalföldi oláh Todor és CSILJÁN György, kik is magok szabad io akaratyok szerént minket meg-bíralván, kezek beadásával erős hutet megh esküvén obligalok magakot iobágyul fen megh irt Nemzetes BARABÁS György urnak és posteritásának iure perpetuo úgy hogy emigh ezen az földön laknak, ő kglmín kívüll jobagyképen mást ő kglmín kívüll ne szolgálhassanak, s nem is szolgálnak és ha casu quo ezen erdélyi birodalomban redeálnának vigore praesentium ő kegyelme nemzetes BARABÁS György uram és posteritasa hoza nyulhasson és nyulhathasson akarmely helyeken és udoben.

Mely dolog mi előtünk igj menvén végbe ezen dolognak nagyob bizonsagaul attunk magunk kezünk írása alatt költ pecsetes levelünköt fide nostra mediante.

Actum Anno Die locoque supranotatis. Iidem qui supra.

IMRE Deák mp.

PETER Istvan Deak, m. p.

IX.

Mü BOLYO Péter Kézdi-Vásárhelynek hűtös Notáriusa és PHÜLÖP István Kézdi széki Kézdi Vásárhelyi circumspectus ez ide alább megirt dologban két részről való böcsületes személyeknek kézen fogott Birái adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik tenore praesentium, quod in hoc Anno praesenti 1694. die 29. Augusti, mikoron volnánk Kézdi székben Vásárhelt nemzetes ALBISI BARABÁS György uram házánál, jövének mi előnkben illyen két részről való becsületes személyek, úgy mint ab una parte BARABÁS Gyeörgy uram Kézdi székben Vásárhelt lakó, ab altera vero VOLKÁN Máté illyen okon, hogy a mint bizonyos szükségében, úgy mint házasságának idein és iffju legénységében is adósodott volt meg bizonyos számu forintokkal, folyamodván megh irt BARABÁS Gyeörgy uramhoz, levála eő kglmitől adósságának megh fizetésére fr. 5. d. 40. mely eő kglme ebbeli adását tekintvén megh irt VOLKÁN Máté, ki idegen ember lévén, jövendőben is eő kglméhez nyomoruságában bizhatnék, adá és kötelezé mü előtünk magát jobbágyull, mig ez földön lakik, és ha



valakihez való kötelessége találtatnék, az praetendens verificálhatná rajta való praetensioját, pénzt tartozik meg adni eő kglminek és posteritasinak, az üdők alatt peniglen mind magán megh irt VOLKÁN Mátén és posteritasin megh irt BARABÁS György uram és posteritasa mint ős jobbágyain kezit tarthassa, mely dologról minket meg bírálván maga keze bé adásával erről hüttel meg is esküvén, hogy eő kglmit el nem hadgya, mü is errül irt levelünköt ki adtuk fide nostra mediante nevünk és pecsétünk alatt. Iidem, qui supra

Petrus BOLYO Jur. Nat. m. pp.

Stephanus PHILEP m. pp.

X.

Mi RÁCZ Péter és RÁCZ István Fejérvármegyében Kantafalvában lakó nemes személyek, adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik, quod in hoc Anno praesenti 1697. die 5. 8-bris, midőn volnánk Kézdiszékben Kézdi-Vásárhelt nemzeti ALBISI BARABÁS György uram házánál, jövének mi előnkben ilyen két részről való becsulutes személyek, ugj mint ab una nemzeti albisi BARABÁS György Uram, ab altera GLIGOR nevü János Olá legény, ki ennek előtte öt vagy hat esztendővel is ő kglme keze alatt nőt és nevedet volt, nem akarván, hogy továbbra is az ő kglme földin kül másut lakják, most ujjaban is mi előtünk erős hüttel megesküvén, adá és obligálá magát meg irt BARABÁS György uramnak, posteritasinak örökös jobbágyul magát és posteritasit, és obligálá magát, hogy ha ezen Contractusa elen inpingalna, akarhol is ezen Contractusnak erejével hozza nyulhasson és reducalhasa, mint maga fejen kötöt örökös ős jobbágyát, mely dolog mi előtünk fen meg irt bírák előt így menvén végben, mi is adgyuk ez kezünk írása alatt való levelünket pro futuro testimonio pecsétünkkel is meg erősítvén, fide nostra mediante.

Datum Kézdi Vásárhely, anno, die et loco supra notatis.

RÁCZ Péter m. pro.

RÁCZ István m. p.

XI.

Mü JANTSÓ István, Kézdi-Vásárhelynek hütös Polgára, GEÖRGJ MESTER hütös Assessor, mindketten Kézdi Vásárhelyiek Circumspecti, ez ide aláb meg irt dologban kezül fogot bíralt személyek, Adgyuk tuttára mindeneknek, az kiknek illik, Quod in hoc Anno praesenti 1697. Die 3. Marti, midőn volnánk Kézdi Vásárhelt, Nemzeti ALBISI BARABÁS György ur Házánál, jövének mi előnkben ilyen két fél személyek, ugj mint ab una meg irt BARABÁS György uram, ab altera moston Kézdi székben Oroszfaluban lakó KARÁTSON István, Molduvai

Sorbonesti Ifju legény, ki is maga szabad jó akarattya szerint, mi előtünk adá és obligálá magát Jobbágyul meg irt BARABÁS György Urnak, és posteritasának, hogy mig ez hazában lakik, senkit BARABÁS György uramon és Posteritason kívül nem szolgál, sem mászhoz nem kötelezi magát, hanemha casu quo hazájában kívánkoznék menni, és ezen az földön nem akarna lakni, megint BARABÁS György Ur és posteritasa tartozzék elbocsátani, ha penig redeálna vagy clam, elmenne, valahol ő kglme BARABÁS György uram és posteritasa találtathattya, vigore contractus mint maga ős jobbágyát, akárhonnán is reducalhasa, minden törvénybeli processuson kívül, melyre mi előtünk az fen meg irt KARÁTSON István is obligálá magát, ha hol penig ut supra, boltsut vévén, el találna menni, az mellyeket BARABÁS György ur neki adna, tartozzék azokat vissza adni BARABÁS György urnak és posteritásának.

Melly dolog mi előtünk így menvén végben, attuk mi is ez mi kezünk írása alatt költ levelünköt sub vigillo nostro usuali fide nostra mediante, idem qui supra.

Stephanus JANTSO juratus Consul m. p.

GYÖRMESTER m. p.

XII.

Anno 1704. die 10. 9-bris. Ez ide aláb meg irt személyek előtt Véstén lakó Szeben széki oláh János maga szabad jó akarattya szerént Fiával együtt Andrással, szemben lévén ezek, személyek szerént magokot, Feleségeket és Utánok levő posteritásokat adák és obligálák kezek beadásokkal selér Jobbágyul, ugj hogy mig ez hazában lesznek, senkit BARABÁS György Uramon és Posteritasin kívül nem szolgálnak, és a mint magok előttünk megvallyák, senkihez obligatiojok nincsen is, meg irt BARABÁS György úr és posteritassa keze alol nem anfügiálnak, ha valaki törvényes uton az haza törvényi szerint háborgatná őket, valamit BARABÁS György ur és Posteritassa adna, depositis deponendis, földiről BARABÁS György urnak és Posteritassinak ugj mehessenek el; secus BARABÁS György ur és Posteritassa maga obligatioja mellet meg tarthassa, melyre is hüttel is obligálák magokot, mely obligatiojokot értvén mü is, BARABÁS György ur is igiré magát, hogy minden igaságos dolgokban mellettek leszen s oltalmazza.

Mely dologról mü is adtuk ez mü kezünk írása alatt költ Peczétes levelünköt pro futuro testimonio fide nostra mediante.

Datum et actum in oppido Kézdi-Vasarhely. Anno et Die ut supra apud aedes praedicti György BARABÁS.



Judices infra scripti:

Josephus DEMJÉN, nobilis de Sz. Katolna.
Stephanus NAGY, nobilis de futasvalva. *Michael TÖRÖK* de Sz. lelek, nobilis alius futasfalviensis.

XIII.

Mi KASZA András F. Torjai Nobilis és VARGA Mihály K. Vásárhelyi. Recognoscimus per praesentes, quod in hoc Anno 1705. die 20. July, Jöve mi előnkben it K. székben K. Vásárhelyt nemzetes BARABÁS Györgj uram házánál egy molduvai BOÉR János nevű Retesci (?) csizmadia ola feleségével együt, Es maga szabad jó akarattja szerént kezit beadván és erős hittel is megesküvén, obligálá magát Jobbágyul nemzetes BARABÁS Györgj urnak és posteritassinak maguk szeméjleekben és posteritassok iránt, sub ea conditioe, hogy a mig ebben az hazában lakik, senkit ő kegjelmin és posteritassin kívül nem szolgál, ha penig ő kegjelme földéről hazájában igjekeznek és el akarña menni, bulcsu véve mehessen el, az tűz hely péczt megadván, ha mit penig meg irt BARABÁS Györgj úr és posteritassa adna, mig az ő kegjelmek földin lakik, arról számot vetvén, arról tartozzék contentálni, mint hogj csak magok szeméjleekben pusztán jötenek az ő kegjelme föltére, ha penig casu quo aufugjalna, hirnélkül, akárhol ebben az hazában találattik, ezen contractusnak vigorával magát és posteritassit Nemes BARABÁS Györgj ur és posteritassa mint fugitivus jobbágyát reducalhassa akar minemü helljeből. Melj maga hit szerént való obligatioját feleségével egjüt mi is igj értvén és halván, ut supra keze beadásával minket meg bírálván, mi is pro rei testimonio adtuk ez mi pécset alat költ recognitionalisunkat anno, die et loco supra notatis fide nostra mediante.

Idem, qui supra. –

KASZA András nobilis, m. ppria
VARGA Mihály, m. p.

XIV.

My SZABÓ Péter Kézdi Vásárhelyi néhai SZABÓ Mojses fia Circumspectus és kézdi széki Lemhényi KANISTEROS (?) János primpilus ez ide alább meg irt dologban bírált személyiek adjuk tudtára akiknek illik mindeneknek, Quod in hoc Anno 1713. die. 10. 9-bris midőn volnánk Kézdi-Vásárhelyt nemzetes BARABÁS György uram házánál, jelen lévén mi előttünk ab una megirt BARABÁS Gjörgy uram s ab altera Moldovai Barbosi MOLNÁR János, minthogy az mostani időben az sok változás miatt kentelenitet ez hazában jőni, maga szabad jó akarattjából foljamodék meg irt BARABÁS Gjörgy uramhoz, hogy eő kegyelme venné maga oltalma alá és szállitaná maga malmában, igirvén arra magát, hogy teljes tehetsége

szerént eő kegyelmit és maradékít jámborul szolgálja, mig az ő kegyelme keze alatt leszen és jó gondot visel mind az Malomra és körülötte való alkalmatosságokra; eő kegyelmin és Maradékin kívül magát másnak nem kötelezi; ha peniglen maga földire vissza menne, emberséges emberek előtt számot ad, bolcsut veszen, melyre mi előttünk keze be adásával obligálá magát, hogy el nem szökik; ha peniglen ez ellen vétne, akárki földiről is Erdélyben reducalhassa BARABÁS György uram és Posteritasa, és meg esküvén róla, hogy ezen obligatiojának meg állója leszen.

Melj dologra minket kezek be adásával megbírálván, az dolognak nagyobb erősségire adtuk ez mi petsétes levelünket fide nostra mediante.

Anno, die et loco supranotatis. Idem qui supra.

(...)STOS János, m. p.

SZABÓ Péter, m. p.

XV.

Mi nemes Kézdi székben Szentléleken lakó ORBAI János nobilis és Nemes Fejérvármegyei KANTAI RÁ CZ Sámuel mostan az megnevezett székben Nagy-Nyujtodon lakó nobilis. Mik ez ide alább meg irt dologban kezen foga bírák vagjunk, adgjuk tuttára mindeneknek az kiknek illik, quod in hoc Anno praesenti 1726. die 19. mensis decembris, midőn volnánk nemes Kézdi székben Kézdi-Vásárhelyen lakó tek. nemzetes ALBISI BARABÁS Gyeörgj uram iő kegyelme maga Kézdi vásárhelyi nemes házához a végre, a mint ennek előtte való esztendőben, ugj mint a szüki alkalmatossággal menvén el eő kegyelminek egj SZŐCS Gyeörgj nevű jobbágja kézdiszéki osdolai oda ki életinek táplálására fiaival Miklóssal és Rádullyal, kik is bizonyos időkig Udvarhelyszéken lakván, melyeket sok fáratcsága után megirt BARABÁS Gyeörgj uram eő kegyelme meg találván és nagy kölcségin szekeresnek való fizetése által be is költöztetvén, vissza is hozott, mint ore tenus mi előttünk pateálák, kiket is nem akarván eő kegyelme simpliciter elbocsáttani, elsőbben kezezt kívánván, maga testvér eötesit Jánost említett Nemzetes ALBISI BARABÁS Gyeörgj uram jobbágját SZŐCS alias SZABÓ Jánost, hogy többé el nem szökik, hanem szolgállyák mind magát említett BARABÁS Gyeörgj Uramot és iő kegyelme fiait, és azok deficiálván, leányágon levő posteritassit is, effelet magok szabad jó akarattjok szerént való erős hütöknek letételek után obligálák magokat és posteritassokat, e szerént erős hütöknek letételek után és posteritassakat örökössön, mely szabad akarat szerént való obligatiojokat halván sokszor említett BARABÁS Gyeörgj uram is igiré magát, hogy tehetsége szerént segíti és jó gondjokat viseli, mint cselédinek.

Mely dolog mi előttünk így menvén végben, miis a dolognak nagyobb bizonyosságára adtuk ezen igaz



hütünk és szokot pecsétünk, subscriptionk alatt költ levelünköt a meg irt napon és esztendőben.

ORBAI János nobilis,
kézdi széki szentléleki, m.p.
Fejérmegyei KANTAI RÁCZ Sámuel
nobilis. m. ppria.

XVI.

Ego infrascriptus recognosco praesentium testimonio, quod in hoc Anno praesenti 1730 die 9 January hivatván engemet K. Széki ALBISI mostan Vásárhelyen lakó nts BARABÁS Györgj Uram maga Ns Házához a végre, hogj igaz hütöm szerént forditanék meg egj Moldovai Boértól ő kglme Attyának adatott jobbágj sellérről való oláh levelet, mellyetis de verbo ad verbum igaz hitem szerént ide alább magyar nyelvre igj fordítottam:

MOLNÁR Péter tégedet és a te Fiaidat, kik Jobbágyink vattok, adjuk tuttotokra, hogy el akaránk vala adni MIKES urnak ő Nagyságának, de most azt gondoltuk, hogj adjunk vásárhelyi BARABÁS Györgj Uram keze alá, azért ő kglmit halgassátok mindenben, mint egj földes Urat, ha mit parantsol és az ő dolgát fogjátok, és ne mehesetek el más földes Urhoz ő kglmitől; de ha ő kglmit nem halgattjátok, authoráljuk ő kglmit, hogj megverjen és examináljon minden módon authoritative.

Mindaz által nem adtunk egészszen, hanem hogj szolgáljátok ő kglmit mint egj Földes urat (*a többi hiányzik; mintegy négy sornak hely van hagyva, azután következik a befejezés:*)⁷⁴

Mellyről ut supra adom kezem írása által költ testimonialis levelet fide mea mediante subscriptionem és szokot petsétemmel megerősítvén.

Kézdi sz. p. c. (privilegialis civitas?)⁷⁵ Kézdi Vsrhelynek magyar oskolának tanító mestere
KOVÁTS Mihály m. p.

XVII

Mi kik ez ide alább meg irt dologban kezen fogott bírák vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek ez levelünknek rendiben: Quod in hoc anno praesenti 1745. die 27. January. Midőn volnánk nemes Kézdi székbén Kézdi Vásárhelyelt Tekint. Nemzets. ALBISI, mostan Kézdi-Vásárhelyen resideáló BARABÁS György ur ő kglme nemes lakó házánál, jelenének meg mi előttünk egy részről említett BARABÁS György ur ő kglme; ab altera Molduai WARTZEO Todor nevü idegen árva Legény, kiis ezen helységünkben semmi gyámola nem lévén, folyamodott említett BARABÁS György ur ő kegyelmébe az végre, hogy ő kglme venné maga protectioja alá, és adna olly jószágot és házat, az hová magát vonhatná

(mivel nem akarván tovább szolgálni), házasságra magát adni kíván, melly ebbeli jóakarattáért ő is kész magát örökösön obligálni jobbágyásra, ugy ezután leendő posteritássit is, a minthogy nemine cogente obligálá is magát mi előttünk, említett BARABÁS György urnak, és ő kglme Fiainak, mely szabad akarat szerint való obligatioját értvén sokszor említett BARABÁS György uram is említett WARTZEO Todor nak, igéré magát ő kglme, hogy mindenekben tehetsége szerint igyekezi (mint tselédit) protegálni, ezt is hozzá tévén, hogy ha casu quo ez hazában akár hová aufugiálna, ezen Levélnek erejével akár honnan egy szóval reducalhassa, reducáltathassa már említett BARABÁS György ur, és ő kglme Fiai, mint örökös Jobbágyát.

Melly dolog mi előttünk e szerint menvén végben, adtuk ki miis ezen Levelünket pro futuro testimonio fide nostra mediante, mellyet manu propriának és subscriptionk, ugy szokot petsétünkkel is megerősítettünk a fen megirt Esztendőben, napon és háznál. Judices adhibiti: *KOVÁCS János*, Kezdi vásárhelyi civis circumspectus m. p., és *KOVÁCS József junior*, K. Vásárhelyi civis. m. k.

XVIII.

Mi kik ez ide alább subscribált személyek vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek az kiknek illik ez mi levelünknek rendiben, quod in hoc Anno praesenti 1745. die decima Januarii, midőn volnánk Nemes Kézdi székbén Kezdi Vásárhelyt mostan commoráló Kézdi Vásárhelyt Tekint. Nts ALBISI BARABÁS György Uram ő kegyelme házánál, jövének mi előnkben illyen két részről való betsületes személyek, ugy mint ab altera Moldovai idegeny Ifiu Arva Legény KATONA Juon, kiis nem lévén többször ezen az Földön, nem is tudván, hová magát el vohatná, ismeretlen lévén, mindenek előtt, meg találván maga nemes házánál említett BARABÁS György uramat ő kegyelmit a végre, hogy venné maga keze alá, mint ollyan ismeretlen idegen Ifiu Legént és ő kegyelmit szolgállya, és kész ő kegyelminek magát obligálni, ugyan Posteritássit is Jobbágyképpen, és ha ő kegyelme ezután fogja Juhai mellé acceptálni, és ha tetszeni fog ő kegyelminek, ő kegyelme keze alatt meg házasítani, és Juhai mellett szolgálni ő is ő kegyelmit; mellyre sponte nemine Cogente obligálá is magát említett KATONA Juon magát és Posteritássit, mellyet halván és látván említett Tekint. BARABÁS György uram is acceptála, és keze alá véve, obligálá arra magát említett KATONA Juon, hogy el nem szokik és semmi kárt említett t. BARABÁS György uramnak nem tselekszik és nem tésen, ha aufugiálna, akár honnan is Erdélyben és másutt is találtatnék, ezen levélnek erejével vissza



hoszghassa, hozzathassa, maga és ő Kegyelme gyermekei.

Melly dolog így lévén, és menvén végben, irtuk meg mi is jövődöbeli bizonyóság fide nostra mediante subscriptionk és szokot petsétünk alatt Anno, die, locoque supranotatis.

Adhibiti Regii: *VARGA Mihály*, Kezdi Vhelynek hütös Assessora, circumspectus, m. p.; és *HANKO István*, Kezdi Vásárhellynek Privilegiumi szabadságával élő személy et circumspect. m. ppria.

XIX.

Mi kik ez jelen alább meg irt dologban kézen fogott bírák vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik ez levelünknek rendiben, quod in hoc Anno praesenti 1747. die 6-ta Aprilis midőn volnánk Kezdi-Vásárhellyen Tekintetes BARABÁS György Uram Ó Kegyelme nemes házánál, jövőnek mi előnkben ilyen két részről való betsülletes személyek, ugymint ab una emlitet Tett. BARABÁS György Uram ő kegyelme, ab altera MOLDOVÁN Thodor, ki is kérvén azon emlitet Tett. BARABÁS György uramot, hogy venné maga keze alá, ki is maga szabad akarattya szerint Sellérrül obligálá magát, mik (mig) ezen földön ő Felsege birodalma alatt lészen, mást ő kegyelmin kívül nem szolgál, hanem minden héten egy nap hiven és igazán mind ő kegyelmit, mind peniglen ő kegyelme posteritait szolgállya, hogy ha peniglen aufugiálna, tehát ezen levelnek ereivel reducálhassa, reducáltathassa maga és posteritassa mint örökös Sellérit. Melly dolog mi előtünk így menvén végben, irtuk meg mi is a mi igaz hitünk szerint jövődöbeli bizonyóság subscriptionkkal, és szokott pets(ét)ünkel meg erősítettük a fenn meg irt Esztendőben napon és háznál.

Adhibiti Regii *CSISZAR Istvan* Ke(z)di V hi m. p. és *HANKO István* mind ketten Kezdi Vásárhellyi circumspecta personák. mpria.

XX.

Mi kik ez ide alább meg irt dologban kézen fogott Bírák vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik ez levelünk által, quod in hoc Anno praesenti 1747. die 9-na Aprilis, midőn volnánk Ns. Kézdi-Székbén Vásárhellyt Ntes ALBISI, mosta penig Kézdi Vásárhellyen resideáló Tts BARABÁS György Uram ő Kegyelme Nemes házánál, jelenének meg mi előtünk ilyen két részről való betsülletes személyek, ugy mint ab una T. Nztes BARABÁS György uram ő Kglme, ab altera ezen földön idegen Ráduly KOMONITS nevű oláh Feleségivel Máriával, kik is kérvén azon emlitet BARABÁS György Uramot, hogy venné ő kegyelme maga protectioja alá, és ő kglmit ugy ő kglme Posteritait is Sellér képpen szolgállyák, minden héten

egy-egy nap, obligálák arra is magokot, mig ezen a földön lagnak, ugymint: Háromszéken, senkit is egyebütt ő kglmén kívül obligálnák magukat, erőtelen légyen, sőt ha recipiálnák is másuvá magokot, ezen levelnek ereivel reducáltathassanak akár honnan maga és ő kglme Posteritássi által. Melly szabad akarat szerint való obligatiojokat halván T. BARABÁS György uram is, maga keze alá recepiálá, és maga Jóságában, házában maradni meg engedi Osdolán.

Melly dolog mi előtünk ez szerint menvén végben, irtuk meg mi is pro futuro testimonio fide nostra mediante, mellyet meg is erősítettünk subscriptionk, manu propriának, és szokot petsétünk alatt Anno, die locoque, ut supra.

Judices: *CSISZÁR István* K. V. m. p. és *HANKO István* mind ketten Kezdi vásárhellyi circumspecta personák. m. ppria.

Jegyzet

1. A vonatkozó dokumentációt három iratsomag képezi: 1. az ún. *CSEREY-Székelly múzeum naplója*, 1875 (a továbbiakban *CS*; *CSEREY*né ajándéka 1902-ből; elsősorban a múzeummal kapcsolatos levelezést, cikkkivágásokat, vonatkozó aprónyomatványokat tartalmazó vastos, eredetileg mintegy 180 lapos füzetbe beragasztott, majd bekötött, kemény táblás iratgyűjtemény), 2. a *múzeumi sajtó irattár* (a továbbiakban hivatkozás nélküli) II. iratsomója (1881–90), valamint 3. a *háromszéki főispáni levéltár levelei* (a továbbiakban *FL*), I. iratsomó (1879–98), amelyet szintén átadtak a múzeumnak. Az, hogy a dokumentációt nem dolgozták fel érdemben, érthető: sem a helyi hatóságok, sem a MIKÓ-kollégium szerepe nem a legpozitívabb az első évtizedekben, márpedig a múzeum történetével foglalkozó muzeológusok is MIKÓs tanárok voltak, ráutalva a helyi hatóság úján kapott szubvenciókra. Másrészt, az impériumváltás után politikailag is ellenindokolt lett volna a kezdeti konfliktusok firtatása. A hivatkozásoknál a BIRÓ Rózsa által elvégzett inventarizáció számozását használjuk, akinek ezúton is köszönjük segítségét.
2. 1881. okt. 15. – 1882. jan. 4-én hagyja majd jóvá a belügyminiszter.
3. 1881. június 6.
4. SZÁSZ István (1848–1888), a kolozsvári egyetem első bölcsész-kari doktoránsa, sepsiszentgyörgyi polgári fiúiskolai tanár, a múzeum igazgató-választmányának tagja, 1881-ben jegyzője (*SzN*, 1888/85)
5. TÖMÖSVÁRI Ödön, dr. (1852–1884), kiváló természetudós lesz (ízeltlábúak), 1881-ben Marosvásárhelyen, a református kollégiumban okleveles tanár. A más két jelentkező ROSTI Antal görög katolikus papnövendék, aki iratok nélkül érkezik, és ORBÓK Gyula okleveles nép- és tornatanító (*FL*, 1881/14).
6. Az 1617-es *keresztyúri Kalendarium 1618-ra*; SIDERIUS *Catechizmus* 1624-ből; Pádúai Iulius Caesar *Arithmeticája* 1692-ből (unikumok voltak).
7. Az ezüstöv, az ezüstkuipa 1632-ből, az apró rubinnal és smaraggdal ékesített mellékszer, s két 17. századi sodronyművű ezüstrózsa (*CS*, 164.g.).
8. Az oroszfalui telep kerámiaja nem tipikus, tárgyalták dákként, rómaiként, de lehet kora középkori is, ahogy azt NAGY Géza gondolta.
9. HUSZKA József (1854–1934), a magyar díszítőművészet- és falképzés kutatás jeles alakja, ekkor sepsiszentgyörgyi polgári fiú- és leányiskolai tanár.
10. Egymást hasznosan ki is egészítik olykor: HUSZKA már csak az újabb díszítő elemek után érdeklődik, ő viszont szeretné szabatosan a használati periódust is megállapítani, írja NAGY Géza 1882 nyarán (*CS*, 164.g.).



11. *FL*, 1882/56.

12. Kiszállás történeti még Kézdiszentlélekre, kiselejtezett miseruhák megszerzésére. Az 1882. évi számadásban az ásatáson, kiszállásokon kívül könyvbemutató, okmányok vásárlása, három madár kitömésének költsége szerepel.

13. **A sepsiszentgyörgyi őstelepeken** (epresztői ásatási jelentés), *N*, 1883/88. Az epresztői leletek bronzkoriak, La Tène-korúak, illetve marosszentannai típusúak (gótok), de marosszentannai kultúráról majd csak KOVÁCS István ásatásait követően beszélhet egyáltalán a szakma, tehát NAGY Géza a népvándorláskorra való meghatározással lényegében ezt előlegezi. Az őrhelyi telep bronzkori: a Schneckenberg-kultúrába sorolják.

14. A felhívás az 1885. évi budapesti országos kiállításra a *Nemere* 1883. április 29-i szám mellékletében, majd a július 12-i számban jelenik meg. RÁTH Károllyal tárgyalhattak, mert, mint a *Nemere* írja, ő járt ekkor ez ügyben a Székelyföldön (*N*, 1988/99). Az 1883. évi számadásban szerepel még az alapszabályok kiadása.

15. A bölöni anyag kora vaskori, Halstatt B 1, amelyre – mivel a Kárpát-medence térsége gazdag rézlelőhelyekben, épp a bronzeszközök legnagyobbat elterjedése a jellemző.

16. A zágoni leletet ugyancsak a Halstatt B 1-be sorolják.

17. *FL*, 57.

18. RÉVAY Lajos (1837–1889), református lelkész – 1877-ben Illyefalván, 1879-től Sepsiszentgyörgyön. Jelentős közéleti személyiség, állandó munkatársa volt a *Nemere*-nek és a *Székely Nemzet*nek is. 1882-től elnöke a múzeum igazgató-választmányának.

19. *FL*, 31 (az 1881-es jelentés)

20. *SzN*, 1884/6.

21. *SzN*, 1888/81.

22. *SzN*, 1887/1 és 195.

23. A *Nemere* hírlapot (utalásban *N*) még HERRMANN Antal alapította, Brassóban, és az utolsó, *Nemere – Határszéli Közölny* névváltozatú 14. évfolyammal szűnik meg. Sepsiszentgyörgyre 1874-ben kerül át. Regionális igényű lap, Borszék-től Hétfaluig tudósít. 1883-ban, amikor NAGY Géza szerkeszti, Erdélynek összesen 26 magyar nyelvű hírlapja van, ebből Székelyföldön a marosvásárhelyi *Maros-Vidék* és *Erdélyi Értesítő*, a kézdívásárhelyi *Székelyföld*, illetve a két sepsiszentgyörgyi lap.

24. Közönség hiánya miatt maradt el. L. még az **Apológiát**, vö. a következő jegyzettel.

25. *SzN*, 1885/130–133.

26. *N*, 1883/67.

27. Sorrendben Besenyő, Gelence, Bibarcfalva, Füle, Homoródszentmárton, Magyardálya (Székelydálya).

28. *Székely Nemzet* (alap. 1882, 1906-tól *Székely Nép* néven; utalásban *SzN*); MÁLIK József (1849–1901) haláláig szerkeszti. MÁLIK 1873-ban a sepsiszentgyörgyi MIKÓ-kollégiumban tanít, következő évben létrehozza az első székelyföldi polgári leányiskolát, ennek tanára, 1882-ig igazgatója is. 1872–73-ban Budapesten az *Ifjúsági lapokat* szerkeszti (BENKE Istvánnal), 1875–76-ban az első vidéki pedagógiai folyóiratot, a *Székely Tanügyet*, 1877–82-ben a *Nemere*-t. Kezdetől *SzNM* igazgató-választmányi tag, 1893-tól elnök.

29. NAGY Géza levele CSEREYnéhez, 1882. nov. 16-án: december 15-től lehetőleg a *Nemere* minden számában lesz múzeumi hír, ti. átveszi a szerkesztését. BERNSTEIN 300 forint kezességet vállalt a fizetésére, amúgy a lap hirdetési jogvedelmét kapja majd (*CS*, 164.d.). Pontossítsuk: nem csak hírek következnek.

30. Az 1887-es Székely kiállításkor kapott bírálatokra válaszoló írás, ahogy a továbbiakban nevezzük, az **Apológia** tkp. NAGY Géza CSEREYnéhez intézett levele 1887. augusztus 28. után (*CS*, 171.e.), I. 2. melléklet.

31. **Magyar díszítési motívumok a Székelyföldön**, *N*, 1883/7.

32. *FL*, 1882. március 28.

33. Nemrég cserélték le a régieket – a pecsétnyomokon kívül nagy, reprezentatív pecsét- és pecsétnyomat-anyag kerül a *SzNM* gyűjteményébe, nem csak a községeké.

34. *N* és *SzN*, 1883. évf. nov. és dec.

35. **A csiki székely krónika**, *SzN*, 1883/85.

36. NAGY Géza levele CSEREYnéhez. Érdekes felvillantani, miről ír ugyanakkor: A (nemrég bekerült) **Argirus...** csonka példány ugyan, de az érdekesebbek közül való, valószínűleg 18. század végi, meg van nevezve benne Tündér Ilona (nem csak Tündér Leány). HUSZKÁnak mutatta a (nemrég bejött) korszokát, a madárral díszítettet találja nagyon érdekesnek – összesen 5-6 állatmotívumot ismer a magyar díszítmények között (*CS*, 164.d.).

37. Tkp. **A Székely Nemzeti Múzeum. Bronzkori tárgyak** (*N*, 1882/67, 69–72).

38. *CS*, 164.g.

39. Levél CSEREYnéhez, a levél érdekessége, hogy leírja még benne a saját épületnek a katolikus templom mögé tervezett tervváltozatát, részletezve (*CS*, 169.f.).

40. *CS*, 173.d., 178.c. (vö. még május 26-i levelével).

41. **Ódon Erdély** (Magvető, 1986, válogatás) I., 365. és 356.

42. Vissza se kerülnek NAGY Géza évei alatt, a **VASADY-kódexet** pl. majd múzeumorsége kezdetén, LÁSZLÓ Ferenc szerzi vissza. Ez magyarázza azt is, miért nem foglalkozott velük NAGY Géza. A **VASADY-kódex** SZILÁDY-feldolgozata anyaga (TINÓDInak a feltehetőleg legrégebbi írása) különben már a **Régi Magyar Költők Tára** III. kötetben (1881) napvilágot lát.

43. *N*, 1882/89, 91.

44. *N*, 1883/48–49. Az **Apológia Oklevelek** cím alatt sorolja fel és 1543-beli okiratként említi, de már ekkor, 1887-ben is szó esik, ugyancsak az **Apológiában**, a múzeumban található ennél régebbi, 1539-beli oklevélről.

45. *N*, 63–79.

46. *N*, 43–45.

47. PONORI THEWREWK-öt és DÖBRENTÉIt leszámítva csak a most lehozott levél közzététele előtti években közölt forrásokat az akadémia megalapításáról, írja a „Tóni” néven aláíró közlő, értéket ez adja.

48. *SzN*, 1886/68, 72, 76, 77. A forrásközlés az utolsó számban.

49. *SzN*, 1885/114.

50. *SzN*, 1888/144 – ehhez majd egy utánközlés is társul a *Századok* nyomán 1889 júliusában, B. HUSZÁR József 1764-ben, az események után írt levele.

51. *SzN*, 1888/164, 166.

52. *CS*, 164.h.

53. Meg is jelent aztán – *SzN*, 1885/186–189.

54. *CS*, 169.f.

55. *SzN*, 1889/59–62. A 98. számban glossza az előadások és egy a *Had-történelmi Közleményekben* megjelent cikk kapcsán a székely címmerről.

56. SZABÓ Károly, az Erdélyi Múzeum könyvtárosa, a **Székely Oklevéltár** atyja hatvannégy éves ekkor, egy év múlva hal meg. A Székely Nemzeti Múzeum kezdetének is cselekvő részese volt, és mindvégig odafigyelt rá. „Az öreg szittya”, írja NAGY Géza, látva a reménytelen helyhiányt, a szakma vergődését, kifakad: „hát nincs itt a három ós székely székben húszezer olyan ember, aki csak egy forintot adva, egy tisztességes helyiséget tudna a székely nemzeti múzeum számára építtetni?” „Ugy látszik, mondtam, hogy a nap későre fog a felhőkön áttörni” – zárul a cikk.

57. *CS*, 172.f.

58. *SzN*, 1889/146.

59. *CS*, 173.c.

60. Recte: BENKE.

61. *CS*, 173.e. – CSÁSÁR ekkor egyben felügyelő-bizottsági jegyző volt.

62. *CS*, 173.d.

63. TÉGLÁS Gábor cikke 1895. december 25-én: szorgalmazza az épületet, hivatkozik a múzeum szakmai elismertségére (Karl GOOS a bécsi tudományegyetem kiadványaiban; KOCH Antal innen történő őslénytani felfedezései; J. JUNG prágai egyetemi tanár, aki ájtott ide, hogy láthassa...)

64. A levél datálatlan, csonka, a benne említett 1882. évi jegyzőkönyvi (*SzNM*-alapleltári) szám alapján 1882 legvégén vagy 1883 legelején írta. NAGY Géza összegezi a gyűjteménnyel való szembesülése következtetéseit – ilyen értelemben első évének legfontosabb dokumentuma.



65. SIMÓ Dénes polgári fiúiskolai igazgató, a múzeum igazgató-választmányi tagja 1885-ben bekövetkezett haláláig.

66. A folytatás hiányzik.

67. NAGY Géza levele CSEREYnéhez 1887. aug. 28-án (CS, 171.e.): védőzésébe ágyazott nagyjelentés (1881–1887), válasz a Székely kiállítás alkalmával őt ért vádakra, ezért rövidítettük **Apológiának**. Ugyanakkor reprezentatív dokumentuma NAGY Géza muzeológusi módszerének, a Székely Nemzeti Múzeumban végzett muzeológusi munkájának. A levelet egészében közöljük, leszámítva a mintegy 20–20 sort, amely az utolsó ív felső felének kivágással veszett el – az aláírás fölött egy lehúzott betűszár tanúsítja, hogy a levél kitöltötte a kivágás elő- és hátoldalát is.

68. **Emilia-kódex**. NAGY Géza nevezte el az adományozó CSEREYné után. 1883-ban került be a Múzeumba. DEBRECZY Sándor tárgyalja ugyan, legbővebben 1938-as doktori disszertációjában (**Monumentele în manuscris de limbă și literatură maghiară în Muzeul Național Șecuesc din Sf. Gheorghe**, Sf. Gheorghe), de közöletlenül tűnik el az 1944–45-ös menekítésben. DEBRECZYvel ellentétben NAGY Géza tartalmi ismertetést ad, kiegészítik egymást. Az **Emilia-kódex**en kívül az ún. **APAFFYné-kódex** (1677-es orvosságos könyv) került még NAGY Géza múzeumörsege idején a múzeumba, szintén 1883-ban (CS, 164.g., nem 1884-ben, ahogy azt DEBRECZY tudta).

69. A Dr. SZÁSZ Istvánnal és TÉGLÁS Gáborral együtt megtejt többnapos tanulmányút leírása és eredményei.

70. SZINNYEI valószínűleg keveri a három cikksorozatot: 1883–84-ből jelez az első címen, a *Nemere*-ből egyetlen hat cikkből álló írást, mint RÉTHY László és NAGY Géza közös közleményét.

71. Ami hiányozhat a felsorolásból: a gyarapodási jelentések, a múzeumról tudósító NAGY Gézánál már említett további gyűjtemény-ismertetések, egyéb közlemények, mint a SZINNYEIben is felsorolt **Emese álma**. SzN, 1884 (kny.: **Az Álmos-monda**), a **Rajzok a magyarok őskorából** (SzN, 1885/186–189), ott sem említették, mint a **Karácsonyi magyar népszokások**, amely Tündér Ilona témára is visszautal (SzN, 1885/200) stb. Megtörténhet azonban, hogy a féllapnyi kivágás nem véletlen: NAGY Géza mintha egyszerűen a csíki székely krónika körüli dilettantizmussal polemizálna, és ORBÁN Balázson kívül lehetnek más érintettek is.

72. A **Székely Nemzeti Múzeumból. Oláh telepítések a Székelyföldön** (N, 1883/63–79). Értékelését lásd az **Erdély nemzetiségi viszonyai a múltban s az oláhok terjeszkedése** (SzN, 1887/1–6) tanulmány utolsó részében. A közlést felvezető sorokban NAGY Géza becses adalékként jellemzi az okleveleket „az eddigelé inkább csak sejtett, mint bizonyított népmozgalomhoz”. A *Nemere*ben lehozott okleveleket, tekintettel arra, hogy a dolgozat elsődleges szempontja NAGY Géza tudománytörténeti értékelése, ottani alakjukban hagyjuk. Az oklevelekből TUDÓS S. Kinga közölt újra a napokban megjelent kötetében hét 17. századi **Jobbágyélet a fejedelemségi Erdélyben. Jövevényjobbágyok Háromszéken, 1616–1698**, Mentor, Marosvásárhely, 2001, 90–91, 101–102, 119–120, 127–128, 146, 149–150, 160), négy további 17. századi (V–VI, IX–X.) vizsont nem sikerült azonosítania.

73. NAGY Géza megjegyzése.

74. NAGY Géza megjegyzése.

75. NAGY Géza feloldási kísérlete.

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat megírását a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma („Szellemi Örökség” 1999. évi kiírás, „Szellemi sivatag” DKI-program), kibővítését és véglegesítését az ARANY János Közalapítvány („Centrumok, 2001” program) támogatta. Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulázását, beleértve a forrásközlést, kötet szerkesztési szempont indokolja. Szerk. megj.)

Géza NAGY în Sf. Gheorghe

(Rezumat)

Faima profesională a Muzeului Național Secuiesc s-a creat începând cu anii 1881–1889, în perioada custodiei remarcabilului om de știință și muzeolog Géza NAGY (1855–1915). În această perioadă își au începuturile săpăturile arheologice sistematice ale muzeului, cercetarea picturilor murale din evul mediu secuiesc, publicarea documentelor de arhivă în Sf. Gheorghe. Vizavi de ultimul aspect, trebuie să scoatem în evidență importanța circumstanței că în 1883, în calitate de redactor al ziarului local *Nemere*, Géza NAGY avea posibilitatea politicii proprii redacționale. Datele publicate nefiind cunoscute până acum, iar numerele ziarului *Nemere* fiind de asemenea foarte greu accesibile, considerăm necesară publicarea în anexă a două scrisori, care aruncă lumină asupra activității muzeistice a lui Géza NAGY, respectiv republicarea spre exemplificare a unor documente de arhivă.

Géza NAGY in Sepsiszentgyörgy

(Abstract)

The professional fame of the Székely National Museum had been created between 1881–1889, during the period when the remarkable scientist and museologist Géza NAGY (1855–1915) was its director. It was in this period that the systematical archaeological diggings of the museum, the research-work of the Székely middle age mural paintings as well as the publication of the archives' documents in Sepsiszentgyörgy started. Regarding this latest aspect, we have to stress the fact the importance of the circumstance that in 1883, as editor of the local newspaper *Nemere*, Géza NAGY had the possibility of his own editorial policy. The data published, unknown until then and the samples of the *Nemere* newspaper scarcely accessible, we consider it necessary to publish two letters in the annex, which could bring Géza NAGY's activity in the museum into a new light, respectively the exemplification of some archives' documents.





1 ábra NAGY Géza (1855–1915)



Kiadatlan megemlékezés LÁSZLÓ Ferencről 1937-ből

(Kivonat)

KOVÁCS István (1880–1955), akit sokan Erdély legjelentősebb magyar régészének tartanak, Kézdivásárhelyen született, és diákja volt a sepsiszentgyörgyi Székely MIKÓ Kollégiumnak. Sepsiszentgyörgyhöz, a Székely Nemzeti Múzeumhoz szoros kapcsolatok fűzték, régiségárát is részben ő rendezte, személy szerint pedig a nagy igazgató-őr, CSUTAK Vilmos sógora volt. 1937-ben a Múzeum a nagy párosról, LÁSZLÓ Ferencről és az előző évben elhunyt CSUTAK Vilmosról kívánt volna megemlékezni. Az eddig lappangó szöveg megírására akkor kérték fel KOVÁCS Istvánt. A sokoldalú tudós, pedagógus, intézményvezető, sokgyerekes családapa LÁSZLÓ Ferencről tudott dolog, hogy neki köszönhető a Múzeum európai hírneve. Múzeumi tevékenységére mégis újdonság ásatási módszerének értékelése – külön iskolának tekintendő, írja KOVÁCS István, többről van szó esetében, mint a kolozsvári PÓSTA Béla régésziskola vonzásköréről. Különös súlyt ad a megállapításnak az, hogy éppen a PÓSTA-iskola legjelentősebb képviselője veti papírra. NAGY Géza erdélyi értékeléséhez is figyelemreméltó adalék a vonatkozó szövegrész. A megemlékezés másrészt máig tanulságos megközelítést adja a kisebbségi magyar múzeumügynek, és olyan adalékokkal szolgál, amelyek jobb esetben csak évekkel később, azóta elfeledten látnak napvilágot, pl. a múzeum szervezte két világháború közti székelyföldi kutató-

utak rendkívüli jelentőségének összegzése, az állandó magyar skanzen ügyében megvalósítottak kiemelése, valamint a múzeum szerepe az erdélyi magyar közművelődésben. (A szerk.)

Bevezető sorok KOVÁCS István írásához

A Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető tanácsa 1937 tavaszán elhatározta, hogy az ősz folyamán ünnepélyesen megemlékezik a múzeum két igazgató-őréről, az intézmény felemelkedésében kimagasló szerepet játszó LÁSZLÓ Ferencről (1873–1925) és CSUTAK Vilmosról (1878–1936). A rendezvényt előkészítendő, KERESZTES Károly ügyvezető alelnök és FELSZEGHI István igazgató-őr 1937. május 28-án azzal a kéréssel fordult KOVÁCS István kolozsvári régészhez, egyetemi magántanárhoz, mint a múzeum „régí jó barátjához és munkatársához s a néhai dr. LÁSZLÓ Ferenc egyik legjobb ismerőjéhez”, hogy az ünnepélyen méltassa LÁSZLÓ munkásságát¹. KOVÁCS István 1937. augusztus 22-én küldte el megemlékezése kéziratát. Kísérőlevelében kéri, hogy írását szíveskedjenek „írógéppel lemásoltatni, és ha érdemesnek találják, arra alkalmas eggyénnel az emlékünnapélyen felolvastatni, mert magam, előreláthatólag nem leszek abban a helyzetben, hogy személyesen megjelenhessek.” Írását jellemezve, levelét így folytatja: „A megemlékezés se életrajzi, se munkásságról szóló adatokat, taxatív felsorolva, nem tartalmaz. Inkább személyes remineszcenciákon épül fel, és azért lehetséges, hogy itt-ott hosszadalmasabb a kelleténél, amin – az általános tenor bántása nélkül – lehetséges változtatni.” Befejezésül hozzáteszi: „Ha bármi okból nem használhatnák, szíveskedjenek irattárba betenni. A néhai jó barát iránti tiszteletet ez esetben is – úgy érzem – leróttam.”² Augusztus 25-én FADGYAS Annának, a Múzeum mindennapi teendőit évtizedeken át hűségesen ellátó titkárnőjének levelezőlapot küld, amiben arra kéri, hogy ha gépelésre kerülne sor, legyen figyelemmel esetleges elírásaira³. KERESZTES ügyvezető alelnök és FELSZEGHI igazgató-őr

* Iași, RO-6600, Of.p. 9, C.p. 1802



október 18-án válaszol KOVÁCS Istvánnak⁴. Megköszönik írását, ami „Nem múlta idejét, mert az emlékünnepegy csak a tél vagy a tavasz folyamán lesz”. Tudatják továbbá, hogy „A kéziratot legépelítettük és most arra kérjük, hogy annak idején szíveskedjék személyesen eljönni az emlékünnepegyre, mert sokkal közvetlenebb és kedvesebb lesz, ha a tanár úr fogja felolvasni a megemlékezést. Természetesen kellő időben értesíteni fogjuk az időpontról és a leutazással járó költségeit szívesen hordozzuk.”

A tervezett emlékünnepegyre és a felolvasásra több mint valószínű, hogy nem került sor. Sem a múzeum irattárában, sem a sajtóban nem maradt nyoma – a szervezők erejét a skanzen felavatása köthette le, amelyhez mindkét ünnepelendőnek oly sok köze volt. A szöveg kéz- és gépirata – a fentebb említett levelezéssel egyetemben – mindenesetre bekerült a Székely Nemzeti Múzeum irattárába, és átvészelte az utóbbi hat és fél évtized viszontagságait. Ha késve is, KOVÁCS István születésének 120., LÁSZLÓ Ferenc halálának 75. évfordulóján most végre napvilágot láthatnak a dokumentumértékű megemlékező sorok.

*

KOVÁCS István írása elé kívánczok néhány sor a szerző és a méltatott személy alakjáról, Erdély tudományos és művelődési életében betöltött szerepéről.

KOVÁCS István Kézdivásárhelyen született 1880. augusztus 21-én. Mint írásából is kitetszik, a középiskolai tanulmányait Kolozsvárt kezdte, de Sepsiszentgyörgyön, a Székely Mikó Kollégiumban érettségizett, 1898-ban. Osztálytársával, CSUTAK Vilmosmal együtt a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem bölcsészkarán folytatta tanulmányait – később sógora lett; 1902-ben történelem–földrajz szakos tanári oklevelet szerzett. PÓSTA Béla tanítványaként érdeklődése a régészet és ókortudomány, közelebbről a numizmatika felé fordul. Már egyetemi hallgatóként az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtőjének gyakornoka, 1906-tól pedig osztályvezetője. Numizmatikai ismereteit Strasbourgban és Berlinben mélyíti el, bejárja Európa nagy múzeumait (1907–1908). 1910-ben dok-

torál a Kolozsvári Egyetemen **Etruria pénzrendszere** című disszertációjával, amit francia nyelven teljes egészében közreadott a Milánóban megjelenő *Rivista Italiana di Numismatica* is (vol. XXIV, 1911). 1913-tól szűkebb szakterülete, az éremtan magántanára.

Mint PÓSTA Béla régészeti iskolájának kiemelkedő egyénisége, KOVÁCS István a modern régészet egyik – ma is számon tartott – úttörője volt. 1901-től végzett rendszeres terepmunkát, folytatott ásásokat. Kutatásainak eredményeit javarészt a PÓSTA Béla alapította, európai színvonalú *Dolgozatok–Travaux* című régészeti szemlében közölte⁵. Apahidai, kolozskor-pádi, marosszentannai, mezőbándi rendszeres telep- és temetőfeltárásai, példás, ma is dokumentum értékű publikációi jelentősen hozzájárultak Erdély réz-, bronz-, vas- és népvándorlás korának, a szkíták, kelták, gótok, gepidák és avarok régészeti hagyatékának megismeréséhez⁶.

A világháború és következményei törést okoztak KOVÁCS István életében, munkásságában is. A harctérre kerül, orosz hadifogságba esik (1916). Betegen tér haza 1918-ban; a terepmunkáról jószerevel le kell mondania. 1920-tól az időközben gazdát cserélt Érem- és Régiséggyűjtő alapján létrehozott kolozsvári Ókortudományi Intézet (Institutul de Studii Clasice) munkatársa. PÓSTA Béla 1919-ben, az impériumváltozás előestéjén bekövetkezett halála után Dimitrie M. TEODORESCU Bukarestből átszármazott professzor lett a főnöke. 1938-ban nyugdíjazták. Ebben az időben jelenteti meg tanulmányát – immár román nyelven – a marosdécsei rézkori temetőről, melybe a Fekete-tengertől északra fekvő sztyeppék népének a Kárpát-medencébe betelepülő egyik korai csoportja temetkezett⁷.

Az 1940-es évek első felében a *Dolgozatok* örökébe lépő, ROSKA Márton (1880–1961) szerkesztésében Kolozsvárott megjelenő *Közlemények* hasábjain értekezik⁸. Újra-közli a marosdécsei temetőről írott dolgozatát⁹, foglalkozik a honfoglaló magyarság harcmódorával¹⁰, és publikálja a kolozsvári Zápolya-utcában 1911-ben feltárt magyar honfoglaláskori sírokat¹¹. (A temető feltárását LÁSZLÓ Gyula



folytatta 1941–1942-ben¹².) Élete utolsó éveit visszavonultan töltötte. Kolozsvárt halt meg 1955. augusztus 15-én, néhány nappal élete 75. évének betöltése előtt. Halála alkalmából KELEMEN Lajos és SZÉKELY Zoltán méltatta életművét a Román Tudományos Akadémia kolozsvári, illetve bukaresti szakfolyóirataiban¹³. Nevét, munkásságát számon tartják a lexikonok, enciklopédiák, bibliográfiák, tanulmányait, forrás értékű ásatási beszámolóit ma is idézik a szakirodalomban¹⁴.

*

LÁSZLÓ Ferenc élete és sokrétű munkássága elválaszthatatlanul összefonódik a Mikó Kollégium és a Székely Nemzeti Múzeum történetével. Alakját itt épp csak felvillantjuk; tanári, múzeumőri és közéleti tevékenységéről, tudományos pályájáról gazdag irodalom áll rendelkezésre¹⁵. 1873. június 28-án született Sepsiszentgyörgyön. Középiskolai tanulmányait szülővárosában, az akkor még algimnáziumként működő Székely Mikó Kollégiumban kezdte és a Kolozsvári Református Kollégiumban folytatta, itt érettségizett 1892-ben. Ugyanazon év őszén beiratkozott a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem természetrajz–földrajz szakára. 1896-ban végezte, és a doktorátust is megszerzi **Adatok a magyarországi füzek szövettanához** című értekezésével, amely nemcsak önálló füzetben, de a Kolozsvárt szerkesztett *Magyar Növénytan Lapok*ban (XIV, 1896, 17–64) is megjelent. Kinevezik az egyetem KANITZ Ágost professzor vezette növénytan tanszékére tanársegédnek (miután e teendők egy részével már utolsó éves hallgatóként megbízták). Amikor hazahívják az időközben főgimnáziummá lett Mikó Kollégium megüresedett természetrajz–földrajzi tanszékére, lemond az egyetemi pályáról, s 1897 ősztől már egykori iskolájában tanít. 1901-ben a Székely Nemzeti Múzeum órévé választják. Tanári hivatása mellett negyedszázadon át látta el önként vállalt tisztét; országrésze volt abban, hogy a múzeum modern, az országhatárokon túl is számontartott művelődési intézménnyé és tudományos műhellyé vált. Ő maga, mint láttuk, természetrajzusként indult, majd foglalkozott néprajzi gyűjtéssel is, s vezette

a Sepsiszentgyörgyön 1898-ban felállított meteorológiai megfigyelő állomást. Ám neve mindenekelőtt módszeres erődsi ásatásai és a Felső-Olt medencéje más festett kerámiás őstelepein végzett kutatásai révén vált ismertté. 1925. szeptember 16-án bekövetkezett váratlan halála alkalmából az európai régésztudomány olyan jeles személyiségei méltatták életművét, mint V. Gordon CHILDE angol régészprofesszor és Vasile PÁRVAN, a Román Tudományos Akadémia főtitkára¹⁶.

*

Noha tanulmányaik befejeztével távol kerültek egymástól, LÁSZLÓ Ferenc és KOVÁCS István a kolozsvári református kollégiumban kezdődő barátsága akkor mélyült el igazán, amikor múzeumi munkásként, régészként hivatásuk ugyanarra a szakterületre szólította őket. LÁSZLÓ Ferenc is a kolozsvári régészeti iskola vonzáskörében vált archeológussá, és szoros szálak fűzték a Mesterhez, PÓSTA Bélához és tanítványaiból lett munkatársaihoz, különösen KOVÁCS Istvánhoz és ROSKA Mártonhoz. LÁSZLÓ Ferenc 1908-ban részt vett a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége által Kolozsvártot megrendezett régészeti tanfolyamon, ahol az éremtan kérdéseiről épp KOVÁCS István tartott előadást¹⁷. Több alkalommal végeztek együtt terepkutatásokat, s KOVÁCS István az erődsi ásatásokat is megtekintette – tanúság erre nemcsak itt következő megemlékezése, hanem LÁSZLÓ Ferenc nem egy ásatási beszámolója is¹⁸. LÁSZLÓ Ferenc segítségére volt KOVÁCS Istvánnak a Gyergyóditró határában előkerült sziklakarcolatok felkutatásában, és saját gyűjtésű összehasonlító anyagát is rendelkezésére bocsátotta¹⁹. KOVÁCS István vállalta a Székely Nemzeti Múzeum éremgyűjteményének a rendezését; 1913 nyarán több mint egy hónapot (augusztus 12–szeptember 17) szentelt ennek a munkának, s noha olykor napi tíz órát is dolgozott, nem sikerült befejeznie²⁰. Adataink szerint 1925 nyarán, röviddel LÁSZLÓ Ferenc halála előtt találkoztak utoljára, amikor CSUTAK Vilmos és HORVÁTH István társaságában négyesben vizsgálták át a Sepsiszentgyörgy melletti Gémvára őskori települését²¹.



*

KOVÁCS István egy diákcserny felelevelésével indítja írását, a diákcserny színhelye a kolozsvári Református Kollégium, ideje 1892 tavasza volt. LÁSZLÓ Ferenc érettségi előtt álló VIII.-os, KOVÁCS István II. gimnazista. Ekkor ismerkednek meg. Visszaemlékezésében KOVÁCS István jó lélekismerőre valló élelátással eleveníti meg LÁSZLÓ Ferenc már fiatal korában kirajzolódó egyéniségét, jellemvonásait. Ez a portré, amelyet egy hivatásának élő, kötelességtudattól áthatott, a közösség javát saját érdekei fölé helyező egyéniségről fest KOVÁCS István, csak megerősíti azt a képet, amelyet mellette élő, hozzá közel álló ismerői alakítottak ki LÁSZLÓ Ferencről, a tanárról, muzeológusról, tudósról, közéleti férfúrórl, családúrórl és nem utolsó sorban az emberről²².

KOVÁCS István hosszasan méltatja LÁSZLÓ Ferenc múzeumgyarapító munkáságát, a régészet területén kifejtett tevékenységét. „Nyugodt lélekkel megállapíthatjuk – írja –, hogy ezen a téren is többet nyújtott, mint amennyire vállalkozott és mennyit tudott volna még adni, ha a Gondviselő sors el nem szólítja körünkűből!” Érdemes felfigyelnünk arra, hogy még a hivatásos régész KOVÁCS Istvánt is meglepte az a mindenre kiterjedő gondosság, amivel LÁSZLÓ Ferenc megszervezte és lebonyolította erődsi ásátásait. A legtöbb, tájainkon mostoha körűmlyenek között dolgozó régész számára mondhatni még manapság is elérhetetlen, hogy az ásátás színhelyén fedél legyen a feje felett, asztalnál ülve írhasa naplóját, tanulmányozhasa a már megtisztított, megmosott, tálcára helyezett leleteket. Megszívlelendő az az észrevétele is, hogy a véletlenszerűen, kellő előzetes dokumentálódás nélkül elkezdett ásátással szemben milyen előnyökkel jár az eleve hosszabb lefolyásúra tervezett, gondosan előkészített ásátás – mint amilyen az erődsi is volt.

A moldvai, besszarábiai, galíciai, ukrainai lelőhelyekről már a 19. század utolsó évtizedeiben ismeretessé vált festett kerámias (ma Erőds–Cucuteni–Tripolje néven emlegetett) késő neolitikus–rézkeri kultúra jelentőségének tudatában LÁSZLÓ Ferenc már 1904-ben tervbe vette

az erődsi több réteűű erődtített őstelep feltárását. Az 1907-ben elkezdett és a világháború küszöbéig, 1913-ig folytatott, majd 1925-ben újra felvett, de LÁSZLÓ Ferenc halála miatt ismét félbeszakadt ásátások új fejezetet nyitottak az Erőds–Cucuteni–Tripolje kör, de mondhatni az egész kelet-európai neolitikum és rézker kutatásában²³. Hubert SCHMIDT berlini tudóst megelőzve, aki 1909–10-ben végzett kutatásokat a moldvai Cucuteni falu (Iasi megye) határában fekvő névadó lelőhelyen, LÁSZLÓ Ferenc elsőként folytatott rendszeres ásátásokat a kelet-európai festett agyagművesség kultúrájának egy településén. Ő tárta fel elsőként e műveltség népének lakóházait és azok berendezését – tűzhelyeket, kemencéket, edényeket, eszközöket s a mindennapi élet egyéb tartozékait²⁴. Amikor hozzáfog az ásátáshoz, már hat évi tapasztalat áll mögötte és tudatában van a korábbi kutatások módszertani fogyatékosságainak, a régészet iránt támasztott új követelműmlyeneknek. 1907 augusztusában próbaásátást végez, s az így szerzett tapasztalatok birtokában októberben kezdi el a település feltárását. Kutatásainak szükségességét így indokolja: „Erről a telepről már korábban több értékes tárgy jutott különböző gyűjteműmlyekbe. Azonban rendszeres ásátás, aminek segítségével a leletkörülműmlyeneket, a rétegek fekvését és a telepre vonatkozó egyéb lényeges adatokat pontosan meg lehetett volna állapítani, mostanáig nem történt²⁵. Már az első ásátási évadról írott jelentése arról tanúskodik, hogy LÁSZLÓ Ferenc igen világosan látta a modern régészeti kutatás célját és következetesen alkalmazta a cél eléréséhez elengedhetetlen módszereket: „Az ásátás színteréről a talált tárgyak lelőhelyének megjelölésével 1:100 méretben pontos alaprajzot s az első ép szelvényről a rétegek pontos feltűntetésével ugyanilyen méretű homlokrajzot vettünk fel. Általában az egész munkálatot a lehető legnagyobb körültekintéssel és gondossággal végeztük, hogy minden leletkörülműmlyenről tájékozódást nyerjünk. Ezek az aprólékos adatok adják meg a leletek igazi tudományos értékét. Éppen ezért nem arra fektettük a súlyt, hogy minél több tárgyat gyűjtsünk, hanem hogy lépésről lépésre előre haladva minden tényt



gondosan megfigyeljük. A felvett rajzok, naplójegyzetek a későbbi feldolgozás nélkülözhetetlen segédeszközei.”²⁶ Megfigyelései alapján és a szakirodalom ismeretében kezdettől fogva helyesen állapította meg a település korát: „A leírt lelkőkörművek, a talált használati tárgyak s az idevágó irodalmi adatok mérlegelése alapján a Tyiszk-hegyi őstelep eddig feltárt rétegeinek kialakulását az újabb kőkorszak végső idejéből valónak kell tekintenünk.”²⁷

LÁSZLÓ Ferenc kora egyik legképzettebb régészévé vált, aki ásatási megfigyelései, a leletek gondos összehasonlító tanulmányozása révén a rég letűnt korok emberének életét, mindennapjait, kultúráját igyekezett feleleveníteni, a művelődéstörténet körébe emelve a földben rejtőző tárgyi emlékek kutatását, vizsgálatát. A pályatárs KOVÁCS István is csak őszinte sajnálatát fejezheti ki amiatt, hogy LÁSZLÓ Ferenc életműve torzóban maradt: ásatásainak anyagát csak részben dolgozhatta fel és publikálhatta. Ám amit leírt, időtállóan bizonyult, gondosan összeállított ásatási dokumentációja – naplói, rajzai, fényképfelvételei, leltárai – pedig munkája folytatására szólít. A Székely Nemzeti Múzeum általa megalapozott régészeti gyűjteménye mit sem veszített értékéből, ma is vonzza nemcsak a tudományos érdeklődéssel közeledő hazai és küldföldi szakembereket, hanem a távoli múlt emlékei iránt fogékony szélesebb közönséget is.

Noha LÁSZLÓ Ferencet elsősorban mint régészt tartja számon a tudományos világ, ő maga – mint KOVÁCS István méltatásából is kitetszik – tanári hivatása mellett mindenekelőtt múzeumának élt. A múzeumalapító szándékával összhangban vallotta, hogy az intézmény elsőrendű feladata a székelység és a Székelyföld az idő múlásával s az idők változásával megállíthatatlanul pusztuló értékeinek megmentése, megőrzése és közkinccsé tétele; hitt a múzeum lélekformáló, azonosságtudatot szilárdító erejében. „Pusztulunk, veszünk – írja 1913-ban. A régi jó székely szokásokkal és erkölcsökkel együtt eltűnt és tűnőfélben van a székely népviselet. A székely asszonyok és leányok a maguk kezével font, szőtt és varrott ruhák helyett

bécsi rongyban járnak. Pantalonot vesz magára nem egy székely gazda is. A tulipántos bútorok az odorba s a szín alá, s onnan a tűzre kerültek. A festett cserépkorsókat és tányérokat idegenből hozott pléhedényekkel cserélték ki. Eltűntek a temetők kopjafái is. Eltűnik az idő rohanó forogatógában a fűrő-faragó székely ember legszebb alkotása: a galambbúgos székely kapu is!”²⁸ A múzeum, „a székelység kincsháza” hivatott arra, hogy a múlt értékeit megmentsse a jelen és az eljövendő nemzedékek okulására: „Aranyánál és ezüstnél és minden más földi jónál értékesebb kincseket, a székely néplélek drága alkotásait őrzi ez az épület. Élettelenné látszó és mégis élő, a múltat megelevenítő, a jelent megörögzítő, tudást mélyítő, ízlést nemesítő, hitet erősítő, oktatásra és nevelésre hivatott, ékesen beszélő tárgyakat, amiket századokon keresztül a székely ész kigondolt és a székely kéz megmunkált: fogad falai közé ez az impozáns épület.”²⁹ „Ne legyen múzeumunk elrejtett kincs – írja másutt –, hanem változzon át a székelység lelkében lelki gazdagsággá, hogy igazi célját elérhesse és kulturális feladatának megfelelhessen.”³⁰

KOVÁCS István a lényegre tapint, amikor LÁSZLÓ Ferenc munkásságának méltatása kapcsán külön is kitér arra, hogy a múzeum csak akkor töltheti be igazán rendeltetését, ha munkatársai egyaránt hivatásuknak tekintik a gyűjtemények gyarapítását és rendezését, a szakszerű kutatómunkát, az országos és nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe való bekapcsolódását és – nem utolsó sorban – az intézményt éltető nagyközönséggel való kapcsolatok ápolását, elmélyítését. Úgy hisszük, ezek az intelmek ma is megszívlelendők, amikor özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília a székely népnek adományozott magángyűjteményéből kinőtt Székely Nemzeti Múzeum alapításának 125. évfordulójára emlékezünk.



Jegyzet

1. Dr. KERESZTES Károly ügyvezető alelnök és FELSZEGHI István igazgató-őr gépirásos levele Dr. KOVÁCS Istvánhoz a Székely Nemzeti Múzeum / Muzeul Național Săucesc fejléces papírján. Iktatószám: 130–1937. SzNM irattára.
2. KOVÁCS István kézirásos levele a Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető tanácsának. Érkezett – a levélen található feljegyzés szerint – 1937. szept. 29. Iktatószám: 239–1937. SzNM irattára.
3. KOVÁCS István levele FADGYAS Annának. SzNM irattára. A postai bélyegző kelte: 1937. aug. 29. Feltehető, hogy az igazgató-tanácschoz címzett levél is augusztusban (és nem szeptemberben) érkezett; figyelemtelenségből kerülhetett rá a szept. 29-i érkezésre utaló dátum, esetleg késve iktatták. A kézirásos szöveget FADGYAS Anna gépelte le, a gondozás során kijavítottuk úgy a gépelési hibákat, mint a KOVÁCS Istvánnak tulajdoníthatókat, illetve a jegyzetketben nyomom követtük az eredeti megfogalmazáshoz képest még általa tett javításokat.
4. A levél iktatószáma: 239–1937. SzNM irattára.
5. Teljes címén: *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából* – Travaux de la Section Numismatique et Archéologique du Musée National de Transylvanie, 1, 1910–10, 1919. A kolozsvári régészeti iskoláról és kiadványáról lásd: CSORBA Csaba, **PÓSTA Béla kolozsvári régészeti iskolája és a „Dolgozatok”**. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1969–1970 (1971), 117–146.
6. Lásd: **Az apahidai őskori telep és La-Tène temető – La station préhistorique et le cimetière de l'époque La-Tène d'Apahida**. *Dolgozatok*, 1911, 1–69; **A maroszentannai népvándorláskori temető – Cimetière de l'époque de la migration des peuples à Maroszentanna**. *Dolgozatok*, 1912, 250–367; **A korpádi őskori telep – La station préhistorique de Korpád**. *Dolgozatok*, 1913, 1–17; **A mezőbányai ásások. Őskori telepnyomok és temető, La-Tène fészelt temetkezés, népvándorláskori temető – Les fouillages de Mezőbány. Traces de stations et de cimetières de l'âge du bronze; sépulture à la La-Tène; cimetière du temps des migrations des peuples**. *Dolgozatok*, 1913, 265–429; **A marosvásárhelyi őskori telep, skytha- és népvándorláskori temető – Station préhistorique de Marosvásárhely; cimetière de l'époque schyte et de la migration des peuples**. *Dolgozatok*, 1915, 226–325.
7. **Cimitirul eneolitic de la Decea Mureșului**. *Anuarul Institutului de Studii Clasice*, 1928–1932, 89–101.
8. A kiadvány teljes címe: *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából* – Mitteilungen der Numismatisch – Archaeologischen Abteilung des Siebenbürgischen Nationalmuseums, 1, 1941–4, 1944.
9. **A marosdécei rézkori temető – La cimetière de l'âge du cuivre de Marosdéce**. *Közlemények*, 1944, 3–21.
10. **Hogyan használta a honfoglaló magyar a szabályt? – Ein Beitrag zur Benützung des ungarischen Säbels der Landnahmezeit**. *Közlemények*, 1941, 129–131.
11. **A kolozsvári ZÁPOLYA-utcai magyar honfoglaláskori temető. – Der landnahmezeitliche Friedhof von Kolozsvár, ZÁPOLYA-Gasse**, *Közlemények*, 1942, 85–118.
12. LÁSZLÓ Gyula, **A Kolozsvár ZÁPOLYA-utcai honfoglaláskori temető**. *Erdélyi Múzeum*, 1942, 578–584.
13. KELEMEN Lajos, **Ștefan KOVÁCS (1880–1955)**. *Studii și Cercetări de Istorie*. Academia RPR, Filiala Cluj, 1956, 177–179; SZÉKELY Zoltán, **KOVÁCS Ștefan, 21. VIII. 1880–15.VIII. 1955**. *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, București, 1956, 465–467.
14. Lásd pl.: **Enciclopedia istoriografiei românești** (coordonator științific Ștefan ȘTEFĂNESCU), București, 1978, 194; **Romániai Magyar Irodalmi Lexikon**, 3 (Főszerkesztő DÁVID Gyula), Kriterion, Bukarest, 1994, 163–164; KÖNYA Ádám, **A Mikóból indultak...**, Médium, Sepsiszentgyörgy, 2000, 43; BANNER János–JAKABFFY Imre, **A Közép-Dunaregiónak régészeti bibliográfiája**. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954, 147, 183, 194, 233, 241, 285, 385, 392, 426, 496, 518, 533.

15. Lásd: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány. Válogatott frások**. LÁSZLÓ Attila gondozásában és előszavával, Kriterion, Bukarest, 1978. A kötet első része (10–102 lap) külön-külön tanulmányban mutatja be LÁSZLÓ Ferenc életét (ifj. LÁSZLÓ Ferenc és LÁSZLÓ Attila), a pedagógust (DEBRECZY Sándor), a természetrajzost, valamint a néprajzost muzeológust (KOVÁCS Sándor, GAZDA Klára) és a régészt (LÁSZLÓ Attila). A függelék (207–212 lap) tartalmazza LÁSZLÓ Ferenc fontosabb életrajzi adatait, munkáinak jegyzékét és az életéről, munkásságáról addig megjelent irodalmat. Lásd még: KICSÍ Sándor, **Kisebbségi sorok CSUTAK Vilmos: Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötven éves jubileumára, Sepsiszentgyörgy, 1929. A Székely Nemzeti Múzeum kiadása című reprint kiadvány mellé**, Castor és Pollux Könyvkiadó, Budapest, 1988, 22 lap; **Romániai Magyar Irodalmi Lexikon**, 3, Kriterion, Bukarest, 1994, 331–332; KÖNYA Ádám, **A Mikóból indultak...**, Sepsiszentgyörgy, 2000, 28–29.
16. V. Gordon CHILDE, **Dr. Ferenc LÁSZLÓ**. *Man*, 1925, 179; V[ásile] P[ÁRVAN], **Nécrologie**. *Dacia*, I, 1924 (1927), 368.
17. LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány. Válogatott frások**. Bukarest, 1978, 80–81, további irodalommal.
18. Lásd pl. LÁSZLÓ Ferenc, **Ásások az erdősi őstelepen (1907–1912)**. **I. Közlemény**. *Dolgozatok – Travaux*, 1914, 285.
19. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1913. évi állapotáról**, 16; KOVÁCS István, **A társoktetői sziklakarcolatok**. *Dolgozatok*, 1914, 229–276; LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 72, 90, 223 (41. jegyzet).
20. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1913. évi állapotáról**, 24.
21. LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 40.
22. Uo., 209–212: LÁSZLÓ Ferenc életéről és munkásságáról megjelent irodalom.
23. Uo., 75–102 (LÁSZLÓ Ferenc, a régész), további irodalommal.
24. Uo.
25. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1907. évi állapotáról**, 15.
26. Uo., 16.
27. Uo., 18.
28. LÁSZLÓ Ferenc, **A Székely Nemzeti Múzeum galambbúgos kapui**. *Független Székelység*, Sepsiszentgyörgy, 1913, 100. sz. (Újraközölve: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 174–177.)
29. LÁSZLÓ Ferenc, **A székelység kincsháza**. *Székely Nép*, Sepsiszentgyörgy, 1922, 31. sz. és *Magyar Nép*, Kolozsvár, 1922, 14. sz. (Újraközölve: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 178–180.)
30. LÁSZLÓ Ferenc, **A Székely Nemzeti Múzeum berendezése**. *Székely Nép*, 1923, 26. sz. (Újraközölve: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 181–183.)

Emlékezés

dr. LÁSZLÓ Ferencről, a

Székely Nemzeti Múzeum igazgató-őréről

Írta: egy őszinte, jó barát

A kolozsvári református öreg kollégium belső udvarán a nagy csengő egyet kondult. Egy-két perces szünet után újlag felhangzott az épület minden zugát betöltő éles hang. A kollégium falai között egyébként mély csend ült; a csengő átható hangját nem zavarta a máskor morajló gyermekzsivaj: húsvéti vakációra távozott pár nappal előbb az ifjú had. Csupán egy-két felső osztályos és ugyanannyi fiatalabb tanuló töltötte – kényszerből az iskola falai közt a tavasz lehetővé tett áthatott szünidőt. 1892-t írtak. Alig ütötte el a reggeli hét órát. Máskor a csengő hangját nyomon követte az ajtó becsapódása, melyen át a cursor távozott, most a harmadik csengetés után került elő izgalomtól piros



arccal egy pepitaruhás fiatal gyerek, aki ruháját, melyet most kapdosott magára, szaladás közben próbálta rendbeszedni. Egész lényén látszott, hogy a korát meghaladó szolgálat, melyre szükségből a tegnap osztották be, izgalommal tölti el: büszke rá, de egyben meghatótt a feladat bizonytalansága miatt, melyre a csengő szava hívta. – A kollégiumban lakó egyik nyolcadikos osztályos diák állt a csengő mellett, még kezében tartotta a csengő szíját, amikor a fiatal gyerek, egy második osztályos annak rendje és módja szerint jelentkezett nála szolgálattételre. Vidáman, széles mosollyal a szája körül szólt a gyerekekhez: szervusz, Pista, tudod-e mi lesz a feladatod? Látod ezeket a kék kantákat ott a kontraszoba mellett? Azokat vízzel megtöltve kell utánunk hoznod, mert ma ürgét öntünk. A gyerekekkel fordult egyet a világ. Eszébe jutott az otthon melege, a rét, a mező, a meghitt barátok, akiket most nélkülözni kénytelen. A hivatás nagysága azonban, melyet jelenleg betöltött, hamarosan magához térítette, és bátran jelentette, hogy megértette a parancsot, majd megkérdezte: a belső vagy a külső kúrián öntik-e az ürgét? Majd meglátod, volt a felelet. – Nemsokára másik két nyolcadikos jelent meg a csengő alatt. Nem a szobákból, (hanem) az utca felől jöttek, előre megbeszélte terv szerint. Összenevettek, pár csendes szót váltottak, és kiadták az utasítást, hogy hozzak még legalább két-három kantát. A vízzel telt kantákat nagy csendben cipeltem fel a második emelet egyik sarokszobája közelébe, egy részét az árkaos oszlop mellé, más részét a lépcső fordulójában tartalékolva. Terv szerint a két jövevény az ajtó két oldalához állott fel egy-egy kanta vízzel, a harmadik, a széles mosolygású a lépcsőfordulóban helyezkedett el, hogy amikor a más kettő elvágja a visszavonulás útját, kedve szerint támadhasson a kék vízzipuskákkal. Rám az a feladat hárult, hogy az „ürgét” kicsaljam a szobából. Nemsokára nyílt az ajtó, de én akkor már a földszint felé rohantam a lépcsőkön.

Elképzelhetjük a további jeleneteket, melyek közé harsány kiabálások vegyültek. Végül is az ürgének sikerült visszavonulni zárt ajtók mögé, és a víztől csepegő támadók tehetetlen dühükben a kanta tartalmát az ajtó alsó nyílásán át utánaöntötték a szoba padlójára. Ebben már magam is segítségükre voltam. – Itt figyelhettem meg jobban a támadókat, mikor felhevült állapotukban lelkük kikönyökölt arcuk minden rejtett vonására; a csengőkezelő, a szélesen mosolygó, mint tartalék – a lépcsőfordulónál – látta, hogy ki hibája (tette lehetővé) a visszavonulás(t). Igazságot akart tenni a két civódó fél között. Ma is igazságot osztogat, mint bíró. A könnyen sérült sebe iránt melegen érdeklődött a kecses, könnyed mozdulatú jövevény. Ma igen jó nevű orvos. A másik jövevény pedig, akinek

szemjatekát sohasem feledhetem, egyre azt hajtogatta, én meg tettem a kötelességetem, pontosan végrehajtottam azt, amire vállalkoztam, se Ödöntől, se Feritől nem fogadom el a szemrehányásokat. Lelkiismeretes, hivatásának élő, elsőrendű tanár vált belőle. És az ürge? Az ürge nyelvész professzor lett, egyetemi katedrát töltött be. Az áldást hozó, jótékony húsvéti víz őt emelte a legmagasabb polcra¹.

Mélyen tisztelt ünneplő közönség! Ezelőtt negyvenöt esztendővel a kolozsvári ref. kollégium falai közt lejátszódott diákcsőny alkalmával ismertem meg azt az ifjút, aki már akkor a kötelességteljesítést vallotta élethivatásának, akkor ismertem meg a későbbi tanárt és muzeális szakértőt, akinek emlékezetére ma ünnepet szentelünk. Az ő emlékezetére is jöttünk ma össze e politikától, felekezeti villongásoktól mentes intézmény falai között, hogy visszaidézzük emlékezetünkbe az Ő alakját, egyéniségét, és tanulságokat vonjunk le munkás életéből.

Elöttem a fiatalabb nemzedéknél szokásos elevenséggel rajzolódik ki az ünneplé alakja és lelkülete, melynek summája: egyfelől az egészségesen fejlett férfitípus, másfelől az öntudatoság a vállalt kötelesség értékelése és teljesítése terén, az önbírálatból fakadó aggodalmaskodásra való hajlandóság a munka kezdetén, de lendület, erő a kivételben, komoly, logikus fej a szellemi tornában, és szerénység az egész vonalon. Mint férfi, az államfenntartó elemek azon oszlop tagjai sorába tartozott, aki legjobban találta magát családjá, szép számú gyermekei körében, aki nagy lelki gyönyörűséggel újságolta barátai körökben a nagy családi eseményt, hogy „megszületett VI. László.”²

Jellemvonása volt – amennyire ismerhettem – bizonyos fokú zárkózottság, ha a közélet porondján játszódtak az események. A családjáért aggódó, nem agresszív természetű férfi lelkülete hozhatta magával e jellemvonást. Ott azonban, ahol külső elemektől függetlenebbül fejthette ki munkaerőjét, egyéniségének minden bélyegét rálehelte alkotásaira; mint tanár, a katedrán a hivatásszerűség, a belső kényszer hatása alatt látta el feladatát. Jóval többet adott, mint amennyit a „kötelességteljesítéssel” általában jelölni szoktunk, mert belső tűz is hajtotta a munkára³. Mint muzeális szakférfiú, az egyetemi katedra mellől hozta magával a szabványosnál jóval nagyobb, szélesebb látókört, a tanulmánytárgyába való elmélyedés szükségérzetét, a kitűzött cél eléréséig tartó lankadatlan munkakedvet⁴. – Lehetetlen megilletődés nélkül végigforgatni a múzeum újabb inventáriumát, mert ebből láthatjuk meg azt a mély szorgalmat, amellyel – vagy egymagában, vagy főleg CSUTAK Vilmos társaságában – községre járva összegyűjtötte a Múzeum gyűjtési terü-



letének etnográfai, numizmatikai és régészeti anyagát. Amikor pedig felvetődött előtte a kérdés, hogy az etnográfiai vagy a régészetet művelje behatóbban, a régészet mellett tört pácát. Nehány rövidebb lélegzetű archeológiai ásatás eredménye magával ragadta fogékony lelkét, és önként vállalta az erődi prehisztorikus telep fásztörő és felelősségteljes feltárását. Érezte, tudta, hogy az ásatások során feltáruló emlékekben több mint 4500 évvel ezelőtt letűnt világ elevenedik meg lelki szemei előtt, melynek szemlélésében sok gyönyörűsége fog telni saját magának is, de tudta másrészt, hogy ennek a képnek önmagából való kivételése által gazdag okulására szolgálhat honfitársainak és az egész kultúrvilágnak. A múzeummal kapcsolatban kétségen kívül az erődi⁵ ásatások azok, melyek legbensőbbben, legegységibben kapcsolódnak LÁSZLÓ Ferenc nevével. Mikor pedig a gazdag anyag publikálását magyar, német, román, francia nyelven megkezdette, ezzel egyidejűleg magára vette a Székely Nemzeti Múzeum prehisztorikus anyagának teljes gondját, terhét, de egyben gyönyörűségét. Nyugodt lélekkel megállapíthatjuk, hogy ezen a téren is többet nyújtott, mint amennyire vállalkozott, és mennyit tudott volna még adni, ha a Gondviselő sors el nem szólítja a körünkből!

Mélyen tisztelt ünneplő közönség! Kiforrott egyéni vonások jellemezték már dr. LÁSZLÓ Ferencet, amikor másodszor volt alkalmam közelebbről megfigyelni, most már muzeális munkakörében, erődi ásatásai során. Az első, ami meglepett a Tyiszk-hegyen, a kényelemmel berendezett, tervszerűen elrendezett ásatási alkalmas volt: a deszkákból összeállított *hosszú asztal*, deszkapadokkal kétoldalt és a *deszkasátor* deszkapadozattal. Én, aki ekkor már meglehetősen hosszú gyakorlatra tekinthettem vissza az ásatások terén, ilyet soha nem élveztem. Jegyzeteimet a földön ülve, térdemen készítettem. Eső után deszka vagy egy-két fadarab volt minden segédeszközöm e tekintetben. A Tyiszk-hegyen az ásatások során előkerült emlékek *fatálcára* kerültek, és onnan a hosszú asztalra; nálam az ásott terület szélén csomókba felhalmozva várták a bepakolást azon módon, amint a földből kikerültek. A Tyiszk-hegyen jórészt minden *mosott állapotban* jutott az asztalra és onnan ládákbá, papírcsomagokba. Én este a szállásomon dolgoztam át napi jegyzeteimet, LÁSZLÓ Ferenc az asztal mellett ülve napközben készíthette végérvényes jegyzeteit. Ő, ha akart, künn járhatott, én olyan több kilométer utat tettem meg fekvőhelyemig. Az egyetlen, amiben előnyben voltam Velem szemben, hogy az este folyamán ellenőrizhettem fényképfelvételeimet⁶.

Mélyen tisztelt Közönség! Óriási különbség a kivétel formájában: ott az elővígyázat, célszerű körül-

tekintés, szinte kényelmi intézkedések, itt a kényelem hiánya, a formával való nemtörődömség. – Azonnal láttam, hogy LÁSZLÓ Ferenc nem a mi, helyesebben nem csak a mi iskolánkat járta. Akkor nem gondolkoztam rajta, és nem kérdeztem Tőle, ma azonban jól sejtem, hogy valahol állandóbb jellegű ásatásnál (talán Tószezen vagy Cucuteniben) szerezte idevonatkozó irányelveit⁷. A természettudósoknak is módjában állhatott hasonló berendezkedésre példát látni. – Bármint is volt, kétségtelen, hogy kevés eszközzel és költséggel sokkal tisztább, tetszetősebb munkát biztosíthatott, mint én vagy azok, akik hasonló berendezkedéstől – bármi okból – eltekintettek. Nem akarom, mélyen tisztelt Közönség, az ünneplő előnyére magunk alatt vágni a fát. Ez az opposzió főleg arra jó, hogy lássuk, milyen előnyöket biztosít e tekintetben egy eleve hosszú lefolyásúnak ígérkező ásatás⁸ azzal az ásatással szemben, melyet egy felszínen lelt agyagbögére vagy más tárgy nyomán kell foganatosítani. Ez utóbbinak természetéről a megkezdésekor még azt sem tudjuk, hogy a halál vagy élet birodalmába tartozik-e. Már a megkezdés napján kimerülhet vagy csak pár napi munkát ad, de eltarthat heteken át anélkül, hogy erről biztosítana. Az erődi lelet jellegével és rétegvizsgálataival nagyjában már tisztában voltak, amikor LÁSZLÓ Ferenc ásatásait megkezdette. Ennek megfelelően elővígyázzal rendelkezhetett és rendezkedett be, és ezáltal munkája eredményeit hamarabb biztosíthatta a szakemberek, a nagyközönség számára, és az utókor által is jól értékesíthető ásatási naplókat vezetett. – Mindenütt példás rend, lehető tisztaság. Minden ember saját munkakörét, a vett általános utasítások szerint, úgyszólván önállóan végezte. Ő, a munkavezető, tanult segítőtársaival vagy -társaival együtt a kritikusabb pontokon dolgozott készel-ásóval a kezében, de egyben szemmel tartotta az egész munkaterületet, és ott jelent meg, ahol a helyzet azt kívánta.

Megérkezésünkkor egyik lakóház belső berendezését tárták fel. Rövid, jellegzetes képet adott az ásatások eddigi eredményéről és a munkát csak akkor vették fel újra, amikor Ő maga is teljes figyelemmel ott lehetett.

Az ásatás meglepő külső formájával minden elismerést megérdemlő belső tartalom párosult. Az előző évben feltárt egyik lakóház területén a föld színétől az őstalajig átvágott föld függőleges metszetén magyarázta meg a telep többretegű voltát és annak jelentőségét. (Vetített fényképek az ásatásokról, azután a színes rajzokról, ásatási részletfelvételekről [lakóház berendezésével].) A felfedés alatt álló egyik lakóház berendezésének aprólékos, sok figyelmet, türelmet igénylő kibontása során szólt az egyes kultúrrétegek egymás fölé településének mikéntjéről, egymáshoz



kronológiai viszonyáról, melynek lényege az, hogy a 6-7. réteg Erősdön oly módon csoportosul, hogy egy vörössel jelzett és a (közvetlen) alatta levő sötét réteg egyidősök, illetve közel egyidősök (az elégett ház és a talaj, melyen az ember járt), és így a telep ott, ahol legtöbb (6-7) kultúrreteget mutat fel, három egymás után következő korból tartalmaz emlékeket. (Vetített képeken ennek esetleg bővebb magyarázata.)⁹

Tanulmányokban gazdag napot töltöttünk a Tiszk-hegyen. A látottakat, hallottakat eszünkbe idézve méltán csatlakozhatunk PÁRVAN professzor véleményéhez, aki LÁSZLÓ Ferencről írt nekrológiájában öt mintaszertű ásátónak nevezte¹⁰.

Mélyen tisztelt Közönség! A kora reggeltől estig tartó ásátás vezetése testi és szellemi fáradalmakkal jár. Nem kevésbé fáradságos időt, nagyfokú türelmet és kitartást igénylő munka azonban a már hazaszállított anyagnak muzeális kezelése: tisztogatás, a földben széttörve talált edényrészek összekeresése, összeragasztása, stílris alapon való csoportosítása, szakszerű lajstromozása. Megboldogult LÁSZLÓ Ferenc valósággal mesteri módon oldotta meg ezt a feladatát is. A veleszületett kötelességérzet és a tárgykör iránti szeretet olyan munkára képesítette, mely becsületére válik a legjobb nevű hivatásos archeológusnak is. A Székely Nemzeti Múzeumnak egyik legnagyobb büszkesége és vonzóereje az erődsi ásátás anyaga.

Harmadik nagy fázisa az ásátásoknak a publikálás. Szakszerűség, az anyag világos csoportosítása, a definíciók szabotossága, a leírás jellegzetessége, világos, élvezhető irány, a végső konklúzióknak tárgyi és kronológiai helytállósága világ-szakirodalmi viszonylatban is jellemzi LÁSZLÓ Ferenc tanulmányait, melyeket különböző szakfolyóiratokban tett közzé ásátásairól. Mélyen fájjalhatjuk, hogy idevonatkozó programját nem valósíthatta meg teljes egészében, hogy az ásátási anyagnak pl. rétegenkénti publikálása, melyet oly nagy szeretettel készített elő, még mindig várat magára, miután az Ő kezéből kihullott a toll. Jóska fia, aki több ásátásánál állandó segítőtársa volt, a legszebb reményekre jogosított e munka folytatása terén. Az Úristen azonban nem adta meg a lehetőségét annak, hogy az élet több iskoláját kijárt diplomás tanárú apai örökségébe lépjen a múzeumnál¹¹. LÁSZLÓ Ferenc helye már több mint egy évtizede betöltetlenül áll.

Az a munkakör, melyet az intézmény keretein belül betöltött, elmúlásával és a változott viszonyokkal nem a megmerevedés állapotába jutott, hanem emanációs viszonylatba került: a hangyaszorgalmú gyűjtést, az elsőrendű forrásokból, az ásátásokból való évenkénti jelentős gyarapodást, az anyag szakszerű publikálását felváltotta a már meglevő saját tartalomnak, az

önfénynek, erőnek a nagy publikum és szakkörök felé való zavartalan kisugárzása, mely termékenyítő hatását majd ilyen, majd olyan irányban érezette.

Mélyen tisztelt ünneplő Közönség! Minden intézmény életében vannak ilyen periodikusan visszatérő szakaszok. Ennek a múzeumnak (az) életében az alapítást követő időkből az a korszak képviselte az emanáló alapot, melyet boldog emlékü DOMJÁN István, majd pedig első szakképzett múzeumőre, az európai híru NAGY Géza idejében élt át¹². A NAGY Géza muzeális és publikáló munkássága tette ismertté országszerte és jutatta európai viszonylatban is jó hírnévhez a Székely Nemzeti Múzeumot. A múzeum irodájában függő, szakállas férfit ábrázoló szerény fénykép az Ő nagy szellemét képviseli, mely méltán örökös ma is az ott folyó munka felett. Hogy az Ő munkássága által a múzeumnak jutott emanáló erő mennyiben járult hozzá ahhoz, hogy a múzeum ma saját palotájában díszlekedhet, azok tudnak megmondani, akiknek az anyagi áldozatokhoz lelkierőt, a fáradalmakhoz kitartást kölcsönzött a Rája, munkásságára való emlékezés.

A Székely Nemzeti Múzeum újabb emanáló erejét a CSUTAK Vilmos és LÁSZLÓ Ferenc nevéhez fűződő éra hozta össze, teremtette meg. Ez a két erő állandó motorként hatott a múzeum berendezésénél, anyagának gyarapításánál. Az egyik a fáradhatatlan, örökös külsőségekkel teljes, mozgó és mozgóató erő, a másik a finoman reagáló, soha nem lankadó kötelességtudás, az abszolút érték, mely minden megmozdulásra egyénien, de mindig a múzeum érdekében felelt. – A két pólus szerencsésen egészítette ki egymást az intézmény javára. Mikor LÁSZLÓ Ferenc elmúlásával az egyik pólus kikapcsolódott, az eddigi külső intenzív munkát felváltotta a magába szálló belső munka, mely sok üdvös gondolat megvalósítására vezette magát az intézmény vezetőségét egyfelől, és áldozatos munkálkodásra készítette az intézményhez szellemi és lelki kötelekkel által fűzött intellektuális baráti táborát, másokban viszont az áldozatkészség lélekemelő momentumait csillogtatta meg, és váltotta valóra. – Az emanációs folyamat kedvező légkört teremtett az intézménnyel kapcsolatosan, messzire kihatólag. A néhai SZÁDECSKY Gyula egyetemi professzor vezetése alatt megindult és azóta is évenként megújuló nyári tanulmányi és gyűjtő kirándulások¹³ értékét valójában akkor tudjuk becsülni, ha tudjuk, hogy ezeknek az egy-két hetes kirándulásoknak a résztvevői, szervezői és éltetői Erdély¹⁴ magyar tanári karából rekvirálódnak, akik előre megállapított program szerint rendszeres munkaterv alapján indulnak körútjukra, és anyag, ismeretek gyűjtése mellett azt az



igen fontos célt is szolgálják, hogy a nagy publikum és az intézmény között a kapcsolat, az állandó jellegű érintkezés szükségességét ébren tartsák. Vagy nem az emanációs állapot termelte-e azt a légkört, melyben távoli vidékek nagy nevű specialistája élete munkásságának javarészt ajánlotta fel a múzeum számára? Az Arad vidéki DIÓSZEGHY-féle adományra gondolunk, amelynek már csak lehetősége is a múzeum vezetőségében újabb gondolatot szült: a természetrajzi osztályok javára, a jelenlegi néprajzi osztálynak *cottage* (kat' dzs) rendszer¹⁵ szerinti átszervezését. Az emanációs állapot szülte azt a kultúrkapcsolatot is a közönség és múzeum között, mely napról-napra bensőségesebbé lesz a múzeum égisze alatt rendezett hangversenyek és előadások révén. Se szere, se száma a jótékony belső tartalom fénykisugárzásának, ha részletekbe menően vizsgáljuk az állapotokat.

Ez a helyzet azonban nem tarthat örökké. A megszokottság, a kisugárzó erő lassú bár, de folyamatos gyöngülése kívánatosá teszi, hogy új, jelentős források nyíljanak meg a múzeum számára, hogy elsőrendű anyag révén oly hosszú emanációs állapot után új bor kerüljön a régi tömlőkbe. Hogy rendelkezék bőséges emanáló erővel, kívánatos, hogy legyen ennek a múzeumnak megújíthatósága, legyen feltámadása, legyen húsvéti ünnepe, hogy szolgálhassa a nemzeti, a hazai és az általános emberi művelődést és oktathassa a székelységet, mely annyi megértéssel, annyi jóakarattal kísérte eddigi útján. Legyen húsvéti az anyagszerzés terén, váljanak lehetővé számára a szakszerű ásatások, múzeumi gyűjtőutak úgy, mint történt abban az időben, mikor LÁSZLÓ Ferenc és CSUTAK Vilmos irányította a múzeum munkásságát, amikor az ő komoly, higgadt, lelkiismeretes, fáradhatatlan működésük révén évről-évre oly jelentősen gyarapodott állaga, melyből bőségesen jutott az emanációra. Ennek előfeltétele azonban, hogy a fiatalabb tanárnemzedék valamelyik tagja vagy annak tagjai jegyezzék el magukat a múzeum gondolatával oly bensőségesen, amint azt tették elődeik, és köztük különösen LÁSZLÓ Ferenc, aki gyönyörűségét találta a külső munkálatokban, aki az iskolai év fázisai után a reggeltől estig tartó ásatások és gyűjtés fázisait pihenészámba vette, aki jól felkészülve indult el muzeális pályáján, és a veleszületett és tanulmányai során kifejlett megfigyelő erő birtokában a legnehezebb feladatokat is könnyedséggel oldotta meg. Bizonyos fokú szaktudás, bizonyos mértékű előtanulmány nélkül szakszerű ásatások vezetésére nem vállalkozhatunk. Az, aki ásadni akar, kell, hogy előbb maga is részt vegyen tapasztalt ember vezetésével álló ásatásban, kell, hogy szívesen fogadjon ennek általános irányításait, és elsajátítsa az anyag

muzeális kezelésének módozatait¹⁶. A szakszerűen felkészült egyént a múzeum gyűjtőterületén eszközöndő ásatások vezetésére a múzeumok ügyeit intéző állami legfőbb hatóság is örömmel fogadja. Nem fog akadályokat gördíteni a múzeum eszméjét helyesen szolgáló helyi jellegű vállalkozások elé, sőt erkölcsi támogatásban¹⁷ is részesítheti a vidéki múzeumot. Ezek az irányelvek lebegjenek szemünk előtt, amikor a múzeum munkakörének megújíthatóságát, feltámadását kívánjuk az emlékezésnek szánt ez ünnepélyes pillanatban. A szakszerű vezetést – jól emlékezünk rá – a legfelsőbb helyen is ismételten elismeréssel honorálták, amikor Ófelsége I. Ferdinánd román király ismételten legmagasabb látogatásaival¹⁸ tüntette ki a múzeumot. Szakszerűség nélkül alig képzelhető el a feltámadásnak az a formája, melyről fennebb szólottunk. PRUS az öreg Ramszesz fáraónak ilyenféle tanácsot ad a szájába fia számára: „Édes fiam! mikor birodalmam beutazod, hogy meggyőződj annak állapotáról, legyen nyitva a szemed mindig, mint a halnak, és hegyezd a füled, mint az okos számár.”¹⁹ A szakszerűség ezeknek az elveknek betartása mellett pár hét alatt testet ölthet, ha alkalma van az illetőnek szakszerű ásatások megfigyelésére és tanulmányozására ennyi idő odaadó lélekkel fordítani. – A fiatal, tettekbe kész erő ma még nem áll a múzeum rendelkezésére, mert a már megérett gyümölcs váratlanul, hamar pusztult el. E pusztulás nyomán támadt űr betöltésére még idő sem volt, hisz az apát – akiről ma emlékezünk – a fia, LÁSZLÓ Jóska mint kész, meglelt ember csak most követte az elmúlásba. A mutatkozó űrért tehát senkit sem terhel felelősség. – Érzem gyöngeségemet, amikor a megújíthatóság szükségességének hangoztatására és az odavezető legrövidebb és legbiztosabb út megjelölésére vállalkoztam. A helyzet kényszere alatt azonban el kellett hangzódjon az őszinte, baráti szó, ha mégoly erőtlen volna is az.

Mélyen tisztelt ünneplő Közönség! Az elismerés, az őszinte hála legnagyobb mértékével illetük dr. LÁSZLÓ Ferenc emlékét. Róla való megemlékezésünk teremjen új, látható munkaerőt: az ő munkássága nyomán a lelkek mélyén itt-ott szunnyadó csíra hadd öltönn testet, támadjon minél előbb méltó utóda a múzeumi eszmét jó kedvvel, ambícióval, lelkesedéssel, benső szeretettel felkaroló egyéniséggel személyében, hogy lehessen – minél előbb – e múzeum ősrégészeti osztályának is tárgyi megújíthatósága, legyen alkalma kimeríthetetlen emanáló erő gyűjtésére, tartalékolására. A nagyközönség intellektuális és földet, erdőt művelő osztályát éppen úgy, mint az iparos elemét, ez ünnepélyes pillanatban arra kérem, sohase feledje el, hogy ennek az intézménynek, mely közös



10. [Vasile PÁRVAN], *Nécrologe, Dacia*, I, 1924 (1927), 368. Lásd még: LÁSZLÓ Attila, **Vasile PÁRVAN levele LÁSZLÓ Ferenc halálára**, *Korunk*, 1969, 12. sz., 1864–1865.

11. LÁSZLÓ József, LÁSZLÓ Ferenc második fia (1902–1932) édesapja nyomdokába lépett, úgy is, mint a Mikó Kollégium természetrajz-szakos tanára, s úgy is, mint a Székely Nemzeti Múzeum őre. LÁSZLÓ Ferenc méltó utódát látták benne, ám tehetsége nem bontakozhatott ki. Alig 30 éves korában önkézzel vetett véget életének. Munkásságának rövid méltatása: KÓNYA Ádám, **A MIKÓBÓL INDULTAK...**, Sepsiszentgyörgy, 2000, 63–64.

12. KOVÁCS István megállapítása némi pontosításra és kiegészítésre szorul. A Székely Nemzeti Múzeum első őre a CSEREY-gyűjteményt addig gondozó VASADY NAGY Gyula volt. 1881-ben, VASADY halála után a Magyar Nemzeti Múzeum szakképzett régész-munkatársa, NAGY Géza (1855–1915) lett a Székely Nemzeti Múzeum múzeumőre. Munkatervében világosan megfogalmazta, hogy a múzeum „elsősorban is arra van hivatva, hogy a székelyekre vonatkozó mindennemű emlékek tárháza legyen, éspedig nemcsak vásárlás, hanem rendszeres ásatások útján” (lásd: CSUTAK Vilmos, **A Székely Nemzeti Múzeum alapítása és gyűjteményeinek ötvenéves fejlődése. Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára**, Sepsiszentgyörgy, 1929, 14). Terveit, főképp anyagiak híján nem valósíthatta meg maradéktalanul, de közleményeivel, a *Székely Nemzeti Múzeum Értesítője* első két kötetének (1890, 1891) kiadásával felkeltette a tudományos körök érdeklődését a fiatal intézmény iránt. Idevágó fontosabb munkái: **A Székely Nemzeti Múzeum őskori gyűjteménye**, *Archaeologiai Értesítő*, Budapest, 1882, 28–32; **A Székely Nemzeti Múzeum története**, *A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője*, II, 1891, 3–39; **A Székely Nemzeti Múzeum ismertetése**, *uo.*, 41–67. NAGY Géza 1890-ben visszatér Budapestre; átveszi a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztályának vezetését. Távozása után, 1890 szeptemberétől a MIKÓ Kollégium tanári karából választott két múzeumőr irányította a múzeumot. A KOVÁCS István is említette DOMJÁN István tizenegy esztendőn át, 1902-ben bekövetkezett haláláig látta el hűségesen feladatát. A másik múzeumőr személye azonban gyakorta évente változott, ami kedvezőtlenül befolyásolta a múzeum tevékenységét. A változás akkor következett be, amikor 1901-ben LÁSZLÓ Ferenc veszi át ezt a tisztséget és múzeumőr társaival (1907-ig ZAYZON Ferencsel, 1908-tól CSUTAK Vilmossal) együtt a múzeum odaadó munkatársai lesznek. Lásd: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 15–16, további irodalommal. A „NAGY Géza idejében” szövegrész a gépelt kéziratban „NAGY Géza munkaidejében” formában szerepel.

13. A Múzeum 1928-ban, majd 1934–39-ben évente megszervezett székelyföldi kutatóútjait elsősorban BÁNYAI János geológus, részben pedig KÖNCZEY Gerő biológus szervezte. Az első út névleges vezetőjének valóban a nagy tekintélynek örvendő kolozsvári geológus SZÁDECCZYKY kérték fel, és ő haláláig lelkes támogatója volt az ügynek

14. Az első megfogalmazásban: Ardeal. Vö. 5. jegyzet.

15. Cottage-rendszer: a (főleg) néprajzi gyűjtemények különálló épületekben-parasztházakban, falumúzeum-szerűen történő bemutatása. A Múzeum skanzen-részlegét létrehozni a Csíki házat 1932-ben vásárolják meg és 1934-ben kerül tető alá, de a telket, ahová felállítják, már 1930-ban megvásárolják, KÓS Károly figyelmeztetésére. DIÓSZEGHY felajánlása, illetve adománya csak 1931-ben történik, de a múzeum fejlesztésében a legnagyobb gondot valóban a tűlszűfolság beállta jelentette ezekben az években, ami a természetrajzi részleg esetében is megoldást követelhetett.

16. KOVÁCS István kéziratában itt egy kihúzott mondat következik: „L[ÁSZLÓ] F[erenc] mindkét iskolát kijárta, mielőtt ásatásait az erdősi Tyiszk-hegyen megkezdte.”

17. Első megfogalmazásban „... sőt erkölcsi (és ha kell / indokolt esetben anyagi) támogatásban is...”

18. Ferdinánd király látogatásáról lásd: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 37. Lásd még TIBOLDI Zoltán közlését (*Romániai Magyar Szó*, 1996. február 17–18.) és LÁSZLÓ Attila kiegészítéseit (*uo.*, 1996. március 23–24.).

19. KOVÁCS István itt Boleslav PRUS lengyel író (1847–1912) **A fáraó** című regényére utal.

Köszönetnyilvánítás

A közlést az ARANY János Közalapítvány („Centrumok, 2001” program) támogatata. Ezúton is köszönjük.

(A családnévnek majuszkulás kiemelését, beleértve a megemlékezés szövegét, kötet szerkesztési szempontok indokolták. **Szerk. megj.**)



**Comemorare inedită despre
Francisc LÁSZLÓ din 1937**
(Rezumat)

Ștefan KOVÁCS (1880–1955), marele arheolog transilvănean, avea legături strânse cu Sf. Gheorghe, cu Muzeul Național Secuiesc de acolo, cu marii directori ai acestuia, Francisc LÁSZLÓ și Vilhelm CSUTAK. În 1937 Muzeul, intenționând să-i comemoreze pe cei doi, îl roagă pe Ștefan KOVÁCS să țină o prelegere despre LÁSZLÓ. Până la urmă comemorarea nu are loc și textul rămâne uitat în arhiva muzeului. Despre Francisc LÁSZLÓ este binecunoscut că lui i se datorează faima europeană a instituției, totuși, acest text inedit aduce noutăți semnificative. Consideră că metoda utilizată de savantul sântugheorghean se poate considera mai degrabă o școală aparte decât o preluare a metodei prestigioasei școli clujene de arheologie a lui Béla PÓSTA. Pe de altă parte se fac numeroase precizări, valabile și azi, vizavi de cauza muzeologiei, iar evaluarea rezultatelor interbelice ale Muzeului Național Secuiesc constituie de asemenea o noutate. **(Red.)**

**Unedited Commemoration about
Ferenc LÁSZLÓ
from 1937**
(Abstract)

The renowned Transylvanian archaeologist István KOVÁCS (1880–1955) was tightly bound to Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe, Romania), with the Székely National Museum there, with its famous directors, Ferenc LÁSZLÓ and Vilmos CSUTAK. In 1937 when the museum intended to commemorate the two, István KOVÁCS was asked to lecture about LÁSZLÓ. The commemoration did not take place and the text was left and forgotten in the archives of the museum. It is known about Ferenc LÁSZLÓ that the European fame of the museum is bound to his name, however this unedited text brings significant news. It is considered that the methods used by the man of science from Sepsiszentgyörgy may be rather seen as a processing of the methods of the famous school of archaeology of Béla PÓSTA (Kolozsvár/Cluj). On the other hand various statements were made, which are still valid today, regarding the aspects of museology and the evaluation of the results between the two World Wars of the Székely National Museum also represents news. **(Edit)**.





1. ábra Dr. LÁSZLÓ Ferenc (1873–1925)



LÁSZLÓ Ferenc
CSUTAK Vilmos

**A Székely Nemzeti Múzeum
igazgató-választmányának jelen-
tése a Múzeumok
és Könyvtárak Országos
Főfelügyelőségéhez a Múzeum
1915. évi működéséről
és állapotáról**

(A közlésről)

A Székely Nemzeti Múzeum első részletes-nyilvános igazgató-választmányi *Jelentése* az 1902-ben megjelent (III.) *Értesítőben* látott napvilágot, a LÁSZLÓ Ferenc-korszak velejárójaként, majd az 1914-essel bezárólag évente, önálló füzetekben jelentették meg, néhány száz példányban. Eddig úgy tudtuk, az 1915 tavaszán megjelent jelentés az utolsó, és a háború, majd a főhatalomváltással bekövetkezett változások következtében folytatásának is leghamarabb az 1935-ös jelentés 1936-ban kiadott füzetkéje tekinthető. A két világháború között a bukaresti román illetékes hatósághoz intézett jelentések szűkszavúbbak. A most közreadott 1915-ös jelentés a múzeumi irattárban lappangott, és valóban az említett sorozat utolsó darabjának tekinthető. Az 1916-ban összeállított iratot ugyancsak egyértelműen nyomdai megjelenésre szánták, de Románia 1916-os hadbalépésével, Sepsiszentgyörgy hadszínterré változásával erre már nem volt lehetőség. A harcok után a gyűjtemények legértékesebb részét evakuálják, az új, saját főépület évekig hadikórháznak van lefoglalva, az országgal együtt a Múzeum is háborúba süllyed. A jelentést a századelői jelentések meg-

késített lezárásaként tesszük közzé, tehát jegyzetanyag nélkül. Mindössze néhány olyan adalékra hívnánk fel a figyelmet előljáróban, mint a Múzeumban létrehozandó Székely Nemzeti Levéltár gondolatának felmerülése (az impériumváltás után ezek szerint nem egyszerűen alkalmi mentésként valósult meg), vagy hogy a költözés-berendezkedés háborús viszonyok miatti elhúzódása ugyan nem tette lehetővé a nagyközönség látogatását, de a kutatás lehetőségét most is biztosították. (B.H.)

*

Méltóságos Főfelügyelőség!

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum 1915. évi működéséről és állapotáról szóló jelentésünket a következőkben tesszük meg:

Az **igazgató-választmány** az 1915-ik év folyamán háromszor tartott gyűlést: március 27-én és június 21-én dr. SZENTKERESZTY Béla főispán, múzeumi elnök és okt. 10-én dr. DADAY Vilmos vm. főorvos, ügyvezető alelnök vezetése alatt. Március 27-én tárgyalta és elfogadta a múzeum 1914. évi működéséről és állapotáról a múzeumőrök által összeállított évi jelentést, az 1914. évi számadások megvizsgálásáról beterjesztett bizottsági jelentést; az 1914–15. évi állami segély bejelentése kapcsán felhasználási tervet készítet, s végül a fontosabb folyó ügyekben intézkedett.

Június 21-én **gr. APPONYI Albert** volt vallás- és közoktatásügyi miniszter múzeumi látogatása alkalmából gyűlt össze, hogy a múzeum gyűjteményeit, illetve a még raktárszerűen kezelt gyűjteménycsoportok válogatott darabjait erre a célra rendezett kiállítás keretében bemutassa, s egyúttal saját falai között is szíves köszönetet mondjon annak az államférfiúnak, ki az új múzeum felépítése körül mindenha elvülhetetlen érdemet szerzett az által, hogy az építés céljaira az 1906. évi állami költségvetésben 50 000 K, az 1908. évi költségvetésben pedig 100 000 K építési segélyt adományozott.

Október 10-én azért tartott gyűlést, hogy **dr. LÁSZLÓ Ferenc** múzeumőr feleségének váratlan elhunytá alkalmából kegyeletes intézkedéseket tegyen, s a megboldogult koporsója mellett testületileg adjon kifejezést annak a fájdalmas érzésnek, melyet a népes családja jövőjéért élő-haló jó édesanyának, s férje olda-



lán egyúttal hűséges munkatársunknak váratlan és tragikus halála váltott ki szívünkben.

Az **ügyvezető-tanács** gyűlést nem tartott, mert a múzeumőrök a múzeum folyó ügyeit az elnökséggel való megbeszélések alapján az egész év folyamán elintézhették.

Örömmel jelentjük egyúttal, hogy Igazgató-választmányunk és ügyvezető-tanácsunk kebelében változás az egész év folyamán nem történt.

Nem mulaszthatjuk el azonban, hogy meg ne emlékezzünk e helyen arról a másik közvetett veszteségről is, mely múzeumunkat régi nagyérdemű múzeumőrünknek, **NAGY Géza** Magyar Nemzeti Múzeumi igazgatóőrnek febr. 4-én bekövetkezett váratlan elhunytával érte. NAGY Géza 8 éven keresztül (1881–1889) soha nem lankadó buzgósággal állott múzeumunk bölcsője mellett, s ez alatt gyűjteményeink gazdag gyarapításával, ismertetésével és tudományos feldolgozásával elévülhetetlen érdemeket szerzett; 1889-ben történt eltávozása óta pedig a testestől-lelkestől magyar érzésű és gondolkodású igazi tudós meleg rokonérzésével csüngött mindig múzeumunk fejlődésén és annak a székeley kérdésnek és azoknak a székeley tudományos feladatoknak megoldásán, melyeknek lehető előbbre vitelét múzeumunk is hivatásának ismeri.

Kegyeletes kötelességet teljesített azért igazgató-választmányunk, mikor a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának, **br. SZALAY Imrének** távirati tudósításából egykori kiváló munkatársának haláláról értesülvén, őszinte gyászának és mély fájdalomnak jeléül a múzeum ormára gyászlobogóját kitűzte, a megboldogult özvegye, özv. NAGY Gézáné, sz. ZAPHIRY Helén úrnő, valamint dr. SZALAY Imre igazgató és a múzeum tisztviselői kara előtt benső részvétét táviratilag kifejezte, márc. 27-én tartott gyűlése jegyzőkönyvében a megboldogult emlékét megörökítette, s a múzeum képtára számára arcképének megfestését elhatározta.

Évek óta elintézés alatt álló ügyeink állásáról a következőket jelentjük:

Az építés teljes befejezését, illetve a tervbetett **pótmunkák** végrehajtását és a **berendezési** ügy elintézését a háborúval járó rendkívüli viszonyok levétették a napirendről, az 1914-ik év folyamán tervbe vett új **szervezet** végrehajtásához szükséges államsegélyek ügyében felterjesztett kéréseink elintézéséről pedig nem kaptunk értesítést.

Ily viszonyok közt mindhárom nagy fontosságú ügy végleges elintézését s ezzel múzeumunk jövő fejlődésének biztos megalapozását csak a rendes viszonyok visszatérésétől remélhetjük.

Megemlítjük azonban, hogy a múzeum parkjában és udvarterén az 1914-ik évben megkezdett **befá-**

sítást tovább folytattuk. Ebből a célból Sepsiszentgyörgy város polgármesterétől és az állami erdészeti hivataltól nyert engedély alapján március és április hónapban a sepsiszentgyörgyi erdőből facsemeteket, bokrokat és élő sövénynek való apró ültetvényeket ásattunk ki, s azokat a megállapított tervzet szerint szintén házi munkával elültettük. Sajnos, a háborús viszonyok megakadályozták abban a régi szándékunkban, hogy a múzeum telkének és legközelebbi környékének a Székelyföldre nézve jellemző növényzettel való benépesítési munkáját mielőbb befejezzük.

Megemlítjük továbbá, hogy az **épitési munkák** egy és két évi jótállás alá eső részének utófelülvizsgálatát **MALMOS Andor** főmérnökkel ápr. 27-én elvégeztük, s a helybeli államépitészeti hivatal utasításait a hiányok pótlása végett az építés-vállalkozókkal közöltük. A főtornyunk és az északi szárnyépület fedelén a nov. 18-i szokatlanul erős szélvihár által okozott cseréprongalódásokat kijavítottuk és hasonló rongálások kikertülése végett a toronyfedél alját a szélhatás kizárása céljából bedeszakáztattuk. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert ez a körülmény is bizonyítja, hogy az új épület jó karban tartása fenntartási költség sűrűsös biztosítását követeli meg. Főépületünkön kívül a világításra és motorhajtásra szolgáló **villamos berendezésünk** és **vízvezetéki hálózatunk** is állandó gondozást és javítgatást igényel, s e villamos berendezésünknek s főleg villanymotorunknak az év folyamán ismételten szükségessé vált megjavítása máris jelentékeny összeget emésztett fel, s nyomtatékosan figyelmeztetett arra, hogy ha a múzeum állandóan zavartalan világításának biztosításáról és vízszükségletének kielégítéséről gondoskodni kívánunk – mi már csak tűzbiztonsági szempontból is kötelességünk –, akkor minél előbb gondoskodnunk kell villamos berendezésünk szakszerű felülvizsgálatáról, és intézkednünk kell házi vízvezetékünknek a városi vízvezetéki hálózatba való végeleges bekapcsolásáról.

Villamos berendezésünk minőségi és szakszerű felülvizsgálatára különben a m. kir. kereskedelemügyi minisztériumot még 1914. évi febr. 25-én 176. sz.a. kelt felterjesztésünkben kértük, s nevezett minisztérium 20012/V. sz.a. kelt leirata szerint a posta- és távirata főfelügyelőséget utasította is a felülvizsgálat megejtésére. Mivel azonban a főépület felülvizsgálati költségeit hordozó vallás- és közoktatásügyi minisztérium ezt a felülvizsgálati költséget még akkor sem volt hajlandó fedezni, mikor erre irányuló kérésünket a Méltóságos Főfelügyelőség 300-1914. sz.a. pártoló ajánlattal terjesztette föl, azért e feltétlenül végrehajtandó felülvizsgálat költségeiről igazgató-választmányunk fog gondoskodni, annyival inkább, mert e költségek fedezése 714-1914. sz. leirata szerint a Méltóságos Főfelügyelőségnek sem áll módjában.



Gyűjteményeink elhelyezésében változás nem történt.

Rendezési munkának előrehaladásáról és a múzeum vagyoni állapotáról jelentésünk végén emlékezünk meg.

Itt csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy fenntartó hatóságaink és a Méltóságos Főfelügyelőség, illetve a vallás- és közoktatásügyi minisztérium anyagi támogatása mellett a folyó évben is a székelyföldi **pénztintézetektől** s **Háromszék** vármegye **néhány községétől** nyertünk anyagi segítséget.

A székelyföldi pénztintézetekhez fenntartási segélyért 20-1915. sz. a. jan. 10-én intéztünk kérést.

A beérkezett adományok a következők:

1. Az Agrár Takarékpénztár Sepsiszentgyörgyi Fióktintézetétől 25 K;
2. A Baróti Takarékpénztár r.-t.-tól (Barót) 25 K;
3. A Háromszéki Takarékpénztártól (Sepsiszentgyörgy) 50 K;
4. A Kézdivásárhelyi Takarékpénztártól (Kézdivásárhely) $50 + 50 + 4.17 = 104$ K 17f;
5. A Kovásznai Takarékpénztártól (Kovászna) 50 K;

6. A Sepsisárkosi Takarékpénztártól (Sepsisárkos) 10 K.

összesen: 264 K 17 f.

Megjegyezzük itt, hogy a Kézdivásárhelyi Takarékpénztártól kiutalt és beérkezett segélyösszegben a folyó évi 50 K mellett az 1914-ik évre adományozott 50 K s annak időközi kamata is benne van.

A Háromszék vármegye **községeihez** 529-1914. sz. a. intézett kérésünk alapján a folyó évben beérkezett segélyek a következők:

I. A Kézdi járásból:

1. Kézdiálmástól (1914-re 10 K és 1915-re 10 K) összesen 20 K;
2. Lécfalvától (1915-re) 10 K;
3. Maksától (1915-re) 5 K;

II. Az Orbai járásból:

1. Palpolcztól (1915-re) 5 K;
2. Zágontól (1915-re) 10 K;

III. A Sepsí járásból:

1. Árkostól (1915 évre) 10 K;
2. Kököstől (1914-re 5 K és 1915-re 5 K) = 10 K;
3. Magyarbodzától (1915 évre) 10 K;
4. Mikóújfalutól (1915-re) 5 K;
5. Sepsisbükszádtól (1915 évre) 5 K.

összesen 90 K.

Itt említjük meg pótlólag, hogy Gelence község 1915. dec. 29-én kelt hivatalos értesítése szerint 1914. évi máj. 21-én 40 jegyzőkönyvi sz. a. hozott határozatával 50 K egyszersmindenkori segélyt szavazott meg. Ez a segély azonban még nem érkezett be pénztárunkba.

Gyűjteményeinket vásár, letét és ajándék útján gyarapítottuk.

E gyűjtemények általános gyarapodásáról a következőket jelentjük:

Az 1915. évben a gyarapodás a következő:

1. Könyvtárnál: 12 642 db.
2. Régiségtárnál: 898 db.
3. Néprajzi gyűjteménynél: 37 db.
4. Képzőművészeti gyűjteménynél: 210 db.
5. Természettudományi gyűjteménynél: 359 db.

A gyűjtemények törzanyagának állománya az 1915. év végén: 1. Könyvtárnál 83 660 db. 2. Régiségtárnál: 27 415 db. 3. Néprajzi gyűjteménynél: 6042 db. 4. Képzőművészeti gyűjteménynél: 699 db. 5. Természettudományi gyűjteménynél: 13 107 db.

Az 1914. év első felére kiutalt 1600 K könyvtári rendkívüli államsegély, az 1913. évről áthozott 45.66 K éremtári államsegély-maradvány, továbbá a segéderők díjazása és haszonbér címén 1913. évben kiutalt államsegélyekből az 1914. évre áthozott 237 K 52 f maradvány felhasználásáról szóló elszámolásunkat 1915. évi márc. 27-én 127. sz. a. terjesztettük fel s a Méltóságos Főfelügyelőség elszámolásainkat 386. sz. a. 1915. nov. 8-án kelt leirata szerint jóváhagyólag tudomásul vette, s egyúttal a felmentvényt megadta.

Az 1914-ik év második s az 1915-ik év első felére az 1914–15-ik évi állami költségvetés keretében kiutalt 2500 K államsegélyről s annak felhasználásáról a következőket jelentjük:

A Méltóságos Főfelügyelőség 1914/15. évi állami javadalmának tetemes részét a háborús helyzetből kifolyólag az államkincstár rendelkezésére visszabocsájtván, a felügyelete alá rendelt intézeteket s így múzeumunkat is csak redukált mértékben, s csupán a nélkülözhetetlenek felismert kiadások fedezésében segíthette.

Igazgató-választmányunk 52. sz. a. 1915. jan. 27-én kelt leiratában azért arról értesítette, hogy a múzeum gyűjteményeinek állami segélyezése céljából 2500 K segély kiutalása iránt tett a vallás- és közoktatásügyi minisztérium elé javaslatot.

Örömmel és hálás köszönetünk kifejezése mellett jelentjük, hogy nevezett minisztérium ezt a 2500 K rendes gyarapítási segélyt 11971-1915/III. sz. a. 1915. évi június 11-én kelt rendeletével a sepsiszentgyörgyi m. kir. adóhivatalnál múzeumunknak kiutalta.

Igazgató-választmányunk ezt az összeget 128-1915. sz. a. felterjesztett utasítása értelmében használta fel.

Erről szóló elszámolásunkat 115-1916. sz. a. terjesztjük fel. Ennek főbb adatai a következők:

1. A Könyvtárnál elszámoltatott 892.10 K;
2. A Régiségtárnál elszámoltatott 438.27 K;
3. A Néprajzi gyűjteménynél elszámoltatott 145.– K;



4. A Természettajzi gyűjteménynél elszámoltott	160.– K;
5. A gyűjtemények rendezésénél felhasznált segédkönyvek díjazása címén	866.– K;
összesen:	2501.37 K.

I. Könyvtár és levéltár

A könyvtár és levéltár gyarapodása általában örvendetesnek, sőt szerény anyagi viszonyaink között gazdagnak is mondható.

E gyarapodás részben vásár, részben letét és ajándékozás eredménye.

Vásár útján szerezte meg a múzeum néhai elnökének, **GÖDRI** Ferenc alpolgármesternek könyvtárát és levéltárát, hogy falai között ezzel is emléket állítson annak a derék székely írónak, ki a székelység történetére vonatkozó könyveket és különösen Sepsi-szentgyörgy város múltjára vonatkozó okleveleket jóformán gyermekkorától gyűjtötte, s azzal a haláláig ápolott gondolattal tanulmányozta, hogy múzeumi segédforrásaink felhasználásával várva várt nyugalmazása éveiben szülővárosa oklevéltárát kiadja s ennek alapján történetét is megírja.

Múzeumunk e gyűjtemény megszerzésével csak kötelességét teljesítette annak a férfinak emlékével szemben, ki veleszületett kulturális érzékével hosszú időn át munkálta múzeumunk érdekeit, de kegyeletes kötelességet teljesített egyúttal özvegy **GÖDRI** Ferencné is, amikor múzeumunk hivatása és jövője iránt táplált meleg érzésétől vezetve néhai férjének e mindig szeretettel és féltéssel övezett gyűjteményét múzeumunk tulajdonába bocsátotta, s ezzel annak együttmaradását biztosította.

E vásár útján igazgató-választmányunk egyúttal azt a múlt évi jelentésünkben tett ígéretét is teljesítette, hogy az 1914-ik év első felére szikuliak beszerzésére nyert könyvtári rendkívüli segélynek ideiglenesen más könyvtári anyag beszerzésére fordított részét vissza fogja pótolni, illetve a jelzett célra fogja felhasználni.

Mert a múzeum most oly könyvtári anyagnak jutott a birtokába, mely kevesebb értékű, de közközön forgó, s azért szükséges modern műveken s néhány idegen nyelvű és külföldi nyomdai terméken kívül értékes régi magyar műveket s a múzeum hivatása szempontjából még értékesebb régi székely műveket is tartalmaz, s éppen azért a könyvtár különben is nagybecsű régi magyar és székely gyűjteményének értékes gyarapodását jelenti.

E művek közül általános tájékoztatásul csak egy-néhányat kívánunk e helyen megemlíteni. Megemlítjük pl. a külföldi kiadások közül Joannes CALVINUS: **Institutio totius christ. religionis** c. művének gen-

ovai, 1550. évi kiadását, a **Respublica et status regni Hungariae** c. művet (Ex officina Elzeviriana, 1634), KRECKWITZ: **Totius principatus Transylvaniae accurata descriptio**ját (Nürnberg und Franckfurt 1688).

A régi magyar kiadások közül értékesebbek pl: **Menyország kinyitott egyetlen egy szoros kapuja**. Váradon, 1556; G. KATONA István: **Titkok titka**. Gyulafejevárárt, 1645 és a **Váltság titkának** második volumenje, Váradon, 1647, a **Váltság titkának** negyedik része, SELYEI BALOG István: **Temető kert**, Váradon, 1655; PÓSAHÁZI János: **Igazság istápjia**, Sárospatak, 1669; **Confessio et expositio fidei christianae** etc. Kolozsvárat, 1679; GYÖNGYÖSI István: **Porából megéledt Phönix** etc., Lőcsén, 1693; PÁZMÁNY Péter: **Predikációk**, Nagyszombat, 1695; PÁPAI PÁRIZ F.: **Pax crucis** etc., Kolozsvárat, 1710.

Az újabbak közül: BOD Péter **Szent Heortokratese, Szmirnai Szent Polikarpusa, Lexikona, Synopsis iuris connubialis** stb., KÁLLAI: **Históriai értekezése**, Nagyeneden, 1829; BÖLÖNI FARKAS S.: **Utazás Északamerikában**, Kolozsvár, 1834; GÁL Sándor: **A pestvárosi nemzeti őrsereg szolgálati szabályzata**. Pest, 1848. Továbbá IPOLYI Arnold: **Magyar mithologia**, Pest, 1841; KRIZA János: **Vadrózsák**, Kolozsvár, 1863; ORBÁN Balázs: **A Székelyföld leírása**, 1–6 k. Pest, 1868–71; DÓSA Elek: **Erdélyhoni jogtudomány** I–III. k., Kolozsvár, 1851 stb. ...

E nagyobb összeget képviselő vásáron kívül oly művek folytatólagos megszerzésével is gyarapítottuk könyvtárunkat, melyekre gyűjteményeink feldolgozásánál van szükségünk, vagy amelyeknek megszerzését múzeumunk hivatása elodázhatatlan kötelességünk tette.

Évek óta járó folyóirataink előfizetési díjára és könyvkötésekre is jelentékeny összeget fordítottunk.

A Méltóságos Főfelügyelőség **állami letétül** a következő műveket kötötte meg: 1. Mint a vallás- és közoktatásügyi minisztérium állami letétjét: SCOEN Arnold: **Francesco BARBIERI Sfrisato**. Budapest, 1914. c. művét és 2. mint a saját letétjét: a) a GONDA Béla szerkesztésében megjelenő Magyar Adria Könyvtár 1–6 füzetét. – 1. GONDA Béla: **A tengeraltjáró hajók** (1–3 füzet) Budapest, 1915; 2. dr. SZABÓ László: **MAGYAR Balázs hadjárata Veglia szigetén**. Budapest, 1915; 3. dr. CHOLNOKY Jenő: **A földközi tenger és kijárói**, Budapest, 1915; 4. dr. MÁRKI Sándor: **Magyar uralom az Adrián**. Budapest, 1915; b) MELLER Simon: **Az ESTERHÁZY Képtár története** (Budapest, 1915) művet.

Szintén a Méltóságos Főfelügyelőségtől kapta könyvtárunk a következő ajándékokat: 1. Mint szerző



ajándékát: dr. RAJNIK Béla: **Az Ausztriától való gazdasági különválás nyomán várható alakulások. Az önálló vámtérület határai Magyarországot mezőgazdaságára, iparára és kereskedelmére** (Budapest, 1909) művet; 2. **Magyar Minerva, a magyarországi Múzeumok és Könyvtárak címkönyve**, V. K., 1912–1913, Budapest, 1915; 3. Mint dr. SZTRIPSZKY Hiador ajándékát: dr. RUDNICKYJ István: **Ukraina és az ukrainaiak Magyarország oroszföldi barátai**, Budapest, 1914 (2 pld.); 4. MIHALIK József: **Múzeumi és Könyvtári Értesítő**, 1915. évf., Budapest, 1915; 5. dr. GULYÁS Pál: **Magyar Könyvszemle**, 1915. évf., Budapest, 1915.

A többi **ajándékozók** sorából jölesik még külön kiemelnünk a Műemlékek Országos Bizottságát, melynek elnöke br. FORSTER Gyulának a bizottság kiadványa gyanánt megjelenő **Magyarország műemlékei** c. mű idáig megjelent 3 kötetét, és másrészt az Országos Magyar Gazdasági Egyletet, melynek igazgatósága a *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* I–XII. évfolyamát ajándékozta könyvtárunknak.

Nagyobb ajándékokkal gazdagították még könyvtárunkat özv. GÖDRI Ferencné (133 db.) és MÉLIK István takarékpénztári tisztviselő, ki 220 db.-ból álló, s főleg értékes modern jogi műveket magába foglaló könyvadománnyal gyarapította éppen ily művekben feltűnően szegénynek mondható könyvtárunkat; végül SZABÓ Margit (Kézdivásárhely), ki a pákái GÖRÖG Róza-féle hagyatékából származó s KOVÁCS Gyula pákái igazgató-tanító útján még az 1914. év folyamán beküldött 185 db.-ból álló gyűjteményt, melynek régi halotti beszédekből álló csoportja értékeesebb, a folyó évben ajándékul engedte át múzeumunknak.

A többi **ajándékozók** a következők:

Állami nyomda, Budapest (140 db.), BARABÁS SAMU Papolc (12 db.), Baróti m. kir. állami polg. fiúiskola Igazgatósága (1 db.), Bácsodbodrog vármegyei Történelmi Társulat múzeuma, Zombor (6 db.), Budapest székesfőváros tanácsa közoktatási ügyosztálya (2 db.), BODOLA Ödön tanuló, Sepsiszentgyörgy (2 db.), *Csik vármegye* szerkesztősége, Gyergyószentmiklós (1 db.), CSUTAK Vilmos, Sepsiszentgyörgy (9 db.), Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat múzeuma, Temesvár (1 db.), dr. DIÉNES Ödön, Kézdivásárhely (1 db.), *Erdészeti Kísérletek* szerkesztősége, Selmeczbánya (1 db.), *Erdővidék* szerkesztősége, Barót (1 db.), M. kir. Földtani Intézet Igazgatósága, Budapest (2 db.), *Független Székelység* szerkesztősége, Sepsiszentgyörgy (1 db.), GÁBOR Pál, Sepsiszentgyörgy (1 db.), *Genealógiai Füzetek* szerkesztősége, Kolozsvár (1 db.), GYÁRFÁS Jenő, Sepsiszentgyörgy (1 db.), Győr szabad kir. város taná-

csa (2 db.), HADNAGY Zoltán, Dálnok (2 db.), HAJÓS Imre, Sepsiszentgyörgy (1 db.), Háromszéki Takarékpénztár Sepsiszentgyörgy (1 db.), Háromszék vármegye Alispáni Hivatala (2 db.), Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat múzeuma, Déva (1 db.), Képviselőház Kiadóhivatala, Budapest (24 db.), Kézdivásárhely, rendezett tanácsú város (1 db.), Kézdivásárhelyi m. kir. áll. polg. fiúiskola Igazgatósága (1 db.), Kézdivásárhelyi m. kir. áll. polg. leányiskola Igazgatósága (1 db.), Kézdivásárhelyi m. kir. áll. elemi fiú- és leányiskola Igazgatósága (1 db.), KICSÍ Zsigmond, Szemerja (1 db.), KICSÍ Zsigmondné, Szemerja (1 db.), Komárom vármegyei Városi Múzeumegyesület múzeuma, Komárom (1 db.), Központi Statisztikai Hivatal, Budapest (1 db.), dr. LÁSZLÓ Ferenc, Sepsiszentgyörgy (90 db.), LISZTER Zsigmond, Sepsiszentgyörgy (1 db.), LUDVIG Gyula, Sepsiszentgyörgy (2 db.), Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége, Budapest (2 db.), Magyarországi Kárpátgyűjtemény, Poprád (1 db.), MÁTHÉ Dénes, Sepsiszentgyörgy (5 db.), NEMES Herman, Réty (3 db.), PETRÁS György, Sepsiszentgyörgy (1 db.), ROEDIGER Lajos, Kovászna (12 db.), Segesvári m. kir. állami polg. leányiskola (1 db.), Sepsijárási főszolgabírói hivatal (1 db.), Sepsiszentgyörgy r.t. város (26 db.), Országos Magyar Iparművészeti Társulat, Budapest (1 db.), Országos Szabadoktatási Tanács, Budapest (1 db.), SZABÓ Sámuel könyvnyomda, Kovászna (9 db.), dr. SZÁSZ Izsákné, Sepsiszentgyörgy (1 db.), SZENTGYÖRGYI Dénes, Marosvásárhely (1 db.), Székely Mikó Kollégium, Sepsiszentgyörgy (3 db.), *Székely Nép* szerkesztősége, Sepsiszentgyörgy (1 db.), *Székely Ország* szerkesztősége, Székelyudvarhely (1 db.), Udvarhely vármegye Alispáni Hivatala, Székelyudvarhely (1 db.), a Veszprém Vármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet, Veszprém (1 db.), VÉGH Erzsébet, Sepsiszentgyörgy (1 db.), ZÁGONI Dezső, Barátos (2 db.).

E kimutatásban szerepelnek azok a háborús nyomtatványok és egyéb nyomdai termékek is, melyek 232 sz.a. Háromszék, Csik és Udvarhely vármegyék alispánjaihoz és 310 sz.a. a székelyföldi nyomdákhoz intézett megkereséseink alapján küldettek be könyvtárunkba.

Levéltárunk

gyarapodásából elősorban az özv. GÖDRI Ferencnéől néhai férje hagyatékából megvásárolt levéltári anyagot kell kiemelnünk.

E gyűjtemények nagyobb része közvetlenül vagy közvetve Sepsiszentgyörgy város és vidéke történelmére vonatkozik, s megszerzése annál örvende-



tesebb múzeumunkra és Sepsiszentgyörgy városára nézve, mert a városnak régi levéltára egyáltalán nincs. A középkori és 16. sz.-beli okmányok már az 1658. és 1661. évi török-tatár dúlások alkalmával elpusztultak, az újabb levéltári anyag pedig egy 1736. évi táblai átirat és egy 1782. évi vásári adománylevél s néhány száz, a 19. század első feléből származó kevés értékű akta kivételével 1849. júl. 5-én a várost kirabló oroszok pusztító és gyűjtogató szenvedélyének áldozata lett.

GÖDRI Ferenc gyűjteménye birtokába többnyire a vele rokonságban vagy jó barátságban álló családok szívességéből jutott, s az ily családi iratok természetesen a város elpusztult és elkallódott levéltárát sohasem pótolhatják.

De e családok, mint pl. az ANDRÁD, CSÁSZÁR, KIRÁLY, KISS, MÁRK, MIKLÓS, MÓRICZ, NAGY, SAS, SZÉKELY, VÁSÁRHELYI stb. a város életében, többször a város életének irányításában is részt vettek, harcot vívtak a kiváltságaikra féltékeny, mert ebből élő és adózó város érdekében, védelmezték ennek szabadságát és kiváltságait, főleg a Sepsiszentgyörgy faluban századok óta nagybirtokos DACZÓ családdal szemben, melynek története az összes sepsiszentgyörgyi családok közül elsősorban forrott össze a város történetével.

E levelek nagyobb része is a DACZÓ család birtokában volt. A levelek másik része általában vármegyénk történetéhez szolgált adatokat, s bár szintén családi levelesládából jutott a GÖDRI Ferenc tulajdonába, azért köztörténeti szempontból is értékes anyagnak mondható.

Ezek között vannak pl. a komolói ANDOR, az illyefalvi BIÁLIS vagy OLASZ és GÖDRI, a málnási IMREH, a nagyajtai INCZE, a kovásznai KISS, a torjai, illetve csernátoni KOZMA, az árkosi MIHÁLY, az illyefalvi PETKE és SÉRA, a kilyéni SZÉKELY, a rétyi SZÉKELY és más családok levelei stb.

Külön megemlítést érdemelnek az 1848–49. évi szabadságharcunkra vonatkozó hivatalos és magániratok, s ezek közt főleg a GÁBOR Áron székely ágyúöntő hősi eredeti levelei.

Levéltárunk ajándék útján elsősorban a szentkatolnai CSEH család levelesládájával gazdagodott, mit választmányunk tagja, dr. KÜNNLE Tivadar ügyvéd ajándékozott múzeumunknak.

Az okleveles anyag elsősorban azért értékes, mert egy kiterjedt s vármegyénk körzetében már a 17. sz. óta szerepet vivő, de – főleg vármegyénk területéről kiszármazott tagjaiban és ágaiban a magyar közéletnek is több jeles munkást adó, tősgyökeres székely család birtok- és vagyoniügyi viszonyairól nyújt általános tájékoztatást.

Múzeumunk szempontjából azonban értékét még növeli az a körülmény, hogy magában foglalja egyrészt a CSEH családdal rokon, s szintén szentkatolnai DIMIÉN család régi leveleit, s másrészt oly hivatalos iratokat is, melyek az ajándékozó néhai anyai nagybátyjának, szentkatolnai CSEH Ignácnak Háromszék vármegye szolgálatában végzett közigazgatási pályáján, főleg 1848–49. évi szabadságharcunkban s az 1861–62-ik évi alkotmányos időszakban Kézdivásárhely alkirálybírói állásában, végül 1867-ben Kézdivásárhely város alkotmányos újjászervezésére nyert kormánybiztosi megbízatása alatt végzett tevékeny működésére vetnek világot.

Az ily családi levelesládák megnyerése azért nemcsak az illető ajándékozó családra nézve jelent megnyugvást és biztosítást a család múltjára világot derítő iratok jövő fennmaradása felől, hanem a közérdek szempontjából is öröndetes és fontos, annival inkább, mert amint éppen a CSEH-iratok egyike is panasolja, utolsó szabadságharcunk folyamán az oroszok pusztítása miatt nemcsak városunk, de Háromszék vármegye levéltára is pótolhatatlan kárt szenvedett.

„Korunk veszes napjai közt egy vala, midőn lakóhelyeink, jelesen pedig székhelyünk, Sepsiszentgyörgy városa is csatatérre választatva, a győztes rész által többek közt – a nemzet levéltára is összeromboltatott, használhatatlan zavarba tétetett” – amint CSEH Ignác lemondott kézdi alkirálybírónak Háromszék tűzkárpótló egylete központi bizottmánya 1849. nov. 18-án panasolja.

Hatósági levéltáraink hiányait azért sok esetben csak a családi levelesládák adataival pótolhatjuk. E magánlevelek gyűjtését éppen azért múzeumunk egyik legfontosabb feladatának és hivatásának tekintjük annival inkább, mert hatósági levéltáraink e gyűjtést – sajnos – feladatuknak egyáltalán nem tekintik.

Megelégednek a meglévő anyag őrzésével és rendezésével, sőt személyzet hiányában többnyire ezt a feladatot sem tudják elvégezni. Emiatt működésük jóformán csak a nemesi leszármazást igazoló, család-történeti adatok kutatására szorítkozik.

Értékes kincset őriznek, de történetírásunk nagy fontosságú érdekeit a kívánatos mértékben szolgálni nem képesek.

Ez a sajnálatos körülmény érlelte meg bennünk azt a gondolatot, hogy hatósági levéltáraink régi, legalább 1849-ik végéig terjedő anyagának múzeumunk falai közt való egyesítésre lépéseket tegyünk.

Mert új múzeumunkban nemcsak a levéltári anyagot tudjuk tűzbiztos helyen elhelyezni, de reményünk van, hogy tervbetett új szervezetünk végrehajtásával a levéltárunkban való tudományos kutatást is oly mértékben tehetjük lehetővé, mint bármelyik hazai intézetünk, sőt az igazán komoly és megbízható



kutatóknak még több kedvezményt s a zavartalan kutatásra még több lehetőséget is nyújthatunk.

Székely vármegyénk vezetőitől függ csupán, hogy a Székely Nemzeti Múzeumban székely nemzeti levéltárat teremtsünk, nyilvánvalóan inkább, mert felsőbb hatóságaink illetékes vezetőiben megvan a jó szándék, hogy közérdekű gondolatunk a béke éveiben csakugyan valóra váltsék.

Kisebb adományokkal a következők gyarapították a levéltárakat:

CSUTAK Vilmos (2 db.), özv. DAMOKOS Benedekné (52 db.), özv. EHEDI Mihályné (5 db.), özv. GÖDRI Ferencné (160 db.), GYÁRFÁS Jenő festőművész (1 db.), KOVÁCS Margit (22 db.), LISZER Zsigmond (1 db.), NEMES Győző (1 db.), özv. REMENYIK Kálmánné (130 db.), ROEDIGER Lajos Kovászna (3 db.).

Ezek közül az özv. REMENYIK Kálmáné-tól ajándékozott iratokat emeljük ki, melyek néhai REMENYIK Kálmán hírneves székely tilinkóművész 1880–1903. évi kulturális működésére vetnek világot.

Dr. BÉLDI Pál vármegyei főjegyző 1900. jan. 13-án kelt doktori diplomáját letét gyanánt múzeumnak engedte át.

A könyvtár és levéltár számszerű gyarapodása eszerint az 1915. évben a következő volt: a) Könyv: 2217 db., b) Hírlap: 80 db., c) Aprónyomtatvány: 438 db., d) Térkép: 13 db., e) Kézirat: 18 db., f) Oklevél és egyéb irat: 9876 db., összesen: 12 642 db. Ebből vásár útján szereztetett összesen: 8889 db., állami letét 6 db., ajándék 3828 db.

II. Régiségtár

Az erődí tyiszk-hegyi őstelepen az ásásokok ebben az évben is szüneteltek. A korábbi ásásokok régészeti anyagának részletes feldolgozása céljából végzett munkálatok közül meg kell említenünk dr. **GASPARETZ** Géza Elemérnek, a Magyar Nemzeti Múzeum régiség-tára segédőrének, **MIHALIK** József előadó, múzeumi országos felügyelő szíves felkérésére, illetve megbízásából végrehajtott nagy értékű vegyi vizsgálatait. Az elemzésre kiválasztott őskori tárgyak vegyi vizsgálatának részletes jelentésében összefoglalt eredményei nem csupán az elemzett tárgyak anyagáról és megmunkálásának módjáról nyújtanak pontos felvilágosításokat, hanem összehasonlító kortörténeti megállapítások végzésére is több szempontból alkalmasak lesznek.

Őskori gyűjteményünk gyűjtés, ajándék vagy vétel útján a következő lelőhelyekről gyarapodott:

Magyarbodzáról a Kova-patak (Valea Cremina) jobb oldali teraszán fekvő paleolitikus őstelepről: szilánkok, pengék és kőmagvak tűzközből. A m. kir.

Földtani Intézet útján **TEUTSCH** Gyula (Brassó) ajándéka.

Bród, Tyiszkhegy: Az ásási szelvények lehelott törmelékéből dr. **LÁSZLÓ** Ferencz múzeumőr 51 db. jellemző tárgyat gyűjtött össze. **Sepsiszentgyörgy**, Örök: 1 db. őrlőkő (gyűjtés); valószínűleg ugyaninnen való a **GÖDRI** Ferenc hagyatékából vásárolt 2 db. lapos bronz véső és egy bronz karperec is. **Sepsiszentkirály**: 1 koptatott felületű obsidián darabja (**GÖNCZY** F. ajándéka); **Réty**, Templomdomb: cseréphanál és állatidolum (**NEMES** Herman ajándéka); **Kovácsna**, Árpád-forrás: kőbalta foka (**IGNÁCZ** László tanuló ajándéka); **Orbaitelek**, özv. **HORVÁTH** Ignácné kúriája: cserépedény-töredékek (a telektulajdonos ajándéka); **Kézdimartonfalva**, Feketeügy mente: 2 db. csuproccka és cserépedény-törmelék (**CZIRMAY** József ajándéka); **Alsótorja**, **SZINI**-féle telek felső része: cserépedény-töredékek és kőbalta foka (**BECSKY** Antal ajándéka).

Megbízásunkból összehasonlító anyaggyűjtés céljából **VARGA** Nándor rajztanárjelölt régiség-tárunk részére lemásolta a Debrecen sz. kir. város múzeuma tulajdonát képező azon a tusrajzokat, amelyeket a **PATAKY** Viktor-féle őskori gyűjtemény Székelyföldről származó őskori tárgyairól a gyűjtemény össze-gyűjtője készített.

Történeti (historikus) **gyűjteményünk** részben vásár, részben gyűjtés és ajándék útján gyarapodott.

E gyűjteményünk legértékesebb darabjához **ISTÓK** János szobrászművész szívessége útján jutottunk ki a Bereck község számára készített **GÁBOR** Áron-émlékmű talapzatán való elhelyezés céljából a Kézdivásárhely tanács-házában őrzött **GÁBOR** Áron-féle eredeti ágyúróll bronzba öntött hű másolatot készítettén, múzeumunk részére is teljesen hű gipszmásolatot készítettett, s az ágyúhoz még két db., szintén hű **GÁBOR** Áron-féle kis ágyút is őrizünk, most már abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a kutatóknak teljesen hű képet nyújthatunk halhatatlan emlékü székely hősiünk ágyúöntő művészetéről.

Özv. **GÖDRI** Ferencné-től vásároltunk meg több, kisebb értékű tárggyal együtt egy jó fenntartású, 15. századbeli, pallószzerű, két markolatú, kétélű acél kardot, melyet a sepsiszentgyörgyi erdőben találtak, továbbá két db. 1848–49-ből származó vaslándzsát és egy porcelántányért, mely a gr. **MIKÓ** Imre ajándékából jutott a **GÖDRI** család tulajdonába stb.

Gyűjtés útján jutott múzeumunk tulajdonába egy, a 19. század elejéről származó, jó fenntartású szuronyos kovás puska, mely a felsőtorjai ref. templom javítása alkalmával a karzat deszkái közül került napvilágra, s a nevezett egyház lelkeszének és tanácsának ajándékából **ZAYZON** Ferenc tb. múzeumőr útján



jutott gyűjteményünkbe, ki múzeumunk megbízásából a templomjavítási munkálatokat megvizsgálta s eljárásáról részletes jelentést terjesztett választmányunk elé.

Szintén gyűjtésből származik néhány db. háztartási régi felszerelési tárgy, melyeket a Sepsiszentgyörgy város tanácsa által hadsegélyezési célokra összegyűjtött fémtárgyak közül választottunk ki és amelyeket ugyanolyan súlyú nyersfém átszolgáltatása ellenében vettünk át régiségátárunk részére.

Értékes **ajándékokkal** gazdagították gyűjteményünket pl. BARÓTHI József torjai jegyző, ki egy 1614-ből származó szarvasagancs puskaportartót, K. **BOGDÁN** Géza nagyszombeni kir. erdőfelügyelő, ki egy rézveretes, pengéjén bevéselt feliratokkal és képekkel díszített insurgens kardot; özv. gr. NEMES Jánosné, szül. gr. BETHLEN Polixénia, ki a 19. sz.-ből származó 60 db. férfi és női, főúri viseletünkre jellemző ruhadarabot és apróbb tárgyat, s özv. REMENYIK Kálmánné, ki néhai férje, REMENYIK Kálmán székely tilinkó-művészünk hagyatékából 6 db. tilinkót ajándékozott régiségátárunknak. –

A többi ajándékozók névsora a következő: BECSKY Antal, Alsótörja (24 db.), BIKFALVI István (1 db.), BOROS Gizella (1 db.), IGNÁCZ László úttján: DEÁK Károly, Kovászna (1 db.), FÜLÖP Sándor közkatona hagyatékából (6 db.), ISTVÁNYI Jánosné (1 db.), KELEMEN Lajosné (1 db.), KELEMEN Lajos tanácsai iktató (1 db.), özv. KOVÁCS Gáborné (1 db.), özv. KÖKÖSSY Endréné (1 db.), LISZTER Zsigmond (19 db.), MIHÁLY Gyula (1 db.), SÁNTHA Károly Dálnok (1 db.), özv. SCHMIDT Edéné (4 db.), Sepsijárásai főszolgabírói hivatal (4 db.), VERES Gábor (1 db.), Vereskereszt Kórház, Sepsiszentgyörgy (1 db.), VERES Péter tanuló (1 db.).

Éremtárunk

vásár, csere és ajándék útján gyarapodott.

Vásár útján özv. GÖDRI Ferencnéől 29 db., többnyire 1848–49-ből származó magyar ezüst- és bronzérmeket szereztünk.

Az ajándékozók közül elsősorban özv. GÖDRI Ferencnéet említjük meg, ki 300 db. újkori hazai és külföldi bronzérmekkel és néhány KOSSUTH-bankóval gyarapította gyűjteményünket.

Megemlítjük továbbá GÖRÖG Joáchim gyermekszentmiklósi esperes-plébánost, ki elnökünk útján Mátyás király arany forintjával gazdagította éremtárunkat.

Csere útján Sepsiszentgyörgy várostól 29 db. újkori érmet kaptunk.

A többi ajándékozók névsora a következő:

BALÁSY Gyula (5 db.), BARABÁS Lajos (1 db.), BARÓTHY József, Torja (5 db.), BORA István

tanuló (6 db.), BUTYKA Jánosné, Zabola (1 db.), dr. DADAY Vilmos (1 db.), dr. DADAY Jenő, Északi harctér (7 db.), GALLÓ Dénes, Nagyborsosnyó (1 db.), GYÖRBBÍRÓ István, Kökös (2 db.), JAKAB Álmos (1 db.), KELEMEN Lajos, vm. főügyész (10 db.), özv. KOCSIS Károlyné (4 db.), KURKÓ Gyula (1 db.), dr. LÁSZLÓ Ferenc (4 db.), NEMES Herman, Réty (1 db.), SÁNTHA Lajos, Mikóújfalú (1 db.), SIMON Mária tanuló (1 db.), a Sepsijárásai főszolgabírói hivatal (1 db.), VÁNCSA Mária (1 db.).

A régiségtár és éremtár összes gyarapodása az 1915. évben: 1. Ásatás vagy vétel útján 194 db. 2. Állami letét – db. 3. Ajándék 704 db., összesen 898 db. Ebből a) őskori régiség 281 db., b) római régiség – db., d) közép- és újkori régiség 186 db., d) kegyeleti tárgy – db., e) érem- és pénzjegy 409 db. f) egyéb tárgy 22 db.

III. Néprajzi gyűjteményünk

is legnagyobb részét ajándékozás útján gyarapodott. **POLGÁR** Máté sepsiszentgyörgyi mézeskalácsos a 19. sz. első feléből való díszített és írásos mintájú 17 db. mézeskalács-formát, **NEMES** Herman rétyi kereskedő kézzel hajtható régi típusú sóórlót, özv. **GÖDRI** Ferencné 1808-ban készült csügörsajtolót, **KÜNNLE** Ilus Sepsiszentgyörgyről 1 db. fakulacsot, **DEMETER** Sámuel Szemerjáról 1 db. túrómorzsolót, **HADNAGY** Zoltán tanuló Dálnokból 5 db. kisebb használati tárgyat, **KOVÁCS** Gyula Pákéből 1 db. anyaméh-fogót és egy bokajkancsót ajándékozott. **BAJKÓ** Mihály Gyergyóditró vidékére vonatkozó néprajzi tárgyú rajzaiból az idén is 9 db.-ot válogattunk össze.

A néprajzi gyűjtemény 1915. évi összes gyarapodása 37 db. tárgy. Ebből vásár 10 db., a többi ajándék. Mindannyi magyar néprajzi tárgy.

IV. Képzőművészeti gyűjteményünk

vásár és ajándék útján gyarapodott.

Özv. GÖDRI Ferencné szívességéből részben vásár, főleg azonban ajándék útján 210 db.-ból álló eredeti fényképeket tartalmazó gyűjtemény birtokába jutottunk.

E fényképek tárgyak szerint a legváltozatosabb képet mutatják, de mind megegyeznek abban, hogy Sepsiszentgyörgy város és Háromszék vármegye történeti, régiség-tani, néprajzi vagy természeti szempontból fontos emlékeiről készültek, s éppen azért illető gyűjteménycsoportjaink illusztrálásához felhasználhatók.

E gyűjteménycsoport anyagát bővíti továbbá **MIHÁLY** József 1848/49-iki sepsiszentgyörgyi főbíró arcképe, melyet **NENDTVICH** festett; egy eredeti



szénrajz, mely **NAGY** Gézát ábrázolja, s amelynek tulajdonába **RÉVÉSZ** Györgyi sepsiszentgyörgyi áll. tanítóképzői tanárnő művészi készsége és szíves jóindulata juttatott.

Eszerint az összes gyarapodás 210 db., melyből 128 db. vétel, 82 db. ajándék.

V. Természetrাজi gyűjtemény

LÁSZLÓ Kálmán főgimnáziumi tanuló dr. **LÁSZLÓ** Ferenc múzeumőr vezetése mellett Sepsiszentgyörgy város területén, Málnásfürdön, a Rétyi nyírben, Komollón, Eresztevényen, Erősdön, Gidófalván, Aldobolyban, Tusnádon és a Csomád északi lejtőjén gyűjtött növényeiből 338 lapon 273 faj rendezett virágos növényt adott ajándékba. Ezen gyűjtemény bemutatás céljából keretben való kiállításra is alkalmas.

JÓZSEF Mihály Kilyénből 1 db. tűzfejű aranypipóké, **PAP** Lehel és **HÜTTER** János tanulók 4 db. fiatal görényt, **NEMES** Herman Rétyről és **VAJNA** Mihály tanuló Szemerjáról 1-1 ásványt, özv. **GÓDRI** Ferencné pedig egy ásatag szarvasagancsot, 7 db. ásványt és kőzetet, továbbá a Csukásról származó néhány példány szárított növényt adományozott.

A természetrাজi gyűjtemény 1915. évi összes gyarapodása: állat és állattani készítmény 6 db., növény 342 db., ásvány, kőzet és kövület 11 db., összesen 359 db. Ebből vásár 1 db., ajándék 358 db.

A Múzeumőrök működése

Rendes élethivatásunkkal járó s a rendkívüli viszonyok közt az eddiginél fokozottabb erőt és időt kívánó kulturális munkánk elvégzése után fennmaradó időnket és erőnket ebben az évben is teljes igyekezettel múzeumunk hűséges gondozására és gyűjteményeinek anyagi erőnk teljes igénybe vételéig terjedő állandó gyarapítására fordítottuk, s amikor gyűjteményeink belső értékét növeltük, egyúttal rendezői munkánk folytatásával annak tudományos és általános kulturális célokra való felhasználhatóságát is eredményesen dolgoztunk.

A felmerült és elintéztet adminisztratív teendők jelentékeny számát bizonyítja, hogy az 1915. évben az iktatóba vezetett és elintéztet ügyek száma 516 volt. Postakönyv útján kézbesített 513 egyszerű, 20 ajánlott levél és 3 postai csomag.

Ezenkívül állandóan vezettük a pénztári nyilvántartásokat, s végeztük a pénztári ügykezelést is. E teendők mellett az új épület és udvartér állandó gondozása, jó karban tartása, s a szükségessé vált javítási munkák elvégzése is jelentékeny időt vett igénybe.

Ezek mellett a vásár, gyűjtés, csere, letét és ajándék útján az év folyamán beérkezett összes tárgyakat a legtöbbször szükséges konzerválások elvég-

zése után beérkezésük sorrendjében a **Beérkezési naplóba**, majd pedig szakok szerint leltárba vezettük, s ennek megfelelően leltári számokkal jelöltük meg. A Beérkezési napló 1915. évi folyószáma: 1–516. A régiségtári anyagot I. 6018–6372-ig, összesen 354 folyószám alatt; a néprajzit II. 2877–2911-ig, összesen 34 folyószám alatt; a természetrাজit: III. 1100–1111-ig, összesen 11 folyószám alatt; a könyvtári anyagot IV. 6303–8484-ig, összesen 2181 folyószám alatt; a szépművészetit V. 15–16-ig, összesen 2 folyószám alatt vezettük be az egyes szakok leltárába.

E mindenekfelett szükséges adminisztratív teendők és irodai munkák ellátása, valamint a beérkező új gyarapítási anyagok konzerválása, leltározása és rendezése mellett a gyűjtemények **általános rendezésének** munkájában a háború kezdete óta állandóan rendkívül terhes tanári elfoglaltságunk miatt az idén is csak lassan haladhattunk előre; mert hadba vonult 5 tanártársunk tanítási munkájának az ide vonatkozó miniszteri rendelkezés szerint az itthon maradt tanárok által való ellátása az 1915. évben is a maximális óraszám fölötti tanítási órák elvállalását tette kötelességünké. Egyikünknek pedig a főgimnáziummal kapcsolatosan fennálló és 180 növendéket magába foglaló házilag kezelt intézeti konviktus ügyeinek vezetését is tovább kellett folytatnia. – Mindezek dacára mindenik gyűjteményünkben tovább folytattuk a két évvel ezelőtt megkezdett általános rendezési munkát.

A könyvtárban és levéltárban a folyó évben vásár és ajándék útján beérkezett nagy mennyiségű anyag feldolgozása és elhelyezése után, mi huzamos időt vett igénybe, főleg a térképgyűjtemény feldolgozásával, rendbeszedésével és cédlulázásával foglalkoztunk.

A régiségtárban, a néprajzi, képzőművészeti és természetrাজi gyűjteményben a tisztogatási és konzerválási munka, valamint a leltári lajstromokkal való egyeztetési eljárás, a kicédlulázás, s a hiányzó leltári számoknak a tárgyakra való rávezetése tovább folyt. A néprajzi gyűjteményben befejeztük a csempegyűjtemény rendezését, és jórésztben készen van a fatárgyak konzerválása. Varrottas gyűjteményünk néhány megrongált értékes darabját házilag végzett munkával restauráltattuk. A természetrাজi gyűjteményben ásatag csontgyűjteményünk konzerválása s a növénygyűjtemény rendezése csaknem egészen elkészült.

A rendezési munkában **TÉGLÁS** Erzsébet és **TÉGLÁS** Juliskaapidíjas kisegítő segéd munkások voltak segítségünkre. Ezekben a munkákban segédkezett **BARABÁS** Ferenc múzeumi szolga is.

A Méltóságos Főfelügyelőség 284-1916. sz. a. január hó 25-én kelt leiratával „a múzeum 1914. évi működéséről és állapotáról szóló jelentésünket örömmel vette tudomásul, s az intézet egész vezetőségének,



valamint a múzeum és könyvtár tisztikarának legmelegebb elismerését fejezte ki.”

Ezt az 1914. évi jelentését a közönség érdeklődésének ébrentartása s az igazgató-választmánynak főleg az adományozókkal szemben való nyilvános elszámolása s a beérkezett adományokért érzett köszönetének nyilvános kifejezése céljából a *Székely Nép* hasábjain közzétettük, s 300 db. különlenyomatban a múzeum fenntartóinak, támogatóinak, jóakaróinak, s a társmúzeumoknak szétküldtük.

Megemlítjük végül, hogy a nagyközönségnek gyűjtemeink megtekintését már múlt évi jelentésünkben ismertett viszonyaink között, azaz tárgyait nagyobb részének raktárszerű elhelyezésében és a végleges kiállítása számára való előkészítés és rendezés állapotában az idén sem engedhetjük meg, de szakembereknek a gyűjtemeinkben való kutatást mindig lehetővé tettük, s általában a tudományos kérdésekben hozzánk fordulónak mindig szívesen rendelkezésére állottunk.

Tudósaink közül pl. a folyó évben ismételt **BARABÁS** Samu miniszteri oszt. tanácsos, nyug. orsz. levéltárnok és júl. hó 19–24-ig dr. **KOMÁROMY** András orsz. levéltárnok, a Tud. Akadémia tagjai dolgoztak levéltárunkban.

Dr. **BUDAY** Árpád kolozsvári egyetemi magántanárnak római bélyeges tégláinkról pacskolatokat készítettünk, **HARSÁNYI** István sárospataki kollégánknak és másoknak ismételt tudományos adatokat, levéltári másolatokat stb. küldöttünk.

A múzeum vagyoni állapotáról

a **SIPOS** Samu múzeumi pénztáros által vezetett pénztári napló alapján készített 1915. évi zárószámadás és vagyonmérleg szerint a következő adatok nyújtanak felvilágosítást.

A) A **közpénztárnál a bevételek** tételei ezek: 1. Átjött a múlt évről 2500 K, 2. gyarapítási államsegélyekből 2500 K, 3. Sepsiszentgyörgy várostól fenn-tartási segély 1000 K, 4. Csík vármegyétől fenntartási segély 500 K, 5. Pénzintézetek segélye 264.14 K, 6. Háromszék vármegye községek segélye 90 K, 7. Múzeumi jégverem hasznobére 500 K, 8. Átfutó bevételek 2631 K. **Bevételek összege** 17 501.37 K. 9., A múzeum fenntartóitól nyert javadalomhoz tartozik még Háromszék vármegye évi 800 K fenntartási segélye, mely összegből 600 K a múzeumőr-tiszteletdíjak fedezésére a Ref. Székely Mikó-Kollégium pénztárához utaltatik ki, 200 K összeg pedig az 1916. évben fog felvételni.

A **kiadások** összege: 9613.42 K, **pénztári maradvány:** 7887.95 K.

Az itt kimutatott pénztári tételek az államsegélyek és a múzeum egyéb számadási tételek tekintetében így oszlanak meg:

I. **Gyarapítási és fenntartási** rendes és rendkívüli államsegélyek: Bevétel 2.500 K, kiadás az 1914. év II. felére 1159 K, az 1915. év I. felére 1341 K, pénztári maradvány –.– K.

Az 1915. év II. felére számításba vett gyarapítási államsegély terhére a gyűjtemények gyarapítására kiadott: 1382.65 K.

II. A 25 000 K **berendezési államsegélyből** az 1914. évről átjött mint bevétel 12 918.67 K, az 1915. évben kiadás volt: 402.– K, pénztári maradvány 12 516.67 K.

III. A gyűjtemények rendezésénél felhasznált **segédezők** díjazása címén az 1914. évi kiadásokból 1027.60 K, az 1915. évi kiadásokból 1432.66 K, összesen 2460.26 K kiadás elszámolás céljából a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének 1914. december 11-én kelt 64. sz. leirata szerint az építési pénztár terhére van előirányozva.

IV. A **múzeum saját jövedelmeiből:** Bevétel: 2082.70 K, kiadás 5055.11 K. A múzeumi alapok tőkeösszege 3200 K (CSEREY Jánosné-alap 3000 K, Báró SZENTKERESZTY-alap 200 K). Pénztári túlkiadás 1778.81 K, amely összegből az 1913. évre esik 914.19 K, az 1914. évre 794.68 K, az 1915. évre pedig 69.94 K túlkiadás.

Az 1914. évi közpénztári számadások kiadásaiból az 1914. évre folyósítani remélt gyarapítási államsegély terhére leendő elszámolás céljából különválasztott a gyűjtemények gyarapítására kiadott összegekből 2500 K. Miután azonban az 1914. évre a gyűjtemények gyarapítására államsegélyt nem kaptunk, az 1915. évi, a rendszernél kisebb összegű gyarapítási segélyből csupán 293 K-t tudunk törleszteni, az ennek levonásával fennmaradó 2707 K kiadás szintén a pénztári hiányt növeli. Ennek beszámításával a közpénztárt terhelő túlkiadások összege $1778.81 + 2207 = 3985.81$ K.

Tekintettel arra, hogy nagyon szűk keretek közt mozgó rendes bevételekkel és a 85 000 K-s építési államsegélynek 1915. jún. havában kiutalt 1914. és 1914. évi 5000 + 5000 K-s két részletével együtt **bevételek:** 302 010.02 K, **kiadás** 298 761.63 K, **pénztári maradvány** 3248.39 K.

A megállapított építési pótmunkák költségeire ezen az összegben felül rendelkezésünkre áll még az 1913. évi állami költségvetésben évi 5000 K-s részletekben biztosított 85 000 K-ás államsegélynek még fel nem használt része, melynek törlesztése kölcsön útján való értékesítését illetékes tényezőktől nyert információk szerint előreláthatólag csak a háború befejeztével remélhetjük.

A múzeum **vagyonállása** az 1915. év december 31-én:

1. Alapítványi törzsvagyon 3200 K.
2. Gyarapítási államsegély maradvány: –.–. 3. Beren-



dezési államsegély maradvány: 12 516.67 K. 4. Az új múzeumi épületre eddig kiadatott: 261 241.60 K építési összeg. 5. A múzeumóri lakásokra kiadatott: 37 520.03 K építési összeg. 6. Múzeumtelek értéke: 60 000 K.

Az 1–6. tétel alatt kimutatott követelések összege 374 478.30 K, melyből a kimutatott 3985.81 K közpénztári hiányt, valamint a múzeumot terhelő 35 000 K építési kölcsönt leszámítva a múzeum **tiszta vagyona** 1915. december 31-én (a gyűjtemények és felszerelések értékét számításba nem véve) 335 492.49 K, **gyarapodás** a múlt év állapotával szemben $(335\,492.49 - 335\,187.50) = 304.99$ K.

Végül kedves kötelességünknek teszünk eleget, midőn mindenekfelett a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minisztériumnak és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének mindenemű ügyeinkben állandóan tanúsított, nagyértékű erkölcsi és anyagi támogatásáért, továbbá fenntartó hatóságainknak, a tulajdonos vármegyék és Sepsiszentgyörgy város vezetőinek, pártfogóinak, támogatóinknak, valamint mindazoknak, kik egy vagy más ajándékkal és letétjükkel múzeumunk gyűjteményeit gyarapították, Igazgató-választmányunk nevében ezen a helyen is hálás köszönetünket nyilvánítjuk.

A Székely Nemzeti Múzeum Igazgató-választmányának Sepsiszentgyörgyön, 1916. március 4-én tartott gyűlése megbízásából:

főimn. tanár, múzeumőr főimn. tanár, múzeumőr

Köszönetnyilvánítás:

A jelentés közzétételét az ARANY János Közalapítvány támogatása tette lehetővé („Centrumok, 2001” program). Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulás kiemelését kötet-szerkesztési szempontok indokolták. A ma már nem használatos formák kivételével a *Jelentést* mai helyesírással közöljük. **Szerk. megj.**)



**Raportul consiliului director al
Muzeului Național Secuiesc
către Inspectoratul Național al
Muzeelor și Bibliotecilor privind
activitatea și situația Muzeului în
anul 1915**

(Despre publicare)

Primul *Raport* amănunțit al Muzeului Național Secuiesc apare în 1902. Acest tip de rapoarte publice, noutate a erei Francisc LÁSZLÓ, vor fi editate anual, în caiete de sine stătătoare, în cel mult câteva sute de exemplare. Până acum se considera că ultimul *Raport* este cel privind anul 1914, apărut în primăvara anului 1915. Documentul prezent este *Raportul* privind anul 1915, rămas în manuscris și păstrat în arhiva muzeului. Întocmit în primăvara anului 1916, odată cu intrarea României în război și transformarea orașului Sf Gheorghe în zonă de război, nici nu mai avea cum să fie tipărită. Pentru mai mulți ani, o parte a colecțiilor este evacuată, clădirea principală transformată în spital de război, și instituția se luptă pentru supraviețuire. Pe de altă parte, rapoartele interbelice înaintate autorităților din București sunt mai sumare, muzeul reușind să editeze un *Raport* asemănător abia referitor la activitatea din 1935. (H.B.)

**Report of the Managing Staff of
the Székely National Museum
towards the National Department
of Museums and Libraries
regarding the Activity and
Situation of the Museum in the
Year 1915**

(About the publication)

The first thoroughly written report of the Székely National Museum appeared in 1902. This type of public reports, a new type of the Ferenc LÁSZLÓ era, were to be published annually in independent books, in at most 100 samples. Until then it was considered that the last Report was the one regarding the year 1914, that had appeared in spring of 1915. The present document is the one about the year 1915 that remained in manuscript and was preserved in the archives of the museum. Issued in the spring of 1916, once with the entering of Romania in the war and the transformation of the town Sepsiszentgyörgy in a war zone, could not be printed. For several years a part of the collections was evacuated, the main building of the museum was turned into war hospital and the institution itself had to fight for survival. On the other hand, the reports of war headed to the authorities in Bucharest were poor, the museum could only edit a similar report only on the activity from 1935. (H.B.)



SAS Péter

KÓS KÁROLY két levele a Székely Nemzeti Múzeumhoz

(Kivonat)

KÓS Károly több periódusban is számottevő levelezést folytatott a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeummal. A most közölt 1913-as levél a múzeum-épület sikeres befejezését nyugtázza, azt, hogy a közönségnek tetszik. Az 1930-as levél egy véleményezés a múzeummal szomszédos telek megvásárlására, szabadtéri néprajzi múzeumi részleg telepítése céljából. Ebben a levélben mondja ki KÓS, hogy ekkor a múzeum az egyetlen ilyen súlyú megmaradt magyar kulturális és tudományos intézmény Romániában.

*

A Székely Nemzeti Múzeum sepsiszentgyörgyi épületeinek tervezője számos levelet váltott a város és a múzeum elöljáróságával. Az első világháború előtti levelezés egy részét az ACTA egy korábbi kötetében már közreadtunk.¹

Időközben további KÓS Károly által írt levelek kerültek elő,² melyek ugyancsak a korábban közölt témával, a múzeummal kapcsolatosak. Az egyik levél 1912-ben, a másik 1930-ban íródott. Az első az építéssel kapcsolatos, említett levélcsoomaghhoz tartozik. A kisebb gondok, problémák közepette is jólesően állapítja meg, hogy „a múzeum készen van és nagyon tetszik mindenkinek. És végre is ez a földolog”.

A másik levél érdekesebb és fontosabb információkat tartalmaz. Bizonyítja, hogy KÓS mennyire fontosnak érezte a múzeumot, és milyen nagy figyelemmel kísérte nyomon sorsát. Az épület tervezésekor Sepsiszentgyörggyel, a város és a múzeum vezetésével kialakult jó kapcsolata nem szűrkült el, jelentékeny és szoros baráti kötelék maradt. Az intézmény számára

hasonlóképpen fontos volt KÓS véleménye. Az 1930. februári levél a szabadtéri néprajzi részleg megalapozásához kapcsolódik CSUTAK Vilmos igazgató nem véletlenül kéri éppen tőle az egyik véleményezést a múzeummal szomszédos telek megvételéhez. KÓS már az első világháború előtt részese volt a skanzeneknek.³ A telket valóban megvásárolják, a későbbiekben ott állítják fel az úgynevezett Csíki házat.

KÓS levelének befejező része fontos kortörténeti dokumentum: „*ez a múzeum ma egyetlen realitása nemcsak a székely, de az egész romániai magyar kultúrának*” - írja. Ez a mondat nem formális udvariaskodás a részéről. Az impériumváltás után a kolozsvári tudományos intézmények elvesztették magyar jellegüket, és ebben az időben az „Erdélyi Tudományos Akadémia”, az Erdélyi Múzeum-Egyesület sem működött. Folyóirata, az *Erdélyi Múzeum* is csak ennek az 1930-as évnak a során fog újraindulni, szerzőgárdája még az *Erdélyi Irodalmi Szemle* köré csoportosul.

A **Kiáltó Szó** politikusa, az **Erdély** írója, az elkötelezett transzilvanista, az erdélyiség eszméjének tántoríthatatlan híve, a jövőben bízó optimista ember egész életében vállalta és vallotta az 1930-ban leírtakat: A székelyek sepsiszentgyörgyi Nemzeti Múzeuma „*realizálása annak a szimbólumnak, hogy egy ősi, nemzeti kultúra él még mindig fiatal erőben, fejlődőképesen és mindenkinek ellenére itt az ősi Erdélyben, még akkor is, ha ez a föld ma már nincsen a magyar impérium birtokában*”. Bízunk benne, hogy ez a megállapítása proféciaává válik, és mindig jelen időben írt marad. Ha a jelen és az elkövetkező korok honpolgára számára ma is olyan fontos, és az is marad szülőföldje sorsa, amennyire KÓS Károly számára volt, akkor nem kell tartanunk az igeidő megváltozásától.

1.

KÓS Károly levele CSUTAK Vilmoshoz
Budapest, 1912. november 23.

Kedves Barátom!

Ma reggel érkezett a feleségem és a pakkok Pestre. Emiatt most megint állok, és semmit sem tudok

*Budapest, Szarvas u. 5., H-1203

csinálni. Ne haragudjatok reám. A jövő vasárnap, reggel 7 órakor egészen bizonyosan Szentgyörgyön leszek.

Budapesti címem: B(uda)pest II. Ilona utca 10. fsz. 1. Ezentúl már bizonyosan megtalálnak a levelek stb. Hogy nagy ráfizetés lesz, azt tudtam, miután úgy a vízvezeték, mint a külső kerítés, kertrendezés és még sok dolog a költségvetésben felvéve nem volt. A külső-kerítést meg lehet magasítani, az nem baj. De azért, ha már csinálják, akkor csak a kőműves-munkát csinálják meg, az ács munkát ne szabják le most, azt én a hely színén megnézem és pontos utasítást adok.

Röviden írtam csak, de sietek erősen, mert egy kis rendet kell csinálnom a házban és a csomagokat kell fuvaroztatnom. Remélem, hogy jövő vasárnap magammal vihetek még néhány függőben levő rajzot is. De úgy hallom, hogy a múzeum készen van és nagyon tesszik mindenkinek. És végre is ez a fődolog.

Feleségednek kézcsokomat

Ölel barátod

KÓS Károly

2.

Kolozsvár, 1930. február 3.

KÓS Károly a Székely Nemzeti Múzeum

Tekintetes Igazgató-Választmányának

(Sepsiszentgyörgy)4

Kolozsvár, 1930. február 3.

Mélyen tisztelt Uraim!

Bár székely nem vagyok, és már ebbeli nemleges helyzetemből kifolyólag is a Székely Nemzeti Múzeum vezetőségének tetteit, határozatait és munkáját befolyásolni a legminimálisabb mértékben sincsen jogom, mégis kérem az igen tisztelt Igazgató-Választmányt, hogy alábbi javaslatomat, az erdélyi magyarság kizárólagos tulajdonában lévő egyetlen és igazán élő, sőt határozottan fejlődő kulturális intézménye érdekében, komoly megfontolás tárgyává tenni szíveskedjék.

Tudomásomra jutott, hogy a múzeumi teleknek északi, városfelőli szomszédos telke, az úgynevezett TÓTH-féle telek eladó. Emlékszem, hogy a múzeum építésekor mennyire szükségesnek látta az akkori építőbizottság (és jómagam is természetesen), hogy ez a TÓTH-féle telek is a múzeum telkéhez csatoltassék; viszont akkor a tulajdonos özvegyasszonytól azt megszerezni sajnos nem lehetett. Most tehát, amikor tudomásomra esett annak a teleknek eladó volta, azt hiszem, nem veszi tőlm a múzeum mai igazgató-választmánya rossz néven, ha figyelmezt felhívom arra, hogy annak az ékalakú teleknek a múzeum-telekhez való csatolása a múzeum jövője szempontjából ma is olyan fontos, hogy azt, hacsak

nem lehetetlen, bármi áron is megszerezze a múzeum számára.

1. Természetes, hogy a múzeum szempontjából a múzeum-teleknek alsó, utca felőli része a fontosabbik rész, nem pedig a felső. Fontosabb azért, mert ha az alsó rész széles, a múzeum nem kerülhet abba a helyzetbe, hogy idővel nagyobb méretű szomszédos beépítések által a múzeum-épület külső megjelenésében elnyomassék. Viszont a TÓTH-féle telek éppen azon az oldalon való szélesítési a telket, ahol a múzeum-épület a város felől közelíthető meg, tehát a teleknek ezen az oldalon való szélesítése és jobban való ki nyitása, illetőleg nyitottságának biztosítása fontosabb, mint a déli oldal felől való.

2. E pusztán esztétikai okon kívül praktikus okok is erősen javasolják a telek utcafelőli részének bővítését. A múzeum mai és a jövőben bizonyára még nagyobb tempójú fejlődése, gyűjteményeinek gyarapodása szükségessé fogja tenni azt, hogy gyűjteményeinek egy része a mai épületből kiköltöztetessék. Már régen aktuális volna, és az idők teltével egyre fontosabb, hogy a telken legalább egy-két tipikusan székely lakóház, esetleg telek építtessék fel, hogy a néprajzi gyűjteménynek legalábbis egy része ezekben az élő múzeumokban legyen elhelyezhető, ami a nemzeti kultúránkra legtanulságosabb és propagatív szempontból legfontosabb népművészeti és népkulturális gyűjteményt tenné még élőbbé és hatékonyabbá. Ezeket az apróbb néprajzi épületeket nagyon alkalmasan éppen erre a megszerzendő telekrészre lehetne felépíteni (esetleg eredeti székely épületeket ide átköltöztetni), mert itt szem előtt volnának, és a múzeum-épületnek útjában nem állanának.

3. De ezektől a kézzelfogható és momentán eszembe jutó okoktól eltekintve a legfőbb indoka a telek megvásárolásának az, hogy a székely nemzetnek ezt a kulturális köztelkét, hacsak lehet, és amikor csak lehet, minden áron bővíteni szükségesnek kell tartania mindenkinek azért, mert ez a múzeum ma egyetlen realitása nemcsak a székely, de az egész romániai magyar kultúrának. Realizálása annak a szimbólumnak, hogy egy ősi, nemzeti kultúra él még mindig fiatal erőben, fejlődőképesen és mindenkinek ellenére itt az ősi Erdélyben, még akkor is, ha ez a föld ma már nincsen a magyar impérium birtokában.

Nagyon sokat tudnék, illetőleg szeretnék még mondani azért, hogy meggyőzzem a mélyen tisztelt Igazgató-Választmányt a mondott telek megszerzésének szükségességéről, de azt hiszem, hogy felesleges a szószaporításom. És csak kérem, hogy javaslatomat ne méltóztassék sem toladódnak, sem minden áron beleszólani akarásnak minősíteni, mert frásomnak semmi más oka nincs, mint a múzeumhoz való ragasz-

codó és féltő szeretetem, mely talán megmagyarázható és megbocsájtható.

Kérve javaslatom lényegének komoly megfontolását, maradtam a Székely Nemzeti Múzeum Igazgató-Választmányának

igaz tisztelettel:

KÓS Károly

A közölt levelek lelőhelye: Sepsiszentgyörgy, a Székely Nemzeti Múzeum irattára.

Jegyzet

1 SAS Péter: **KÓS Károly és a Székely Nemzeti Múzeum**. *ACTA* – 1997/III. Sepsiszentgyörgy, 1998. 131-140.

2 Ezúton köszönöm BIRÓ Rózsa és BOÉR Hunor szívességét.

3 A másik ajánlást KEÓPECZI SEBESTYÉN József adta. Vö. LÉNÁRT Anna: **Magyar Skansen és a Székely Nemzeti Múzeum**, in: jelen kötet.

4 A levél hátoldalán valószínűleg CSUTAK Vilmos kézzel írt megjegyzése olvasható: 16/1930. sz. II. 7. KÓS Károly műépítész szakértői véleménye a MANDEL Lajos-féle szomszédos telek megvásárlása ügyében.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve a közlésbelieket is, kötet szerkesztési szempontok indokolják. **Szerk. megj.**)

Două scrisori ale lui Károly KÓS către Muzeul Național Secuiesc

(Rezumat)

Károly KÓS a schimbat scrisori cu Muzeul Național Secuiesc în mai multe rânduri, în diferite perioade. În scrisoarea din 1913 publicată acum, KÓS își mărturisește mulțumirea sa: cu toate problemele mai mici apărute pe parcurs, clădirea muzeului este gata, și le place oamenilor. Scrisoarea din 1930 este de fapt o recomandare, referitor la cumpărarea terenului învecinat muzeului, în vederea înființării secției etnografice în aer liber. KÓS enunță în această scrisoare că la data respectivă Muzeul este singura instituție maghiară culturală și științifică din România, de asemenea importantă.

Two Letters of Károly KÓS to the Székely National Museum (Abstract)

Károly KÓS had a correspondence with the Székely National Museum for several periods. In the letter of 1913 published recently, KÓS confessed about his content: in spite of all the minor problems that had appeared meanwhile, the building of the museum had been finished and the people had been enjoying it. The letter of 1930 represents a recommendation, referring to the acquisition of the ground in the neighborhood of the museum, for the foundation of the ethnographical department in open air. In that letter KÓS stated the fact that at that time the Museum was the only Hungarian cultural and scientific institution in Romania of such importance.



1. ábra Az építők
(balról jobbra: Dr. LÁSZLÓ Ferenc, KÓS Károly, ifj. GÖDRI Ferenc, CSUTAK Vilmos).

KÓNYA Ádám
BOÉR Hunor

A Székely Nemzeti Múzeumba tervezett fal- és üvegfestmények

(A közlésről)

A Székely Nemzeti Múzeum sepsiszentgyörgyi főépületének belső dekorációjára már a kezdet kezdetén születtek tervek. Az első világháború kitörése, a szükséges anyagi alap két világháború közötti és a második világháború alatti hiánya, valamint a nézetkülönbségek végül megghiúsították a tervek megvalósítását. Mégis, tekintettel olyan művészek részvételére, mint gr. BÁNFFY Miklós, BARABÁS Márton, GÖDRI Ferenc, GULYÁS Károly, KÓS Károly, zsögödi NAGY Imre, VARGA Nándor Lajos, ha az általuk megálmodott üvegfestmények és freskók kivitelezésére nem is került sor, történetük a Múzeum történetének értékes fejezetét képezi, és a vonatkozó levelezés közzététele az erdélyi magyar művészettörténet érdeklődésére feltétlenül számot tarthat.

Bevezető

A Székely Nemzeti Múzeum épületeinek az első világháborút megelőző megszületését számos dolgot tárgyalja. Nyomon követhető a múzeum ifj. GÖDRI Ferenc, CSUTAK Vilmos és dr. LÁSZLÓ Ferenc összeállította egykorú *Jelentéseiből*, feldolgozták mind múzeumtörténeti szempontból, mind pedig KÓS Károly építészeti munkásságának részeként.¹ Jóval kevésbé ismert a múzeumi telek utcai frontjának kiképezése, a belső építészeti megoldások története és a kapcsolódó művészettörténeti-ipartörténeti vonatkozások. Pedig az Alsó-sétatéri, mai KÓS Károly utcai kapuk, maga a kerítés, a

főépület kovácsoltvas rácsai és zárai, de az egykori, részben máig használt berendezés is KÓS Károly keze nyomát viseli. A kapukat eredetileg tervezni szándékozta, és csak menet közben alakult ki, párhuzamosan az elindított skanzen-elképzeléssel a végleges megoldás: 1911-es, LÁSZLÓ Ferencsel közös dálnoki kiszállása nyomán vásárolják meg az 1733. évben emelt, ma legrégebb álló székelykaput a szemérmői oldalra, és 1912-ben ugyancsak ő készíti elő ZRUMECZKY Dezsővel (akinek szerepét a múzeumépületek tervezésében még nem világították meg kellőképpen) LÁSZLÓ udvarhelymegyei néprajzi gyűjtését, amelynek nyomán 1913-ban bekerül a városközpont felőli oldalra az 1875-ös zetalaki székelykapu is.² A középső, főbejárati gyalogkapuról hasonlóképpen több tervváltozata fennmaradt: a megvalósult mai, utójára 1963-ban javított kiskapu is az ő terve (de átmenetileg állt itt, ennek a helyén, amint azt DEMETER Lajos helytörténeti kutatásai bizonyítják, az említett zetalaki kapu is).

1912-ben LÁSZLÓval és CSUTAKkal Csíkban gyűjt, szárnyasoltárokat tanulmányoz, majd GYÁRFÁS Győzővel ugyanott vásárolni is készülnek egyet a múzeumnak (a KÓS tervezte kápolna-rész berendezésére nyilván; ide végül csak 1948-ban kerül be a zabolai MIKESek csíki eredetű szárnyasoltára). A főbejárat fölé tervezett szecessziós Székely Nemzeti Múzeum-felirat terv marad, de a régi épületszárnyakban valamennyi kilincs, a főbejárat ráharapó állapot (a tervrajzon ember-állat szörnyalakat) ábrázoló kapukilincse alatt is kovácsoltvasba írva tanúsította a zár, a legnehezebb időkben is, hogy hol jár éppen a látogató: a Székely Nemzeti Múzeumban. A belsőépítészeti megoldásokat illetően nemcsak a megvalósult padlómozaik színvázlatai maradtak fenn, de a földszinti előcsarnok és lovagterem kifestésének korai terve is. A falak festése, a kialakítandó falfestmények, a lépcsőház és a kápolna stb. ablakainak üvegfestményekkel való kiképezése megannyi, évtizedeken át fel nem adott elképzelés, amelyen végül a Múzeumhoz közel álló jeles képzőművészek egész sora gondolkozott, dolgozott együtt az intézmény vezetőivel: gr. BÁNFFY Miklós, BARABÁS Márton,

*Sf. Gheorghe, KONSZA Samu 17, RO-4000

**Sf. Gheorghe, N. IORGA 12, Bl. 22C/2, RO-4000



GÖDRI Ferenc, GULYÁS Károly, zsögödi NAGY Imre, VARGA Nándor Lajos. A következő forrásközléssel vonatkozó szakmai levelezésüket kívánjuk közzétenni.

Egy építkezés elvarratlan szálai

A Székely Nemzeti Múzeum épületeit 1911–12-ben építik fel, 1913-ra a könyvtár berendezése marad. KÓS Károlynak már 1911. ápr. 23-i hozzávetőleges költségszámításában ott szerepeltek a tételek között a „színes üveglablakok”.

1913. máj. 25-én ajánlatot tesz az múzeum építőbizottságának a főépület lépcsőházába tervezendő színes üveglablakra is (1). Az ajánlat rajzmelléklete hiányzik, előbb Budapestre küldték fel, majd, amennyiben CSUTAK Vilmos múzeumigazgató 1931. okt. 4-i levelének (7) utalása erre vonatkozik, CSUTAK visszaadta KÓSnak. A szintén mellékelte árajánlat szerint 1220 háború előtti koronába került volna. 1913. jún. 6-án a Székely Nemzeti Múzeum Építőbizottsága XXXIII. gyűlésének jegyzőkönyve szerint a múzeumőrök (CSUTAK és dr. LÁSZLÓ Ferenc) be is mutatják a lépcsőházi nagy ablakhoz készített színes rajzot, melynek alapján annak színes üvegezése kivitelezendő lesz.³ Mellékelik hozzá MAJOROS Károly árajánlatát is. Az építőbizottság (a többi jelenlevő: ifj. GÖDRI Ferenc nagy sepsiszentgyörgyi polgármester és múzeumi igazgató-választmányi elnök elnöklete alatt ZATHURECZKY Gyula, mint az alapítónő családját képviselő igazgató-választmányi tag, ZAYZON Ferenc korábbi múzeumőr, a Székely MIKÓ-Kollégium tanára, SIPOS Samu, igazgató-választmányi pénztáros) a bemutatott rajzot, mint kivitelre alkalmasat, elfogadja. Az apróbb részleteket KÓSSal közeli ittléte alkalmával személyesen fogják megbeszélni. Ez alkalommal fognak tájékozódni a munkába adás tekintetében is.⁴ Jún. 5-én CSUTAK válaszolja meg KÓS ápr. 10-i és máj. 25-i levelét – közben Lipscsében volt –, utóbbira vonatkozóan azt írja, hogy „a színes ablak dolgában együtt fognak határozni”. Dec. 8-án SZALAI Imre, az ellenőrző látogatást tevő országos múzeumi főfelügyelő szerint a színes ablakok feleslegesek, de HÜLT L Dezső országos felügyelő ellentmond neki (az épület tervére ere-

detileg ő kapott megbízatást, és ő engedte azt át KÓSnak): ezek adnák meg az épület karakterét.⁵

CSUTAK 1914-ben, még márc. 11. előtt⁶ „egy részlet-kifizetés kapcsán kér tervet KÓStól múzeumi felíratra, a cinterembe szakálszárítóra, a kápolnai színes ablakokra, ruhatári falburkolatra fogással, folyosói háttas üléspadokra, díszterembe tanácskozó asztalra, olvasóterembe kisebb asztalra. Márc. 11-én újabb részösszeget utalványoz, további két lámpakar rajzát kéri, „mert mindezeket a munkálatokat sürgősen végre kell hajtánunk”. Postafordultával várja a visszajelzést, mert a hátralevő munkálatok ügyében igazgató-választmányi gyűlést akarnak tartani. KÓS márc. 17-én válaszolja elképzelését: a kápolna középső ablakába a CSEREY-címet szánna, egyik oldalsóba a székely címet, másikba pl. Háromszék vármegye címerét. Reméli, hogy a lépcsőházi ablak üvegét is elkészítetik, nagyon szép lesz, írja (2). Ápr. 21-én meg is küldi a még igényelt rajzokat (két asztal, egy pad, egy lámpás, a szakálszárító, a ruhatári berendezés; a kápolnaablakok, üresen hagyva magát a címerhelyeket, míg a Múzeum eldönti, mi is kerül oda; a velencei mozaik címfelirat, amelyet a kivitelező kinagyítása után még ellenőrizni kíván) (3).

1914. júl. 2-án HEGEDÜS Lóránt képviselő ír Budapestről, a későbbi levelekből ítélve már most dr. DADAY Vilmosnak, a múzeum igazgató-választmányi ügyvezető alelnökének: 6-án érkezik meg Sepsiszentgyörgyre. Utánajárt a Múzeum dolgainak a Kultuszminisztériumban. Barátja, dr. MAJOVSZKY Pál azzal biztatta, hogy ha a választmány kéri hivatalosan, a minisztérium a szép üvegfestésű ablakra vonatkozó kérésnek helyet ad, illetőleg ilyet készített a HÜLT L által is megjelölt nagy ablakok helyére.⁷ Júl. 7-én a Székely Nemzeti Múzeum csakugyan kéréssel fordul ennek megfelelően HEGEDÜS Lóránthoz, közbenjárás végett (4). Továbbgondolták a címerek megfestésének gondolatát, a székely nemzeté mellett valamennyi székely megye, illetve Sepsiszentgyörgy címerének megfestésével számolnak (végül nem az előcsarnok lépcsői fölött, és a város címerét leszámítva nem külön-külön, hanem a díszterem nagyméretű festményeként, KEŐPECZI SEBESTYÉN József



munkájaként fog megvalósulni, 1943-ban). Egyben a megnövekedett intézménnyel járó gondok között, most, kiemelten merül fel a fizetett múzeumigazgatói állás létesítésének igénye (ennek biztosítását egyelőre reménytelenül teszi a kitörő világháború). Júl. 8-án HEGEDŰS mint a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke írja DADAYnak,⁸ hogy az előző napi kérés nyomán érintkezésbe lépett MAJOVSZKY Pál minisztériumi tanácsossal, jelölné meg, mit talál teljesíthetőnek a festményt illetően, de megjegyzi, hogy neki magának nem nagyon tetszik a beküldött festménytervezet. Ennek ellenére, 1916. jan. 1-jén a Székely Nemzeti Múzeum beruházási szükségletei között, iktatatlan iraton még mint megrendelendő jelenik meg a színes ablak (1500 Korona, messze a legnagyobb tétel a megrendelések között – a többi egyenként legtöbb 5-600 Korona az összesen nem egészen 5000-ból). Ugyanitt jelenik meg tételként a címfelirat (500 Korona). Még ebben az évben, értelem szerint a román betörés előtt kéri CSUTAK Vilmos az országgyűlési képviselőtől „múzeumunk régiségtári oszlopaira tervezett családi címerek általános tervezetének előkészítése és összeállíthatása végett családi címerének színes vagy színtelen, de mindenesetre pontos rajzát, esetleg az eredeti címerleírással vagy annak másolatával együtt”. A háború megszakítja a tervezetést, a főépület 1920-ig katonai használatba kerül.⁹

Sorok rendezése

Ahogy visszajutnak múzeumi épületük birtokába, LÁSZLÓ és CSUTAK azonnal rendkívüli erőfeszítéseket tesz, hogy rendeltetészerű használatát biztosíthassák. Fillérenként gyűjtik össze a környék kisebbségbe szorult magyarságától, amelyet pedig már az 1916-os betöréssel súlyos anyagi veszteség ért, a szükségessé vált javítások, a berendezés, a kiállítások felállításának költségét. KÓS Károly végig hűséges társuk. 1921-ben berendezést tervez (szekrény- és padstb. rajzai alapján készült számos akkori bútordarab máig használatban van a múzeumban, vagy éppenséggel legmegbízhatóbb, legkényelmesebb darabjai), illetve a belső felületek

kifestéséhez készít meleg és hideg árnyalatokkal színvázlatot: „ami a festést illeti, úgy a falak felső részét fehérén kell hagynotok, úgy a nagyteremben, mint a régiségtárban és a folyosókon. Alsó részét parapetmagasságban, illetve kb. 1,50 magasságig kellene festeni, és pedig attól függő, milyen színűek a bekerülő bútorok. Ha azok *meleg* színűek (barnások), akkor a falfestésnek szürkének (hidegnek) kell lennie. Legjobb egy drappos szín, és pedig pasztellszerű dolog, reá spriccelve, hogy levegősen hasson, felül egy külön csíknak kellene lezárnia, mely fekete alapon valami színes dolgot (?) is tartalmazhat. Viszont a folyosót esetleg lehet valami melegebb színű, de ezt is inkább semleges színű festéssel ellátni; szintén csak parapetszerűen”.¹⁰ Küldi a szekrény- és padrajzot. CSUTAK a színtervet megvitatja, KÓS levelének hátoldalán ott vannak ceruzás jegyzetei. Közepétől halványabb (kb. korábbi) ceruzás jegyzet: Régiségtár fal ív kezdetéig barna szín. Olvasó asztalok (innen megint erős ceruzafírás) pácolva, úgy mint a padok, matt. Ablakválasztó párkány alsó síkjára kályha színe matton, vízszintes lapon. (Majd kb. felülről kezdve a beírt oldalt:) ROEDIGER Lajos szerint a szekrények színe szürkésfehér, fal alsó részének színe barna (legyen). GYÁRFÁS Jenő¹¹ véleménye: a szekrény zöld és fehér, nem fényes, hanem matt, belül is ugyanilyen (legyen). ROEDIGER Lajosról,¹² egyebek mellett a magyar múzeumügy veteránjáról korábban is tudtuk, hogy a húszas években LÁSZLÓ és CSUTAK egyik fő szakmai támasza volt a múzeum felélesztésében. Az ugyancsak múzeumi igazgató-választmányi tag idős festőről, akit majd az előcsarnokból temetnek, már csak másodkézből volt ismeretes, hogy részt vett a talpraállításban (képzőművészeti anyag rendezése a falakon): lám, valóban szakértő minőségben is segítette.

1921. jún. 30-án írnak az erdélyi múzeumok felügyelőségének, hogy az emeleti díszterem berendezését megkezdték; 1922-ben ezt koncerttel avathatják, de a későbbi levelezés arra vall, hogy kifestésének KÓS-féle terve nem valósult meg. 1923-ban a fedélzet javítására, a képek elhelyezésére és újra az üveglablakok elkészítésére készít tervet; máj. 25. déltől máj. 27. estig a



Múzeum vendége. („Megnézte a fedélzetet, hogy miképpen lehetne javítani, hogy a folyosó nagy üvegablakával mit lehet csinálni, tervet készített a képek egy részének elhelyezésére.”¹³) 1928-ban újfent a díszterem kifestésére adnak utasításokat aug. 2-án, június 25-i levele alapján, BOROS János és KÖLCZE József szobafestőknek, a terv némileg változott. („Felső harmad fehér, alsó kétharmad egy egyszerű aranybarna alapon szürke spriccelés, felül fekete vonallal zárva, úgy hogy a falfestés és a lezáró vonal között egy vékony stráf marad.”¹⁴) A javítások kérdése is visszatérő gond, ezúttal a lépcsőház mennyezetét javítják meg. Az elvégzett munkára vonatkozó összegezt az 1929. márc. 23-i igazgató-választmányi gyűlés jegyzőkönyvében találjuk: „a helybeli Jótékony Nőegylet 10 000 lejt ajándékozott volt a múzeum dísztermének újrameszeltetésére: Ennek alapján az ügyvezető-tanács több ízben foglalkozott a díszterem kimeszelése, illetve kifestése kérdésével, s abban állapodott meg, hogy a vízvezetési és villanyvilágítási vezetékek felülvizsgálata és kijavítása után a dísztermet a KÓS Károly műépítész tervei szerint kifesteti oly módon, hogy az oldalfalak felső 1/3 része és a mennyezet gipszes fehér meszelést kapjon, az alsó 2/3 részre pedig egyszínű aranybarna alapon szürkés spriccelés jöjjön úgy, hogy az egész terem semleges színt kapjon, ami a képeknek jó háttérrel biztosít, s a szemet sem sérti.” A fogalmazás a KÓSÉ, FADGYAS Anna titkárnő másolata alapján kerül a szövegbe.¹⁵

Freskók, secco-k, üvegablakok

CSUTAK egy dr. BARABÁS Andornak¹⁶ írott levele már 1926. szept. 5-én azt bizonyítja, hogy időközben mást is bevontak a közös tervezésbe. A napokban, így a levél, BARABÁS Márton¹⁷ kedves barátjuk Vajnafalván marad, kéri „a még függőben lévő múzeumi kérdésünk végleges elintézése tárgyában” megkeresni.¹⁸ 1927-ben CSUTAK megkezdi az előkészületeket az 1929-es jubileumi ünnepekre, KEÖPECZI SEBESTYÉN Józsefet¹⁹ foglalkoztatja; 1928-ban az első székelyföldi tanulmányút, 1929-ben az Erdély-szerte megrendezett ORBÁN Balázs-megemlékezések, majd a múzeumi ötvenéves ju-

bileum, 1930-ban a Csiki Székely Múzeum megalapítása által is megpezsdített csíkszeredai szakmai élet, majd a székely skanzen szervezése segíti a székelyföldi értelmiség és művészvilág Székely Nemzeti Múzeum körül is sűrűsödő szerveződését. Az intézmény mind az 1929. őszi ünnepekkel, mind pedig az 1933-as sepsiszentgyörgyi EME-vándorgyűléssel képzőművészeti tárlatra teremt lehetőséget. A barátokkal, köztük a régi tanítványokkal megújulnak a kapcsolatok, és felidéződnek a régi tervek is. A most következők fényében mindjárt más beállítást nyer a marosvásárhelyi kultúrpalota építésének egyidejű volta a sepsiszentgyörgyi múzeumépülettel, bizonyos, a térségbeli képzőművészeti alkotásokkal, egy régió művészeinek belső kapcsolatrendszere, de akár olyan elfeledett dolgok, mint a sepsiszentgyörgyi múzeum szerepe Székelyföld középkori falfestményeinek feltárásában.

1931. szept. 28-án NAGY Imre²⁰ és VARGA Nándor Lajos²¹ közösen írnak levelet CSUTAKnak²² (5). Meggyőzték MÁRTON Ferencet²³, hogy egyik főművét, a *Gátkötő székelyeket*²⁴ üvegfestménynek adaptálja a lépcsőházba. Gyakorlatilag 800–1500 pengőbe kerülne (ez az anyagköltsége). Ugyanakkor felajánlják, freskókat festenek a szabad falfelületekre (a múzeum az állványozást és ugyancsak az anyagköltséget kellene, hogy fizesse). A fennmaradt levelezés *in medias res* indul, utalásokból arra következtethetünk, hogy a kezdeményező a múzeumigazgató volt, 1930-ban. CSUTAK egyelőre KÓSra vár, akivel már akkor belevágtak a régi üvegfestmény-tervek feltámasztásába, és ami a lépcsőház ablakát illeti, mostani, okt. 2-i levelemben az épp Budapesten tartózkodó barátai türelmét kéri – a freskók tekintetében viszont szívesen szabad kezet ad nekik. Ismerik a lehetőségeket, pontosítsák tehát, milyen felületekre gondoltak, hogy költségvetést készíthessen. Be lehetne-e vonni közös dolgokba NAGY Istvánt²⁵, NAGY Imre festő nagybátyját, illetve más székelyföldi művészeket? (6). Két nappal később KÓSnak ír (5), ismerteti a friss ajánlatot, és jelzi, hogy üvegfestmény-ügyben KÓSt támogatná, hiszen maga is inkább történelmi tárgyú alkotást tudna elképzelni a lépcsőház hatalmas, ötös osz-



atái ablakába (pl. Csaba vagy Szent László lovas alakját). A levélben másrészt most történeik először célzás gr. BÁNFFY Miklóstra²⁶, egyelőre KŐSSzal való kapcsolatára.

Okt. 6-án NAGY Imre és VARGA ragaszkodnak a MÁRTON-kép ötletéhez (8), különben gyűjtik a múzeumnak a képzőművészeti anyagot. CSUTAK ekkor részletezi NAGY Imrének, miért nem kerülheti meg KÓS Károlyt: a lépcsőházi ablak dolga nem volt egy feladott ügy, leellenőrizhetik az 1929-es **Emlékkönyv**-ben is. Mi volna, ha az üvegre vitt *Gátkötő széke-lyeket* a díszterem ablakába készítenék (9)? VARGA Nándor Lajosnak még aznap egy évvel korábbi elképzeléséről ír: akkor nézte át Budapesten, a Képzőművészeti Múzeumban a széke-lyföldi középkori freskók másolatait, azokból szándékozott a Múzeum falaira válogatni. Persze új freskókról is lehet szó (10).

CSUTAK megsürgeti KÓS Károlyt (11), de érdemben csak más közös dolgaikra kérdezhet rá. 1932. jan. 18-án kénytelen VARGÁt további kivárára kérni: „KÓS még nem válaszolt, engedd függeni az üvegfestmény kérdésünket még, s a *Magyar Iparművészet* 1909. évfolyamában olvasd el a KÓS Attila-énekét.”²⁷ VARGA febr. 15-én válaszol, egy levél utóiratának erejéig: „A freskóterveket már fundálom, addig is, míg végső témákat tudnék, a mennyezetre már tervezem *Emese álmát* és a *Hadak útját*, azt hiszem, hogy ez a legmegfelelőbb, s részedről is körülbelül ez a témakör fog a mennyezetten maradni. Nyáron már szeretném ezt megcsinálni, mert az egyik oldalfalra legalább valódi freskót szeretnék.”²⁸ Márc. 1-jén CSUTAK a közben hazatért NAGY Imrének számol be a tervek alakulásáról (12). Tavasszal ROEDIGER Lajos, KEÖPECZI SEBESTYÉN és GÖDRI Ferenc²⁹ Gelencén múzeumi kiküldetésben tanulmányozza a Szt. László- és Szt. Margit-freskót, miként lehetne részleteit másolatban a múzeumban megfesteni.

Március végén CSUTAK KÓS Károlytól már freskóterveket is vár, tehát itt is előrelépés történt (13). Az 1932. márc. 29-i múzeumi ügyvezető-tanácsi gyűlésen azt jelenti, hogy előzetes tárgyalásokat folytatott NAGY Imre, VARGA

Nándor és MÁRTON Ferenc festőművészekkel, akik arra vállalkoztak, hogy nyáron a múzeumi folyosókat és gyűjteményfalakat székely motívumú falfestményekkel látják el. KÓS is dolgozik a lépcsőházi üvegfestmény tervezetén. Felhatalmazást kér, hogy tovább tárgyaljon, terveket kérjen a költségvetésileg előirányzott 10 000 lej erejéig – ezt meg is kapja.³⁰ Ápr. 9-i kivonat³¹ KÓS márc. 29-i leveléből: „Küldöm az ablak vázlatát is (lépték). Próbáltam több alakkal megoldani, de okosabbnak látok egyetlen alakot, mert az öt osztás nagyon szaggatná a népesebb kompozíciót (a gátkötők tiszta alakos kompozíciója teljesen abszurdum. Az öt részre szaggatott teret a hegyormok és fellegvonalak futják össze és alul egy tarka virágos mező. Ezt oromfoglalással jól meg lehet oldani. Ha vázlata tetszik, akkor színbe is kidolgozom. Próbáltam, és jól hat. Stb. stb.” CSUTAK aug. 9-i ceruzás kommentárja: „NB. 1, KÓS Károly szeptember végéig megcsinálja 1:10 léptékben a színes ablakrajzot. – Szeptember második felében ezt számonkérem tőle, és ugyanakkor beszélek a kivitelről KISBÁN Miklóssal, akit ebben a kérdésben is szakértőnek tekintek. 2, KÓS szeptember derekáig megküldi a lépcsőházi falak méreteit, s azt azonnal megküldöm VARGÁnak, hogy csináljanak MÁRTON Ferencsel részletes kompozíciót.”

A történetben tehát BÁNFFY, írói álnevével KISBÁN is megjelenik, ezúttal egyértelmű, hogy nem politikusként. CSUTAK 1932. április 11-én tervrajzokat kísérő KÓS-leveleket nyugtázhat (14), valóban kényes helyzetbe került, rivális elképzelések között kellene döntenie. Természetes, hogy döntőbíróat keres. KÓS hamarosan részleteiben előterjeszti elképzelését az igazgató-választmánynak, rögzítetlen tárgyú kompozíciókkal, a gelencei freskók részleteivel a kápolnában (15). Érdekes, hogy vászonra, temperában képzei el a „freskópótló” felületeket (BENE József mai, Szent Anna-tó legendát ábrázoló vászna a lépcsőház oldalára kifeszítve érzékeltetheti, mire gondolhatott). Az átfogó tervezetről máj. 12-én másolat készül a VARGA számára is, CSUTAK hitelesíti. Levelében székely mitológiai témát kér a lépcsőházba (16). VARGA megérti, hogy a MÁRTON Ferenc-ver-



zió esett, és ennek ugyan nem örül, de elfogadja: az épületet KÓS tervezte, tereit valóban jogában áll megszabni, milyennek óhajtja. A temperászás megoldást azonban elfogadhatatlannak találja. Valószínűleg nem értette félre, és KÓS tényleg nem is annyira a költségek miatt ajánlotta a panós módszert, hanem mert nem bízott abban, hogy igazi freskót tisztességgel meg tudna ekkor valaki festeni a Székelyföldön. Mindenesetre kompromisszumot javasol, ne legyen hát freskó, de fessék „al secco”, száraz falra. Próbálják ki egy-egy kis darabon, írja. Feltehetően a múzeum pincéjébe ajánlott próba ötletéből nő ki az aldobolyi HOLLAKY-kúriabeli 1933-as kísérlet (*Szent László és a lányrabló kun, Emese álma, Attila és serege* című hármas falfestmény) az épület nagytermében. (17). Jún. 9-i levelében is kitér az ügyre: „Talán még adhatnál utasítást az én részemre fizetendő múzeumi freskók festékanyagára is, vagy 40-50 pengőt, hogy én azt megvegyem, s magammal vigyem. Ez később is felhasználható, ha sor kerül az egész kivitelle. (Ne ijedj meg, a próbafestésre nem fogom mind felhasználni!)” CSUTAK intézkedik, közvetíti a kérést jún. 24-én dr. BARTHA János királyi ügyésznek: „VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár, kedves volt tanítványom és barátom, ki Aldobolyból HOLLAKI Emmát vette el februárban feleségül, s így bizonyára Atyádfia lett, és most a feleségével készül ide haza, a napokban fel fog keresni, hogy különböző múzeumi vásárlásokra Tőled pénzt kérjen. Mint-hogy ezek a bevásárlások igen fontosak, mert részben a ma már ismeretlen régi háromszéki népviseletet akarjuk halottaiból feltámasztani, részben múzeumunkat akarjuk még vonzóbbá és művészibbé tenni, hogy így a VARGA és más festőművész barátaim ingyen munkájával egyúttal nagyon szükséges tőkebefektetést is végezzünk, mivel tökéletesen koldusok lettünk: azért szeretettel kérlek, hogy VARGA Nándor barátom szavainak teljes hitelt adni, s neki a KOVÁCS Kálmán kedves barátunk által jelzett nervus rerum gerendárumot átadni szíveskedj.” Párhuzamosan, még aznap megnyugtatta VARGÁT: „Írtam dr. BARTHA János kedves barátomnak, hogy a nála levő múzeumi pénzből adjon át

Neked annyit, amennyit kéni fogsz a KISS János tanársegéd részére, a kérdéses festékek bevásárolhatására...” Aug. 4-én ismét részletes érvelést kér a KÓS-elképzelés ellenében, és jelzi, hogy NAGY Imre türelmetlen, ha nem sikerül kimozdulniuk a holtpontról, kilép a közös vállalkozásból (18).

Aug. 26-án CSUTAK ROEDIGER Lajost kéri, képviselje mellette, illetve TÖRÖK Andor, FELSZEGHI István, ERŐSS József mellett a múzeumot a vasárnapi gelencei ünnepeken (a KEÖPECZI SEBESTYÉN József ötletére, művészeti vezetése alatt felújított templom újraszentalésén): „A falképek átvándorlása még csak tervezet, de komoly terv; csak ez is lassan megy, mint minden jó dolog pénz hiányában.” Újabb néhány hónap után pedig: „1933. január 2-án reggel KÓS Károly műépítész Sepsiszentgyörgyre érkezvén, december 24-én küldött levelem értelmében, vele és VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár barátommal beható megbeszélést folytattunk a lépcsőház és folyosók kifestése tárgyában. Január 5-én KÓS Károly barátommal Csíkszögödre utaztunk NAGY Imre festőművészhez, és hárman részletes tervet készítettünk a szeptember 10–15-re tervezett képzőművészeti kiállítás rendezése tárgyában.”³² A csapat tehát ezúttal két fordulóban is együtt van, érdemben tárgyalhatnak. A folytatás mégis elmarad. Jan. 8-án ehelyett CSUTAK Vilmos tanácskérése, illetve rákérdezése a marosvásárhelyi üvegfestményekre (19) újabb elképzelésekkel bonyolítja a tervezést, és inkább nehezíti, mint könnyíti a döntést – GULYÁS Károly³³ lelkes válasza postafordultával érkezik (20). Nyárára VARGÁnak letisztult Atilla, illetve Szent László-freskóterve van, viszont arra fel, hogy döntőbírónak kérték KÓS tervezetét illetően, BÁNFFY maga tervez lovas Csabát a KÓSé helyett, tehát most már vele is egyeztetni kell stílust, kompozíciót (21–22).³⁴ A gond az, hogy KÓSnak az 1909 óta ismert Csaba-megoldása túl „parasztosnak” tűnhet „macska-lován” CSUTAK szemében, aki valami heroikusabbat látna szívesen. BÁNFFY erre tesz kísérletet, az ő Csabája viszont túl légiessé lesz, ez a tündérkirályfi már csakugyan stílustörés a múzeum robusztus



neoromán elemei között. Talán ez is oka annak, túl az állandó anyagi gondokon, hogy a lépcsőház ablakába mégsem kerül üvegfestmény.

1934. szept. 28-án ehelyett BARABÁS Márton jelentkezik Brassóból, a gelencei freskók részleteit vállalná megfesteni a Múzeumban (23). Az elmúlt évre vonatkozó, 1935-ben írt igazgatói jelentés pizkozatában beadványa a díszterem előtti helyiség kifestésére az 5. pont. A MIKÓS irattartón CSUTAK megjegyzése ceruzával: „Kedves Feri³⁵, szíves véleményedet kérem a B. M. javaslataira. CSUTAK V.” BARABÁS

1935. márc. 27-én KÓS is újra jelentkezik. Mellékelten a CSUTAK vikendházának sokszorosított tervét küldi, metszettel, költésévetéssel, illetve a *Helikon–Pásztorúz* író-olvasó estet szervezi (többen nem tudnak jönni, de lejönne vele BÁNFFY, aki két napot Sepsiszentgyörgyön is töltene, ez jó volna a vidéknek politikailag is, összehozhatnák őt az értelmesebb emberekkel). CSUTAK ápr. 1-jén, majd ápr. 20-án válaszol: GÖDRI megcsinálta a kért fényképmásolatokat, küld a tizenöt fotót. KÓS viszonya BÁNFFYval nagyon jónak tűnik, de az üvegablakokról és freskókról nem esik szó. Egy év múlva pedig, CSUTAK Vilmos halálával, mint annyi más nagy terv, ez is megfeneklik. Az utolsó felvonás 1942-es: VARGA Nándor Lajos ezúttal HEREPEI János igazgatónak segít, amiben csak teheti. Márciusi–áprilisi levélváltásukból (24–27) tudjuk meg, hogy nyárra freskók festését tervezik, most is NAGY Imrével. Pénz azonban nincs, HEREPEI azt, ami van is a háborús körülmények közt, a főépület KÓS-tervezte új, északnyugati szárnyára tartalékolná. Az 1943. évi, 1848-as kiállításra VARGA végül saját hasonló témájú freskója helyett GYÁRFÁS Jenő befejezetlen, letétbe behozott művét, *GÁBOR Áron halálát* restaurálja; NAGY Imre dolgozó székelye sem valósul meg (az új épületszárny megépülése is évtizedekkel később történhet meg). Az utolsó adatokat JAKAB Antal újságcikke szolgáltatja:³⁶ (VARGA Nándor Lajos, mondja HEREPEI) „nyáron, ittléte alkalmával azzal állott elém, hogy a múzeum csarnokát a székely mondavilág megelevenítésében akarja feldíszíteni. Hatalmas freskókat tervez. Már el is

készítette Attila király temetését és a bálványosvári mondát ábrázoló freskók terveit. Monumentális alkotások lesznek. Hacsak valami közbe nem jön, nyáron hozzá akar kezdeni.” Nyáron, mint tudjuk, közbejött valami: a front érte el a Kárpátok vonalát. A tervek nagy része fenn sem maradt, pótlásukra hadd álljon itt a vonatkozó levelezés.

Melléklet

1.

KÓS Károly a Székely Nemzeti Múzeum tekintetes Építőbizottságának (Sepsiszentgyörgy)
Budapest, 1913. május 25.

Mellékesen van szerencsém elküldeni a múzeumépület lépcsőházi ablakának színes rajzát, valamint a MAJOROS Károly üvegfestő mester reávonatkozó árajánlatát. Megjegyzem, hogy az ablak olcsóbb volna, ha nem kellene Szentgyörgyre szállítani, és ott személyesen felállítani, úgyhogy ez kb. 200-300 Koronával emelné az árat, valamint az is, hogy most erősebb vas merevítések kellene. Kérem azonban a tisztelt Bizottságot, hogy tekintettel arra, hogy arra az ablakra feltétlenül szükség van, és szükséges az is, hogy annak művészi hatása legyen, ezt az ablakot megrendelni és megcsináltatni szíveskedjék, és ebbeli határozatát, valamint a rajtot is nekem elküldeni szíveskedjék, hogy az üvegfestő műhelyben a szükséges natúrdetailokat és színpróbákat idejében meg lehessen csinálnunk.

Kérem továbbá, hogy amennyiben már lehetne, az elszámolás anyagát is megállapodásunk értelmében nekem elküldeni szíveskedjenek, mert annak általam való tüzetes átvizsgálását annyival inkább szükségesnek tartom, mert mint művezető, csak én tudhatok abban igazán eligazodni.

Igaz tisztelettel
KÓS Károly építész
1 db. rajz
1 db. árajánlat³⁷

2.

KÓS Károly CSUTAK Vilmosnak
Sztána, 1914. márc. 17.³⁸

Kedves Barátom!

Az 500 koronát ma vettem kézhez, szépen köszönöm, igazán éppen idején jött, hogy elkölthessem. Jelzem, hogy a felsorolt rajzokat, illetőleg terveket a



jövő hét folyamán tudom csak elkészíteni és elküldeni, mert e héten egy csomó apróbb rajzot kell elkészítenem és elküldenem. Kérlek, erre vonatkozólag postafordultával küldd el nekem a CSEREY-címer címerleírását (ezt szeretném a középső kápolnaablakba tenni). Az egyik oldalsóba a székely címert és a másikba nem tudom, mit. Jó lesz Háromszék vármegyéé? Vagy esetleg mit akartok? Küldjétek el a két címer leírását, hogy én azt oda fel dolgozthassam üvegfestésre. Remélem, a lépcsőházi ablak üvege is elkészítették, azt nagyon szeretném látni már egyszer, mert az nagyon szép lesz. Egyszerűen kérek, ezeket a kért dolgokat bocsássátok minél hamarabb rendelkezésemre. Addig a többi dolgot készítem, de az ablakokra két napot kell szánnom, hát aszerint küldd. Egyéb írnivalóm most nincsen, de ez is elég. Hanem igaz! Kérlek, és vásárolj számomra kb. 25 db. Székely Nemzeti Múzeum képeslapot (nem színeset), és küldd el azt nekem az én költségre. Szeretnék néhány helyre küldeni. Ezt ne felejtse el, nagyon kérek. Feleséged kezét csókolom. Feleségem üdvözlését küldi. Igaz barátsággal köszönt

KÓS Károly

3.

KÓS Károly a Székely Nemzeti Múzeum Építőbizottságának³⁹
Sztána, 1914. ápr. 21.

Mellékelten küldöm a még szükséges rajzokat, úgymint két asztal, egy pad, egy lámpás, a szaklászárító, a ruhatári berendezés, a kápolnaablakok és a Museum felírásának tervét a következő megjegyzésekkel: A kápolnaablakok középmezőjébe rajzolt címermező rajza csak jelzi azt, hogy oda címereket gondoltam, de oda kérem megadni annak idején a készítőnek a címerleírásokat, amiket a tisztelt Építőbizottság oda óhajjt. Valamint úgy a színes ablakok, mint a velencei mozaik felírás 1:1 léptékű rajzát, melyet a készítő fog felnagyítani, kérem átrajzolás, illetőleg átanulmányozás céljából nekem eljuttatni annak idején, de mindenesetre a munka kivitelének megkezdése előtt, ne hogy utólagosan kellemetlen meglepetéseknek legyünk kitéve. A lámpába 100-as égők helyezendők el.

Igaz tisztelettel

KÓS Károly

4.

A Székely Nemzeti Múzeum kérése
HEGEDŰS Lóránt képviselőhöz⁴⁰
Sepsiszentgyörgy, 1914. július 7.

Nagyságos képviselő úr!

Hálás köszönettel vettem Nagyságodnak folyó hó 3-án kelt nagybecsű levelét⁴¹, mellyel újabb bi-

zonyságot tett múzeumunk iránti meleg érdeklődéséről és ügyeinek nemes felkarolásáról. Nagyságod szíves közbenjárása reménynt nyújt arra, hogy a lépcsőházi színes nagy ablakot, amelynek megvalósításáról pénzügyi okokból ez idő szerint már-már lemondottunk, mindnyájunk nagy örömeire a megnyitás idejére mégis meg tudjuk csináltatni.

Mikor 1913. évi december 8-án báró SZALAY Imre helyettes országos főfelügyelő és dr. HÜLT L Dezső műegyetemi tanár Urak a Vallás- és közoktatásügyi minisztérium megbízásából múzeumunk építkezéseinket felülvizsgálták, és Igazgató-választmányunk elnökségével az építési hiányokat, illetve a fővállalatokon kívül, még ezután végrehajtandó azon pótmunkákat megállapították, melyeknek kivételére 1339–1913. sz. kérésünkben a Vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól 12 216 Korona 14 fillért kértünk és nyertünk: e sürgősen végrehajtandó pótmunkák közté nem vétett fel a lépcsőházi színes ablak, mert annak kivitelét pénzügyi okokból br. SZALAY Imre ömértósága elodázandónak tartotta.

Igazgató-választmányunk azonban mindig szükségesnek tartotta, s amint e hivatalos vizsgálat, úgy MIHALIK József és dr. PÓSTA Béla országos felügyelő Uraknak folyó évi március 19–21-én tartott hivatalos látogatása alkalmával is kifejezte azt az óhajását és szándékát, hogy e színes ablakot, ha csak lehetséges lesz, a legújabb államségélyből elkészíttesse.

Minthogy azonban a rendelkezésünkre álló építési összeg a Főfelügyelőség megbízottai által erőirányzott legszükségesebb dolgok kivételére is alig elégséges, s így a színes ablakok elkészíttetésére fedezettünk nincs, de annak megépítését mind esztétikai, mind pedig az előtér, folyosók és a lépcsőház megvilágítása céljából szükségesnek tarjuk, s ezen felfogásunkban dr. HÜLT L Dezső, MIHALIK József, dr. PÓSTA Béla és SEMAYER Vilibáld országos felügyelő Urak személyes tapasztalata és kifejezett óhajása is megerősít, örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy Nagyságod felajánlott szíves közbenjárását igénybe véve, a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úrtól annak megvalósítására segítséget kérjünk.⁴²

A nagy ablak kérdésének megoldásával kapcsolatban van a földszinti előtér, a folyosók és a lépcsőház falának a legegyszerűbb módon, lehető kevés költséggel való dekorálásának, valamint a régiségártári kápolna kicsiny méretű ablakaira szintén színes üvegezés alkalmazásának a kérdése is. Legelsősorban a falak festését multhatatlanul meg akarjuk valósítani. Az előbb említett szakértők mindnyájan különösen felhívták ezen két munka együttes elvégzésére múzeumunk vezetőségének figyelmét. Éppen ezért a vallás- és közok-



tatástügyi Miniszter Úrhoz benyújtandó kérésünkben ezekre nézve is szeretnénk fedezetet szerezni.

Úgy terveztük, hogy az előcsarnoknak a bejáróval szemben fekvő, s az oszlopok ívezete feletti falára az ős székely címert, a jobb oldali falra Sepsiszentgyörgy városa, a bal oldalra pedig a három, illetőleg négy székely vármegye címerét is megfestetjük, hogy ilyen módon a belépő már az első pillanatban érezze azt a székely történeti légkört, melyet a múzeum minden termében meg fog találni, s amely a múzeum rendeltetését is a leghívebben fogja kifejezni.

Felhatalmazást kérek tehát arra, hogy folyamodványunkban ezekre is kiterjeszkezhessünk. Nagyságod szíves válaszát arra nézve is kérem, hogy vajon a KÓS Károly által a lépcsőházi és kápolnaablakok színes üvegezéséről készített és visszavárólag ide mellékelte 2 db. kiviteli rajzát felterjesszük-e, vagy pedig a vallás- és közoktatástügyi Miniszter Úrhoz intézendő folyamodványunkban ezekre nézve is a falak dekorációjával együttesen készítenő művészi tervek elkészítetését is kérjük. Lehetségesnek gondoltuk ugyanis, hogy MAJOVSZKY tanácsos Úr esetleg speciálisan ilyen dolgokkal foglalkozó valamelyik művészt akarja ezek elkészítésével megbízni, s ez esetben önálló intézkedését a kéréshez mellékelte rajzok befolyásolják.

Egyúttal megragadom az alkalmat, hogy a múzeumigazgatói állás szervezése ügyében a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége útján már a kultuszminisztériumba felterjesztett kérésünket is szíves támogatásába ajánljam, mert jelenlegi viszonyaink között ez a legégetőbb elintézendő kérésünk.

A múzeum berendezése akkora munkát igényel, hogy a kollégiumban is terhesen elfoglalt tanár Urak minden erejük megfeszítésével és minden idejük feláldozásával sem lesznek képesek ezt a nagy munkát oly hamar elvégezni, amint ezt mindnyájan, kiknek múzeumunk sorsa szíven fekszik, s így Nagyságod is, óhajtánók. Másrészt a megnyitás után is az adminisztráció végzése, a múzeum gondozása, fejlesztése, munkásságának irányítása stb. állandóan egész embert kíván, s ki csak ezt a dolgot végzi.

Kérésünk, melynek másolatát ide mellékelem, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége meleg ajánlatával éppen most a kultuszminisztérium döntése alatt van, amit annyival sürgősebben óhajtánánk, és óhajtana különösen a MIKÓ-Kollégium előjárósága, mert a kollégiumnak is minél előbb, szeptember előtt mindenesetre intézkednie kell.

Ezért kérem Nagyságod meleg támogatását és szíves intézkedését. Amint tudjuk, a kollégium igazgatója, dr. MAJOVSZKY miniszteri tanácsos Úrral már tárgyalt is ebben az ügyben, de a kérésünk még akkor a Főfelügyelőségénél volt.

Nagyon lekötelezne Nagyságod, ha e két ügyben tett szíves intézkedése eredményét és utasításait méltóztatnék közölni velem.

Legmélyebb tiszteletem kifejezése mellett maradtam

Nagyságodnak tisztelő hívé⁴³

5.

NAGY Imre és VARGA Nándor Lajos közös levele CSUTAK Vilmoshoz

Budapest, 1931. szeptember 28.

Egy alkalommal szó volt valahol, hogy MÁRTON Ferencnek – a *Gátkötő székelyek* című képét⁴⁴ a főlépcső bejárójának ablakában üvegre átvive meg kéne csinálni. Ma beszéltem Vele erről a dologról. Meghozta azt az áldozatot, hogy valami – talán semmi – összegért megcsinálja. (Engedett a kapacitásnak.) Természetes, az üvegfestmény-anyag meglehetősen nagy összegbe kerül, 8–1500 pengőig. Tehát, ha van kedvetek, aminek én is rendkívül örvendének, úgy mérd le az ablakot, s a méreteket küldd el, hogy lehessen költségvetést csinálni róla.

Tudniillik az üveget is itt festenek meg, s egy itteni ember készítené el, amely készítési összeget MÁRTON olcsó összegért tudna előállíttatni, tekintettel a barátságra. Légy szíves, amihelyt lehet, írni, hogy amíg itt vagyok, lehessen valamit csinálni. Addig is figyelmestelek, ne ülj fel a szélhámós s üzletembereknek, mert ezzel csak a komoly munkát zavarja.

Jelenleg kiállításom van az ERNST-Múzeumban. Még kb. 3 hétig itt tartózkodom. Írj az alábbi címre: ANDRÁSSY u. 71. Képzőművészeti főiskola. Az emlékkönyvet hol lehet, melyik könyvtárusnál kapni?

Szívélyes üdv – NAGY Imre

Esetleg, amennyiben szükség volna, úgy lehetne-e az ablakméreten változtatni? VARGÁVAL együtt ülve vetődött fel az a gondolat, hogy ő is, én is, esetleg NAGY Istvánt is reávéve a meglévő üres falakat ingyen kimázoljuk (freskó formában) állványozás és az anyag megtérítése mellett. Ami nem kerülne többre – festék, ecset 10 000 lej, és az állványozás – VARGA már az idén nyáron hozzáfogna az ő feladatához.

Üdv, NAGY Imre

Kedves Vilmos, örülök, hogy üdvözölhetlek innen, s még inkább, hogy ennyire jó hírekket.

Igaz, hogy ez azért mégiscsak pénzt jelent a múzeumnak, de azt hiszem, jó befektetés lesz, hisz már



maguk ezek a dolgok is látnivalók lesznek önmagukban. Én, amint Emre is írja, kész vagyok közreműködni, úgyhogy az oroszlanrész az ügynek nem nyomna a latba, avagy a lejbe. Kívánom, hogy sikerüljön, s hogy haza is beszéljek, kérlek arra, hogy lehetőleg hass oda, hogy ez sikerüljön. Várom majd értesítésedet. Nem tudom, hogy a Londonból küldött középkori latin városnevek pár lajstromát megkaptad-e? Igaz, hogy rég volt, de választ nem kaptam.

Minden jót kívánok, sokszor üdvözöllek, s öllelek, kedves Feleségednek kézcsókkal, minden ismerőst üdvözölj régi tanítványod

VARGA Nándor

6.

CSUTAK Vilmos NAGY Imrének
és VARGA Nándor Lajosnak
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 2.

Kedves Imre és Lajos!

Pár rövid igénytelen szóval ki sem fejezhetem azt a nagy örömet, amit ma szereztek nekem 28-án kelt szíves leveletekkel.

Hogyne csinálnók meg a jelzett dolgokat, amikor szükség van rájuk és Ti akarjátok megcsinálni, akik tele vagytok ifjúi tűzzel és annyi öserővel, hogy nekem csak a jó Istent kell kérnem, hogy tartsa meg a jó egészségéteket, s némes szándékotokat, és akkor máris egy olyan tündérpalotában képzelem magam, amelynek nemcsak a mi szikulus atyáinkfiai járhatnak csodájára, hanem mindazok, akik vagy el akarnak temetni minket, vagy ki akarnak emelni abból a fertőből, amely már-már össze akar csapni a fejünk felett?! ...

Hogyne szeretnélek most mindkettőtöket a szívemre ölelni, amikor nemes szándékotok annak a léleknek a kétségtelen bizonyossága, mely annyi szenvedés és vihar között is megtartotta idáig népünket, s amelynek erejében és a világ végéig való fennmaradásában én soha egy pillanatig sem kétségkedtem, de erőm szerint szerény mécsese lenni igyekeztem?!...

A részletekre térve – nem akarom ezt a levelemet visszatartani addig, amíg a lépcsőházi nagy ablakunk pontos rajzát megküldhetem, mert a tavaly hasonló célból egyet átadtam KÓS Károlynak, hogy egy honfoglaló ős hun székelyt tervezzen belé, s tőle még nem kaptam vissza, mert ő is ezerféle dologgal elfoglalt ember. Most írok neki, hogy vagy-vagy, és válaszáról azonnal értesíteni foglak. Addig a kérdést Ti is pihentessétek MÁRTON Ferencnél, mert bármilyen megtisztelő és örvendetes a szíves ajánlata, helyesebben Emrikének tett szíves ígérete, KÓS Károlyt, aki a múzeumot építette, semmiestre sem akarom befezett helyzet elé állítani, de szorítani fogom most, és

ha ő is készen van vagy lesz most a tervével, az ítélszéketek elé terjesztem a tervét: csináltassuk meg azt, amelyiket jobbnak és kifejezőbbnek fogjuk tartani...

Egészen szabad kezem van azonban a freskófestés terén, és természetesen örömmel vállalom az állványozás, festék és minden más kész kiadás költségeinek előteremtését. Csak írjátok meg nekem pontosan, hogy mely falakra gondoltatok, csak a lépcsőház falaira-e, vagy esetleg a dísztermünkre is, és ha erre, akkor mit csináljak a festményeinkkel, miket mindketten egyaránt jól ismertek. Részleteket pedig azért kell kérnem, hogy aztán információtok alapján az állványozás stb. költségeire én is pontosabb számítást tudjak csinálni, s ezt az összeget fel is vegyem a jövő évi költségvetésünkbe, mert állami ellenőrzés és elszámolás alá tartozván, természetesen államségély nélkül, ezt kell tennem, ez a rendes menete a dolgunknak: De ettől eltekintve is ezt kívánja én a saját szervezeti szabályzatunk is: azaz ügyvezető-tanács és igazgató-választmány elé kell terjesztenem a szíves és nagylelkű ajánlatotokat, és el kell fogadtatnom azoknak a költségeknek a tervét, amelyeknek az előteremtéséről aztán nekem szabad és kell gondoskodnom. Mert ilyen és ez az úgynevezett alkotmányos élet, amire Ti bizonyára fűtyülni szoktatok, de én kénytelen vagyok benne és vele élni...

Szívemből örvendek, hogy az ERNST-múzeumi kiállításod – drága Imrikém – olyan általános méltánylást váltott ki, még a mai lerongyolódott és izgatott világban is, és hön óhajtom, hogy a pengők is minél számosabban és tartósabban ropogjanak a zsebedben, hogy amint BOKOR Sárítól hallok, minél nagyobb körutat tehess Európában. Szeretném azonban, hogy a legilletékesebb kritikákat én is megkaphassam és eltehessem a múzeumunkba, mert később aztán ezeket nem lehet egykönnyen összegyűjteni, pedig a múzeumunk éppen arra való, hogy az ilyen dolgokat összegyűjtsd és megőrizze

Nagyon szeretném, ha NAGY Istvánt⁴⁵ is be tudnátok vonni a székely kalákába, és a többi székely barátaitoktól is tudnátok egy-egy szép dolgot szerezni, ahogy azt ismételen megbeszéltük. Én a múlt nyáron csak ISTÓK testvérünkkel⁴⁶ tudtam személyesen beszélni, és nagyon szeretném, ha felkeresnétek a várkert alatti műtermében, és szót váltanátok vele Ti is ezekről a dolgokról, mert ő is derék székely atyánkfia, aki nekem ígéretet is tett, hogy segíteni fog, és jó példával fog előljárni.

De bizonyosra veszem, hogy drága Imrikém, most minden valamire való székely megfordul Nálad, és ezért most a legkitűnőbb alkalmad van és lesz, hogy egyenként eszébe juttasd mindenik atyánkfiának a kötelességét, amiben Te, Lajoskám is bizonyosan segíteni fogsz.



Boldog lennék, ha összefogva tényleg egy szép és értékes képzőművészeti gyűjteményt tudnánk összehozni, annnyival inkább, mert amint bizonyára éreztétek, a nagy képeink (BARABÁS és GYÁRFÁS) egy része csak letét, ami bármikor árván hagyhat minket, bár egyelőre nem valószínű...

Kedves Lajoskám, hiában szedtük össze FADGYAS Annával, az én jobb kezemmel együtt az eszünket, az marad ténynek egyelőre, hogy én minden Londonból kapott leveledre becsületesen válaszoltam és csak a British Museum katalógusait kaptam meg Tőled, míg a keresett meghatározó könyvet Berlinből vásároltuk meg. Nagyon sajnálom, hogy csak ezt írhatom, de azért légy olyan jó, írd részletesebben, mint írtál volt nekem.

Aztán írd különösen a tanszéked ügyéről, mert ez mindenképp felett érdekel. Imre jól tudja, hogy mit és hányszor beszéltünk erről, amikor csak találkozhatunk. És írd arról is, mikor fogsz tényleg hazajönni, és mennyi időre.

Hát Te, Imre, meddig akarsz csavarogni, és mi lesz a méhézetteddel? Nem kell felmennem Zsögödre, hogy rendet csináljak utánad, hiszen jól tudod, milyen szakértő méhész vagyok!

Emlékkönyvünk a Stúdióban (Múzeum körút 21.) még bőven van. Nagy örömet szereznétek nekem azzal is, ha egy néhányan gazdát szereznétek, mert jelenleg egy nyomorult garasunk sincsen, pedig még sok fizetni valóm lenne ebben az esztendőben.

Imre, nem pakolhatnál ki néhány példányt egy széken, vagy asztalkára a képeid alá? Hátha-hátha elkelne egy-két példány? Itt már kezdett bedugulni minden forrás. Elképzelhetetlenül nehéz tél és tavasz elé nézünk. Csak a jó Isten tudja, mi lesz velünk, ha a pénzügyi, illetve a gazdasági viszonyok nem javulnak? Maholnap minden magyar bank beadja a kulcsot. Téged, Imre, nem érdekel a Transilvania? Most a napokban kért kényszeregyezséget, és három év alatt ígéri a betétek visszafizetését, természetesen minden kamattal nélkül. Nagyon rossz idő jár itt minden intézményre, és magánbetétesre is, ami engem mindkét intézményünk miatt nagyon súlyosan érint.

Feleséggel együtt mindkettőtöket igaz barátsággal üdvözöllek, és várlak haza. Én öllelek is szeretettel,

CSUTAK Vilmos igazgató

NB. Drága Imrikém, szíveskedj megírni, kik azok a szélhámós és üzletemberek, akik a komoly munkánkat megzavarhatnák, és akiktől engem féltesz?!

Öllelek, Vilmos

7.
CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 4.

Kedves Károly!

Zsögödi NAGY Imre és „helybeli” VARGA Nándor Lajos piktor barátaim, kik közül előbbi az ERNST-Múzeumban jelenleg kiállította a műveit, utóbbi pedig mint főiskolai képzőművészeti adjunktus a múlt évet Londonban töltötte, a tegnap kettős ajánlattal leptek meg. Egyik és fontosabb az, hogy ők esetleg NAGY Istvánnal társulva díjtalanul kifestenék a múzeumunk üres falait freskó-formában, a másik pedig, s ez úgy látszik közös levelükből, egyedül az Imre gondolata, azt tartalmazza, hogy ha helyesnek tartanám, jó lenne a lépcsőházi ablakunkra a MÁRTON Ferenc *Gátkötő székelyeit* üvegfestményben megcsináltatni. Ő már beszélt is MÁRTONnal, aki hajlandó is lenne meghozni azt az áldozatot, hogy a rajzot az üvegfestmény részére elkészítené stb.

Én az imént a freskófestésre vonatkozó közös ajánlatukat hálásan megköszöntem, az utóbbira nézve azonban közöltem, hogy – lassan a testtel, mert ezt Te ígérted és ezt Tőled várom stb. tehát véleményt is kérek Tőled, mielőtt lényegében nyilatkozhatnám.

Szíveskedj azért ezt a tényt tudomásul venni, utánagondolni és közölni mindkét kérésre a szíves véleményedet.

Az én véleményem röviden az, amit nekik fentebb írtam, hogy a festést hálás szívvel és nagy örömmel fogadnám, és fogadnók bizonyára mindnyájan, akik itt a múzeum gondját megosszuk, a festékek, állványozások stb. költségeit, amit ők kívánnak, szívesen hordoznók is, ellenben a *Gátkötő székelyek* helyett sokkal szívesebben látnánk Tőled egy más tervet, mely a MÁRTON *Gátkötő székelyeinél* jóval többet mondana, és jobban, beszédesebben fejezné ki azt a lelkünkben élő gondolatot, melyben a székely nép küzdelmes múltja és jövő hivatása benne foglaltatnék, s amelyet csak Te tudnál énszerintem és kedvemre szolgálóan kifejezésre juttatni.

Én pl. szívesen látnék egy lóháton ülő, messzibe néző, hun-székely Csabát, megfelelő kísérettel, vagy bármi más történelmi vonatkozású gondolatot el egészen a Cserhalomnál verekedő Szent Lászlóig, vagy a tatároktól és törököktől ősi földünket századokon át védő utolsó székely katonáig, csak fejezzon ki többet, mint a MÁRTON kétségtelenül sok erőt kifejező, de nem ilyen célra készült, s nekem eleget nem beszélő képe, ami különben legutoljára megjelent a *Pásztortűz* 1925. évfolyam 3-ik számában.

Értesíts, kérlek szépen, mielőbb a szíves véleményedről, esetleg a gondolatodról, ha azt még nem is



rajzoltad meg, hogy az Imre gondolatát és MÁRTON ajánlatát szépen megköszönve felelet napirendre térhessünk. Megjegyzem, hogy az ablak rajzát Neked Pesten vagy Kolozsvárt átadtam volt.

Értesíts végül a Gróffoddal⁴⁷ való ügyedről is, mert ez is nagyon érdekel.

Szeretettel öllelek
CSUTAK Vilmos

8.

NAGY Imre és VARGA Nándor Lajos
CSUTAK Vilmosnak
Budapest, 1931 okt. 6.⁴⁸

Kedves Vili

Mindnyájunk kívánsága a „Gátkötők” üvegre való megfestése, amiről azt hiszem, KOÓS Károly lemond és félreáll. Az abba az ablakba való, ingyen csinálják, sőt meg lehet csináltatni VARGÁN keresztül az üvegfestést az iparművészeti főiskolásokkal ingyen csak az anyagot kellene megfizetni. Tekints el mindentől és szedd össze bátorságod, s KOÓSnak írd meg, hogy miről van szó. Karácsonykor megcsináljuk a programot, és az arra megfelelő székely festőkkel az ősszalakat kipingáltatjuk. Ezt pedig egykönnyen nem fogják elhurcolni a testvéreink.

Személyesen majd többet. A képek és fametszetek, rézkarcok gyűlőgetnek. Üdv – NAGY Imre

Kedves Vilmos,

leveledet megkaptuk, örömmel ödvözölünk, hogy kellőleg megérted kívánságainkat – illetve szándékainkat. Azt hiszem, hogy a Múzeum mindenképpen nyerne vele – talán még anyagilag is. Az egészet természetesen kellene beosztani, illetve majd megbeszélni. Remélem, Karácsonyra hazakerülsz, s személyesen szemrevételezve a dolgot – a programot megállapíthatjuk, ez részemre azért is jó volna, mert a tél folyamán már előkészülhetnék a kartonok egy részével, s így időt nyerve, a jövő nyáron nyélbe is lehetne ütni a dolgot, veni, vidi – vici!

Minden esetre, ha valami terved merülne föl addig is, írd meg, mert hát a jó munkának üdö kell.

Minden jót, egészséget kíván, ölel barátod
VARGA Nándor Lajos

9.

CSUTAK Vilmos NAGY Imrének
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 7.

Kedves Imrikém!

Most veszem az október 6-án kelt szíves leveledet, és ezt is köszönöm szépen, de még nem kaptam

meg a KÓS Károly barátomét, s ezért a véleményemet kénytelen vagyok még mindig függőben tartani. Ismétlem, ezt a feladatot még annak idején, mikor a múzeumot megtervezte, és 1911–12-ben felépítettük, nemcsak vállalta, hanem meg is oldotta volt, de akkor nem volt sem pénzünk, sem időnk a megcsináltatására, mert mindjárt költözökni, hurcolkodni kezdtünk, aztán pedig kitört a háború, jött az ezerféle baj és nyomorúság, de hogy ennek a feladatnak a végrehajtását ő is és én is állandóan hátunkon és a szívünkben hordoztuk, minden egyéb bizonyítékotól eltekintve, Te is azonnal megállapíthatod, ha Nándornál felütöd a múzeumi **Emlékkönyv**ünk 29-ik lapját, ahol alulról számítva a hatodik sorban⁴⁹ ő maga írja az építésről szóló történeti cikkében, hogy „most már talán nem is hiányzik egyéb, mint a lépcsőházi nagy üvegfestmény elkészítése”.

Teljességgel lehetetlen ezért őt ebben a kérdésben mellőznöm, vagy befejezett helyzet elé állítanom, amikor jól tudom, hogy azt az üvegfestményt ő akarja mindmáig megtervezni, és ugyanott, ugyanazon az úton megcsináltatni, amire éppen Te most reámutattál.

Ha azonban ő, akinek a javaslatokat már vasárnap megírtam, lemond a saját tervéről, vagy kifejezetten szabad kezet biztosít nekem, akkor aztán komolyan beszélni fogunk a *Gátkötő székelyek*ről, és azonnal küldeni fogom az ablakméreteket, hogy komolyan hozzákezdjünk a javaslatotok végrehajtásához. Tehát egyelőre még egy kis türelmet kérek, mert én igen jól el tudnám képzelni azt is, hogy két üvegfestmény készüljön. A lépcsőházi nagy ablakra jöjjön a KÓS összekely Csabája lóháton, aki hazát foglal a székely népnek, és a díszterem nagy ablakába jöjjön a székely őserő szimbóluma, MÁRTON *Gátkötő székelyei*, akik segítenének nekünk abban, hogy a székely öntudat és tudás cölöpjeit verjük az atyáinkiai szívébe és agyába.

Fenntartás nélküli örömmel olvasom azonban azt az értesítéset, hogy Karácsonyra Te is hazajössz, és akkor hárman végleges terveket készítnék. Azaz addig elpucolod sok pénzedet, amit a mostani kiállításodon szerezted, s akkor megesszük, felszűjünk Nálad a sok mézedet, amit addig még a méheid gyűjtenek, mert pl. a tegnap és ma oly felségese szép időnk jár, amilyent még én is ritkán láttam itt, pedig elég régóta őszülök és őszülök a Székelyföldön.

Tehát csinálunk nagy áldomás lakomát a Nándi barátunk tiszteletére, aki végre révbe jutott a gályájával, a Te elhatározó győzelmed öröme, és az én házasságom huszonöt éves fordulójának az emlékére, s akkor aztán emlékezzünk

Székelyekről,
Szczihiából kijöttekről,



MÁRTONról és KÓS Károlyról,
festményekről, üvegekről,
freskókról és hí fiakról,
rossz jelenről, szép jövőről...
Igaz barátsággal, szeretettel öllelek
CSUTAK Vilmos

10.
CSUTAK Vilmos NAGY Imrének
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 7.

Édes Nándor, éppen akkor vettem a választodat, amikor postára akartam küldeni a fenti sorokat.⁵⁰ Imrének részletesebben írtam, már nem akarom a mai postáról leszalasztani a leveletem, azért Neked csak annyit írok, hogy aláírom minden szavadat. Gyere, gyertek haza karácsonyra, összeülünk, tervet készítünk stb., mert a jó munkához terv és idő kell. Addig is gondolkozzatok, én is gondolkodom, hiszen már egy évvel ezelőtt jártam fenn a Képzőművészeti Múzeum északi felében táborozó műemlékek bizottsága előadójánál, hogy a székelyföldi középkori freskó-másolatokat át-nézzem, s azok közül a legjobbakat kiválogatva felfesthessem a múzeumunk üres falaira. Tehát itt is össze kell egyeztetnünk a múltat a jelennel; régi freskók másolatait és új freskókat, új gondolatokat egyaránt be kell vinnünk a múzeumba. Ez az én gondolatom, amire a szíves véleményeket kérem. Nézzetek fel Ti is oda, hiszen Te ott is otthon vagy, és aztán lapozd át az ORBÁN Balázs **Székelyföldjét** vagy a SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: **A székely nemzet történetét**, mert hiába, én mégis azt szeretném, hogy a Székely Nemzeti Múzeumból történelmi levegő áradjon ki.

Isten Veled, édes Nándor, szeretettel, igaz
barátsággal öllelek
CSUTAK Vilmos

11.
CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 20.

Kedves Károly!

Engedd meg, hogy megsürgessem a múzeumi lépcsőházi nagy ablakunk üvegfestménye és a NAGY Imre-VARGA Nándor Lajos barátaim ajánlotta falfestések stb. ügyében pár héttel ezelőtt (okt. 4-én) küldött levelemre való szíves válaszdát, másodszer pedig arra kérjelek, hogy adj tanácsot: rakathatok-e mintegy 150 kilogramnyi súlyú cserépkályhát a leánygimnáziumunk épületének a manzárdjában azon északnyugati kis szobába, hol kéményt KÁDÁR nem épített, s ahová Te élő szóval valami könnyű kerek gipszkályhát ajánlottál, anélkül azonban, hogy ezt leírtad vagy lerajzoltad volna.

T.i. úgy áll a dolog, hogy most bepadoltattam a szuterén sétátér felőli nagy ebédlőtermét, megcsináltatom a földszinten a két rabcifalat, megépítettem a hiányzó cserépkályhákat, s szeretnék a fenti kis szobába is valami kályhát csináltatni, de előbb szeretnék tőled valami rajzot és leírást kapni vagy végleges véleményyt, hogy mi a csodát csináljak ide, mivel szeretném a leánygimnáziumot végre ideköltöztetni, s ezt a kis szobát is átadni rendeltetésének.

Ne terheltesd azért megörvendeztetni a szíves válaszoddal, mert – sajnos – mostanában nem tudok Kolozsvárra menni, hogy személyesen préseljem ki Belőled a fenti dolgokat.

Igaz barátsággal öllelek
CSUTAK Vilmos

12.
CSUTAK Vilmos NAGY Imrének
Sepsiszentgyörgy, 1932. március 1.

Kedves Emrikém!

Bocsás meg, hogy csak március 1-én válaszolok a február 15-én kelt kedves leveledre, már napok óta soványító kúrán vagyok, nem kell ezért hozzád mennem, mert Kolozsvárról hazajöve, pár nap múlva ágynak estem hűléssel, s most viszont a gyomrommal kínlódom. Pusztá teán élek. Természetesen ilyenkor rossz kedvem van, anynyival inkább, mert nemcsak a gyomromat, hanem a szívemet is állandóan érzem. S ennek nem örvendek túlságosan. Anna mutatta a lapodat, hogy megkaptad az almát és gallyakat. Ne szídj, mert Bodosról egy kis zsákban összetörve jött minden. Én rakattam Annával ládába.

CSULAK Magda⁵¹ itt járt egyik este. Mérsékelt meglelégedéssel, illetve méla hangulattal vette tudomásul, hogy még nálunk a varrottasa. Miért nem jössz utána? Te vagy a hibás. T.i. Magda és a varrottasa után. Látod, Laji nem sokat titulált. Nyélbe ütötte egykettőre a dolgát, s most vígan turbékol,⁵² és tervezi a lépcsőházunk mennyezetére Emese álmát. Ez a legény, látod. Okulhatnál és tanulhatnál tőle.⁵³

Ami engem illet, amíg hó lesz, nem ülök vonatra, de Téged mindig szívesen látunk és várunk. Ha lejöhetsz, Isten neki, addig és annyit ülök, ameddig és mennyit szükségesnek látsz.

KÓSNak megírom a napokban az izenetedet. Én is szeretném, ha lejönne, de az útját fizetni nem tudom, s ő is szerényen, vékonyan áll. Azért fogj „vadászkastély”-épitőt, aki fizesse meg az útját, s akkor lejön. Nekem is szükségem volna itt reá. A múlt héten a **Kalotaszegét** írta és korrigálta. Talán már megszabadult attól, s akkor nekem is fog dolgozni.

A feleségem is fél a hidegtől és vonatkisiklástól, muszáj várni még egy keveset. Legalább én áll-



jak talpra. Nem okvetlenül muszáj, hogy a feltevésnél ott legyen. Fontosabb, hogy ne fájzzék meg, és influenzát ne kapjon, s GÁLÉk fűtésre sokat ne költsenek. Kicsik a gyermekek, barátocskám, DOMBÁNNét majd megfogom. Jól tetted, hogy osztovátát vettél. Szóttess a fiaimnak is, mert nem győzőm őket nadrággal és kabáttal.

Szeretettel öllelek
Vilmos

13.

CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1932. március 29.

Nagyságos KÓS Károly műépítész úrnak
Kolozsvárt.

Kedves Károly!

Leveledet és **Kalotaszegedet** megkaptam. Leveledben megígért dolgaidd (tornateremrajz, múzeumi üvegfestmény, falfestések) elküldését minden postával várom. **Kalotaszegedet** átolvasom, megtanulom, mihelyt ma egy⁵⁴ és holnap két, és holnapután ismét egy gyűlésen túl leszek. Akkor fogok részletesen gratulálni. Egyelőre csak bevezető soraidhoz, képeidhez és innen-onnan kikapott pár fejezetedhez gratulálok.

De nem erről akarok írni, hanem arról: írtam volt-e, hogy zsögödi piktor NAGY Imre barátunk öl meg, mikor jössz le, és mikor méssz hozzá, hogy lepingáljon?!... Ha nem írtam volna, vedd tudomásul kérlek, és menj le hozzá. Engem innen a szomszédból hív régóta: még én sem voltam képes meglátogatni.

Aztán írta, hogy a Békás-szoros előtt is épülni kezdenek a villák. Jó lenne arrafelé járni és érdeklődni. Azt írtam, fizettesse meg az utadat, s akkor ide is és hozzá is elméssz.

Írj egy lapot neki, legalább engem ments ki előtte.

Igaz barátsággal öllelek
CSUTAK Vilmos

14.

CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1932. április 11.⁵⁵

Kedves Károly!

Tegnap kaptam második leveledet a rajzokkal, pár nappal előbb az elsőt szintén rajzokkal.⁵⁶ Ezt is, azt is köszönöm, főleg az utóbbit, a leírással vagy költségvetéssel kiegészítettet.

Egyebekre válaszom az, hogy ha fáradt vagy, időd van, és a LÁSZLÓ Dezső cikke illusztrálása kedvéért fotográfiákat is kell csinálnod, ne gondolkozz sokáig, hanem azonnal jere hozzánk, itt pihenhetsz is,

dolgozhatsz is és – felmehetünk Zsögödre is NAGY Imréhez, hogy nála hagyd a „kipes feledet”. A sürgős jövetelre s indulásod megtáviratozására azért kérlek, mert viszont a feleségem Gyergyóba akar menni, s most már nem megy el addig, amíg nálunk leszel. Ez alatt a *nálunk* alatt, hogy egészen pontos legyek, azt értem, hogy a szállásod vagy a múzeumban, vagy a kollégiumban lesz, ahol neked jobban és ameddig csak jól esik, kosztod pedig nálunk, amilyent mi eszünk, és ameddig neked jól esik. Házat is nézhetünk, ha a Te időd futja, mert a hosszas influenzám után az enyém futni fogja, mivel szükségem van nekem is pihenésre és friss levegőre.

Egyébként gyönyörű időnk van: már csak azért is most jere.

Feleségednek csókolom a kezét, Téged várlak és öllelek⁵⁷

15.

KÓS Károly javaslata a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányához⁵⁸
Sepsiszentgyörgy, 1932. április hó 18.

A Székely Nemzeti Múzeum Igazgató választmányának
Sepsiszentgyörgyön

Javaslat a Múzeumépület lépcsőházának, előcsarnokának, a lépcsőházzal közvetlenül kapcsolatos folyosójának és a régiségtárnak művészi, illetve dekoratív falfestéssel való díszítése tárgyában.

A múzeumépület teljes befejezéséhez mai napig hiányzanak, illetve nem készítettett el az épület belső falainak megfelelő festési munkája, illetőleg a lépcsőház nagy ablaka. Ez a munka, ha nem is egyszerre, de successive a lehetőségek szerint készíthető el és készítenő el. A munka sorrendjében elől kell járnia a lépcsőházi ablaknak üvegfestéssel való ellátása, melyhez én a mellékelt vázlatot készítettem, ami egyelőre csupán az ablak rajzának vázlata.

Az üvegfestés antik, középkori ólmozott színes üvegmozaik volna, ahol a rajz legnagyobb részét maga az ólmozás adná ki. Tehát a lehető legminimálisabb beégetett festéssel volna elkészíthető az ablak, és nagyon kevés maratással. A rajz minél egyszerűbb, az alak életnagyságú és csupán egy alak azért, mert az öt osztású ablak komplikált, sok alakú és irányú vonalvezetést meg nem enged, azt zavarossá tenné.

A lépcsőház és a földszint, vagy emelet folyosójának falfestése a lépcsőházi ablak festett üvegezésének függvénye, tehát attól stílusban, felfogásban és arányokban nem térhet el, de azzal szoros harmóniában készítenő el.



E falfestésre nézve javaslatom az, hogy a mel-
lékelt vázlat szerint a lépcsőházi fal felső részén, az
ablaktól kiindulva a mennyezet alatt egy cca 1,20–1,50
m magas, figurális kompozíció festendő, középkorias
felfogású, a székely hagyomány valamely történelmi je-
lenetét vagy történetét megörökítő motívumokkal, stili-
zált, meseillusztráció-szerű érthetőséggel és egysz-
erűséggel. Pl. az ablak felé haladó mozgással a *Hadak
útja*. (18. ábra)

Ezzel szorosan összefüggene a lépcsőházzal
szembeni földszinti folyosó falának kifestése az elő-
csarnok felőli hármas osztású részen. (19. ábra)

Ugyancsak díszítendő volna az előcsarnok
boltozata és boltozatok alatti félkörös falmezői közül
két kompozícióval a jobb és bal oldalon. E két félkörös
mezőbe talán két tájkép festendő megfelelő festett
kerettel körülvéve (pl. a Bálványos-vára az egyikbe és
valamelyik vártemplom stilizált képe a másikba.), a
bordák beszegendők dekoratív szegéllyel, és a bordák
közötti boltmezők dekoratív népies motívumú növényi
ornamentikával.

A fal boltozata ugyanitt, valamint a földszinti
folyosók és a lépcsőházban a lépcsőket, ill. mellvédet
kísérve, a mellvéd falazott magasságában szintén fes-
tendő: egyszerű felső és alsó szegély közötti olcsóbb,
patronos eljárású festéssel.

A régiségtár *Kápolna*-része egyházi festésünk
tipikusabb és a Székelyföldet jellemző speciális freskó-
festés lekicsinyített motívumaiból összeállított freskók-
kal díszítendő. Így ide volna festendő a gelencei tem-
plom Szent László-legendáját ábrázoló freskójának
arányosan kicsinyített és stílusosan kiegészített teljes
másolata, ami aránylag nem nagy fáradsággal készí-
tethető el.

Ezek a falfestések a freskófestés modorában,
de technikai egyszerűség és költségkímélés céljából
nem a nemes freskófestés technikájával festendők meg.
Hanem vászonra, temperafestéssel. Ezt a vásznat az-
után a meszelt fal színével egy síkban a vakolatra lehet
reáragasztani, úgy, hogy az nem mint különálló kép, de
mint falra festett freskó hatna.

(A nemes freskó ugyanis a nyers falra felrakott
friss vakolatra speciális festékanyagokkal és igen nehéz
eljárással festetik fel, lassú, fáradságos munkával, így
rendkívül nagy gyakorlatot és speciális készséget téte-
lez fel, ami ma festőművészeink jó részénél termé-
szetesen hiányzik, miután a nemes freskófestést ma
igen ritkán van alkalmuk festőinknek gyakorolni. Külö-
n állványozást is kell készíteni, a mai vakolatot a
téglaig levern, hogy a naponta kicsiny új vakolatfelü-
letek felrakhatók és azokra festhető legyen. Viszont a
vászonra festendő tempera-festést a művész bárhol el-
készítheti, és a kész képet kell azután a meszelés leka-

parása után a mai vakolatra felragasztani, ill. felerő-
síteni. Ami az előbbi eljárással összehasonlítva mérhe-
tetlenül egyszerűbb, könnyebb és olcsóbb.)

Természetes, hogy elvileg nem ragaszkodom
javaslatomban ahhoz, hogy a festés ne a nemes *al-fres-
co* eljárással készíttessék el, csupán számolva a múze-
um anyagi erejével ajánlom a gyakorlatilag olcsóbb és
hatásában az *al-fresco*t nagyon megközelítő hatású
temperafestés alkalmazását.

Ugyancsak nincsen jogom és szándékom
megkötni a falfestést tervező művészek kezét festésük
tárgyát, kompozícióik tartalmi ábrázolását illetően. A
tárgyi anyagot a múzeum vezetősége kell, hogy meg-
szabja, és ebben a tekintetben a székely történelem és
néphagyomány fogja adni a motívumokat, vagy a Szé-
kelyföld népművészete, illetőleg a Székelyföld tájai.
Stílus tekintetében azonban a falat díszítő művészek
kezét szigorúan kell hogy kösse az épület uralkodó ar-
chitektúrai stílusa, mely az előcsarnokban, lépcsőház-
ban a székelyföldi egyházi építészet legrégebbi marad-
ványainak remniszcenciáját igyekszik stilizáltan össze-
egyeztetni egy modern múzeum követelményeivel.

Tehát a festés stílusa egy népies gótika lehet
csupán, ehhez a festőművészeknek alkalmazkodnia kell a
művészi összhatás érdekében.

Javaslatomban e főbb eszméket igyekeztem
nemcsak ajánlani, de érthetően össze is foglalni és a
Múzeum igen tisztelt Igazgató-választmányának javas-
solni.

Özinte tisztelettel:

KÓS Károly s.k.

16.

CSUTAK Vilmos VARGA Nándor Lajosnak
Sepsiszentgyörgy, 1932. május 12.

Nagyságos VARGA Nándor Lajos
képzőművészeti akadémiai tanár úrnak,
Budapest

Kedves Nándor!

Bizony Isten nem akaratom hiányán, hanem
hosszas betegeskedésem, KÓS Károlyon és sok dol-
gon múlt, hogy idáig nem tudtam válaszolni még
február 15-én kelt szíves leveledre. Aztán úgy gondo-
ltam, hogy új házas embernek egyéb dolga is akad,
mint velem levelezni.

Azonban május derekán vagyunk, közeledik a
nyári vakáció is: azt hiszem, nem veszed túlságos al-
kalmatlankodásnak, ha mellékelem most már a KÓS
véleményét, és most is arra kérlek, mint karácsonyban,
hogy menj vissza a hunok, Attila és Csaba korába, és a
lépcsőházba csak ilyen hun dolgokat tervez, Emese



álmát és más ilyen magyar dolgokat pedig inkább a díszterembe vagy a nagy irodába, amiből végül is nyilvános olvasónak kell valamikor lennie.

A hengert réges-régen megkaptam, ellenben hiában bíztattál VARJÚ Domokossal, az *Archaeologiai Közlemények* 18. kötetét, miben JANKÓ János: **Régi hazai lóportartók szarvasagancsból** című dolgozata jelent meg, még mindig nem kaptam meg, Allah növelje meg ismét a szakálladat.

Mikor jöttök haza és hogy vagytok?

Szeretettel öllelek

17.

VARGA Nándor Lajos CSUTAK Vilmosnak
Budapest, 1932. május 27.

Kedves Vilmos,

nem válaszolok sietve, hisz az ügyre úgyis van elegendő idő. Természetesen legjobb lesz, ha az ügyben majd otthon beszélgetünk. Amint látom, a hivatásom egy része elmerül, mégpedig az, hogy MÁRTON Ferencet felkérjem a kompozíció megcsinálására. Nekem a javaslat ellen nincs semmi szavam, s azt hiszem, beleszólásom sem, ha KÓS megcsinálja, jó, de már szeretném látni, hisz elvégre az ő épülete, építse ki ízlése szerint, s hogy a falterületeken milyen szalagokat kíván kifestetni, az az ő dolga. Mi ellen tiltakozhatok, az, hogy vásznon fessék meg a freskó, én ezt nem vállalnám semmi körülmény között, ez visszaélés e nemes művészeti ág ellen. De lehetne ezt száraz alapon csinálni „al secco” – ez olcsó, és mégis a falra van festve, ha már ennyire nehezényezi a freskót. Erre vonatkozólag csak arra kérlek, hogy a nyár folyamán, ha otthon leszek, a pincében egy falterületen bemutathassan ezt az *al secco* modort, (újra át lehet meszelni!) és egy kis darabon az *al fresco*-t. Ebből fogod látni, hogy miről is van szó. Az öcsém műhelye melletti teremben ezt kényelmesen megcsinálhatom, azért kérlek, hogy az ablakkal szemben levő fal méretét küldjétek el nekem, hogy itt már megcsinálhassan a kartonokat.

Az *Archaeologiai Közlemények*et megígérte VARGA, de még nem jelentkezett, úgyhogy én személyesen kell elkészítenem, s a jövő héten utána nézek.

Valószínű, hogy július elején hazamegyek, s akkor személyesen mindent megbeszélünk.

Kedves feleségednek kézcsoikom küldöm

Ölel szeretettel Nándor

18.

CSUTAK Vilmos VARGA Nándor Lajosnak
Sepsiszentgyörgy, 1932. augusztus 4.

Kedves Nándor!

Sietek válaszolni a július 29-én kelt s pár nappal ezelőtt vett szíves leveledre, mellyel együtt kedves voltál megküldeni mind a puskaortartók JANKÓ-féle 2 db. leírását, mind a Néprajzi Múzeumból kiasott aquarellek másolatait öt-öt lapon, mind a *Pesti Hírlap* július 28. számából kivágott római császárkori őrtornyokról szóló cikkecskét.

Természetesen ezerszer jobban szerettem volna, ha személyesen hozod haza mindezeket, de ha már a felsőbb hatalmak és Te így döntöttél, kénytelen vagyok én is beletörődni e változtathatatlanba, bár Imre barátunk – most szombaton nálam járván – erősen megijesztgetett, hogy a falfestésekre vonatkozó ajánlatát visszavonja, ha már egyszer nem tudom nyélbeütni a dolgot.

Légy olyan jó, azért csilláplásd a barátunkat, aki különben azt kérdezi, hogy gondoskodtál-e már számára jó szobáról arra az időre, amikor majd Pesten felkeres.

Hát a pénz- és festék-ügy most már tárgyalanná válik? Félek, hogy egyszer a pénzem devalválódik s aztán igazán nem lesz sem pénz, sem posztó. Mi azért az ide vonatkozó nézeted? Miféle okos dolgot tudnál tanácsolni?

Mindenesetre kérlek, hogy legalább az aquarellek és gépelések árát tedd fel okvetlenül, és ezekről küldj egy-egy nyugtát, hogy tudjam betenni a számadásaink közé.

Ezenkívül köszönöm szépen a szíves segítségedet és fáradságodat, s köszönd meg, kérlek szépen az illető jobbkezeidnek is, akik a tényleges munkát végezték. Természetesen külön díjazás jár a puskaortartók rajzaiért, szíveskedj ezt a munkadíjat is felszámítani.

Örvendek, hogy ha szegények is vagytok, jól éltek, és már Fonyódon is megjártatok magatokat. Mi is készülünk a feleségemmel és kis fiammal a jövő héten a román tengerre, ha már a nagy távolság és pénzhiány miatt nem mehetünk a magyar tengerre. Ez is le fog égetni bizonyosan, de már megígértem magamnak is és a fiaimnak is, mert nem tudom már tovább kibírni egy kis pihenés nélkül a folytonos dolgot és bosszúságot, mivel a kollegium és múzeum közvetlen vezetése jár.

Mivel a falfestésekre nézve május 29-én kelt leveledben személyes megbeszélésünkre hagytad a lényeges választ, s ez most nem lesz lehetséges, térj vissza, kérlek szépen, a kérdésre, és ne terheltelessé átoltvasni s pontról pontra úgy megválaszolni a KÓS véleményét, hogy azt közölhessem is vele. Nagy szolgálatot teszel ezzel az ügynek.

Szeretettel öllelek⁵⁹



19.
CSUTAK Vilmos GULYÁS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1933. január 8.

Kedves Károly barátom!

Tűnődünk, vesződünk azzal a problémával: miképpen, hogyan festessük ki a Székely Nemzeti Múzeum lépcsőházát? Attila, Csaba, Szent László vagy a történelmi székely nép életéből kiemelkedett személyek kerüljenek-e a falakra, mint pl. KŐRÖSI Csoma Sándor, MIKÓ Imre, ORBÁN Balázs stb.?

Vagy pedig ezek is és azok is, és mások is. Közben szeretnők pontosan megtudni: mik a tárgyai a Ti kultúrpalotátok fal- és üvegfestményeinek, és kifejezetten én azt is szeretném megtudni: mi a Te véleményed az ottani képekről, s ha a Te feladatod lenne a mai székelység egyetlen múzeumának a képzőművészetek segítségével való díszítése és ékesítése: mit csinálnál, mit válogatnál ki a tárgyak közül, hogy legálább ez a tárgyi rész nagyjában kifogástalan legyen?

Nagy hállára fogsz kötelezni, kedves jó Károly barátom, ha szíves leszél beszámolni a kultúrpalotátokról is, és elmondani nekem a mi múzeumunkra vonatkozó szíves véleményedet is.

Mindenek felett pedig jó egészséget, tehát boldog új esztendőit kívánok Neked szívem mélyéből és a régi igaz barátsággal öllelek

CSUTAK Vilmos

20.
GULYÁS Károly CSUTAK Vilmosnak
Marosvásárhely, 1933. január 10.

Drága barátom, Vilmos,

Adtál egy bogarat a fejembe, de még milyet!

Mindenekelőtt meg is köszönöm, hogy megtisztelsz ezzel, mert már a kézrátételed is más, és a helyeshez sokkal közelebb járó, mint a mi kultúrházunk freskótárgyai.

Elismerem, hogy anno dazumal, BERNÁDY nagy körültekintéssel látta el: *kívülről bronzreliefekkel*, amik az alsó nyíl irányában vannak a fényképeken: ARANKA Györgyék, a BOLYAIak, Szent Erzsébet-legenda LISZTtel, a fenti nyíl irányában Hungária (most: Románia) előtt hódoló népek és nemzetségek seregével *színes üvegmozaikkal*, a vízszintes nyilak irányában *féldombormű arcképeivel* helyi volt nagyságoknak és magyar poétáknak, *belül* jobbról a KÖRÖSFŐI KRIESCH freskói, *Sámánjósolata*, balról a *nóta születése* CSOKONAI-val; a KÖRÖSFŐI tanítványaitól kisebb falmezőkön: a möndölécse, KÁDÁR Anna stb. *freskói*; a tükörteremben a mellékelt *üvegfestmények* – kétségtelenül gyönyörű vonatkozású és tárgyú székely történeti dolgok.

Hanem a Te elgondolásod mégis különb és helytállóbb.

Mert, hogy a Te drága igéddel éljek – a történelmi székely nép életéből kiemelkedett székeleknek – *legelsősorban ott a helyük. Lesz*, – én mondom, a harminc éve ide bevándorolt magyar – *akad* olyan éfílegény székely, aki megoldja ezt az örökszép témát, valahogy összehozza egy csoportba az egyik falterületen ezt a három nagyok nagyját – a másikon meg viharozzanak ott, úgy sejtetve, a levegőben, a Csabafiak, aztán ezt ösze fogják kötni a *ma élő székely* vonatkozású – furulyás hallgató társasággal, székely famíliával (25. ábra).

Látod, viszket a pennám hegye, csak úgy idevetem hát, micsoda pompás *alkonyati hangulatos kép* kerekednék ki ebből – nagy árnyékok az előtérben, csillagragyogásos égbolt háttérrel!

Azt a három embert meg, megfelelő háttérrel, *KŐRÖSI CSOMÁnak*: a Himalája maga! *ORBÁN Balázsnak* egy székelykapus háztáj, – *MIKÓnak*: a kollégiuma! Egy triptichonszerű bemutatásban, – de minél hamarább! (19)34-ben lesz a tibeti nyelvtan kiadásának centenáriuma! A *sok bolond ánglius mind odacsődülne hozzátok, komám!*

Így, az én elgondolásom szerint: minden benne lenne, ami a székelység múltját és jelenét bemutatná!

Csak lelkem, ne olyan nájmódi magyar legyen a festő, amilyen KRIESCH volt szegény!

Egy kis jó, *igaz vérbeli székelyt fogjatok*, akinek véreben legyen a magyaros mozdulat, ne olyan – „nemzetközi” beállítású mozgásokkal terhelt kompozíció legyen, amilyenek itt vannak, ezeken az itteni freskókon!

Olyan nagy érzés lakjék benne, amilyen él Tebenned, drága Vilmosom, ki lehet azt fejezni szépen, csak: fajszekely legyen az illető!

Maga egész elgondolásod teljes egészében gyönyörű, a legmelegebben gratulálok hozzá!

Látod, lelkem, ilyenkor esik jól felpislantanom a magam tervezte háborús plakettjére ezredemnek, amit megnagyítottat számomra emlékül az ezredparancsnokság; a körirata ez: „csak nem fajult el még a székely vér”, mikor ilyen nagyszerű megmozdulást látok, amilyen drága soraidban tükrözik! Ha hiszed, ha nem, a fogukat csatogtatják, tudod, kik, – mikor mutogatom nekik a Te drága szerkesztésedben megjelent Múzeumkönyvet, – „mi bezzeg semmit sem tudunk produkálni”, jegyezte meg egy őszinte hang, akinek – mélyen fájt az – inferioritás kérdése! Há! Istennek!

Beszélte KOÓS⁶⁰, micsoda pompás láttatja van ennek anyagice, – hát én nem tudok hová lenni – *bámulatodban!*



Igaz, legyen a marosmenti a leghátrányosabb, amelyik nem tud lelkesedni, dehát – ne feszegessük most ezt a kérdést.

Nem is untatlak tovább Drágám; nagyon szépen megköszönöm kegyes és magas rámgondolódodat még egyszer; minden Te jókívánságaidat – de agyba, de főbe való szíves öleléseimmel viszonzom!

Ha bármi újabb dolog merülne fel ebben a kérdésben, tisztelj meg újra ilyen igazán lelkesítő drága soraiddal.

Egész extázisba hoztál, szegény, öreg hatvanesztendő's köhögős barátodat, aki volnék:

GULYÁS

Ha lenne hely, egy székely lakodalmas menet se volna utolsó; ilyet én festettem, mikor annyian ülnek a szekéren, cigányokkal!

21.

CSUTAK Vilmos VARGA Nándor Lajosnak Sepsiszentgyörgy, 1933. június 28.⁶¹

Kedves Nándi!

KÁSÁS Ernő közös barátunk⁶² kerek két órája már, hogy előadást tart nekem a Szent Lászlódról és Atilládról vagy Átilládról, csupán azt nem sügta még meg, hogy honnan és hogy teremtsek elő kb. húszezer lejt, amit Te tőle megfelelő számításaid alapján üzentél. Mivel látom, nem is fogja ezt már megmondhatni, azért arra kérlek, légy olyan jó, keresd fel sürgősen gróf BÁNFFY Miklós kegyelmes urat a REVICZKY utca 5. szám alatt levő palotájában, mindenestre, mielőtt hazaindulnál, mert most nála van a KÓS Károly ablakrajza (üvegfestmény), s ahogy a tegnapelőtt mondta nekem egyik vendiák barátom, most ő csinál egy újabb ablakrajzot a mi számunkra, s ha meg tudod találni, nézd meg a rajzát, és viszont mutasd meg neki az Atilládat és Szent Lászlódat, hogy *teljesen össze tudjatok szímmelni*, mert az a választmányunk óhajta, hogy egyszerre mutassam be az összes lépcsőházi ablak- és falterveket, hogy a kivitelük dolgában határozhasson, s így legalább Te itthon frásban jelenthesd választmányunknak, hogy az egész lépcsőház művészi kiképzése egységes lesz, ha már én ottjártamkor nem tudtam Veled találkozni, s nem tudtalak Titeket összehozni.

A gróf úr reggel 10-ig mindig otthon szokott lenni, és bizonyosan szívesen fogad, mihielt megmondod, miről van szó, megmutatod a dolgaidat, és viszont elkéred tőle a KÓS ablakrajzát, és bizonyára szívesen elmegy a műtermedbe is, hogy megnézzé természetes nagyságban is a dolgaidat.

Aztán vásárold be a freskófestéshez szükséges anyagokat, mert én itthon annyi pengőt adok át Neked,

amennyibe Neked azok ott kerültek, és aztán jere haza, de talán ne hozzád egyelőre magaddal a tanársegédedet, ha azt reméled, hogy itthon KÁSÁS tud Neked annyit segíteni, aki felajánlotta a munkaerejét, mint az a fiatalember. Ha azonban erre a barátunktól nem számíthatsz, és a fiú nem túlságosan igényes, úgyhogy 20 000 lejből mindenestől ki tudunk jönni, bár most még egy garasunk sincsen, akkor csak hozzád az illető segédedet is, és valahogy csak megleszünk – hitelben, ahol lehet.

Az a fő és legfőbb, amit fentebb írtam, hogy keresd fel okvetlenül a kegyelmes urat, és reám hivatkozással bemutatván a Magad dolgait, nézd meg a KÓSét, és ha lehet, az övét is, hogy aztán később ne mondhasa nekem, hogy a freskófestéssel befejezett helyzet elé állítottam, *s megkötöttem a kezét* az üvegfestményénél, mert úgy látom, hogy a végén mégiscsak az ő, és nem a KÓS tervét fogjuk kivitelre elfogadtatni a választmányunkkal, ha az augusztus végére tervezett kiállításunk sikerülni fog.

Ezért referálj az egész lépcsőház és az összes falfelületek (megbeszélésünk szerinti) kifestéséről, mert vele sem tudtam beszélni, mivel engem hazatáviratoztak, éppen úgy, mint veled nem találkozhattam. Egyenesen ott hagytam csapat-papot arra a híre, hogy jön ide iskolalátogatásra az itteni szakminiszterünk. Ezt légy szíves megmondani a Gróf úrnak is.

Tovább nem is folytatom. Hozz magaddal tehát minden, a munkához szükséges dolgot, hitelt, ha hitelt nem kapnál, kérj kölcsön, vagy dr. BARTHA Jánoséktól,⁶³ vagy a Stúdium igazgatójától, dr. IMRE Kálmán igazgatótól, itthon pengőben kifizetlek azonnal, és szükség esetén hozd magaddal a fiatalembereidet is.

Igaz barátsággal öllelek
CSUTAK Vilmos

22.

CSUTAK Vilmos
gróf BÁNFFY Miklóshoz⁶⁴
Sepsiszentgyörgy, 1933. június 29.

Kegyelmes Uram!

Legeslegelőször is szíves bocsánatát kérem, hogy minden szó nélkül, egyik óráról a másikra hazatarttam. Nem szívesen tettem, mert jóformán semmi dolgomat sem tudtam elintézni, de hazatáviratozott a kollégiumom, hogy jöjjenek azonnal, mert látogatását bejelentette GUSTI közoktatásügyi miniszter, s én kötelességemnek tartottam, hogy azonnal felszedjem a sátorfámat és rohanjak haza egyik óráról a másikra a fogadására és kollégiumom érdekeinek képviselésére.

Természetesen a miniszter akkor nem jött ide, s én jóformán tiszta ok nélkül dobtam ki az én szerény költségvetésemhez mérten egy sereg pénzt. E miatt



előreláthatólag a nyár folyamán újból fel kell utaznom...

Azt azonban nagy örömmel hallottam, hogy a Kegyelmes Úr szíves volt a KÓS macska-lovát leszállítani a lóról, és egészen új és valóban kitűnő ablaktervet készíteni. Vágyva vágyom meglátni ezt, s ha az Isten megsegít, július 10-ike után bátor leszek a Kegyelmes urat vagy Kolozsvárt, vagy Bonchidán felkeresni.

Nagyon kérem azért, kegyeskedjék hazajövele előtt lehetőleg ajánlatot is kérni valamelyik mestertől vagy KERTÉSZ Róbert⁶⁵ úrtól a kivitelére, mert én vele sem tudtam beszélni, bár háromszor jártam nála.

Mély tisztelettel kérem továbbá arra is a Kegyelmes urat, hogy szíveskedjék fogadni VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár kedves barátomat, aki a lépcsőházunk díjtan freskófestését megígérte és akit a tegnap felkértem, hogy azonnal keresse fel az összes rajzaival együtt (Attila és Szt. László, amíg a KÓS üvegfestménye Csabát lóháton ábrázolná!!!) a Kegyelmes urat, és tegyen jelentést az egész lépcsőházunk művészi kiképzésének egységes tervéről, mert szerény nézetem szerint mind az üvegfestménynek, mind a freskónak csak hasznára válhatik, ha a tervező művészek idejében kicserélik a gondolataikat. Úgy tudom, hogy Varga eredeti nagyságban is kidolgozta a terveit, nagy hálára kötelezne azért a kegyelmes úr, ha megtekintené azokat és kegyes lenne velem azokra vonatkozó nagybecsű bizalmas véleményét mielőbb közölni, hogy Vargával, ki július elején készül haza, aszerint beszélhessek és kezdhessük meg a tervezett munkát.

A régi mély tisztelettel és igaz nagyrabecsüléssel vagyok Kegyelmes uramnak

23.

BARABÁS Márton CSUTAK Vilmosnak⁶⁶
Brassó, 1934. szeptember 28.⁶⁷

Kedves Vilmos Bátyám!

Tegnapelőtt ismét a múzeumban voltam, megnéztem és úgy szemmel lemértem azt a bizonyos „ruhatárát”⁶⁸, melyet, ha Néked is úgy tetszik, a csudaszép gelencei templom kivonatává alakíthatnók át. Ahogy én az egészet elképzelem, eszményi szép dolog fog ott megszületni. Olyan lesz az, hogy csodájára fognak járni az emberek, s ami fő, megmentjük a gelencei templom ragyogón szép részeit egy csukorékban, úgy, amint az ma van. Mert bizony fehér penészszerűen vonja be a Krisztus és a szép Királyné arcát is, s amit megvédett hosszú évszázadokon át a rákent vakolat, kérdés, hogy a nedvesség és a kellő levegő hiánya és egyéb

adottságok ne rövidítse meg a magyar Kultúra ezen nagyszerű bizonyítékát. S bár az ügy eme része maradjon a hivatott régészekre, én csak ismételhetem Néked, hogy a nyáron, mikor három hétig szakadatlanul dolgoztam a templomban, annyira élveztem, olyan gyönyörűeknek találtam azokat a freskókat, hogy nem győztem eltelni velök. Tökéletes technika, remek, tömör kompozíciók, és olyan dekoratívok, finomak, hogy igazán bámulatra méltóak. – Nagy művész volt, aki festette, s mi a fő, Székely, a Magyar nemzet szülötte, mert olyan szép Magyar királynét, olyan gyönyörű Magyar vitézeket csakis székely ember álmodhat.

Két részletet, az *Úrvacsorát* és a *Keresztfán-t* festette(m), a képek fényképeit mellékelem, hadd lásd meg azokat. Most színnyomatot is fogok csináltatni róluk 120 x 100 cm a magasságuk. – Eredeti magasság 180 x 150 cm. De a múzeumi fal méreteket véve cca. 150 x 125 [cm] méretű lesz egy ilyen részlet. 8 rész felül a Szent László-legenda, 8 rész alól a Krisztus élet-története, a megmaradt részekre az Úr és a Szentek. Szent Margit s hátul a Kálmánék elmaradnak persze.

A mennyezetet egy gelencei asztalosom megcsinálja olcsón, s a többi részeket (ajtók, oszlop, burkolat, ablak), a szentségtartót olcsón kifaragja az ottani kőfaragó. Egy ügyes másolólegény pár nap alatt a helyszínen kifesti az én rajzaim után a plafonlapokat s én antignolom úgy, hogy pont olyan lesz, mint ott.⁶⁹

Ez az én elgondolásom és a jövő nyárig ez kézsen is lesz, ha a múzeumnak ez a terv megfelel, és ha az anyag, a munkával járó egyéb kiadások és a lét biztosítva lesz nekem.

Én mindenesetre nagy odaadással és nagy szeretettel szentelném erre a munkámra időmet és minden tudásomat.

Szíves értesítéseted kérem, s amennyiben a terv kivihető, megbeszélhetjük a dolog anyagi részét.

Tisztelettel teljes barátsággal
üdvözöl igaz híved
BARABÁS Marci

24.

VARGA Nándor Lajos HERPEI Jánosnak⁷⁰
Budapest⁷¹, 1942. március 27.

Kedves Jánosom,⁷²

már régóta akartam volna, még inkább szerettem volna írni neked, de a napi robot állandóan tovább és tovább zökkentette az írnivalókat.

Két kérdés az, amelyre feleletet várok. Az első: légy szíves megnézni LONICERUS: **Turcico Chronica** III. kötetében a 264-ik /b/ levélen levő fametszetet, hogy melyik előbbivel⁷³, illetve előbbi levélen⁷⁴ levő fametszettel azonos. Ezt ha lehetne, minél előbb



tudasd velem, met véletlenségből jegyzeteimből kimaradt, és a szedésnél már éppen itt tartunk. Második kérdésem: Lesz-e a nyári freskófestésből valami? Erre vonatkozólag általánosságban a következőket közlöm veled. A lépcsőfőjáró nagy ablakától jobbra és balra levő képmezők kifestésére gondolok, amelyikből az egyiket NAGY Imre festené. A nagy mezőket egy-egy kompozíció töltené be, a kis mezőket (az ablak és a festendő kép-mező közötti terület) pedig egy-egy szimbolikus alak. Az én kompozícióm tárgya lenne: GÁBOR Áron halála, tehát székely katonaseregnek megőrkítése, a kis mezőben ugyanehez a témakörhöz csatlakozó szimbolikus alak: egy székely harcos. A másik kompozíció lenne NAGY Imréé, a székely nép életéből vett jelentettel, a székely munkakészség és erő jelképe gyanánt, az ablak melletti mezőben dolgozó székely alakja. Ez lenne általában az elgondolásom. NAGY Imrének még nem írtam ez ügyben még semmilyen formában sem, várom közelebbi válaszodat. Ami a freskó anyagi részét illeti, *al fresco*-ban készülné, négyzetcentiméterenkénti ára ma 120 pengő.⁷⁵

A körülbelölleges feldolgozandó területünk megítélésén szerint 20-20 négyzetméter lenne fejenként. Ezek előrebecsátása után azt hiszem, tisztán látod az ügyet és költségvetésedben elhelyezted, ha ugyan elhelyezheted! Remélve, hogy válaszod igenlő lesz és minket nekiszabadítasz a falnak, azért arra is kérlek, ha tényleg valóra váltódná, még a tavasz folyamán valami kőművessel oltsd 6-8 mázsa meszet, hogy nyárig valamit üledpedjen és lúgosodjon számunkra.

A munka megkezdését augusztus elejére számítom, tartama kb. 3-4 hét. A közelgő Húsvétra jó ünnepeket kívánok, válaszod várva szeretettel ölel:

Nándor

25.

HEREPEI János⁷⁶

VARGA Nándor Lajosnak⁷⁷

Sepsiszentgyörgy, 1942. március 30.

Kedves Nándorkám!

27-én írt leveledet ma kaptam. Sietek reája válaszolni, hogy a szedéssel ne kelljen várakoznod.

LONICERUS, Philippus: **Chronicorum Tvrcicorum**, In quibus **Tvrcorum Origo, Principes**, (etc.) exponuntur című mű I. köt. 10a, II. köt. 237 a, és III. köt. 264 b, levelén lenyomott fametszetű mellképek teljesen azonosak. (A III. köt. 264 b, levelen levő Q betű pedig megtalálható többek között a III. köt. 119. b, levelen is!)

Ami mármost a nyári freskófestést illeti, a magam részéről a legnagyobb örömmel szeretném, ha vállalkoznátok a megvalósítására, egyelőre azonban

még habozok a következők miatt. Ugyanis a nyáron építkezni szeretnék, csak hogy a kiállításaim most már kezdenek fogyogatni. Egyelőre ugyan még nem hagyok fel a reménnyel addig, amíg mindenfelől nem futnak be az értesüléseim, addig is azonban az Általad kívánt mennyiségű meszet be fogom szerezni, mert akár az építkezéshez, akár pedig a freskóhoz, de mindenképpen kelleni fog.

Az építkezéshez elégtelen mennyiségű pénz is hozzáfognék, csak az a baj, hogy az eddig összeszedett pengő még az elégtelennél is elégtelenebb. Csupán intézményektől kéregetek, de nagyon szűkmarkúaknak bizonyulnak. Méltóképpen egyedül a Nemzeti Bank rukkolt ki 1000 pengővel. Ennek ellenére is szépen megköszöném, ha NAGY Imrével levelet váltanál a freskó dolgában. Ti jobban meg tudnátok tárgyalni, mintha én is beleszólanék. – Köszönöm a tájékoztatásul közölt összeget. Megjegyzem, hogy a két falfelület koránt sincsen olyan nagy terjedelmű, mint amekkorának látszik, illetőleg mint amekkorára emlékezni. A kettő együtt lenne 20 m², avagy valamivel több. – Kérlek szépen, tudással arról is, hogy a közölt áron kívül még milyen költségeket kellene tekintetbe vennem, ugyanis ezt is elő kellene irányoznom. Pl. említett volt, hogy Imre részére teljes ellátást kellene biztosítanom stb., stb.

A jövő hónap folyamán föltétlenül el fog dőlni az építkezés ügye,⁷⁸ s akkor tudósítani foglak arról, hogy felkérhetlek-e Titeket, vagy sem a freskók megfestésére.

Választott tárgyad nagyon tetszik nekem, de nagyon szeretném, ha az Imre témája is történelmi lenne. Különbön lássuk, mi volna a Te és az ő közös elgondolásotok!

Köszönöm, hogy mindig gondolsz reánk.

Én is kívánok kellemes húsvéti ünnepeket.

Szeretettel ölel:

HEREPEI János

26.

VARGA Nándor Lajos HEREPEI Jánosnak⁷⁹
Budapest⁸⁰, 1942 április 15.

Kedves Jánosom,

köszönöm szíves értesítésedet, kellő időben érkezett, nyomtatásomban fennakadás nélkül mehettem tovább. A freskófestésre vonatkozólag a továbbiakban számolok be neked. Közvetlen, hogy leveletem megírtam, NAGY Imre volt nálam, akivel közöltem a dolgot és bizonyos fokig megbeszélteük. Ezek szerint ő a néprajzi tárgyú freskót készítené. Az a gondolatod, hogy a másik hasonló falterület is történelmi vonatkozású kép legyen: nagyon helyes. Csak akkor mindkét falterületet



egy embernek kellene elkészítenie, nemcsak a történelmi levegő egységéért, hanem hogy stílusban is egyezzenek legyenek. Márpedig akkor én megfosztanám NAGY Imrét a domináló falfelülettől. Ez esetben a népéletből vett kép vagy képsorozat egyedül csak a világitó ablakkal szemben levő falterületen kaphatna helyet, amint emlékszem, 1 m - 1,20 m szélességű sávban.

A másik a falterületek kérdése. Ez, amint említettem, két egyforma mező a lépcsőfeljáróban. Jól emlékszel, mert utánanéztam a dolognak és úgy látom, hogy 240 x 420 cm felületű freskónak jutna ott hely. Ez négyzetméterekben, hozzászámítva az ablak melletti területet is, körülbelül 16 négyzetmétert tenne ki.

A költségekre vonatkozólag a múltkor közölt árákon kívül a Múzeumot mindössze még az állványozás és a folyami homok, továbbá márványpor beszerzésének kiadásai terhelnék. Ez nem tetemes összeg. Ezenkívül Imre részére lakást kellene biztosítani.

Részemről a freskó kartonját eredeti méretben már el is kezdtem, sőt, nagyobb részt be is fejeztem. Néhány részlet hiányzik még. A korabeli ruházat és fegyverzet pontosabb rajzát otthon a Múzeumban fogom belerajzolni a képbe. Nemsokára fényképfelvételt csináltatok róla, s elküldöm neked. Ha nem valósulna meg idén a dolog, a rajzot eltenném alkalmas időre, úgyhogy ez a Múzeum számára tehetetelt nem jelent.

A hungaricumokon serényen dolgozom, már amennyire sietni lehet ilyen dologgal. A 240. oldal nyomtatásánál vagyok. Remélem, meg vagy elégedve az eddigi munkáimmal.

Várva alkalomadtán
válaszodat szeretettel ölel:
Nándor

27.
HEREPEI János VARGA Nándor Lajosnak⁸¹
Sepsiszentgyörgy, 1942. április 29.

Kedves Nándorkám!

Köszönöm szépen szíves értesítésedet, s köszönöm azt is, hogy a freskó kartonjait már most készítteted.

Imre volt itt is. Beszélgettem vele is a falfestményről; ő azonban azt mondta, hogy addig nem kezd hozzá a kartonok elkészítéséhez, ameddig bizonyosra nem mondjuk meg: lesz-e az idén belőle valami, vagy sem. Tekintettel azonban arra, hogy pénzügyi helyzetünket még mai napig sem tudom bizonyosan, és folyó évi kiadásaink fedezete felől még mindég nem vagyok eléggé tájékozott, ennél fogva nem tudhattunk megállapodni a nyári terv felől.

Köszönöm Neked, hogy olyan lelkes támasza vagy Múzeumunknak, s hogy annyi szeretettel foglalkozol vele minden vonatkozásban. Várom jöveteledet. Remélem is, hogy minél előbb itt köszönhetlek.

Nagyon örvendek a Hungaricumok körül végzett nagyszerű munkateljesítményednek. Az elvégzett munka már olyan nagy kötetre terjedhet, hogy szinte-szinte azt tanácsolnám: külön kellene szakítanod a 16. századot a 17-től. Igaz, hogy könyvtárunkban az utóbbi század anyaga sokkal nagyobb példányszámmal van képviselve, fametszeteik száma azonban meg sem közelíti a megelőző századot. – A feldolgozott könyvekből még mennyi a kinyomtatásra váró anyag? Ezt azért kérdem, mert minél hamarabb kifogysz a kimetszeni és kinyomtatni valóból, remélem, annál hamarabb látunk viszont.

Szeretettel ölel:
HEREPEI János

Jegyzet

1. KÓS Károly, *A Székely Nemzeti Múzeum építése*, in: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*, Sepsiszentgyörgy, 1929, 26–29; DEBRECZENI László, *A Sepsiszentgyörgyi Múzeum épületének tervezőjéről*, in: *Studii și Comunicări - Tanulmányok és Közlemények* 1973 (Aluta V), 1973, 207–214; KÖNYA Ádám, *KÓS Károly-épületek Sepsiszentgyörgyön*, uo., 219–236; stb.
2. Vö. LÁSZLÓ Ferenc, *A Székely Nemzeti Múzeum galambbúgos kapui*, utóljára in *Uő. Táj és tudomány*, Buk., 1978, 174–177; LÉNÁRT Anna, *Magyar skanzen és a Székely Nemzeti Múzeum*, in: jelen kötet.
3. SzNM It. 502-1913.
4. SzNM It. 588-1913. A Kiegészítés évében született és Münchenben tanult MAJOROS Károly üvegfestő addig már a marosvásárhelyi Közművelődési Ház üvegfestményivel szerzett magának megérdemelt hírnevet.
5. A múzeum 1913-as Jelentése. Az akkor már bárói címet is nyert és két évtizede a Magyar Nemzeti Múzeumot vezető SZALAY Imre (1846–1917) látogatása jelzi, hogy mennyire fontosnak tartotta a szakmai iránítást ezt a kérdést.
6. SzNM It. 189-1914.
7. SzNM It. 592-1914. MAJOVSZKY Pál (1871–1935) nem csupán minisztériumi főtisztviselő, hanem éppen 1914-ben gazdag grafikai gyűjteményét adományozza a Képzőművészeti Múzeumnak, művészeti szakíró, utóbb a Magyar Művészet szerkesztője.
8. Iktatószáma 603-1914. Dr. DADAY Vilmos, a Vármegyei Közkórház korábbi igazgató főorvosa (KÓS éppen 1914-ben tervezi az építendő új kórház öttagú épületegyüttesét). HEGEDŰS Lóránt (1872–1943) a termékeny szociológus, közigazdász, biográfus szakíró közbenjárására a megelőző évben kerül vissza, évtizedek múltán, a megyei törvényszék Sepsiszentgyörgyre, ahol HEGEDŰST díszpolgárrá választják, különben is 1910-től a város országgyűlési követe.
9. Vö. TÓTH Szabolcs, BOÉR Hunor, *Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között*, in: jelen kötet.
10. SzNM It. 76-1921. IX. 29. Politikai terveiről is beszámol idézett, CSUTAKnak írt levelében (közölte TIBOLDI Zoltán, *A 111 éve született Kós Károly ismeretlen levele Csutak Vilmoshoz, Háromszék*, 1994. dec. 17.): ZÁGONVAL egy néplapot szeretnének indítani, amely egyaránt „független legyen a fehér, avagy vörös metélytől”. BENEDEK Eleket szeretnék felkérni főszerkesztőnek. (1921 az ismert *Kiáltó Szó* röpirat éve, tehát a két világháború közötti magyar transzilvánizmus zászlóbonthatásáé. A *Vasárnapot*, a Magyar Néppárt hetilapját valóban elindítják.)



11. GYÁRFÁS Jenő (1857–1925). A jeles festő már a *Tetemrehívás* fegyvereit a múzeum fegyvertárának darabjairól mintázza 1881-ben; 1901-ben, a szakkalatrak felfekettésénél ő választja ki a képzőművészeti gyűjtemény anyagát, és haláláig tevékeny részese elrendezésének. Megfesti a Múzeum történetének nagy alakjait. 1912-től igazgató-választmányi tag; 1925-ben a múzeum előcsarnokából metetik.

12. Vö. ROEDIGER Lajos, *Emlékirat, Acta (Siculica)* – 1998/II, 1999, 155–202.

13. BOÉR Hunor. *Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez*, jelen kötet.

14. SzNM It. 143-1928.

15. A jegyzetanyagban már említett FADGYAS Anna (1906–1983) valóban „múzeumőr-titkár-mindenes” 1925–1962 közti múzeumi szolgálata idején; különösképpen 1944 szeptembere és 1945 márciusa között, amikor a front átvonulását követő zavaros hónapokban magára maradvan lesz őrző-védője a múzeumi vagyonnak.

16. BARABÁS Andor, dr. (1880–1952) jogász, közéleti személyiség. A főhatalomváltásig járási szolgabíró, majd árvászeki üllök; utána a hűség- eskü megtagadása okán menesztik, és kereskedőként vállal részt a közéletben (Magyar Párt megyei elnöke, egyházmegyei főjegyző, főgondnok, férdfidalgárda tagja és főtitkára, MIKÓ-kollégiumi előjáró, a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányi tagja); 1940-től Háromszék alispánjaként döntő szerepe van a rétyi lengyár létrehozásában.

17. BARABÁS Márton (1893–1974), festő, többnyire MÁRKOSFALVI BARABÁS Márton néven írtak róla (BARABÁS Miklós oldalági leszármazottja, IGNÁCZ Róza sógora). A *Művészeti Lexikon* 1965-ös 1. kötete szerint pusztaszeréi születésű, interjújűzővegben Kézdímarokfalva is megjelenni, mint szülőhelye. 1911–14-ben a budapesti Képzőművészeti Főiskola növendéke, majd Párizsban dolgozik, idegen állampolgárként az első világháború idején öt évre internálják. A háború után rövid ideig hazájában találjuk, majd Hollandiába, Svájcba megy tanulmányútra. 1922 után számos erdélyi városban állít ki, de az említett, 1925-ben vele készült interjúból (*Hétfői Brassósi Hírlap*, I. évf., 5. sz.) tudjuk, hogy 1909 után két esztendő telt el otthon, tartózkodási helye sincs, állampolgárságát csak útlevelek kiállítására használja (a lexikon szerint főleg Olaszországban él), az interjú idején épp Párizsba, onnan pedig az Amerikai Egyesült Államokba készül. Ebben az időben a legtöbbet kereső erdélyi festő, a Székely Nemzeti Múzeumnak ajándékozott nagy vásznát az interjú szerint GYÁRFÁS Jenő 10 000 aranykorona (félmillió lej) értékére becsüli – ez a második legnagyobb értékű adomány lenne a múzeumnak akkortájt. CSUTAK is sokra becsüli, az 1929-es *Emlékkönyv*be az ő munkáiról is írati szeretne, mégpedig BARABÁS Miklóst, GYÁRFÁS Jenőt is bemutatod dolgozta. Főleg kalotaszegi és székelyföldi, elsősorban Kovászna környéki tájképeivel arát jelentős sikert, számos munkáját közli a *Pásztorúti*. Bukarestben rendezett kiállítását követően királyi felkéréseknek tesz eleget, illetve a gelencei templom belsejét megörökítő képeit vásárolja meg a Román Tudományos Akadémia. A gelencei élmény határozza meg elképzeléseit a Székely Nemzeti Múzeum belső díszítését illetően. A negyvenes években a budapesti vármegyeház könyvtártermet díszíti freskókkal, illetve a Hadtörténeti Múzeum részéről nyert megbízatást falfestmények és történelmi tárgyú képek elkészítésére. A haditudósító művészként frontszolgálatot teljesít művész 1945 után mellőzik. 1959-ben kivándorol Amerikába (a lexikon szerint 1958-ban, Kanadába). Főként Los Angeles-ben él, ahol *Magyar Szentek* című nagyméretű alkotása a Szent István-templomot díszíti. Más nagyméretű falképei Detroitban, illetve Ontario-ban valósulnak meg. Utóbbi város ZÁGONYI-kulturtermeinek részére az észak-amerikai polgárháború egyik jelenetét festi meg, a munka központi alakja ZÁGONYI Károly öngy.

18. SzNM It. 158-1926.

19. KEÖPECCI SEBESTYÉN József (1878–1964). Az összetett magyar birodalmi középípmert, illetve Románia címerét megtervező jeles heraldikus, aki a budapesti Országos Levéltár homlokzatát is címerekkel látta el, Kőcepen a református templom dekorációján dolgozik az első világháború után. Igazgató-választmányi tag (1929–33, a múzeum sorozatosan bízza meg feladatokkal, fizeti kiszállását (1927, 1929, 1931–32). A gelencei műemléktemplomot kezdeményezésére, művészeti irányítása mellett restaurálják 1932-ben (1937-es bővítésénél is jelen van), a vargasi Daniel-kastélyt hasonlóképpen.

20. NAGY Imre (1893–1976). A zsoldói festő 1920–22-ben VARGA Nándor Lajossal, évfolyamtársával együtt ösztöndíjas a kecskeméti művésztelepen. 1930-ban KÓS Károly mellett ő is alapító tagja a BARABÁS Miklós Céhnek. Ismeretes, hogy másik évfolyamtársával, VÁMSZER Gézával és DOMOKOS Pál Péterrel ők alapítják meg ugyanebben az évben a Csíki Székely Múzeumot; az már kevésbé ismert, hogy a Székely Nemzeti Múzeumnak is külső munkatársa, majd belső embere, 1945–49-ben igazgató-választmányi, majd ún. munkakollektíva-alelnöke. Részt vesz az 1929-es jubileum képzőművészeti kiállításán, KÓSSal és CSUTAKkal szervezik meg a sepsiszentgyörgyi EME-vándorgyűlés alkalmával az 1933-asat; 1929-ben DOMOKOS Pál Pétert az ő ajánlására támogatja a múzeum A moldvai magyarság kötetet eredményező útján; 1931-ben képzőművészeti gyűjteményük fejlesztését szorgalmazza, szervezik a székelyföldi művészek; 1931–33-ban ő kezdi CSUTAK segítőitársaként a vásárlási tárgyalásokat a sepsiszentgyörgyi skanzenépület, a menasági-potyondi Csíki ház beszerzése végett; 1937-ben festményét ajánlja fel a delnei templom javára a VÁMSZER és a Székely Nemzeti Múzeum szervezte restaurálását befejezni; VARGA Nándor Lajossal több rendben is freskókat terveznek készíteni a Múzeumban; 1941-ben MÓRICZ Zsigmondot kíséri Sepsiszentgyörgyre; 1948-ban BORDY Andrásval szervez újra képzőművészeti kiállítást a múzeumnak. GYÁRFÁS-képek megvételel véleményezi, szorgalmazza a csángókatatást és BALÁZS Márton megkeresését múzeumi érdekből; mintegy félszáz munkáját őrizi a sepsiszentgyörgyi közgyűjtemény.

21. VARGA Nándor Lajos (1895–1978), grafikus, egyetemi tanár. GYÁRFÁS Jenő sepsiszentgyörgyi műgme a meghatározó élménye; már 1910-től, diákként, mint LÁSZLÓ Ferenc igazgatóór tanítványa, a Székely Nemzeti Múzeumnak dolgozik, az erdsői festett edényeket (a régészet mindig is érdekléni fogja), népi építészeti elemeket stb. rajzol, dokumentál, 1913-ban a homoródszentmártoni székely népviselet leírásáért (önképzőkorai pályamunka) jutalmazza a múzeum. Az új, saját múzeumépület elkészültére ex libris-terveket készít László felkérésére, segít a berendezkedésben; 1914-ben a Múzeum műtér-em-manzárdájában dolgozik (lényegében ő és GÖDRI Ferenc avatja fel), 1915-ben Debrecenben rajzolja a székelyföldi régészeti anyagot. Három évtizeden át foglalkoztatja a múzeumépület belső dekorációja (az iverg- és falfestmények); restaurálja, üzembe helyezi a BEM-nyomdat, a fővárosi aukción, nyilvánosságra kerülő levéltárakban székely vonatkozású darabokat (festményt, leveleket, könyvet, népművészeti munkát) szerez be a múzeumnak; 1942–43-ban restaurálja az 1848-as kiállításra GYÁRFÁS Jenő festményét, a *GÁBOR Ára halálát*; bibliofil kiadványban dolgozza fel a múzeum könyvtárábeli 15–16. századi hungarikák fametszet-anyagát, folytatását is kiadással készíti elő, de a háború megakadályozza ebben. Lerajzolja a város építészeti emlékeit, a múzeumnak ajándékozza egy teljes életműsorozatát, majd ezt a lehetősegek szerint pótolja a világháború végi evakuálás során bekvetkezett pusztulásakor (összesen 1000 darab felett). SZÉKELY Zoltán múzeumigazgatóval levelez a menekített anyag sorsáról; 1960-ban új sepsiszentgyörgyi szkíta leletekről jelennek meg rajzai, elkíséri barátját a székelykeresztúri ásatásokra, közösen jelentetik meg a Sepsiszentgyörgyöt bemutató füzetüket. Rendszeresen FADGYAS Anna volt múzeumőr-titkár-mindenesnél száll meg, vele levelezik, tőle kér GYÁRFÁS- és más sepsiszentgyörgyi adatokat. 1970-ben a múzeum kiállítással köszönti 75. születésnapja alkalmából, 1975-ben ő idézi fel a múzeum megemlékezésén GYÁRFÁS alakját.

22. A páros együttműködése egymással és a múzeummal hosszúra nyúlik: NAGY Imrét VARGA kíséri el GYÁRFÁShoz 1923 körül, és 1976 novemberében lesz utóljára házigazdája a Múzeum közös NAGY Imre- és VARGA Nándor Lajos-kiállításnak – ez az év előbbi halálának éve, utóbbi még két évet él.

23. MÁRTON Ferenc (1884–1940), csíkszentgyörgyi születésű festő, grafikus és szobrász. A budapesti Rajztanárképző Főiskola növendéke, 1908-tól állít ki a fővárosban, többszörös állami díjas. Kisgrafikától (bélyegtervet beleértve) emlékművekig számos területen alkotott. 1929-ben tisztán mozaikkal, freskóval a szegedi Fogadalmi templomot, ekkor (1930 táján) a legsikeresebb, egyebek mellett a LOTZ-aranyérem birtokosa.

24. A *Gátkötő csíki székelyek* MÁRTON egyik legismertebb munkája, 1912-ben festette, a Székely Nemzeti Múzeum épületeivel egyidőben született. Hasonlóan dinamikus testvére a következő évben alkotott *Erdőirtás Csíksorszában*. Arányait tekintve előbbi valóban megfelelő volna a lép-



csőházi ablak díszítésére, a dísztermi nagy ablakhoz annál kevésbé. Oda inkább utóbbi jöhetett volna számításba.

25. NAGY István, festő. Több könyv is bemutatja munkásságát (SURÁNYI Miklós, 1923; PAP Gábor, 1965; SOLYMÁR István, 1977; MURÁDIN Jenő, 1984; vö. BANNER Zoltán, **Erdélyi magyar művészet a XX. században**, Bp., 1990, 166).

26. BÁNFFY Miklós, gr. (1873–1950), nagybirtokos, politikus, író, grafikus, színirendező, BARTÓK táncjáték és opera bemutatásának kiharcolója, valamint díszlet és kosztümtervezője az ekső világháború végén. Mint volt magyar külügyminiszterrel, a román hatóságok tartanak tőle, és csak úgy engedélyezik hazatérését Erdélybe, ha visszavonul a politikából. 1939–40-ben, a királyi diktatúra idején a Magyar Népközösség elnöke, majd a világháború végén németellenes politikai megbízatást hajt végre. KÓS Károllyal már az 1916-os koronázási ünnepségek megrendezésében együtt dolgoznak; 1930-tól CSUTAKKAL és HERPEPEL Jánossal stb. mindketten tagjai az erdélyi ref. egyházatnacs műemlékvédelmi bizottságának; népközösségi elnökként HERPEPEL is támogatja, mint már a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóját. Grafikusként illusztrálja BALÁZS Bélától **A fából faragott királyfit**, a KÓS működtette Erdélyi Szépművés Céh számos kiadványát (több címlapot is tervezett), 1946-tól az *Utunk* folyóiratot stb.

27. **Áttila királról ének**. KÓS Károly még 1909-ben megjeleníti saját nyomásában is Sztánán. Az impériumváltás után ennek a balladái munkának a következtében igényelnek a műépítészről mindinkább szépirodalmi szerepvállalást. Illusztrációja az a Csaba-ábrázolás (ikerteszvere a legelső ábrának barátja, TOROCZKAI-WIGAND Ede marosvásárhelyi, 1910-es, **Hajdonába régös-régön** kötetéből), amely a bonyodalmat okozza.

28. CSUTAK ceruzás jegyzete hozzá: Plafonon dekoratív csillagkép, csillagos ég, alája a falra fríz gyanánt *Hadak útja*.

29. GÖDRI Ferenc (1890–1975); tanár, hegedűművész, festő, ifj. GÖDRI Ferenc nagy sepsiszentgyörgyi polgármester, Székely Nemzeti Múzeum-igazgató-választmányi elnök fia. Festészetet a budapesti képzőművészeti főiskolán, SZINYEI MERSE Páltól tanul. Már 1914-ben használja VARGA Nándor Lajossal az új műzeumépület műtermét, 1929-ben a múzeum jubileuma alkalmából dolgozattal vesz részt Emlékkönyvében, de ROSKA Márton tanulmányának is ő készíti el a rajzanyagát, átrendezik az állandó képzőművészeti kiállítást, és részt vesz a jubileumi képzőművészeti kiállítás szervezésében. 1930-tól a múzeum öre, CSUTAKKAL, FELSZEGHI Istvánnal, VISKI Károllyal néprajzi kizsállásokat tesznek a háromszéki falvakba, ezt 1931-ben is folytatják CSUTAKKAL. Múzeumóri lakásában lakik, 1932-ben KÓS Károllyal, CSUTAKKAL nemcsak Gelenécn, de kézdvászárhelyi, bikfalvi épületekről is fotodokumentációt készít, CSUTAKKAL Csíksomlyón vesz részt néprajzi kizsálláson az 1000 székely leány napja alkalmából, ill. a búkszádi Vápa-váránál társa régészeti kizsálláson (1935-ben Komollóra szintén régészeti terepmunkára kíséri). 1934-ben BARABÁS Miklósról, 1937-ben a székely festőkről tart előadást a múzeumi esteken, tagja a Csíki ház építőbizottságának, múzeumi háznagy. 1939-ben megkezdí a fényképtár rendezését, feldolgozását (800 tétel), rajzolja a múzeumi anyagot, kiállít (vö. HERPEPEL János, GÖDRI Ferenc kiállítása Sepsiszentgyörgyön, Pástoritz, 1939, 59–60).

30. BOÉR Hunor, i. m.

31. Ekkor kapja meg válaszfőlné KÓStól az apr. 11-i válaszevlélben (12) jelzett második levelet.

32. CSUTAK bejegyzése a MF-be (BOÉR Hunor, i. m.). Szeptemberben az Erdélyi Múzeum-Egyesület vándorgyűlését készülnek fogadni.

33. GULYÁS Károly (1873–1948), tanár, festőművész, könyvtáros, a KEMÉNY Zsigmond Irodalmi Társaság és az Erdélyi Szépművés Céh tagja. A Mintarajziskolában végzett, a marosvásárhelyi Református Kollégium tanára, 1907–1942-ben a marosvásárhelyi TELEKI Könyvtár öre, számottevő szakmai és szépirodalmi (*Uránia, Művészet, Zord Idők, Pástoritz, Magyar Nyelv* stb. hasábjain), illetve művészeti munkássággal. Ő indítja művészi pályájára pl. BORDI András, VIDA Árpád, DABÓCZI Mihályt, BARCSAY Jenőt, VÁSÁRHELYI Z. Emilt; MÓRINCZ Zsigmond regényalakot is mintáz róla. 1929-ben kézirat diplomájával közönti a TELEKI Könyvtár a jubileumát ünneplő Székely Nemzeti Múzeumot.

34. Az ügyvezető-tanács gyűlésén „megbeszélés tárgyat képezte a Múzeum lépcsőházában elhelyezendő, és gróf BÁNFFY Miklós által ter-

vezett üvegfestmény kivétel”, írja 1933. november 26-án a helyi sajtó (*Székely Nép*, 1933/48).

35. GÖDRI Ferenc.

36. **Egy remekmű 99 példányra**, Interjú HERPEPEL Jánossal, *Székely Szó*, Marosvásárhely, 1944. jan. 1.

37. A rajz nem maradt fenn, a mellékelt 1913. május 22-i budapesti árajánlat üvegfestő-munkára a következő: „1. db. ablak a bemutatott vázlat szerint, a legjobb anyagból készíte, a szükséges merervítavasakkal, teljesen készen helyszínen felállítva 1220.- Korona. Az ablak nagysága 2965/3410 mm. MAJOROS Károly üvegfestő és mozaikrákó műhelye.” (Az ajánlat hátoldalán: KÓS Károly megküldi 1. a lépcsőházi ablak színes rajzát és 2. a MAJOROS Károly árajánlatát. Az irattartó háttán feltünteték, hogy HEGEDŰShöz is elküldték. SzNM It. 502-1913)

38. KÓS Károly építész Sztána, Varjúvár embléma alatt; 134/14; Nagyságos CSUTAK Vilmos úrnak, múzeumőr, kollégiumi tanár. SzNM It. 256-1914.

39. KÓS Károly építész Sztána, Varjúvár embléma alatt; SzNM It. 349-1914.

40. SzNM It. 592-1914.

41. HEGEDŰS Lóránt 1914. júl. 3-i levele nem maradt fenn a múzeumi irattárban.

42. Az ügy jelentőségét az is jelzi, kik nyilvánítottak itt egybehangzó véleményt: HÜLT a múzeum végleges hajlékának tervezésében előzetes munkája alapján otthonos műépítész, MIHALIK főfelügyelő ötvösségtörténész, PÓSTA régészeti iskolát teremtett (melleselel DADAY Vilmos múzeumi igazgató-választmányi ügyvezető alelnök apátarsa), SEMAYER a vidéki, főleg néprajzi múzeumi gyűjtemények létrehozásának mindenkor szorgalmazója.

43. Aláíratlan gépelt másodpéldány.

44. A festmény és a Múzeum néprajzi anyagán is oly sokat dolgozó MALONYAI Dezső róla írt értékelése meghatározó jelentőségű volt számára, írja NAGY Imre a **Följegyzésekben** (Bukarest, 1979, 50).

45. A tanulmányait viszonylag későn kezdő csíkszemérszenti NAGY István (1873–1937), bár Erdélyben is állított ki, alföldi városok vonzásában alkotott. Nagysikerű, számára a SZINYEI-MERSE Társaság festészeti díját is meghozó kiállítására 1923-ban került sor a budapesti Nemzeti Szalonban, és még abban az évben megjelent SURÁNYI Miklós róla szóló kötete. CSUTAK leveleinek idején bár tudóbjával bírközva Bajára vonult vissza, s aligha lehetett volna a „székely kalakába” bevonni. Akkoriban Bukarestbe eljuttatott munkáiból rendezendő kiállításban reménykedik. Ez is elmarad, a képek sorsa máig ismeretlen.

46. ISTÓK János (1873–1972), szobrász. Bácsfaluban született, Münchenben, majd Budapestesen STROBL Alajos mesteriskolájában tanul. Emlékűvek, portrék a fő műfaja, a Magyar Nemzeti Múzeum centenáriuma alkalmából a múzeumkertben felállított gr. SZÉCHÉNYI Ferenc-szobrárért királyi aranyéremrendet nyer. Legismertebb alkotása BEM József budapesti emlékszobra, amelyen az amúgyis sokat foglalkoztatott művész már a levél évében dolgozik, 1932 elején pályázatot is nyer vele, 1934-ben állítják fel, hogy – különösen 1956 őszétől – szimbólum-má nemesedjen. A megleghangú „Istók testvérünk” kitétel több szempontból is érthető. Bácsfalusi születése révén CSUTAK joggal tekinti földijének, de pl. NAGY Imre első, mestert kereső útja is hozzá vezetett Budapestesen. Még fiatalon megimntizza GÁBOR Áron alakját Bereck számára, a Székely Nemzeti Múzeummal pedig nemcsak a székely képzőművészek szerveződése vagy az 1943-as GÁBOR Áron-szobor-pályázat révén van kapcsolatban, de muzeológiai célú segítséget is ad – ő készíti el az egyetlen megtalált GÁBOR Áron-ágyú egy gipsz másolatát.

47. Minden eredetiség szerint itt is gr. BÁNFFY Miklósról utal.

48. Dátumban eredetileg szeptember, áthúzva és föléírva október. Mellelre CSUTAK Vilmos kezelsárvál: Megj. Valójában október 6-án. A levél végén ugyanő: Megj. Válaszoltam mindkét barátomnak október 7-én (aláírva).

49. A levélben: lapon. Nyilván elírás.

50. Az említett CSUTAK-levél nem érinti a dolgozat témáját. CSUTAK VARGA édesanyjától csak akkor tudta meg, hogy fiát már szept. 1-jén kinevezték rendes főiskolai tanárnak, és éppen gratulált hozzá egy pótlógos levélben, mikor a második közös, budapesti NAGY-VARGA-levél (egy nap alatt!) megérkezett. Hogy ne veszítsen időt, a már kész, itt nem közölt gratuláló levél folytatásába gépelte(tte) válaszevlét.



51. CSULAK Magda (1897–1982). A királyföldi szórványvidéki, máig magyar többségű Kőboron született. Árapatakon református lelkései családjában nevelkedve lesz a helyi varrottások gyűjtője, tanulmányozója. Éppen 1933-ban van először kiállítása Sepsiszentgyörgyön, ahol aranyérmert nyer. Népi ihletésű iparművészeti munkáit a későbbi évtizedekben (1955–1975) Bukarestben, Párizsban, Firenzében díjazták. 1972-ben jelenik meg nagy albuma: 125 árapataki magyar szálánvarrott hímzés minta.
52. VARGA Nándor Lajos úgy nőül meg – első felesége aldobolyi HOLLAKI-lány –, hogy a legközelebbi embereit is
53. A következő évben egy változatát megfesti az aldobolyi HOLLAKI-kúria nagytermének a falára.
54. A márc. 29-i ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, lásd következő dokumentum (részlet).
55. A levelet előző nap megírhatta már, és aznap gépeltette, vagy előző nap csak megkezdte, és aznap fejezte be. Az ápr. 9-i kivonatból és jegyzetből egyértelmű, hogy a „tegnap” erre a napra vonatkozik.
56. Az első KÓS márc. 29-én írt levele, a második a valószínűleg ápr. 9-én megkapott. A rajzok nem maradtak fenn.
57. Aláíratlan másodpéldány.
58. SzNM It. 78-1932.
59. Aláírás nélkül. (FADGYAS Anna megjegyzése: Igazgató úr eredeti levele küldetett el.)
60. KÓS Károly, nyilván.
61. Muzeul Național Săuceș – Székely Nemzeti Múzeum, Sft. Gheorghe–Sepsiszentgyörgy, 193.. fejléccel. Expressz ajánlva küldték el.
62. KÁSÁS Ernő (1901–?), festő, újságíró. A Székely MIKÓ Kollégiumban CSUTAK Vilmos tanítványa. Festői hajlamában GYÁRFÁS Jenő irányította, majd a budapesti képzőművészeti főiskolán GLATZ Oszkár tanítványa. 1925-ben és a következő esztendőben Budapesten állít ki, majd évekig Amerikában él, ahonnan hírlapokat (pl. *Székely Nép*) tudósít.
63. NAGYBOROSNYÓI BARTHA János, CSUTAK Vilmos osztálytársa, utóbb Kolozsvárt jogot végez, 1920 után Budapesten királyi főügyész-helyettes.
64. Nagyméltóságú Gróf BÁNFFY Miklós nyugalmazott külügyminiszter úrnak, Budapest, REVICZKY utca 5. sz.
65. KERTÉSZ K. Róbert (1876–1951), építész, a magyar népi építészet emlékeinek korai gyűjtője (1903–1905) és épületein feldolgozója, KÓS Károly műgyűjtője évei alatt az ókori építészet tanszék tanársegéde. CSUTAK levelének keltezésekor a vallás- és közoktatásügyi minisztérium művészeti osztályvezetője, a század elejétől nagyszabású építőprogramok megvalósításának részese.
66. SzNM It. 223-1934.
67. Cím: Str. Căpitanului 6a I.
68. Az emeleti díszterem előtti, jelenleg az ősfoglalkozások tárgyi emlékeit bemutató teremnek az eredeti kettősötzottságban déli (a lépcsőház felőli) része.
69. BARABÁS Márton tervrajza alatt további részletek az öltöző tervezett kialakításához: „A mennyezetre cca. 36 négyzet alakú festett lap fér el; a., b., a folyosóval szemben lévő fal sarkaiban lévő két kiugrásra, az orgona díszítéseinek felhasználásával fa burkolat; c., ajtóra a sekrestye gyönyörű színes ajtajának hasonmása (az innesső oldalára); d., ablakot belőlről a templomablak formájára lehetőleg átalakítani; e., ajtó innesső oldalára a gyönyörű templomajtó, falba illesztett ajtótokkal. A fal élére az ominózus szentségtartó kópiaja. Jobb kis oltár: Madonna-kép. Ruhatár: Fogasok a szemétre. Illetőleg falba hajtható vas fogasokat a folyosóra. Vízvezeték, villanykapcsoló a folyosóra.”
70. SzNM It. 248-1942.
71. VARGA Nándor Lajos, Budapest VI. ANDRÁSSY út 71. a fejléccen.
72. A levél felső margóján HERPEI ceruzával: Az uo. levő Q címbetű pedig megtalálható a III. k. 119.b. levélen. *Chronicorum Turcicorum, In quibus Turcorum Origo, principes, etc. expon.*
73. HERPEI ceruzás beszűrésa: I: 10/a.
74. HERPEI ceruzás beszűrésa: III: 237/a.
75. Alighanem elírás a négyzetméter helyett.
76. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy a fejléccen.

77. SzNM It. 248-1942.

78. A főépület új, északnyugati szárnyát ugyancsak KÓS Károly tervezi, de a háború miatt csak négy évtizeddel később épül meg.

79. SzNM It. 352-1942.

80. VARGA Nándor Lajos, Budapest VI. ANDRÁSSY út 71. a fejléccen.

81. SzNM It. 352-1942.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve a megemlékezés szövegét, kötet szerkesztési szempontok indokolták. **Szerk. megj.**)

Köszönetnyilvánítás

A „Centrumok” programot az ARANY János Közalapítvány támogatja. Ezúton is köszönjük.



Planuri de decorare interioară a Muzeului Național Secuiesc (1911–1943)

(Despre publicare)

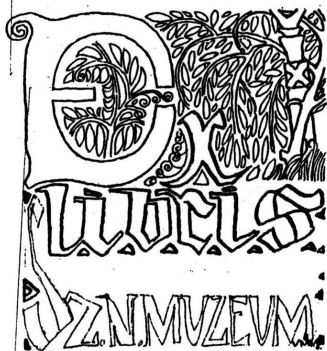
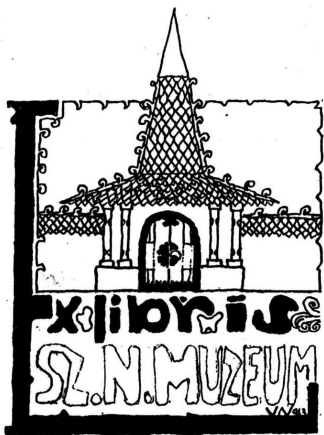
În vederea decorării interioare a Muzeului Național Secuiesc s-au făcut planuri importante încă de la început. Izburcirea primului război mondial, lipsa de fonduri din perioada interbelică și din anii celui de-al doilea război mondial, precum și unele divergențe de opinii nu au permis până la urmă înfăptuirea acestor planuri. Totuși, datorită participării unor artiști ca Nándor Lajos VARGA, Károly KÓS, contele Miklós BÁNFFY, Imre NAGY, Márton BARABÁS, Károly GULYÁS, chiar dacă picturile murale și pe sticlă visate de ei nu s-au realizat, povestea acestora constituie un capitol important al istoriei Muzeului și prezintă interes considerabil pentru istoria artei maghiare transilvănene.

Plans for the Inner Decoration of the Székely National Museum (1911–1943)

(About the publishing)

For the inner decoration of the Székely National Museum there had been made important plans from the beginning. The outburst of the First World War, the lack of funds in the period between the wars and the Second World War as well as some differences of opinion finally did not allow the carrying out of these plans. However, thanks to the participation of some artists like Nándor Lajos VARGA, Károly KÓS, the count Miklós BÁNFFY, Imre NAGY, Márton BARABÁS, Károly GULYÁS, even if the mural paintings and those on glass they had dreamt about could not be carried out, their story represents an important chapter in the history of the museum and raises great interest for the history for the Hungarian art in Transylvania.





Tisztelt Tánár Úr!

Igéretéhez képest most íme itt kéldöm az Ék librisot. Két darabot készítettem válassza késett; az egyik általánosabb jellegű: spekelly fejével; a másik: a múzeum bejáró Kapuval. Ha azonban az egész múzeum képét ornamentizálva gondolnia helyesebbnek a tervezésre a Tánár Úr, úgy akkor kérdem elküldeni a múzeum fényképét, de németen szerint a nagy eszű részletek miatt elvesztene az Ék libris eredeti, határozott jellegét. Ha pedig egyik sem volna megfelelő "szív" kedjén ráteretési s en új tervet fogad készíteni vagy esetleg még ~~új~~ közbe is fogok egy-egy tervet elküldeni a határozott kizárásával.

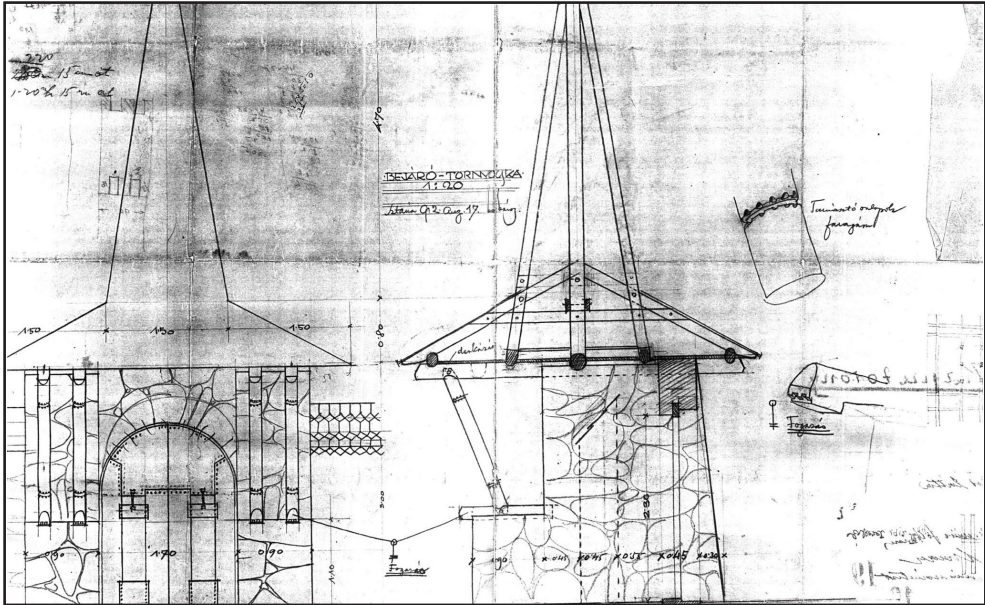
az anyagi támogatás reményében (Bost?) maradtam hűbélye

Varga Nándor
I. é rajtunaj.

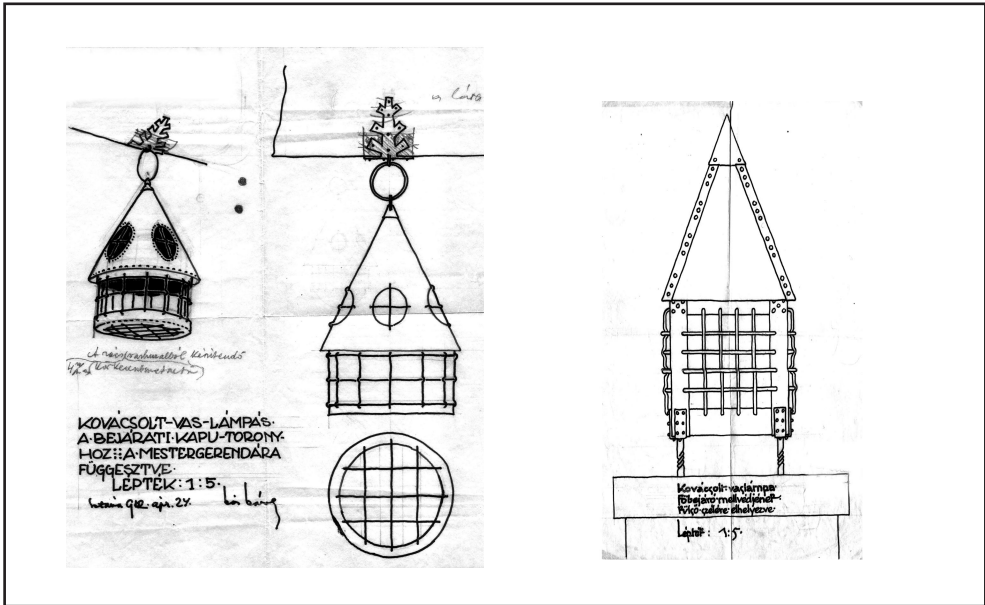
Budapest 913. IX. 30.

1. ábra VARGA Nándor Lajos LÁSZLÓ Ferenc kérésére tervezett ex libris-terve a múzeum bejáró tornyocskájával (1913).



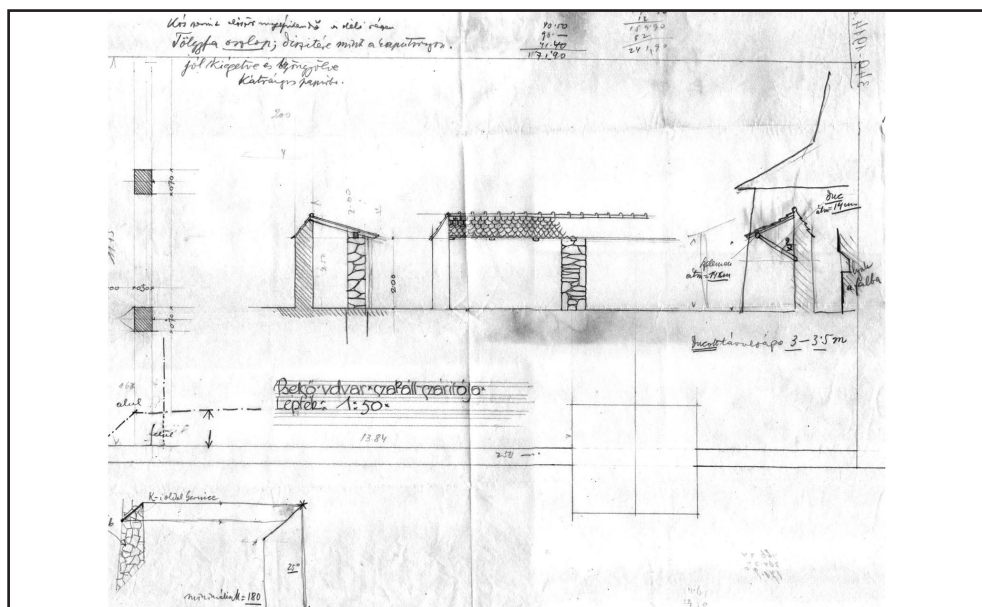


2. ábra A bejáró tornyoska tervvázlatai (KÓS Károly).



3. ábra A bejáró tornyoskára (balról) és a külső lépcsőfeljáró mellvédjére tervezett lámpás (jobbról).





4. ábra „Szakáll-szártó” terve a belső udvar falának belső oldalára (1914).



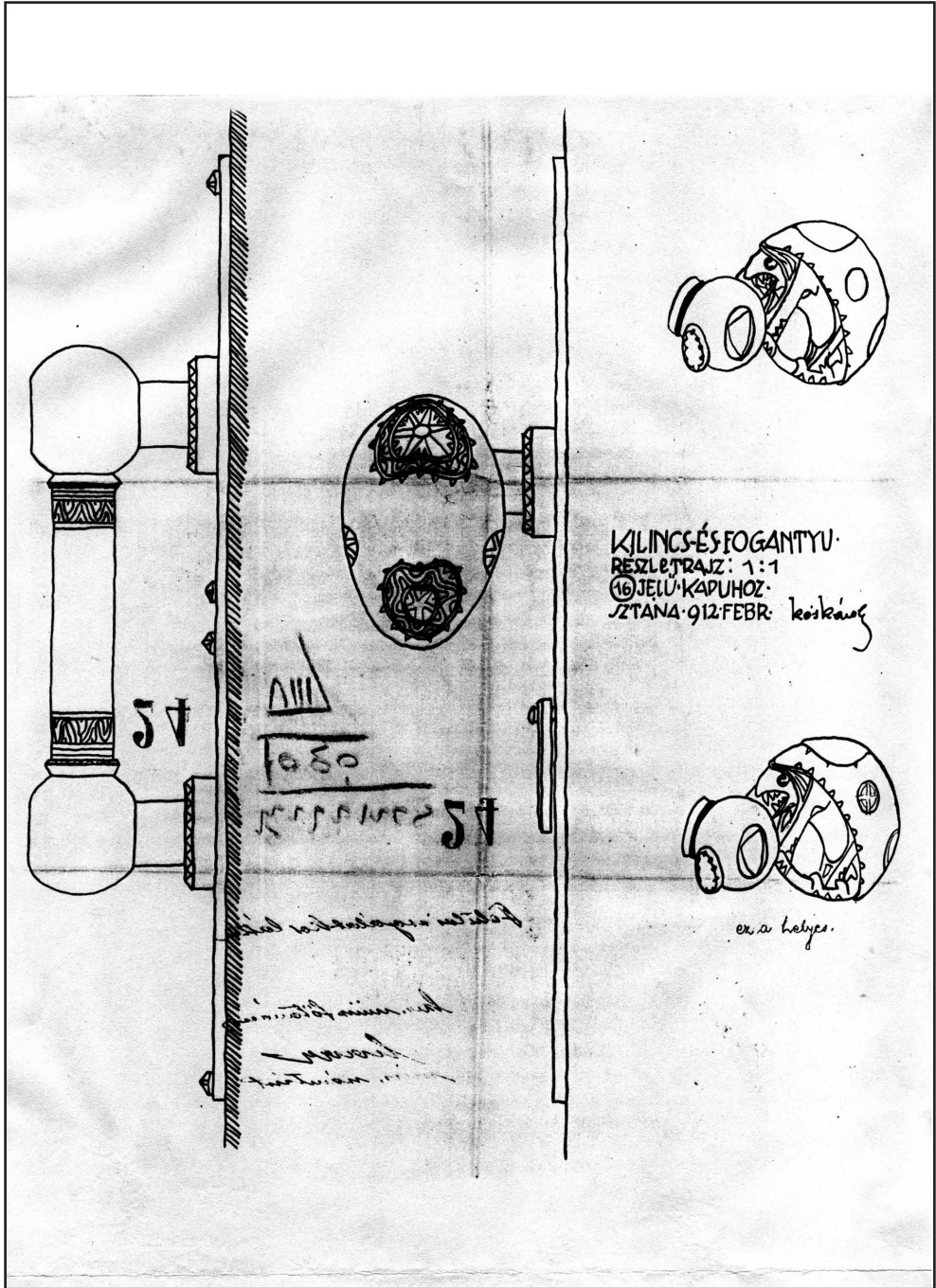
5. ábra A cinteremnek tervezett belső udvar részlete a később elpusztult zaláni kopjafákkal és a hidvégi sírkövekkel.





6. ábra A főbejárat terve (bal alsó rajz) a kőfaragványokkal (jobb alsó rajz) és a névfelirattal (fent).





7. ábra A főbejárat kilincének tervdrajzai.





8. ábra A főbejárat megvalósult kilincse.



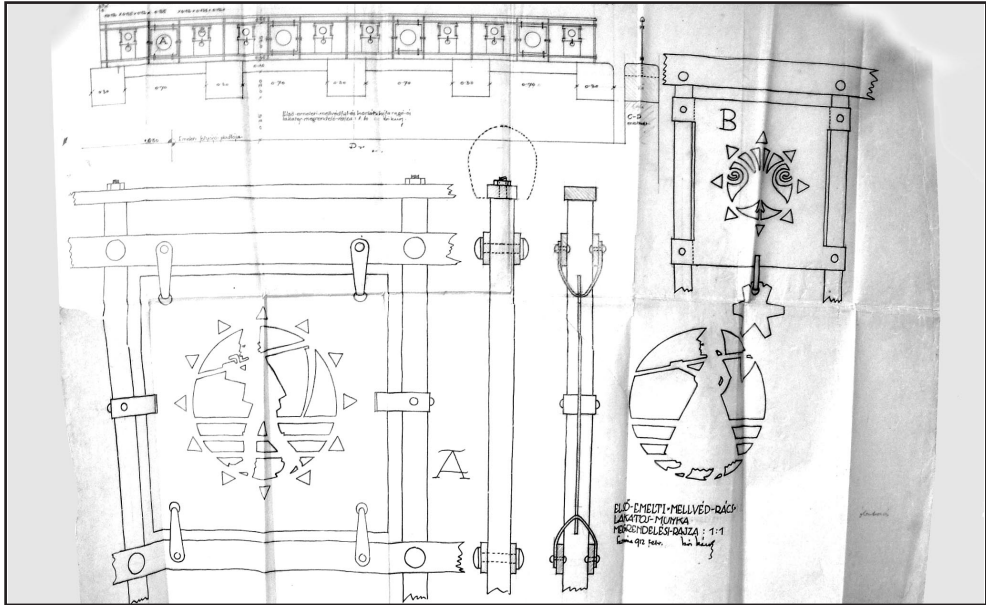
9. ábra A kilincs alatti körvéset.



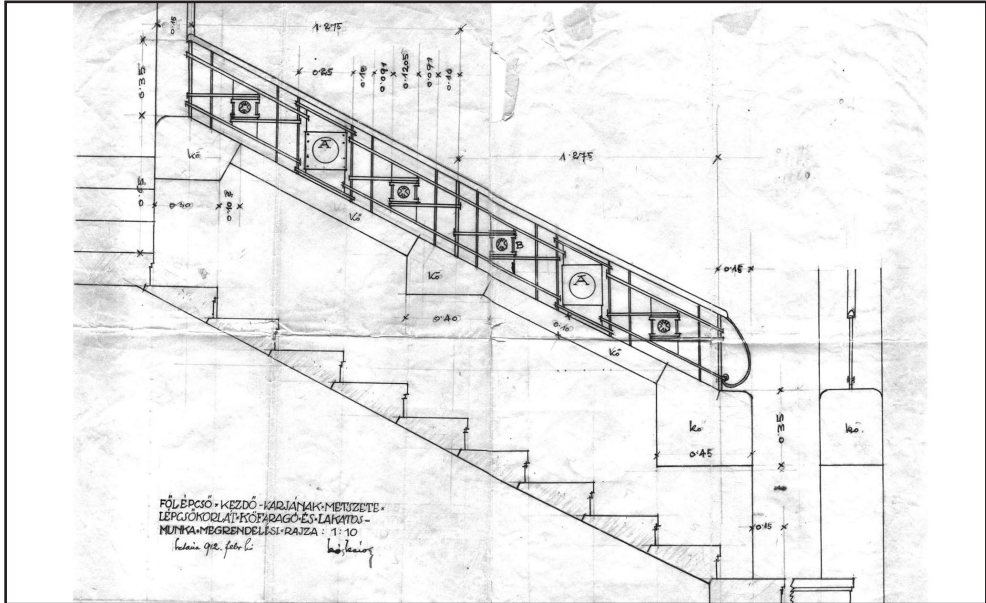


10. ábra A főbejárat megvalósult tolórácsa, lámpása.



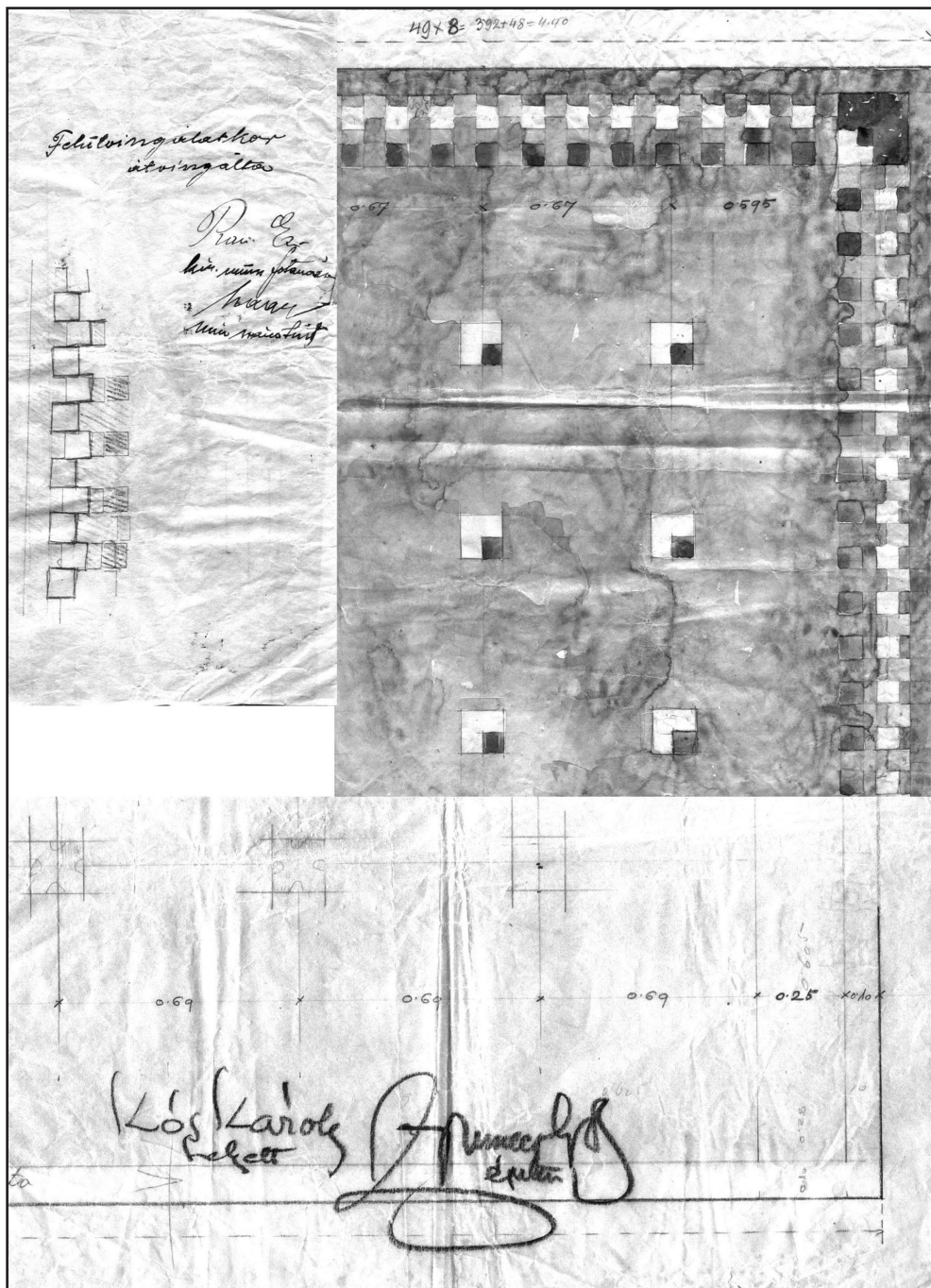


11. ábra Kovácsoltvas-elemek terve a lépcsőház emeleti mellvédjére.



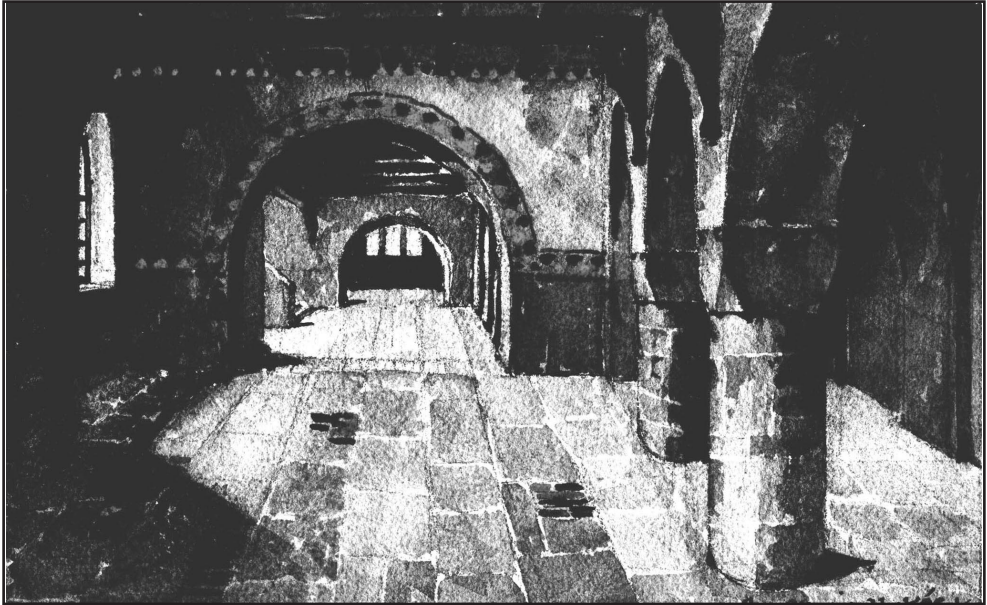
12. ábra A lépcsőházi lépcső eredeti terve, kovácsoltvas mellvéddel.



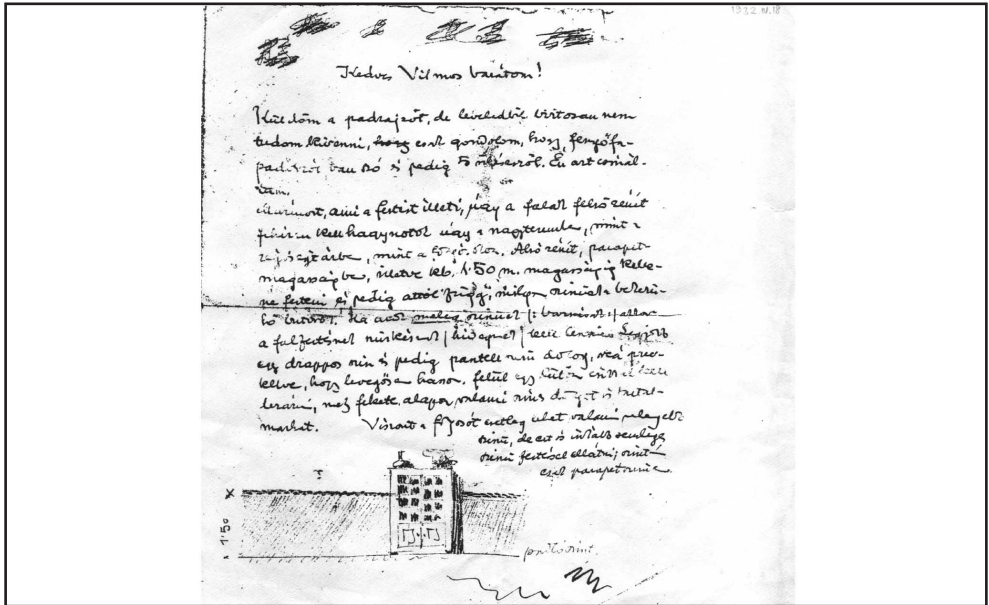


13. ábra Az előcsarnok mozaikjának megvalósult terve (KŐS Károly – ZRUMECZKY Dezső).



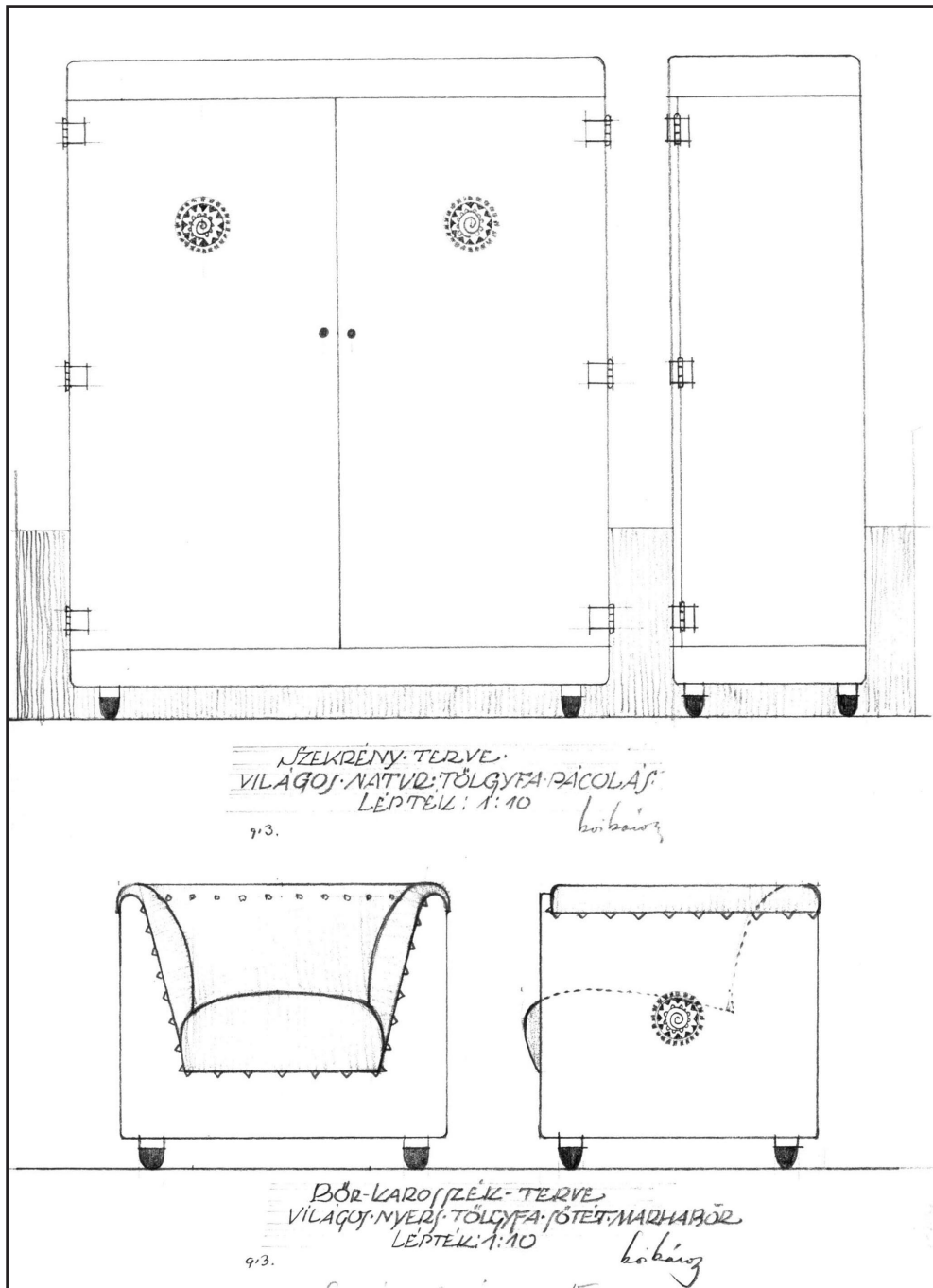


14. ábra Látványterv, egyben színvázlat a lovagterem és a földszinti folyosó díszítéséhez (még a korábbi, a megvalósulthoz képest tükörszimmetrikus épület-alaprajznak megfelelően).



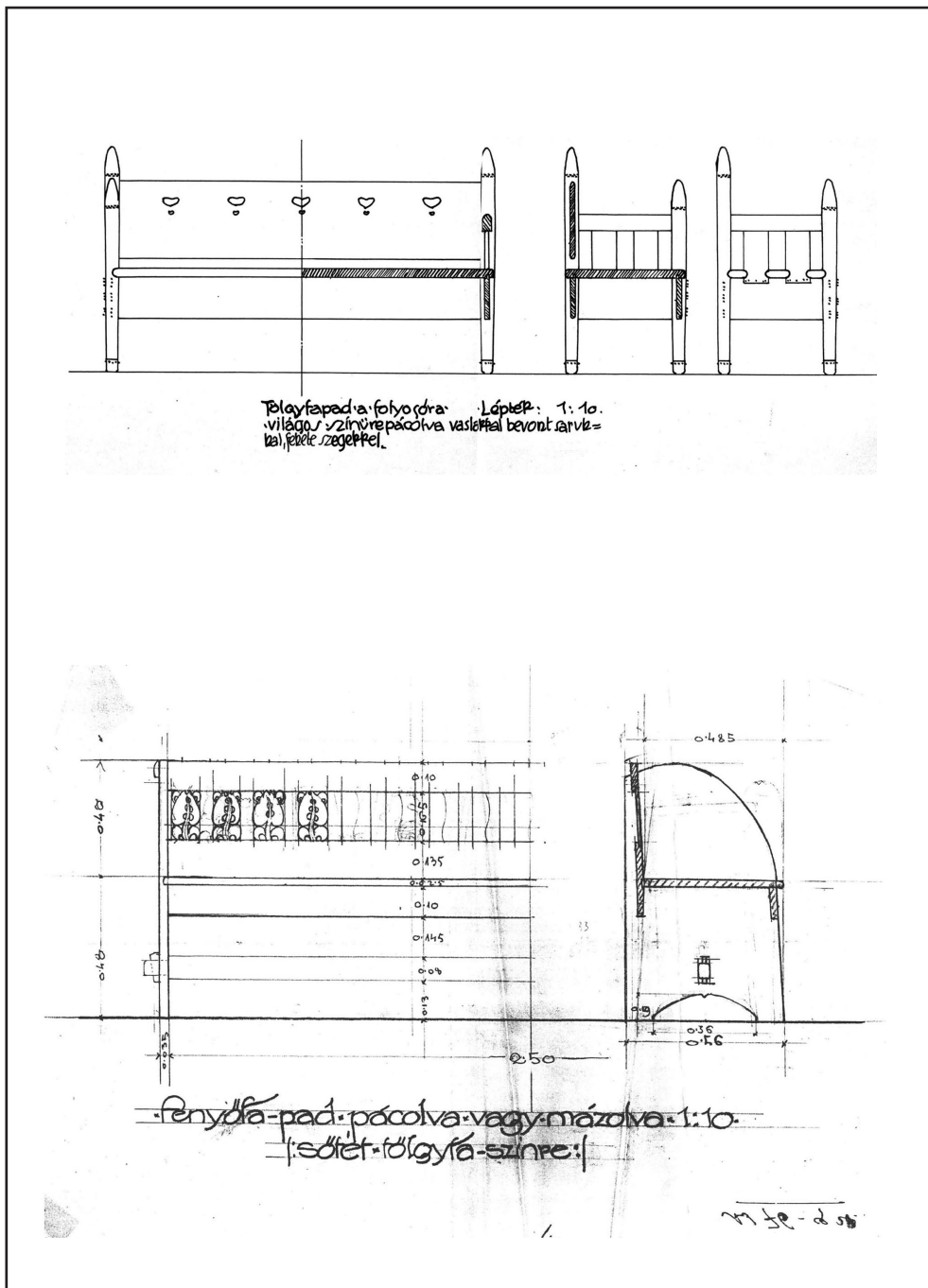
15. ábra KÓS tervvázlata szekrényre és a díszterem kifestésére (1921).





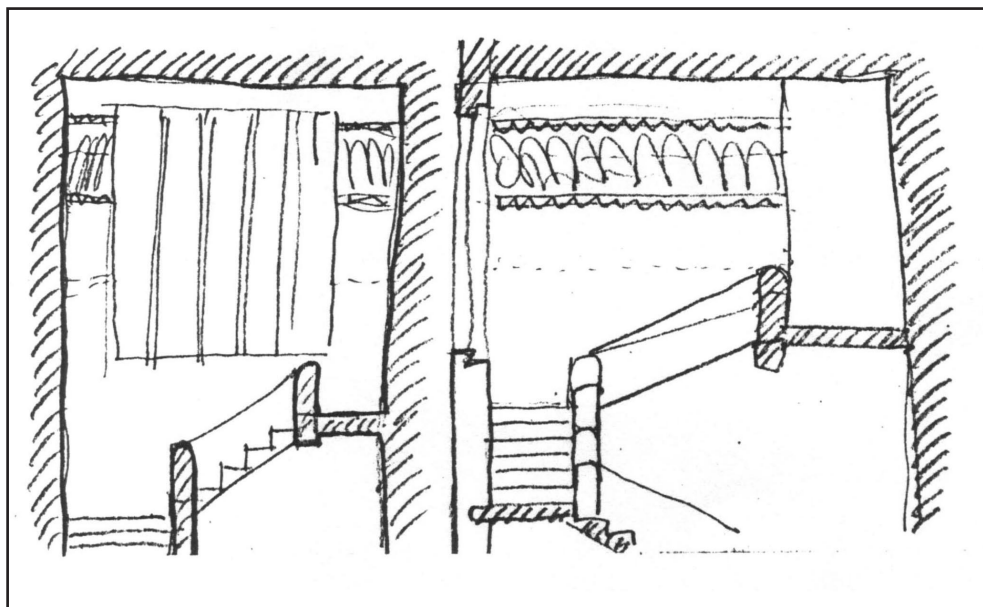
16. ábra KÓS szekrény- és fotelterve múzeumi irodába (?).



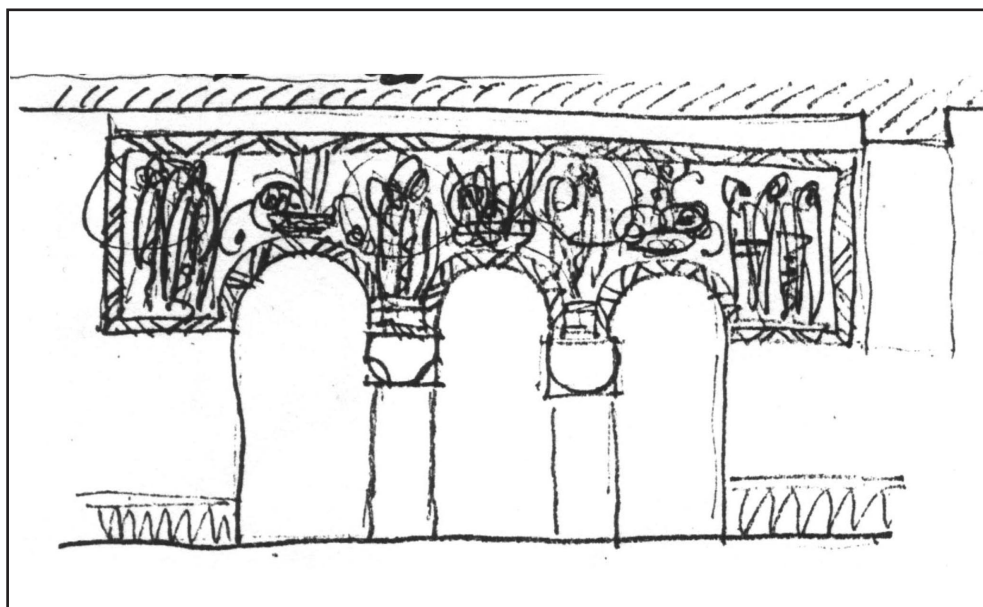


17. ábra KÓS 1921–22-ben részben megvalósult pad- és székei a múzeumba (a lépcsőház előtti folyósóra, a díszterembe stb., 1914).





18. ábra KÓS Károly terve a lépcsőház fal- és üvegfestményekkel való díszítésére (1932).

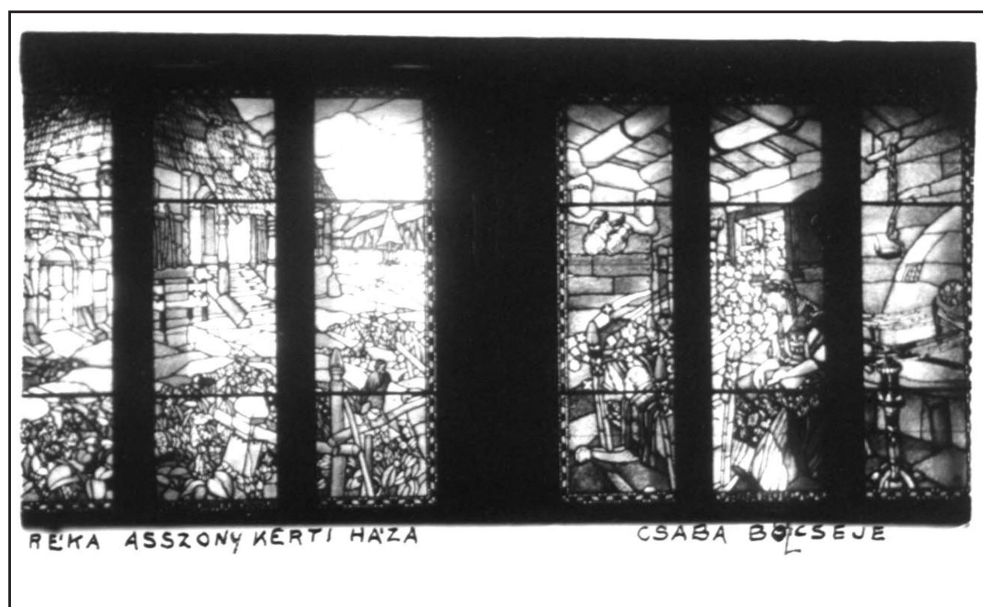


19. ábra KÓS Károly falfestmény-terve az előcsarnok és a lépcsőház előtti folyosó közötti árkádsorra (lépcsőház felőli oldal, 1932).



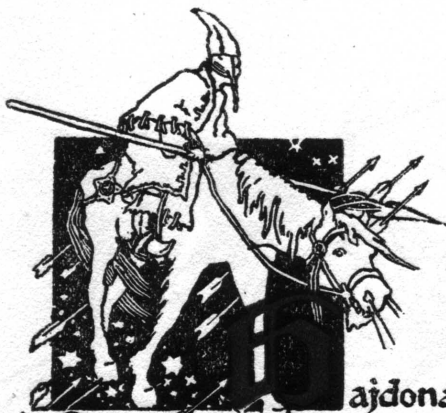


20. ábra A múzeumépülettel egykorú marosvásárhelyi kulturpalota fényképe, GULYÁS Károly megjelölte részletekkel.



21. ábra A marosvásárhelyi kulturpalota Attila-mondakör tárgyú üvegfestményei (TOROCZKAI-WIGAND Ede, 1913; GULYÁS Károly küldte felvételek).





Hajdonába/régös-régön ...
 Reka asszon reggejébe énekótek 'aj/be szépen:
 Sátorosház ereszajján/rozmalintos kerte marty-
 tyán királasszon amár szötte/messzű látó nagy
 üdőbe Matulláját hajtogata potyolatát him-
 möl íra/királuřit e' ringata Böcsü'alom/tarka
 ötés/jóvaslato álomfejtés/béborítá östvehajnal.
 Tatosesillag/sárogcsillag sajjog véle. Hadak-
 úta nagy fölfénye: Csaba mindön örök sége.
 Egyre várja/visszavárja dali népe.
 Cserpadmajba/hargitába vagyon ama éds-
 anyámnak... En derága szüledajkám...
 Utú való kopjafája pávaszömmé' kirovázza...
 Az ú lölke lölköm ójja/örökkétig út sirajja. U-
 vére'vé' belém óta/rátok örökü' óhajtá s örzi
 hamvó hűv szüvive':
 "Édsegy népöm thejt székön!"

22. ábra TOROCZKAI-WIGAND Ede, *Csaba királyfi*,
in: Hajdonába régös-régön, Budapest, 1917 (megírása Marosvásárhely, 1910) [9].





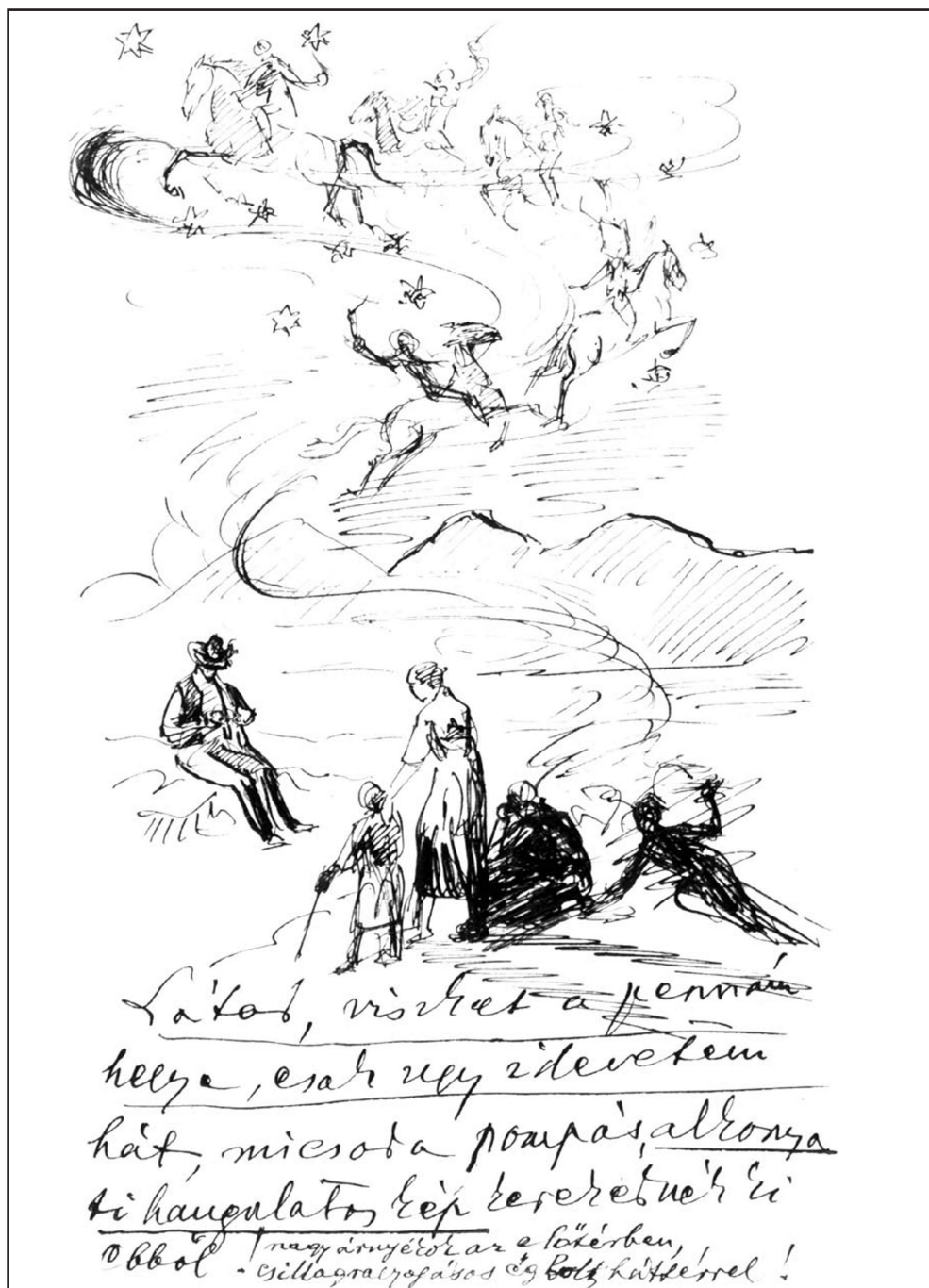
23. ábra KÓS Károly, *Csaba királyfi*, in: *Attila királrról ének*, Sztána, 1923, [17].
(Első megjelenése: *Magyar Iparművészet*, 1909).





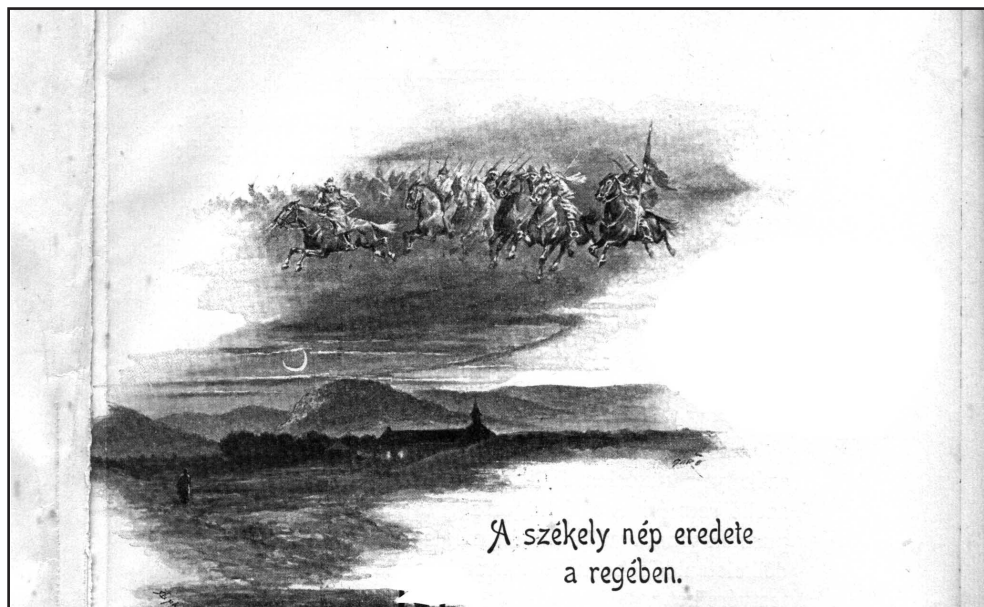
24. ábra Gr. BÁNFFY Miklós, *Csaba királyfi*
(üvegfestmény-terv a Székely Nemzeti Múzeum lépcsőházába, 1933).



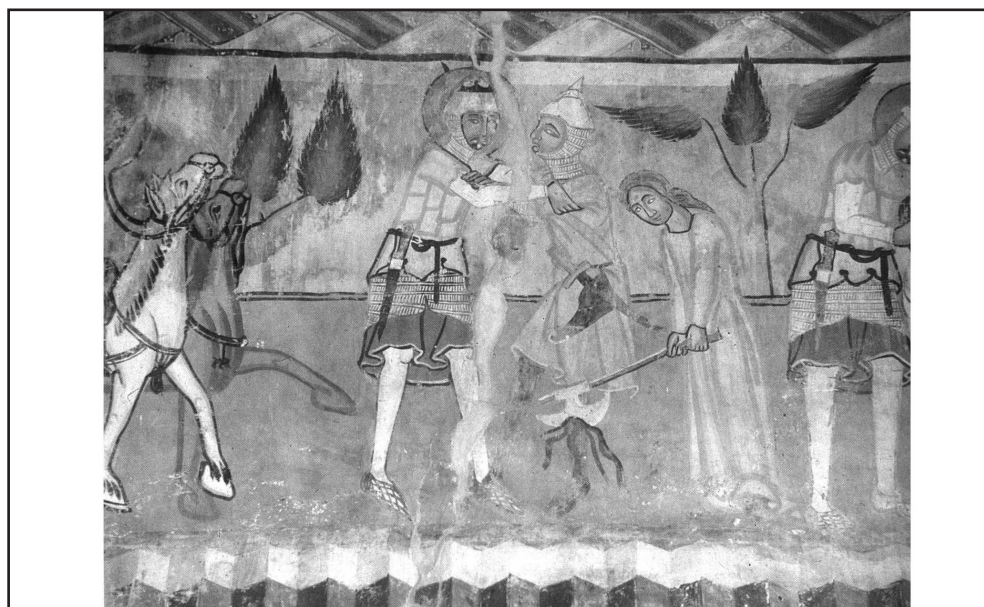


25. ábra GULYÁS Károly rajza (*Hadak útja*) a CSUTAK Vilmoshoz írt levelében (1933).





26. ábra *Hadak útja*. HANKÓ Vilmos *Székelyföldjének* (Budapest, 1896) historizáló illusztrációja (GORÓ Lajostól) a székelyudvarhelyi Budvárral és Jézus-kápolnával.

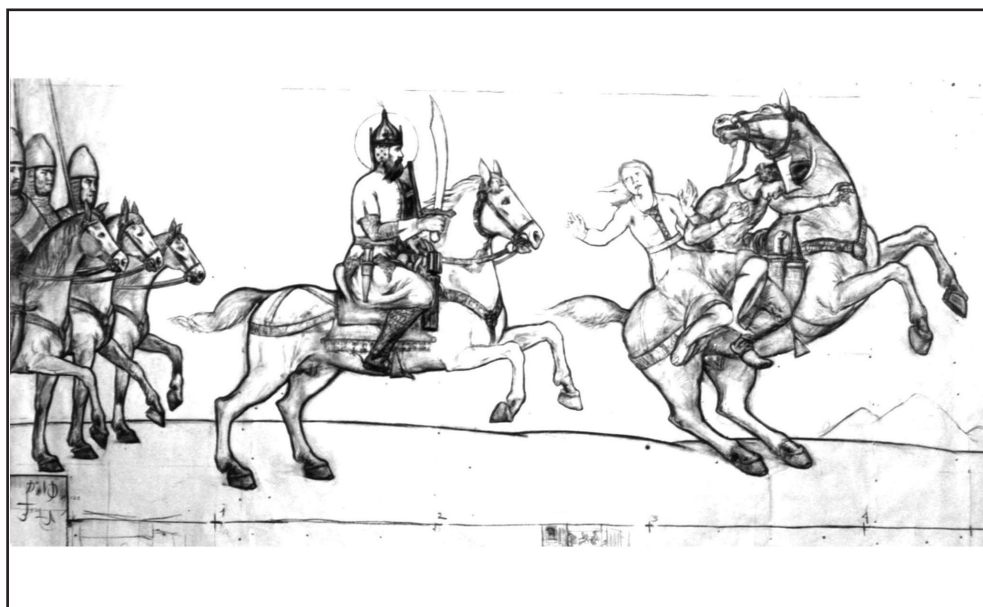


27. ábra Szent László küzdelme a kunnal a Székely Nemzeti Múzeum (NAGY Géza és HUSZKA József) által feltárt gelencei freskón (14. sz. közepe). (JANKOVICS Marcell, „Csillagok között fényességes csillag”, Bp., 1987, 120 alapján.)



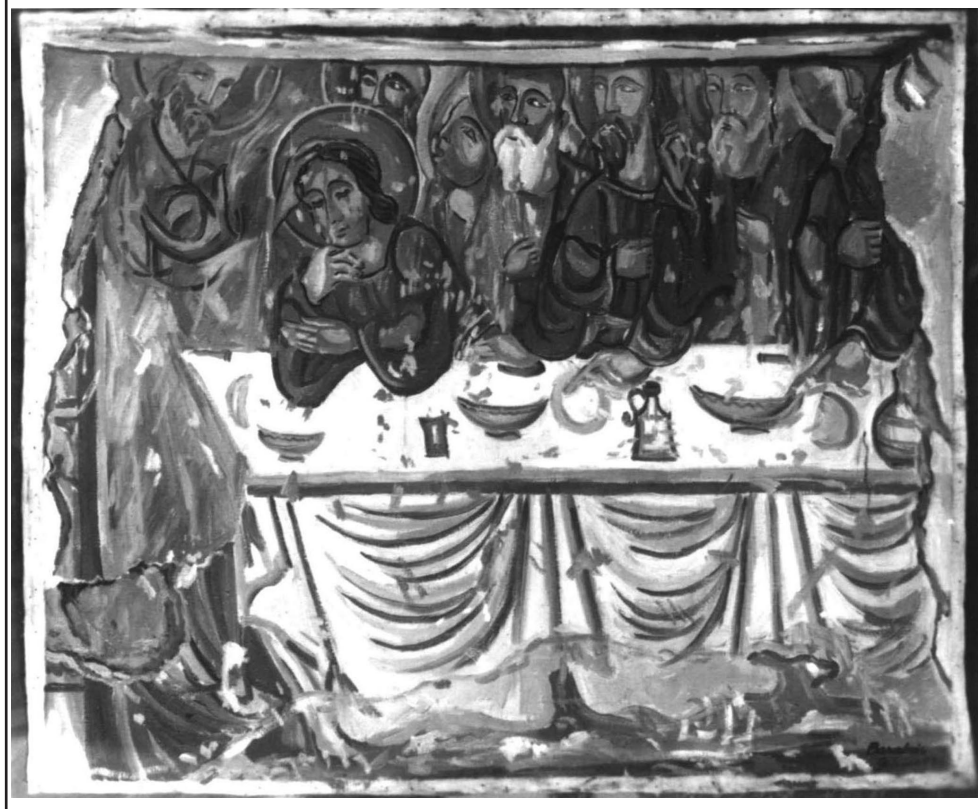
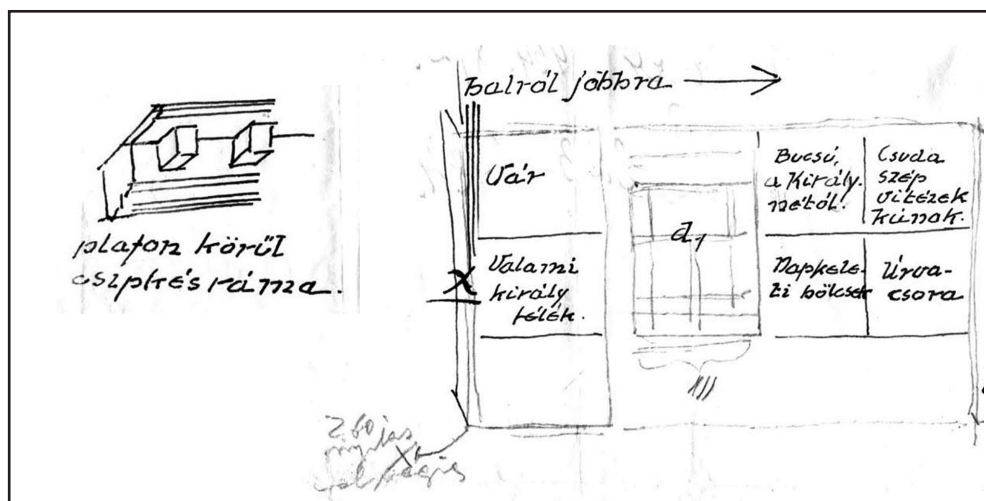


28. ábra VARGA Nándor Lajos, *Attila és serege*
(falfestmény az aldobolyi HOLLAKI-kúria nagytermében, a gelencei freskók jellegzetes alsó szegélydíszével).



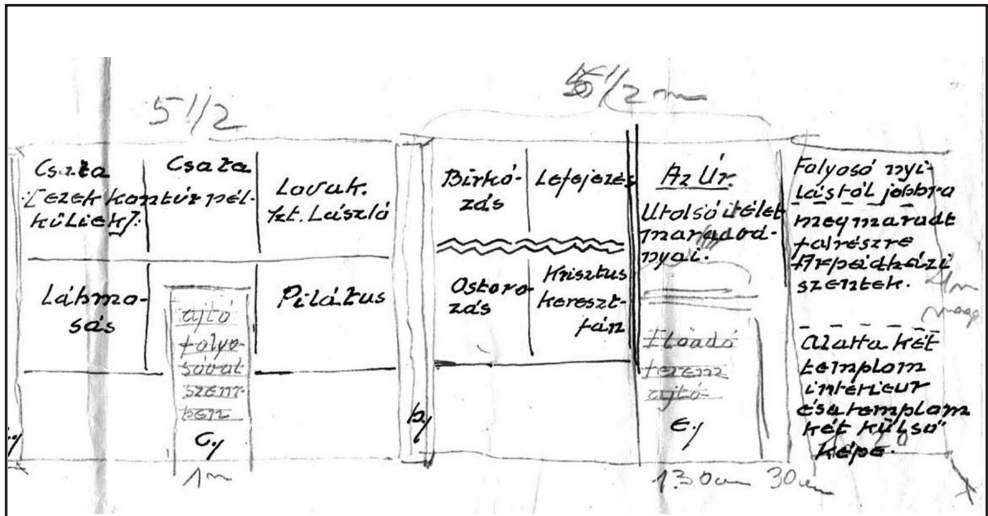
29. ábra VARGA Nándor Lajos, *Szent László-legenda*
(tus, vázlat a HOLLAKI-kúria triptichonjának másik képéhez).

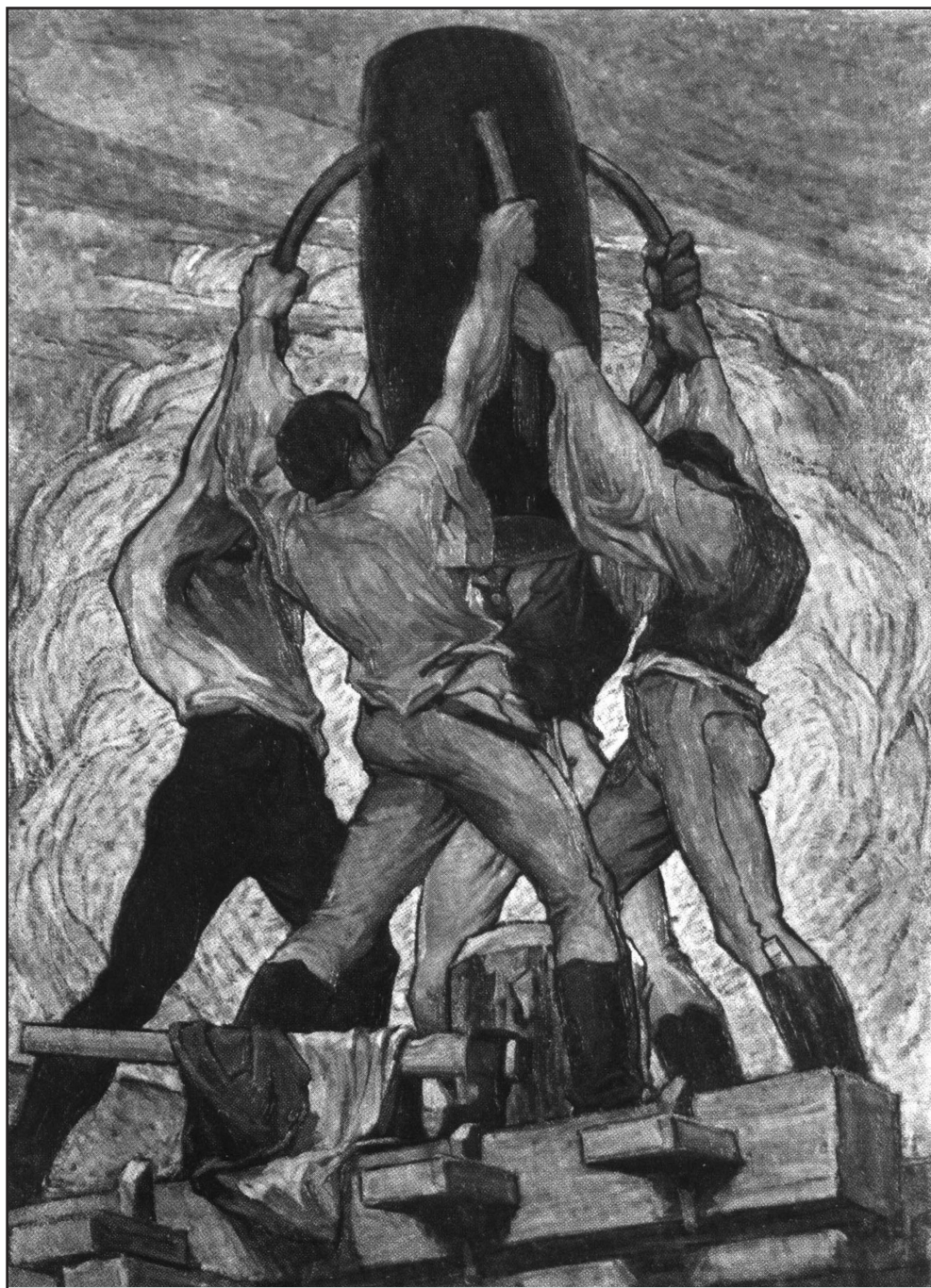




30. ábra BARABÁS Márton tervvázlata a Székely Nemzeti Múzeum öltözőjének kifestéséről (1933), illetve másolatai két részletről (*Utolsó vacsora*, balra lent; *Krisztus a keresztfán*, jobbra lent).







31. ábra MÁRTON Ferenc, *Gátkötő csiki székelyek* (1912). Dr. TUSNÁDI ÉLTHES Gyula könyve (MÁRTON Ferenc, Bp., 1940, 21 utáni tábla) alapján.



TÓTH Szabolcs
BOÉR Hunor

Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között

(Kivonat)

A Székely Nemzeti Múzeum számos művelődési rendezvénynek adott otthont a két világháború közötti periódusban. Miután evakuált anyagát visszaszerezte, alig tízéves új épületét rendbetette, és mindenekelőtt jogi helyzetét rendezte, illetve már rendeződőben volt, a múzeum komoly művelődésszervezői szerepet is játszott, különösen az 1929-es esztendővel kezdődően. A második világháború kitöréséig közel hatvan rendezvényről tudunk, ezek nagy többsége zenei-irodalmi műsorral oldott tudományos ismeretterjesztő előadás, illetve hangverseny. A legkiemelkedőbbek jellege messze több volt, mint helyi jelentőségű – gondolunk mindenekelőtt az 1929-es „székely hétre”, a múzeum „ötvenéves” jubileuma kapcsán, az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1933-as sepsiszentgyörgyi vándorgyűléséhez kötődő rendezvényekre, valamint az 1937-es skanzenavatásra.

Múzeum az első impériumváltás éveiben

Az 1918–20-as impériumváltás nagymértékben kihatott az erdélyi közművelődési életre is. A már meglévő kulturális egyesületek fejlődését minduntalan gátoló román állam magatartása kételyeket ébresztett a művelődés terén is. Találón fogalmazza meg később ezt a lelkiállapotot LIGETI Ernő: „Vajon érdemes-e ilyen körülmények közt építeni, átszervezni társadalmunkat, beletörni magunkat intézményesen új

életformába? És ha már csinálunk is valamit, felépítünk egy új kultúrházat, életre hívunk egy új bankot vagy szövetkezetet, pénzeket kunyerálunk, hogy színháznak, jótékonyági alakulatnak vessük meg fundamentumát, nem fogják-e elkobozni tőlünk, és még meg is büntetnek érte?”¹

A régi intézményeket új jogrendszerbe kellett bekapcsolni, és ez legtöbb esetben súlyos gondokat hozott magával. Az EME és az EMKE esetében pl. a hatóságok csak hosszas huzavona után, évek múltán voltak hajlandók engedélyezni működésüket, így az ellehetetlenült.

A háború utáni éveket a magyar kisebbség jelentős muzeális hálózattal érte meg, akár csak a százság, többségük azonban az impériumváltással román állami tulajdonba került, és román érdekeltségűvé vált. A megmaradt érthetően szerepet kellett, hogy vállaljanak a közművelődés egyéb területein is. Súlyánál fogva ez fokozottan igaz a Székely Nemzeti Múzeumra.

Az előzményeket illetően szükséges elmondani, hogy mivel az 1916-os román támadással Erdély hadszíntérré változott, a sepsiszentgyörgyi múzeum is válságos pillanatokot élt meg. Tevékenysége minimálisra csökkent, gyűjteményeinek jelentős részét a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumba evakuálták, amely ekkor mintegy menedékhelye volt a jelentősebb erdélyi múzeumi gyűjteményeknek. Az anyagok visszaszállítása a háború után sok fejtörést fog okozni úgy a magyar, mint a román hatóságoknak. A Székely Nemzeti Múzeum épületét 1917. március 23-án katonai járványkórház kialakítása végett lefoglalták, a helyiségek egy részét kiürítették erre a célra, 1918. december 6-án a kórházat román katonaság vette át. A katonai célú használat gyakorlatilag lehetetlenné tette a megmaradt helyiségekbe zsúfolt gyűjtemények gondozását. Ráadásul az épület alagsorában mosodát állítottak fel, ez magát az épületet veszélyeztette a sok gőz által.

Az utolsó betegek 1919. március 15-én hagyják el a múzeumot; március 19-én a hatóságok a katonai őrséget is kivonják, de az épületet csak 1920. május 5-én adják át muzeális rendel-

* Sf. Gheorghe, 1 Dec. 1918, Bl.18F/17, RO-4000

** Sf. Gheorghe, N. IORGA 12, Bl. 22C/2, RO-4000



tetésének. A gyűjteményeknek a megfelelő helyiségekbe való visszaszállítása 1920. június 1-jével kezdődik el.²

Az evakuált anyagok ügyében a tulajdonjogot magának vindikáló román állam már Budapest megszállásakor megpróbál eljárni, de az antant hatalmak budapesti képviselőjével folytatott tárgyalások nyomán a román hatóságoknak ehhez fel kell mutatniuk a Magyar Nemzeti Múzeum által kibocsájtott átvételi nyugtát és az erdélyi érdekelt múzeumok adta felhatalmazást. A Múzeumok Erdélyi Főfelügyelőisége 1920 és 1922 között foglalkozott a kérdéssel. A Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek egy részét (26 láda), a legértékesebb tárgyakat már 1918 augusztusára visszakapta. A többi anyag után is Budapestre küldik ADORJÁN Gábert 1921 júliusában, végül az a 36 láda 1922. szeptember 30-án érkezik haza.³

A Székely Nemzeti Múzeum kivételes helyzetben volt, ezt néhány szerencsés körülménynek köszönhette. Egyrészt utolsó előtti pillanatban, 1916-ban a múzeum visszatért az alapítók eredeti szándékának megfelelő magánalapítványi jogállásba, így a román állam nem örökölhette meg a magyar állam jogutód tulajdonosaként. Ráadásul alapszabályai is szerencsésebb megfogalmazásúak voltak, mint pl. az EME-é, amelynek működését az bénította meg egy évtizedre, hogy vezetőinek kinevezése uralkodói jóváhagyást kért. Másrészt az intézmény időközben olyan jelentőségűvé nőtte ki magát, hogy létét, nemzetközi kapcsolatait sokkal előnyösebben lehetett kamatoztatni, ha megmarad annak, ami – nem utolsó sorban mint ilyen intézményre figyelt fel még a háború előtt a múzeumra a román uralkodócsalád, márpedig Ferdinánd király, illetve féltestvére, TZIGARA-SAMURCAŞ múzeumi főfelügyelő jóindulata sokat jelentett. Sepsiszentgyörgy ugyanakkor nem volt olyan stratégiai, presztízsértékű központ román szemmel, mint Kolozsvár, ahol mindenáron át kellett venni az ellenőrzést a magyar létesítmények felett. TZIGARA-SAMURCAŞ katonai őrséggel biztosítja 1916-ban a helyben maradt anyagot, a király pedig már két hónappal a gyűjtemények visszaszállítása után, szeptember

2-án megjelenik a múzeumban, és rendelkezésre 4–24. között végiglátogatják a vezető román politikusok, katonai vezetők, tudósok.

A múzeumok irányítását az erdélyi Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) 1919. március 14-én dr. Tiberiu BERDICEANU tanácsosnak, a Nevelési és Művelődési osztály vezetőjének rendeli alá. A Székely Nemzeti Múzeum jogállásának tisztázása, beilleszkedése a román jogrendbe 1924-ig tart, az alapítványokra is akkor kihozott törvényes szabályozás a kommunista időbeli felfüggesztést leszámítva 2000-ig lesz érvényben. A Múzeum *Alapszabálya* módosul, de csak annyiban, hogy létrehozzák a törvény kérte Ügyvezető-tanácsot. 1927-ben végül a Vallás- és Művészetügyi Minisztérium is elismeri a múzeum jogi személyiségét.⁴

A művelődési élet újraindulása. 1922

Párhuzamosan a jogi rendezéssel más vonatkozásokban is újraindul az élet. A tevékenység végülis soha nem szünetelt, még 1919-ben is vételeztek Kolozsváron hagyatékot,⁵ 1920-ban pedig KERESZTES Károly már sepsiszentgyörgyi zenekonzervatórium alapítási tervét nyújtja be CSUTAK Vilmosnak. A talpraállás egyik legnagyobb akadálya a cenzúra és az ostromállapot, amely a következő 22 év alatt öt év kivételével végig érvényben volt. Bármilyen, a magyar kisebbség kezdeményezte kulturális megmozdulás gyanút keltett a hatóságokban, új magyar egyesületek alapítására pl. gondolni sem lehetett. Így vált a két világháború között a talpon maradt saját intézmény szükségszerűen egyben a vidék egyik legjelentősebb művelődésszervező gócpontjává, a székelységtudományok művelése mellett az írók, zeneszerzők munkájának bemutatását is felvállalva.

A Székely Nemzeti Múzeum tevékenysége korábban sem korlátozódott a szoros értelemben vett muzeális vonatkozásokra. Az *Alapszabályok* nem írták elő, tehát nem volt kötelező érvényű a népszerűsítő előadások és estélyek rendezése, de mindez a múzeum számára nem volt idegen. A múzeumőrök bekapcsolták a helyi művelődési életbe, a múzeum



gyakran volt szervezője, társszervezője rendezvényeknek, és múltjában voltak pillanatok, amikor mint intézményt kifejezetten össze szándékozták vonni egy helyi „közművelődési csarnokkal” – saját épületének megteremtéséhez is átcsoportosítottak a helyi közösségtől eredetileg művelődési palotára gyűjtött pénzeket, mint HARMATH Domokos és CSÁSZÁR Bálint 1888-as estélye jövedelmét, amely így a múzeumépület anyagi fedezetének első mustármagjává vált. Tény azonban, hogy a saját épület hiányában házigazdaként csak 1913 után szervezhetett volna rendezvényeket – az első ilyet az 1913-ban elhunyt ifj. GÖDRI Ferenc igazgató-választmányi elnök emlékére tervezték, de közbejött a háború. Most mindez újra előtérbe került. A magyar városkában természetesen korántsem a múzeum az egyedüli művelődésszervező, egyetlen példával szemléltetve, 1923 telén, amikor a *Pásztortűz* múzeumbeli bemutatkozása január 14-ről végül elmarad, BENEDEK Elek február 10-én mégis a város vendége lesz, a Református Leányegylet bálján, három napra rá a Jótékony Nőegylet szervez álarcosbált, hat nappal előtte pedig a MIKÓ Kollégiumban van táncestély – mindenik rendezvénynek komoly műsora volt. A város gazdag zenei életét BERDE Zoltán dolgozta fel, a **Zenetudományi írásk** 1971-es Kriterion-kiadványban.

A múzeumra szorítkozva, két világháború közötti rendezvényeinek megszervezésénél egyetlen cél volt szinte kötelező érvényű, és pedig hogy mindaz, ami elhangzik egy-egy ilyen előadás alkalmával, az a vidék lakosságával és magával a vidékkel valamilyen módon összefüggjön. A múzeumban folytatott tudományos tevékenység 1921-től, de főleg 1922-től indult be, amikor már részben rendezni tudták a Budapestről visszakérült gyűjteményeket is. Az első kulturális rendezvény, amelyet az impériumváltás után szerveznek, az 1922. április 30-i hangverseny. Annak ellenére, hogy a javítások máshol még javában folynak, a hangversennyel felavatják az újonnan berendezett dísztermüket. Ez még nem jelentette a múzeum ünnepélyes megnyitóját, az csak a régiségtár berendezése

után fog megtörténni. A sepsiszentgyörgyi Kvartett Társaság koncertje előtt az igazgató-választmány elnöke, SZENTKERESZTY Béla mond üdvözlő beszédet, rövid visszapillantást téve a múzeum keletkezéstörténetére, és egyben köszönetét fejezve ki az adakozóknak, akik révén a múzeum megkezdhete tevékenységét. A műsor keretében BRUCH, CSAJKOVSZKI, BACH, SIMONETTI, MENDELSSOHN, LHEVINNE, VECSEI, KUBINEK műveket adtak elő ZAYZON Ferencné (zongora), KERESZTES Károly (hegedű), ZAYZON Ferenc (brácsa). A kvartett negyedik tagja FOGOLYÁN Kristóf (cselló) betegség miatt nem jelent meg, így a csellót is igénylő BEETHOVEN IV. *Kvartett* elmaradt. A hangversenyre beléptidíjat nem szedtek, adományok révén mégis összegyűlt 1757 lej.⁶ A második rendezvényt a múzeum a Székely MIKÓ Kollégiummal és más egyesületekkel együtt szervezi. A múzeumban eredetileg az irodalmi előadásokra került volna sor, végül minden a Kollégium tornatermében zajlik le, mert a múzeum épületében ekkor még nem fejeződtek be a munkálatok. A felhívás viszont egyértelmű: az önkéntes adományok a Múzeum javára fognak fordíthatni. A PETŐFI-évforduló alkalmából rendezett ünnepélyt 1922. június 5-én délután 5 órai kezdettel nyitják meg. A műsort a sepsiszentgyörgyi filharmonikus zenekar vezeti be. A köszöntőbeszédet BÁLINT Dénes, a Székely Nemzeti Múzeum alelnöke mondja. A műsor harmadik pontjaként a városi dalárda lép fel, előadva a GAAL–PETŐFI *Imádságom* dalművet. Ezt követi DÁNIEL Viktor felolvasása PETŐFI-ről, majd NAGY Elekné szaval el néhány PETŐFI-verset. Ezután újból a dalárda szólal meg (ARANY–PETŐFI: *Falu végén*), míg végül a műsort a filharmonikus zenekar zárja VERDI *FALSTAFF*jának egy részletével.⁷

A sepsiszentgyörgyi közönség körében volt igény a hangversenyekre, már 1920-ban beindultak, ez év novemberében éppenséggel BARTÓK Béla fellépésével szerveznek ünnepélyt, aki már tavaszi, első romániai útján számolt egy sepsiszentgyörgyi fellépéssel. A vezetőség kérést intéz a város pénzügyi hivatalához, kérve a jegyek adómentességének a



megadását, így a befolyó összegek a múzeumot illetnék meg. A múzeum előadótermébe tervezett előadás sajnos előbb a következő év januárra halasztódik, végül elmarad, BARTÓK valószínűleg közbejött körülmények miatt megszakítja második romániai útját, a két hét múlva következő harmadikon pedig csak Máramaros-szigetig jut vissza. Nem első és nem utolsó eset a múzeum rendezvényeinek történetében.

1923–28

1923. január 14-re a múzeum előadótermében a *Pásztortűzet* várják, BENEDEK Elek, BERDE Mária, MOLTER Károly, REMÉNYIK Sándor és WALTER Gyula a vendég meghívottak, illetve DÁNIEL Viktor és KERESZTES Károly a helybeliek közül. Az előadásra kibocsátott jegyek ára teljes egészében a múzeumot illette volna meg. A meghívottak között szerepeltek a Kormányzótanács és a helyi vezetőség képviselői is. Ez az előadás is elmaradt, az iratokból nem derül ki, miért. A jegyek árát a múzeum visszaszolgáltatta.⁸ 1923. április 15-én viszont „a katolikus misszió felolvasása”, 22-én pedig a kézdivásárhelyi RÉZ Béláné hangversenye szerepel a *Múzeumi feljegyzések...* füzetben, mint amire sor került a díszteremben. Előbbin, egészíthetjük ki a sajtóból, egy temesvári missziós nővér tartott előadást, a Szociális Misszió Társulat helyi szervezetének meghívottjaként, utóbbi dr. TÖRÖK Zoltánné LUKÁTS Aranka (dr. RÉZ Béla volt felesége), a bécsi konzervatóriumban végzett zongoraművésznő és ZETL Béla, a budapest zeneakadémia neveltje hegedűművész közös hangversenye, KERESZTES Károly közreműködésével: SINDING két hegedűre és zongorára írt szerenádját játszották el.

1924-ben KERESZTES Károly az igazgató-választmány gyűlésén is indítványozza, hogy a múzeum fenntartására és fejlesztésére szükséges fedezetről kultúresték, előadások rendezése útján is gondoskodjanak. Ugyanő fogja javasolni az 1926. március 27-i igazgató-választmányi gyűlésen, szólítanak fel a szokásos közönséget, fizessenek elő öt éven át évi 100-100 lejt az évi két múzeumi kulturális rendezvényre. Az

1924. szeptember 13-i estély fő meghívottja dr. TAVASZY Sándor teológiai tanár, akire ma az erdélyi filozófia jelentős alakjaként emlékezünk, és aki Sepsiszentgyörggyel, a múzeummal nagyon szoros kapcsolatban állt. Az előadást, amelyet az ugyanaznap a MIKÓban zajló országos református lelkeszertekezlet tiszteletére szerveztek, hangversennyel kötik egybe; az előadók KERESZTES Károly, SZOMBATI SZABÓ István, MÁRTON Margit, RÉZ Domokos és ZAKARIÁSNÉ DEÁK Lenke, aki külön levélben kéri, hogy az előadással egybekötött hangversenyen részt vehessen. SZENTKERESZTY Béla megnyitó beszédét és az alkalom születe emléklap szövegét a Múzeum történetével, bemutatásával, öt nap múlva lehozza a *Székely Nép* is. TAVASZY Sándor szabadelőadást tart „a Székely Nemzeti Múzeummal vonatkozásba hozott kulturális elhivatottságunkról”. A múzeum dísztermében tartandó estélyen befolyó összeget valóban a kiállítási szekrények fokozatos elkészítésére fordítják.⁹

1925 a JÓKAI-megemlékezés éve. Mint minden hasonló évforduló, kitűnő alkalom, hogy az utódállamokba szakadt magyar kisebbségek heteken át együtt ünnepeljenek. A nagy magyar író születésének százéves évfordulója alkalmából megrendezett ünnepélyt az igazgató-választmány szorgos munkával készíti elő. Emléklapokat nyomtatnak, melyen szerepel egy rövid JÓKAI-életrajz. A februári 18-i emlékünnepegy műsorát TÖRÖK Andor igazgató-választmányi alelnök nyitja meg. Utána a Református Leányegylet énekkara elénekli SZŐNYI Józseftől *A néma légben csengve lágyan* darabot. A műsor harmadik pontjaként ANDRÁSI Tivadar református kollégiumi tanár és múzeumőr tart előadást JÓKAIról román nyelven, párhuzamot vonva JÓKAI és SADOVEANU között. Az ünnepélyről nem hiányozhatott KERESZTES Károly előadóművész sem. TANA Samuné kíséretében adja elő a hegedűre és zongorára írt *Székely Szimfóniát*. Ezután a már ismert DÁNIEL Viktor református kollégiumi tanár olvassa fel *Visszaemlékezések JÓKAIra* című dolgozatát, ebben felsorakoztatva JÓKAI háromszéki időzésének epizódjait. HAVADTÓY Sándor kovásznai refor-



mátus lelkész JÓKAI *Kedves atyafiak* elbeszéléséből ad elő egy részletet. Végezetül a résztvevők a Magyar Dalárda előadásában halhatták a FÖVENEY–TOMPA, *A madár fiaihoz* című művet. Az ünnepély jól sikerült: „az emlékünnepevényen a múzeum választmányának és ügyvezető tanácsának több tagja mellett városi és vidéki közönségünk oly nagy számban vett részt, hogy a dísztermet zsúfolásig megtöltötte”, olvashatjuk a múzeum vezetősége által tartott március 28-i ülés jegyzőkönyvéből, de a sajtóból is.¹⁰

1925-ben a múzeum a Cambridge-i egyetemnek köszönhetően kezdi újra az erdségi ásatásokat, néprajzi anyaga pedig Genfben nemzetközi kiállításra. Úgy tűnik, minden kisebbségi megnyomorítottság ellenére sikerült visszaállni a háború előtti nagy pályára. Az év azonban a veszteség éve. 1925 szeptemberében veszíti el az intézmény LÁSZLÓ Ferencet. A Múzeumot feltámasztó megfeszített munka megbosszulja magát: a legyengült szervezet egy kolozsvári nyelvvizsga áldozata lesz. A nagy párosból CSUTAK Vilmos egyedül maradt, LÁSZLÓ helyére FELSZEGHI Istvánt választják igazgató-őrnek.

1926. március 20-án a díszteremben kerül sor dr. FERENCZI Gyula hangversenyére, a részletekről nincsenek adataink. Június 5-én este 21–24 óra között, beléptidj nélkül, a „kamarazeneestély” programján zeneművek és zeneszerzőkkel kapcsolatos ismertető kerülnek előadásra. Elsőként DÁNIEL Viktor tart előadást BEETHOVEN-ről. Ezután BEETHOVEN-től, SVENDSEN-től, BRUCH-tól és RUBINSTEIN-től származó zeneműveket adnak elő. Az előadók KERESZTES Károly, aki hegedűn játszik, KLICKA József kapitány, a város kiemelkedő vezető zenei személyisége, mint zongorista,¹¹ illetve KELLER László. Mivel a vidéken ehhez hasonló kamarazene még nem hangzott el, a közönség elég hidegen fogadta, de a sajtó (SZÁSZ Béla) csak annyit tett szövé, hogy a hallgatóság a hirdetés ellenére bizony nem ingyen lehetett jelen a teremben. Az előadók a tiszta jövedelmet a múzeumnak ajánlották fel.

1927 február 21-én Brassóban tartott koncertje után BARTÓK Béla, beteg, kényte-

len lemondani további tervezett koncertjeit. Sepsiszentgyörgynek így adatik meg az alkalom, hogy pótolja öt évvel korábbi, elmaradt lehetőségét. Február 28-án KERESZTES Károlyék áthozták BARTÓK-ot Sepsiszentgyörgyre, hogy itt heverje ki betegségét. Így kerül sor mégis Sepsiszentgyörgyön BARTÓK- vendégszereplésre, mindenekelőtt a múzeumbeli nyilvános fellépésre, ahol a legnagyobb magyar zeneszerző legnagyobb sikerét saját számaival aratta. Ezeknek a napoknak a zenei történetét BERDE Zoltán kimerítően tárgyalta, a március 2-ára, hamvazószerdára bejelentett, majd 3-ra maradt előadást műsorát azonban illő itt is tételesen felsorolnunk. A meghívón a következő darabok szerepeltek: MOZART *Phantasie (C-moll)*, SCARLATI *Sonata (G-dúr; Egytétéles)*, DELLA CIAJA *Canzona (C-dúr)*; BEETHOVEN *Sonata Op. 26. (Ász-dúr)*; a szünet után KODÁLY *Székely keserve*, BARTÓK *Este a székelyeknél, Medvetánc*, hét szám a *Gyermekeknek I–II.* füzetéből, *Sonatina (román népdalmotívumok, Sirató ének, Allegro barbaro)*; majd ugyancsak BARTÓK *II. burlasz (Kicsit ázottan), Magyar parasztdalokból (Régi táncdalok)*, CHOPIN *Nocturne (Cisz-moll)* és *Scherzo (B-moll)*. 9568 lej 75 bani tiszta jövedelmet juttatott a múzeum pénztárának.

1927. március 26-án máris sor kerül a következő estély megrendezésére, BEETHOVEN halálának századik évfordulója alkalmából. Szombat este 8 órára hirdetik meg az előadótérben. Az est fénypontja kétségkívül dr. KRISTÓF György, a kolozsvári egyetem egyetlen még magyarul, mert magyar nyelvet és irodalmat tanító tanára által tartott előadás volt, a székelyek eredetéről. Az estély megnyitóját az időközben országgyűlési képviselővé választott TÖRÖK Andor mondta el. „Ebből a házból, amely a tudománynak és művelődésnek a háza, a politikának számúzve kell lennie, de annál helyénvalóbb, hogy felemeljük, ráirányozzuk tekintetünket azokra a magas teendőkre, melyek bennünket az erdélyi tudomány, irodalom és művészet, általában a magasabb kulturális munka terén várnak”, mondotta a képviselő, amint azt a sajtó is megörökítette. Utána a Szé-



kely MIKÓ énekkara a CSOKONAI–LAVOTTA *A reményhez* című művet adta elő. Az estét két BEETHOVEN-szonáta zárta, KERESZTES Károly és KLICKA József előadásában. Az estély után KRISTÓF György tiszteletére barátságos vacsorát tartanak a MIKÓ Kollégiumban, előadását a húsvéti, 1927/30. *Székely Nép* közli. Az adományokból befolyó 4030 lej összeget az igazgató-választmány a díszterem kifestésének költségeire fordítja.¹² A begyűlt összeg is jelzi, hogy az estély érdeklődésnek örvendett.

Az 1928-as év is elég gazdagnak bizonyult, ami a múzeum kulturális és tudományos ismeretterjesztő tevékenységét illeti. Ahhoz, hogy az egyes esteket ne tagadhassa meg a helyi hatóság, a minisztériumtól kérnek egész évre hat előadásra engedélyt, de visszautasítják őket. Három estélyről tudjuk biztosan, hogytervbevetették, kettőt sikerült is megtartani. Az első elődást március 24-re tervezik, SCHUBERT halálának százéves évfordulója alkalmából. A hangverseny mellett K. SEBESTYÉN József a székely címerekről tartott volna előadást. Az estély elmarad, mivel a pénzügyi igazgatóság azzal a feltétellel engedélyezte volna a hangversenyt, ha a beléptíjegyek nyomán 26%-os adót fizetnek, holott a múzeum beléptíj nélkül szervezte volna. A szeptember 7-re tervezett estély esetében a múzeumi vezetőség már több sikerrel járt. Ekkor a múzeum székelyföldi kutatóútjára induló SZÁDECZKY Gyula és BÁNYAI János tartanak előadást, geológiai témákkal (*A Hargita vulkánikus közetei; A Székelyföld általános geológiája, a Székely Nemzeti Múzeum ásványtári anyagának ismertetésével*). Az előadások körítésére KERESZTES–KLICKA–KELLER RAFF-bemutatója a beharangozott BEETHOVEN *Trió* helyett, illetve PUSKÁS György népdaléneklése KERESZTES zongorakíséretével.¹³ 1928. december 3-án ROSKA Márton tart előadást, *Hogy lett emberré az ember ember* címmel, CSUTAK Vilmos bekonferálásával.¹⁴

Mint láttuk, a múzeum vezetősége sem ötletekben, sem bevonható meghívottakban nem volt szegény. Másrészt az előadások programjá-

nak kidolgozásában valószínűleg nem csupán a vezetőség véleménye volt irányadó, hanem a város közönségének kívánságát is figyelembe vették. Az előadások látogatottsága kellőképpen erős helyi polgári réteg létezését bizonyítja. Sok esetben a környező falvakból, illetve városokból is voltak érdeklődők. Ez teszi érthetővé, hogy az 1929-es év megemlékező ünnepségére a múzeum már az egész Székelyföld, sőt Erdély sok akkoriban elismert személyiségét meghívja, és felkínálja a lehetőséget, hogy ünnepségeire más megyék lakói is ellátogassanak.

Az 1929-es év

A gazdag 1929-es év már kiforrott, megerősödött múzeumi és általában vett kulturális életet mutat. Az évet az aktuális jubileumok, mindenekelőtt az ún. ötvenéves évforduló határozta meg. Az 1922-ben elkezdett előadásokkal egybekötött estélyek sorozata folytatódik. Januárban KERESZTES Károly már olyan javaslattal állhat elő, hogy rendezzenek a székely vármegye területén máshol is estélyeket, egy-egy felolvasással és zeneszámmal, illetve a helybeliek bioztosította további műsortokkal. Ez egyrészt népszerűsítene a Múzeumot a Székelyföldön, másrészt anyagi érdekeiket is szolgálná. A múzeum igazgató-választmánya február 3-ra tervezi az ORBÁN Balázs-emlékünneplést. „ORBÁN Balázs emlékezésének megünneplésére készülödnünk kell. A szervezési munkálatokat, mivel ORBÁN Balázs nemcsak a szülőfalujáé, az egyházé vagy akármilyen másféle csoportosulásé volt, hanem az össz székelységé, azért nem lehet azt egyoldalúan elintézni. A megünneplésben részt kell vevyen az egész székelység. A kezdeményező e tekintetben nem is lehet más mint a székelység egyetemes képviselője, a Magyar Párt”,¹⁵ és természetesen az anyaváros Székelyudvarhely. A munkálatok megkezdése végett a helyi Magyar Párt létre kellene, hogy hozzon egy szűkebb körű bizottságot, melynek több feladata is lenne: Egy pályázat meghirdetése ORBÁN Balázs arcképének megrajzolására, mely alkalmas volna a sokszorosításra is. Egy olyan művészi kivitelű levelezőlap for-



galomba hozása, melyen ORBÁN Balázssal kapcsolatos dolgok vannak, születési hely, szexjei lakása, arcképe. Egy emlékfüzet megírása, ez közölné az életrajzát, munkálkodásának méltatását. Olyan költemények közlése, melyek elszavalhatók lennének az ünnepélyek alkalmával. „Ennek kiadását ... legjobban a Sz. N. M. vállalhatná magára, mely amúgyis programba vette a *Székelyföldi monográfia* füzetek kiadását.” Az ünnepségeket össze kellene kötni egy kis kiállítással, melyen ORBÁN Balázs személyével kapcsolatos emléktárgyak, kiadott munkái, róla megjelent irodalmi írások, folyóiratok cikkei szerepelnének. „Meg kell próbálkozni híres szakkönyvtárának az összegyűjtésével, melyet a vidéken szétszórt ugyan, de valószínűleg még fellelhetők egyes példányok. Hátramaradt irataiban még sok ismeretanyag lehet felhalmozva, ezek összeszedése és leközlése fontos feladat volna. Mindezek után talán végleges megoldáshoz jutna a holt tetemének az elhelyezése is.”

A koncepció a BÁNYAI Jánosé, aki egyben a fő mozgató is. CSUTAK Vilmos, szoros kapcsolattartásban BÁNYAIval, a megemlékezések regionális szintűvé való kiterjesztésén fáradozik: levelezés útján sorra szervezi be az ORBÁN Balázsnak sokat köszönő székely városokat, ideértve Brassót és Tordát. Váratlan gondokkal szembesül, a tordaiak körében pl. ORBÁN Balázs születési időpontját illetően nehéz eloszlalni a kételyt. Elterjedt tévinformációként, a nagy székelyföldkutató születését sokan 1830-ra tudták, a kolozsvári sajtó (*Keleti Ujság, Ellen-zék*) is ezt hirdette. CSUTAK Vilmos visszaigazolja a BÁNYAI által tisztázott 1829-es születési évet, az emlékfüzet kiadására azonban a múzeum már nem tud időt és pénzt biztosítani, javasolja, hogy Székelykeresztúron próbálják meg kiadni. Reméli viszont, hogy az **Emlékkönyv**be majd a megemlékezés is belekerül. A múzeumnak nincs lehetősége arra sem, hogy külön kiállítást szervezzen, de ha ezt a székelykeresztúri Magyar Pártnak sikerül megszerveznie, akkor azon a SzNM is részt vesz különböző anyagokkal. Ha ez sem sikerülne, írja CSUTAK, akkor utolsó lehetőségként az őszi jubileáris ünnepségek

keretén belül lehetne kiállítást szervezni ebben a témakörben is.¹⁶

A tervek részben fognak megvalósulni, a múzeum február 3-án rendezi meg saját emlékünnepejét ORBÁN Balázs tiszteletére. Ennek programja a következő volt:

1. TÖRÖK Andor mint a vezetőbizottság elnöke, megnyitó beszéde.
2. SÁNDOR József szenátor, tiszteletbeli alelnök megemlékező beszéde.
3. *Székely Ballada* SAJÓTI Otmártól, énekel a helybeli magyar kórus.
4. Hegedűszó – KERESZTES Károly, zongorán kíséri CSUTAK Mária.
5. CSUTAK Vilmos részleteket olvas fel ORBÁN Balázs Háromszékre vonatkozó írásaiból.
6. Szavai LÁSZLÓ Ferenc 7. osztályos tanló.¹⁷

A sajtó a megnyitót közli, a befolyt 2887 lej 25 bani tiszta jövedelmet a múzeum fejlesztésére fordítják.

A következő rendezvény arra példa, hogy a múzeum más szervezeteknek is lehetőséget nyújt művelődési rendezvények tárgyában. A sepsiszentgyörgyi Római Katolikus Oltáregyesület május 17-én kérést intéz a múzeumi vezetőséghez, mivel szeretne rendezni egy „székely és modern kézimunka”-kiállítást június 1–3. közt, ehhez pedig szüksége volna az épület két helyiségére és a múzeumi udvarra, ahol uzsonnát és kávét szolgálhatnának fel a közönségnek.¹⁸ A levélre pozitívan válaszolnak, és az Oltáregyesület rendelkezésére bocsátják a természetrajzi terem egy részét és az újrapendezett és újrafestett dísztermet – ez addig puritán fehér volt, most először zajlik rendezvény az új, meleg színek között, a falra felkerült festmények alatt. Nem engedélyezik viszont az udvaron a tombola rendezését. Elvárásuk az, hogy a termeket június 4-re az átvett állapotban szolgáltatassák vissza. Az Oltáregyesület felelősséget vállal, hogy nem tesz kárt a természetrajzi teremben található tárgyakban. A rendezvény után a múzeum kiadások címen kér 980 lejt (használati bért nem számolhat fel) és még amennyit jönnek lát az egyesület.¹⁹ Elsején a kalotaszegi, torockói népművészeti, egyéb „antik és modern” iparművészeti anyag



környezetében előadásokra is sor kerül: dr. SZALAY Mátyás az erdélyi konzervativizmus szükségességéről beszél, dr. TÖRÖK Andor elnök az erdélyi népművészet tudatos szervezéséről, irányításáról, ZAKARIÁS Erzsébet brassói tanárnő „a múlt, jelen és jövő erdélyi magyar asszonyainak életéről”, SZEMLÉR Ferenc *A női kézről* elmélkedett. 2-án SZALAY Mátyás egy esztétikai előadást tart a művészi szépről, majd SZEMLÉR Ferenc szaval verseket.

Június 6-án a díszterem újból foglalt, ekkorra ROSKA Mártont hívják meg egy ismeretterjesztő előadás megtartására. Beugróként jelentkezik KÓS Károly, a program enynyiben bővül. ROSKA *A mi mindennapi kenyereirünkről* és KÓS *A székely házról* beszél. Rövidzárlat miatt hangulatos gyertyafénynél indul az előadás, KÓS előadása igazából művészettörténeti jellegű, írja a *Székely Nép*. Az előadás jövedelme 1830 lej, a kiadás 664 lej.

Szeptemberben a múzeum saját félévészadát ünnepli, ez külön fejezetet kér. Az év utolsó megemlékező ünnepsége december 14-én zajlik le a 300 éve született BETHLEN Gábor tiszteletére. Az ünnepélyt BÁLINT Dénes igazgató-választmányi alelnök vezeti be néhány, a BETHLEN-korszak jelentőségét összefoglaló mondattal, majd LÁSZLÓ Zoltán egyetemi hallgató előadásában hallhatják a jelenlevők BENKE Tibor BETHLEN-ódáját. Azt est meghívottja, aki az utóbbi években már együttműködött a múzeummal, KRISTÓF György. SZÁSZ Béla tudósítása szerint sikerül kiűtően megrajzolnia BETHLEN Gábor jellemét, felsorakoztatja életének nemzeti és vallási értékeit. Megcáfolja SZEKFŰ Gyula azon állítását, hogy BETHLEN alatt az erdélyi római katolikusoknak nehezebb sorsuk lett volna, mint az egykori magyar protestánsoknak. Előadása végén, mintegy a hallgatóság olvasásra való buzdítására, felsorol egy pár BETHLEN-ről írott művet. Előadását kivonatossan a karácsonyi *Székely Nép* is közölni fogja. A műsor negyedik pontjaként LÁSZLÓ Sándor hetedik osztályos tanuló szaval el egy BETHLEN-ről írt költeményt. Utána K. SEBESTYÉN József, a heraldikus BETHLEN-korabeli címerekről ad elő, ismertette a

BETHLEN-féle államcímert és az általa adományozott háromszéki családi címereket (ugyanott jelenik meg, *BETHLENkori heraldikánk* cím alatt). Befejezéséppen a MIKÓ Kollégium diákjai adnak elő egy BETHLEN-emlékdalt.²⁰ Az előadáson 2140 lej bevétel folyt be, amiből bőven fedezni tudták az 1244 lej kiadást.

Az „ötvenéves” múzeum ünnepe. A szervezés

1929. szeptember 15-én a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves múltat ünnepel. A múzeumot 1875-ben alapították, LÁSZLÓ Ferenc haláláig ezt rendszeresen ki is hangsúlyozzák a rendezvények műsorfüzetei is, de ugyanaz történik, ami a századforduló előtt a millenniummal: a kivitelezés lehetséges időpontja kényszerűen maga után szabatja az ünneplendő alkalmat, dátumát – a Millenniumot is tudott dolog, hogy eredetileg 1894-re és nem 1896-ra ajánlotta az Akadémia. A Múzeum esetében a hangsúly a közösségi gyűjteménnyé válás pillanatára tevődik át, a pecsét által is megörökített 1879-re. A Múzeum hosszas vitát követően elfogadta ugyan az impériumváltás után a korlátozott román államsegélyt, hogy ellenséges érzülettel ne vádolhassák, de ez inkább csak szóbelinek bizonyult. Mégis képes volt fennmaradni, fenntartotta magát, sőt most már, 1925 nagy vesztesége, LÁSZLÓ Ferenc igazgató-őr halála ellenére, CSUTAK Vilmos múzeum- és MIKÓ Kollégium-igazgató alatt olyan tevékenységet fejtett ki, amely példamutató lehetett bármely anyaországi kulturális intézmény számára is.

Már az év elején megtárgyalásra kerülnek az évforduló megünneplésének konkrét lehetőségei. KERESZTES Károly saját programtervezetét március 22-én az ügyvezetőtanács, 23-án az igazgató-választmány elé terjeszti.²¹ Ha minden pontja nem is valósul meg, érdemes végigfutnunk.

Az ünnepségek alkalmából a múzeumban egy kiállítást kell szervezni, mondja a tervezet, amely a Székelyföldet reprezentálná. A



szeptember 15–22. közti napokra székely kézműipari kiállítást javasol a múzeum cintermében és az udvaron elhelyezendő barakkokban. Itt a székely iparosok és iparvállalatok mutatnák be munkáikat, ez mind eladással lenne egybekötve, és így több embert is vonzana, másrészt ez jó esély az ismerkedésre. A kiállításon kívül a programjavaslat a következőket tartalmazza: szeptember 14-én a sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda szerenáddal fogadná a városba érkező vendégeket; szeptember 15-én délelőtt lenne a kézműipari kiállítás megnyitója, a múzeum elnöke által. Ugyanezen a napon délelőtt 11 óra tájban tartanák meg a díszteremben a jubileumi díszközgyűlést. Ezen TÖRÖK Andor elnök megnyitó beszéde hangzana el, majd az összes megjelent testületek képviselői és magánosok üdvözölnék a múzeumot. Ezt követné CSUTAK Vilmos beszámolója a múzeum félévszázados működéséről. Az díszközgyűlést az elnök zárná. Délben 1 órakor bankett a kollégium tornatermében, és este 9 órától díszhangverseny a városi színházteremben. Itt énekel a Sepsiszentgyörgyi Dalárda és a Nőegylet dalkara, valamint előadást tart BENEDEK Elek. Utána énekel FELLNER Győző, és hegedűn játszik, esetleg a brassói Filharmonikus zenekar kíséretében, KERESZTES Károly. Székely dalokat énekel FERENCZI Zsizi asszony. A műsor után tánc.

A következő napokban mutatkoznának be a vendég székely városok: 16-án Kézdivásárhely, délután 6 órakor előadással a múzeum dísztermében; 17-én délután 6 órától csíkszeredai nap; 18-án gyergyószentmiklósi nap; 19-én székelyudvarhelyi nap. 20. volna az ipartestületek napja, az általuk összeállított műsor bemutatásával; 21-én este 9 órától a Kolozsvári Székely Társaság és a Brassói Székely Társaság műsora.

A nem pontosított időben a székely ipartestületek rendelkezésére állana a múzeum előadóterme minden délelőtt 11 órától, ismeretterjesztő előadások céljából. Mindennek a lebonyolításához igénybe kellene venni a felsőiskolai hallgatók és diákok, a Nőegylet és a Református Nőszövetség, a Római Katolikus Oltáregylet segítségét. Ezeknek kell szervezni

egy rendezőségi irodát. Az igazgató-választmányi tagoknak párosával napos szolgálatot kell vállalniuk. A múzeumba és a kiállítási területekre szóló jegyek árának a múzeum pénztárába kell befolynia. Az iparosok költségeik fedezésére külön beléptídját szedhetnek. Lehetőség szerint az összes előadásokra adómentességet kell kérni.

A kézműipari kiállítást csak úgy lehet megszervezni, hogyha ezen a székelyföldi gazdák és iparosok szép számmal képviseltetik magukat. A helyi ipari és gazdasági szervezetekre hárul a feladat, hogy a székely megyékben felvegyék a kapcsolatot a kiállításon résztvenni szándékozókcal. Az egyes megyékben erre a célra létrehozott kis bizottságok állapítanak meg és közvetítenék a részvétel arányát. Ezeknek kell jelezniük azt is, ha valaki előadással készül az ünnepségekre. Ha a különböző helyi bizottságok felmérték a jelentkezők számát, az ipartestületek képviselői a Székely MIKÓban gyűlhetnek össze, június 3-án, hogy a kiállítást előkészítsék.

A Múzeum a tavaszi hónapok folyamán szétküldi az értesítéseket a különböző megyékbe, kezdetét veszi a tényleges szervezés. Mivel, amint az már év elején tisztázódott, az ünnepségeket ipari és mezőgazdasági kiállításokkal kapcsolják egybe, a legtöbb helyen a helyi gazdasági egyesületek vállalják az intézés feladatát, sok helyen pedig a pártszervezetek is bekapcsolódnak a szervezési munkálatokba. Főleg az EGE-vel (Erdélyi Gazdasági Egylet) szoros az együttműködés. Az EGE. állítja össze a „székely gazdahét” programját: 1. szeptember 9–13. közt falufejlesztési tanfolyam a kollégiumban; 2. szeptember 14-én délelőtt a kiállítás megnyitása, délben közebed, este ismerkedési estély és hangverseny; 3. szeptember 15-én emlékünnepe, délben közebed, délután 2 órától traktor-, fogatos eke-, vetőgépbemutató a szántóföldön; 4. szeptember 16-án délelőtt 10 órától a háromszék-vármegyei Gazdasági Egyesület közgyűlése a kollégiumban, 12 órától a cukorrépa-termelők gyűlése, közebed, délután 6 órától a kiállítás bezárása.

CSUTAK válaszában csak kevés kiigazítást kér. Szerinte az ismerkedési est el-



maradhat a hangverseny utánra, és közli, hogy a gazdasági bemutatót NAGY Lajos szemerjai birtokos földjén rendezik meg. A Kolozsváron székelő EGE a kiállítás céljára üvegeket küld, csak előállításukat kell kifizetni, anyagukat nem. Kéri ugyanakkor, hogy a múzeum előtti utakról a nagyobb köveket hordják el és csak a finom gránittörmelék maradjon ott. A kollégium udvarára szintén porondozást kérnek. Jónak látnak egy orvosi jellegű előadást, melyen egy előadó az alkohol, nikotin, tisztaság, ragályos betegségek és az anyaság tárgykörében tartana beszédet tudománypopularizáló és felvilágosító célból. Szükség volna egy állatorvos meghívására is, aki az általános egészségügyi kérdésekről, állatgondozásról, elsősegélynyújtásról beszélne. E két előadó kiválasztását a múzeumra bízzák.²³ CSUTAK megnyugtatta az EGE-t, hogy a programban szereplő tanfolyam részletkérdéseit megoldotta: a résztvevők szállása és étkezése is biztosítva van a kollégium konviktusában (szalmazsákokon, illetve az élelmezés napi 60 lejese áron). Arra kéri csupán az Egyesületet, hogy „minél több tudománypopularizáló legyen”.²⁴

A múzeum szeptember 12–16. között párhuzamos képzőművészeti kiállítást is szeretne rendezni, a székely művészek részvételével. Ebből a célból is meghívókat küldenek ki. A címzettek: ÁCS Ferenc (Kolozsvár), DEMETER Róbert (Gyergyószentmiklós), BARABÁS Márton (Vajnafalva), NAGY Imre (Zsögöd), DEZSŐ Miklós (Nagyajta), DIÉNES Jenő (Kézdivásárhely), VASS Áron és Albert, K. SEBESTYÉN József (Köpec), NAGY Jenő (Brassó), KÓS Károly stb.

A szeptember 15-i hangversenyre szintén korán megkezdik a kórusok toborzását. Az est alkalmával két számot az összes meghívott dalárda közösen adna elő, VILLER József országos karnagy vezetésével. Előadásra kerülne SZABÓ Géza hat székely népballadája és VERES Gábortól a *Megígérted, hogy elveszel* című dal.²⁵ A hangversenyt ezúttal nem lehet a múzeum dísztermében megszervezni, mivel annak 200–250 személyes befogadó képessége nem lenne elegendő a közönség számára. Ezért a város dísztermét bérelik ki, ahol színpad is van.

A bér összegét előzetesen kifizetik a városi kasszájánál. A prefektus, a tűzoltók főnöke, a rendőrfőnök, a főügyész külön helyet kérnek.²⁶

A szeptemberi ünnepekre nyilván nem csak a székely megyék képviselőit, gazdáit, iparosait, művészeit és zenészeit hívják. A rokon intézmények címére is elküldik a meghívókat. Bukaresti (Nemzeti Művészeti Múzeum, Régészeti Múzeum, GRIGORESCU Képtár), Iași-i (a helyi képtár) és kolozsvári (Néprajzi Múzeum), állami tulajdonban lévő múzeumokat hívnak meg.²⁷ Meghívókat küldenek a vallás- és művészetügyi miniszternek, I. ANDRIEȘESCU egyetemi professzornak, TZIGARA-SAMURCAȘ főfelügyelőnek, a Művészeti Múzeum igazgatójának, az EME, az EMKE és az EKE elnökének, a TELEKI-könyvtár elnökségének.²⁸

Elsőként a hidvégi gróf NEMES-család uradalmi intézősége jelenti be, április 29-én részvételi szándékát, a kiállítás terményosztályán, májusban és júliusban pedig tömegesen érkeznek a válaszok a felhívásra. Brassóból SZELE Béla és HARMATH Zoltán ügyvédek jelzik részvételi öhajukat, sőt a környékbeli csángók is érdeklődést mutatnak. Tordáról részt vesz a kiállításon TOMPA és FARKAS edénygyára, BLÉNYESI és LISZTAY vasöntődéje. Sok helyen azonban nem helyeslik a programösszeállítást. Udvarhelyről azt közlik, hogy az egész ünnepet két napra kellene összefogni, mivel a helybeliek nem tudnak nagyobb tárgyakat szállítani a kiállításra, és így az általuk összeállított műsor is kevesebb lenne. A hatvan személyes Székely Dalegyletet leszállítani sincs anyagi lehetőségük. A csíkszeredai megyei Magyar Párt vezetősége levelében szintén az áll, hogy az ünnepek idejét egy napra kell leszállítani, mivel a környékbeli lakosoknak nem lenne lehetőségük annyi utazgatásra. A gyergyóiak sem tartják helyesnek, hogy egész napos műsort kellene összeállítaniuk. A csíkiak később mégis bejelentik részvételüket, és hozzákezdnek a nők bevonásával egy bizottság szervezéséhez, amelynek feladata a kiállításra szállítandó néprajzi tárgyak összegyűjtése lenne.²⁹ Az EGE részéről SZÁSZ István alelnök vesz részt, GYALLAY



Domokos a Magyar Nép főszerkesztőjeként jön, SZÁSZ Ferenc az előbbi munkatársa, a Minerva kiadó részéről VÉKÁS Lajos jelentkezik.³⁰ Mintegy 100 személy kér szállást, ezeket magánszemélyeknél, ismerősöknél, rokonoknál helyezik el. A múzeum vezetősége a szervezés megkönnyítése érdekében a választmányi tagokra különböző feladatokat bíz. DEMETER Ferenc munkatársukat a szeptember 14-i ismerkedési estély és a szeptember 15-i közebéddel kapcsolatos intézkedésekre kérik fel, akárcsak SZENTKERESZTYt és FELSZEGHIt, BENEDEK Sándor és BENEDEK Zoltán a vendégek fogadásáról és elszállásolásáról fog gondoskodni stb.³¹

A jubileumi napok

A közelgő ünnepségek nem csak szervezést kértek. A múzeum maga is gyűjtemények rendezésére szorult, az épület javításokra, a park rózsatöveket kért.... Már 1926–27-ben sokat dolgozott a néprajzi anyagon ROEDIGER Lajos, 1928–29-ben ő, dr. BOGA Lajos, BÁNYAI János, LÁSZLÓ József, a zoológus FERENCZI Sándor sorra rendezik a kiállított anyagokat. A régészeti gyűjteményt ROSKA Márton rendezi.³² A néprajzi gyűjtemények elhelyezésére szolgáló szekrényeknek most végzik a vasmunkáit, és most kerül rájuk üveg.³³ Új szemléltető anyag készült, a Csomád-hegység domborművű térképe.³⁴

A külön csíki, udvarhelyi napokról lemondtak. A Székely Hétté duzzadt rendezvénysorozat azonban valóban nagyszabású. A francia, a belga követségről vannak jelen, Telefunken-rádiók üzemelnek. SZÁSZ István EGE-alelnök nyitja meg szeptember 12-én délelőtt 11 órakor az EGE falufejlesztési tanfolyamát, br. JÓSIKA Gábor EGE-elnök 14-én a székelyföldi gazdasági, néprajzi és ipari kiállítást a MIKÓ Kollégium udvarán és az épület különböző termeiben. Külön kiállítás számba megy termékeivel az erdélyi méhészegylet résztvétele. A képzőművészeti kiállítást szintén ekkor nyitják meg, és 16-ig tart. Vasárnap a brassói, hétfőn a kolozsvári Székely Társaság tart estélyt a városi

színház termében, illetve a múzeum dísztermében. Az ünnepségek alatt zajlik le a teniszverseny, a jubileum emlékére alapított vándorkupáért. A szeptember 15-re tervezett díszhangversenyt megelőző nap, szombaton este 8 órakor tartják meg, a városháza dísztermében. Maga az emlékünnepe szeptember 15-én zajlik le a múzeum dísztermében. A Székely Nemzeti Múzeum emlékünnepejére a meghívottak legnagyobb része eljön, üdvözlük az intézményt és annak vezetőségét. Az erdélyi kulturális elit színe-java képviselteti magát. TÖRÖK Andor megnyitó beszéde után VÉKÁS Lajos Minervaigazgató a 70 éves testvérintézmény EME megbízásából és nevében üdvözlö a Múzeumot. Beszédében röviden beszámol az EME létrejöttének körülményeiről, párhuzamot vonva a két intézmény hivatása és feladatai között. SÁNDOR József szenátor egy versidézettel kezdi a beszédét:

„Lassan közeleg a jövődő
Gyorsan röppen el a jelen
Örök csendben nyugszik a múlt”

Beszéde a múzeumalapítónő alakját idézi fel. Az intézményt az EMKE és a vezetése alatt álló Kolozsvári Történelmi Ereklje-Múzeum nevében köszönti. Az udvarhelymegei Gazdasági Egyesület elnökeként SZENTERZSÉBETI SZAKÁTS Péter hozza az ottaniak üdvözlét. Az EKE képviselőjeként RROSKA Márton szintén az EME és a Székely Nemzeti Múzeum között von párhuzamot. A Gyergyóvidéki Gazdasági Egyesület nevében MAKKAY Domokos, a csíkmegyei székely gazdaközösség részéről BALOGH István, az evangélikusok nevében PAPP Endre, a katolikusok részéről ZOMORA Dániel, az izraelita hitközösség nevében MONTAY Imre üdvözlö a múzeumot. PANAITESCU professzor köszöntőlevelét ROSKA Márton olvassa fel, ő maga beszédében az elkövetkező évek nehézségeit vetíti előre: „Bizonyosak lehetünk benne, hogy az ezutáni 50 év sokkal súlyosabb és nehezebb lesz mert a körülmények egyre nehezebbek és súlyosabbak.” Üdvözlő beszédet mond még CSAKI Richárd a szebeni BRUCKENTHAL-múzeum képviselőjeként, ZÁGONI István a kolozsvári Székely



Társaság nevében, SZENTIVÁNYI Gábor uzoni gazda, SZABÓ Béni országgyűlési képviselő, VAJNA Miklósné a helybeli Jótékony Nőegylet nevében stb.³⁵ A díszközgyűlést SZENTKERESZTY Béla zárja be.

A kiállítások közül a legjobban a képzőművészeti kiállítás sikerül, de nagy érdeklődést keltett a terménykiállítás is. A képzőművészeti kiállításra négy termet foglaltak le a Kollégium épületében. Itt voltak megtalálhatók a megjelent székely festők művei: NAGY Imre 8, GYÁRFÁS Endre 3, PÁLFFY Mária 3, KÁSÁS Ernő 7, DIÉNES Jenő 2, INCZE Manó 4, GÖDRI Ferenc 7, DEZSŐ Miklós 31, KEÖPECZI SEBESTYÉN József 19, PATAKY Etelka 30, VASS Áron 38 képpel jelent meg. A kiállítást vásárral kötötték egybe. A megjelent művészek mint a katalógus megváltási díját és mint saját jövedelmüket képbevásárlási alapként a múzeumnak ajándékozták (38 883 lej). Ebből a múzeum kiadásai képbevásárlás címen 28 083 lejre rúgtak. A képek mellett néprajzi tárgyakat is beszereznek, valamint néhány terményt az EGE-kiállításból. Összesen 96 tárggyal gazdagodik a múzeum.³⁶ A Brassói Székely Társaság is a múzeumnak engedi át előadása tiszta jövedelmének a felét.

Összegezve, a szeptemberi ünnepek alkalmával körülbelül 1500–2000 ember látogatta meg a múzeumot.

Az igazi siker azonban a háttérben volt: ez alkalomra, 1929-ben CSUTAK Vilmos a múzeum jubileumi emlékkönyvével a legnagyobb két világháború közötti kisebbségi magyar tudományos kiadványt hozza ki. Hatalmas teljesítmény, feledteti azt, hogy BARABÁS Samu számára végül nem sikerült biztosítani a másik nagy tervezett kiadvány, a *Székely Oklevéltár*at újraindító/folytató VIII. kötet kiadását (az végül az Akadémia segítségével történik meg, 1934-ben). A harmadik nagy terv, ORBÁN Balázsnak a BÁNYAI János-konceptiójában bővített *Székelyföld leírása* kéziratban sem áll össze, de ennek előmunkálataként már egyéves múltra tekintenek vissza az Erdély magyar szellemi elitjét mozgósító, a jubileumi gondolatban fogant Székelyföld-kutató expedí-

ciók.

1930

1929 sikere után rendszeressé válnak az előadások és hangversenyek. Évente általában legkevesebb négy kulturális összejövetelre kerül sor, amelyeken a helyi meghívottakon kívül Erdély jelesebb személyiségeivel találkozhatik az érdeklődő közönség. Az összejövetelek mögött többek között jelentős tudományszervező tevékenység állt, és általuk a múzeum komoly hiányt pótol. Az erdélyi magyar kutatónak 1930-ig még az *Erdélyi Múzeum* sem állt rendelkezésére, hogy tudományos tevékenységének eredményeit közzétegye. A szabad, úgymond „népszerűsítő előadások” fő nyeresége azonban nyilván az volt, hogy helyi szinten tudtak nagyobb számú közönséget érdekeltté tenni. Az előadásokról szinte minden esetben beszámoltak a székelyföldi és kolozsvári lapok, így ízelítőt kaphatott belőlük – bár jóval kisebb mértékben – a sajtó olvasóközönsége is.

Az 1930-as év első előadását június 9-re tervezik. Az est meghívottja a székelyudvarhelyi HORVÁTH Lajos tanár, székely zeneszerző, aki előadással egybekötött hangversenyt irányít majd. A helyi lap már június 5-től kezdve hirdeti egy „olyan székely művészi gárda vendégszereplését, amelyik nemrégiben két székely város lakosságának osztatlan tetszését nyerte meg szereplésével.”³⁷ A hangverseny színhelyéül a Székely MIKÓ Kollégium tornatermét választják, számítva a népes közönségre. A meghívottak jutalomdíjának kifizetése végett kénytelenek beléptidíjat megállapítani a hangversenyre, és az estélyt csak akkor tarthatják meg, ha a helyi pénzügyi hatóság engedélyezi az előadásra kirótt 5–10%-os adót. A Művészetiügyi Minisztériumtól szerencsére megkapják a 10%-os adókedvezményt Este 8 órai kezdettel, a program első pontjaként „LÉVAY Lajos udvarhelyi tanár rajzolta meg a magyar nótának a hun huj! huj! bölcséjétől a jelenkori szerzőkig eső történeti és művészeti pályafutását, jelentőségét, majd ugyanő mutatta be az egyes előadókat és számaikat”³⁸. Ezután következett HORVÁTH Lajos szerzői előadásában PETŐFI Csokonairól írt költeményének a megzenésített változata. Harmadik



pontként TOMPA László *Magányos Fenyőjét* éneklő BÁNYAI Edit. Utána a szerző dalaiból énekel el párat HORVÁTH Zoltán, BLÉNESSY Erzsébet zongorajátéka kíséretében, majd maga a szerző énekel székely énekeket. A *Sárga Rózsát* BÁNYAI SÓLYOM Edit előadásában hallhatta a közönség. Utána HORVÁTHné SOMSAY Erzsébet olvasott fel verseiből. Őt BÁNYAI Edit követi, aki PETŐFI *A két vándor* című költeményét éneklő el. Az öt perces szünet után újból BÁNYAI Edit énekel egy PETŐFI-költeményt. Az est tizenegyedik pontjaként a szerző énekel el néhány székely dalt. BLÉNESSY Erzsébet zongorajátékát – *Székely Verbunkos (Csürdöngölő)* –, majd a BÁNYAINé előadta ANDRÁSSY-RÁTZ S. és HALMÁGYI S. énekelt verseket (*Hogy is tudtál elfelejteni, Dédelgetett rózsá*) követően az estet a szerző HORVÁTH Lajos zárja saját dalaival. A szerző dalait mindvégig ÚJVÁRI Elvira, a BÁNYAI Edit énekét pedig férje, BÁNYAI János kísérte zongorán. A közönség rendkívül népes volt, ami az eladott jegyek árából is kitűnik, hiszen a 40 lej 60 banis belépőből összesen 5400 lej gyűjt be. Ez az összeg sem elég azonban a kiadások fedezésére, ahogy ezt az utólagos számvetés kimutatta, a kiadások összege 6145 lejre rúgott.³⁹

Még 1930 őszen ismeretterjesztő előadásra is sor kerül, egy történelmi és egy néprajzi jellegű tanulmányt mutatnak be. A meghívottak ROEDIGER Lajos igazgató-választmányi tag és régi munkatárs (dolgozatának címe *A régi székely konyha*), illetve ERŐSS József nyugalmazott gimnáziumi tanár (*A székely rendi osztályok alakulása*). A november 9-i előadást idejében meghirdetik, a közönség pedig ingyen tekinthette meg. Az előadásokat a *Székely Nép* is leköszli.⁴⁰ Az év utolsó előadását a múzeumban TAVASZY Sándor teológiai tanár tartja, CSUTAK Vilmos barátja. Mint mindig, most is el kellett járni a jogi procedúrát a hatóságoknál, enélkül az előadást könnyen betilthatták volna. CSUTAK Vilmos ezúttal TÓKÉS Ernő református esperest kéri meg, hogy Bukarestben nyújtsa be a múzeum kérését az előadásra kirótt adó 5%-ra való lecsökkentését illetően. A december 15-i előadás címe: *Uralkodó irányok az európai szellemi élet*

történetében. Az előadáson befolyó jövedelem (748 lej) ez alkalommal sem haladta meg a kiadás összegét (871 lej), ám a közönség a sajtó szerint egy igazán színvonalas tanulmányt hallgatott.⁴¹

1931–32

A következő év, 1931. február 18-án Sepsiszentgyörgyön épp a farsangi multság zárul, amikor hirdetőplakátok jelennek meg az utcán, és az érdeklődők figyelmét egy előadásra hívják fel a múzeum dísztermében, február 21-i időponttal. A meghívott dr. KRISTÓF György, aki a múzeum felkérésére egy irodalmi jellegű ismeretterjesztő tanulmányt mutat be *Legújabb regényirodalmunk* címen. „Ez a kérdés ma igen közel áll a magyar olvasóközönség lelkéhez – közli az igazgató-választmány a helyi lapban –, erdélyi irodalmunk éppen a regényírás terén indult új csapásokon, s rövid idő alatt sok értékes munkát termelt ki. Ezek sok új, számunkra ismeretlen dolgot tartalmaznak. Mind olyan kérdések, melyről társadalmunk minden rétegének tájékozódást kell szereznie, hogy azután vágyat érezzen, kedvet kapjon, s örömet lelje azoknak olvasásában.”⁴² Az előadás szombat este fél kilenckor kezdődik. Beléptdíjat a múzeum nem szed, csupán adományokat fogad el. A közönség szép számban meg is jelenik, hogy a BÁLINT Dénes által tartott köszöntőbeszéd után közel egy óra hosszat hallgassa KRISTÓF Györgyöt. Az előadás jellege ezúttal is népszerűsítő, hisz az előadó bevezetőként felvázolja a magyar regény történetét, felosztva azt a régi, új és legújabb regényirodalomra. Párhuzamot von a régi és új regény közt, ezzel szemléltetve a magyar regény bizonyos sajátosságait, amelyet az megőrzött a legrégebb időktől. Ezután mintegy szűkítve a témakört, elmondja az erdélyi magyar regényirodalom akkor immár tízéves történetét. Ennek keretén belül pedig külön kitér egyes szerzőkre. Különösen GULÁCSY Irén *Fekete völgyének* és *Pax vobis* című regényei kapnak dicséretet. GULÁCSYt az erdélyi irodalom élére állítja, ezt a státust – mind mondja – nyelvével, kor- és jellemrajzoló erejé-



vel, elbeszélő tehetségével és stílusával érdemelte ki. Továbbá ismerteti BERDE Máriát, SZABÓ Máriát, GYALLAY Domokost, MAKKAI Sándort és NYÍRŐ Józsefet. Megemlékezik az elhunyt BENEDEK Elekről, mint a háború utáni erdélyi szellemi élet vezető egyéniségéről. A magyarországi szerzők közül főleg SZABÓ Dezső, KOMÁROMY János, BIBÓ Lajos kerül említésre.⁴³

Alig egy hónap múlva a *Székely Nép* hirdetését tesz közzé, hogy KÓS Károly, aki „ma egyik legkiválóbb látású és legönzertlenebb vezető munkatársa az erdélyi magyarságnak”, március 27-én a városba érkezik, és másnap (szombat) este fél 9-től előadást tart a népművészetről és háziiparról.⁴⁴ Mindezt ezúttal is tartalmas levelezés előzte meg CSUTAK Vilmos és KÓS Károly, illetve a múzeum és a hatóságok között. TÓKÉS Ernő esperes intézkedik ismét a minisztériumban az adócsökkentési engedély megszerzése érdekében. A minisztérium annyit köt ki, hogy az előadást nem kísérheti semmilyen más jellegű „művészi megnyilvánulás”. Az önkéntes adományokból 928 lej gyűlt be, ami alig haladta meg a nyomdai, postai, illetve fűtés és világítás révén felmerülő 829 lej kiadást,⁴⁵ de a gazdasági válság éveiben az ilyen számok nem mérvadók: 115 fős volt a hallgatóság.

CSUTAK Vilmost TAVASZY Sándor kéri meg 1930–31 telén, tartana február második felében népszerűsítő előadást Kolozsváron.⁴⁶ CSUTAK mentegetőzik, a szabadelőadás nem az ő területe, mondja, de végül csak megígéri a dolgozatot, amelyhez TÖRÖK Andor is ad anyagot és segítséget. A BACH-korszakbeli Erdély történetéről 1931 tavaszán tart a múzeum dísztermében is előadást. Az estet április 25-re tervezik. „Akit ennek a szomorú emlékü, de az erdélyi székely nép életakarásáról mégis vigasztaló és felemelő képet nyújtó korszaknak a története érdekel, és aki a múlt tanulságaiból lelkiert és útmutatást akar méríteni hivatása és kötelességei teljesítésére, bizonyára részt vesz az ismeretterjesztő előadáson” – hirdette a helyi lap,⁴⁷ melyben KONSZA Samu nem sokkal később részletesen is beszámol a szombat esti előadásról.⁴⁸ A felolvasás elején CSUTAK megrajzolja a

korszak időbeli kereteit – elnevezését az akkor kormányzó belügyminisztertől kapta. A BACH-korszak idején Erdély élén br. WOHLGEMUTH altábornagy, SCHWARZENBERG és LICHTENSTEIN álltak. Kormányzóságuk alatt az általános bosszúvágy hangulata terjengett az Erdélyt adminisztráló hatóságok körében. Ekkoriban – mondja az előadó – „a bitófa, golyó, börtön, a nehéz adók és az osztrák ezredekbe való besorozás mindennapos cselekedet volt”. Így a magyar szellemi élet vezetőinek egy része börtönbe kerül vagy kivégzik, másik része külföldre menekül. A tartományt az „összbirodalomba” olvasszják, ez pedig új közigazgatási szervezet kialakítását jelentette, ami egy sereg műveletlen és a helyi viszonyokat nem ismerő hivatalnoksereget hozott magával. A krími háború idején (1854) megszűnik az ostromállapot, de a háborús erőfeszítéseket a magyarság is megérezte, hisz az adók növekedtek. A rémuralom alatt élő erdélyi magyar értelmiség 1856 tavaszán kezd szervezkedni, ekkor alapítja meg a *Kolozsvári Közlönyt*. CSUTAK előadását a világosi fegyverletételtől egész a Székely Nemzeti Múzeum alapításáig, a székelység kitartó élni akarásának jelképeig kiterjeszti. 195-en hallgatták.

1931 júliusában a múzeum természettudományi kiszállások sorozatán látja vendégül két régi természettudós külső munkatársát: DIÓSZEGHY Lászlót és KÖNTZEI Gerőt. A a múzeum felkérésére ígéretet tesznek, hogy a tél folyamán előadásokat tartanak a múzeumban, ugyanekkor jelzi DOBAY József is, hogy felolvasást szeretne tartani.⁴⁹

Az őszi–téli előadásorozatot végül KERESZTES Károly kezdi meg.⁵⁰ KODÁLY Zoltán kérésére KERESZTES már jó ideje elkezdte gyűjteni a háromszéki dalokat. Most ezekből állít össze egy estét kitöltő műsort. A zeneestet november 15-én (vasárnap) fél 5 órai kezdettel tartják az előadóteremben, beléptidj nélkül, a következő címen: *A legutóbbi tíz esztendő székely dalköltészete Háromszéken*. A dalokat zongorakíséret mellett éneklí a helybeli GYÖRBIRO Panni és BEDÓ Gábor, VARGYASI Erzsébet és KÁDÁR Mihály



Szentkirályból, valamint VARGHA Róza és SZÁVUJ Elek Sepsibesenyőről. Ők adják elő a KERESZTES által összegyűjtött ötven dal egy részét. A vasárnap délutáni előadáson a hallgatóság nem fér be a múzeum előadótermébe, főleg a „sepsi református egyházmegye ifjúsági konferenciájának a legény- és leányhada” töltötte meg a padokat. A népdalestet CSUTAK Vilmos nyitotta meg, aki rámutatott arra, hogy a „nyomorúságos időben kényelmes begubózás helyett keresve sem lehetne vigasztalóbbat, főlemelőbbet találni a háromszéki székelyek művészi tehetségeinek teremtő erejének bizonyosságainál: a szívből fakadt magyar daloknál”.⁵¹ Mivel a helybeli érdeklődők többsége kimaradt a teremből, a múzeum vezetősége kénytelen volt elhatározni az est megismétlését december 6-i dátummal – ez előbb januárra halasztódik, majd végleg elmarad.⁵² A november 15-i est tiszta jövedelme 1155 lej.

A természettudósok által a télre beígért előadások is elmaradtak, illetve meghatározatlan időre halasztódtak, ellenben a múzeum vezetősége a helybeli Magyar Dalárda segítségével december 13-án megszervezi a KAZINCZY Ferenc emlékünnepelet, a nagy nyelvújító halálának százéves évfordulója tiszteletére. Az ünnepélyt vasárnap fél 5 órai kezdettel hirdetik meg a következő programmal:

1. LAVOTTA-CSOKONAI: *A reményhez* – énekli a helyi Magyar Dalárda
2. KAZINCZY Ferenc: *Tusakodás* – elmondja CSIKI József református segédpap
3. Emlékbeszéd KAZINCZY-ról (KONSZA Samu)
4. SZABÓ Jenő: *KAZINCZY* – szavalja SZABÓ Sára
5. CSOKONAI: *A tihanyi echóhoz* – énekli a Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda⁵³

A *Székely Nép* négy nap múlva lehozza SZABÓ Jenő versét, és DEBRECZY Sándor tartalmas cikkben emlékezik meg az előadásról, párhuzamot vonva az azelőtt 71 évvel lezajlott emlékünnepelet (KAZINCZY születésének százéves évfordulója) és a mostani között.⁵⁴ „Vajon miért? Valóban az elmúlás gondolata annyira közel áll hozzánk? Vagy a gazdasági krízis

lehangoló érzése?” – kérdi a cikkíró, miután megállapítja, hogy az ünnepélyen kevesen vettek részt. KONSZA Samu, írja, előadásában a rokokó háttérének hangulatos megfestése után rátért KAZINCZY nyelvújító tevékenységének, irodalmi reformjainak, folytatja, valamint „nemzetépítő működésének” alapos kifejtésére. Eleven erővel rajzolta meg KAZINCZY írói portréját, a szép és az ízlés törvényeinek hódoló stílisztát, a nemzetéért rajongó hazafit. Előadását eredetiségre valló következtetésével fejezi be, amikor a KAZINCZY és Erdély között fennálló kapcsolatot tárgyalja: „KAZINCZY Erdélynek azt jelentette, hogy az ismeretlenségből kiemelte, és a nyelvújításnak s nyomában a politikai és általános szellemi haladásnak a körébe bevonta”.

A KAZINCZY-est ráfizetéses, a 725 lej bevételnél 161 lejjel több a kiadás. Az 1931. év mérlege azonban jó: az öt ismeretterjesztő előadás összes tiszta jövedelme 4891 lej volt. Az 1932. márciusi ügyvezető-tanácsi gyűlésen dr. BENEDEK János indítványára elhatározzák, hogy ezentúl az irattárban is megőrzik az előadások szövegét, sőt, az eddigi előadóktól is bekérik visszamenőleg. Megkísérelnek az állami forrásokkal is élni, 1929-ben már részesültek egyszer, 64 246 lejjel a látványossági adó címén Háromszéken begyűlt összegekből, és most a Pénzügyminisztériumhoz készülnek fellebbezni, hiszen a megye 1931-ben is csak 10 000 lej segélyt adott, 1932-re is ennyit irányozott elő, Sepsiszentgyörgy város pedig megtagadta a segélyezést, holott a megye többségi kultúrintézményei részesülnek a keret törvényadta lehetőségeiből.

Szegényebb év következik, 1932 folyamán a múzeumi akták csupán egy előadásról számolnak be, ez az október 22-én lezajló ARANY János-emlékünnepelet. A nagy költő halálának ötvenéves évfordulója alkalmából megrendezendő ünnepélyre a múzeumi vezetőség gazdag programot állított össze. Elsőként az ARANY-RÉVFY *Rendületlenül* című darabot énekli a sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda. Utána JANCÓS Gizella szaval el ARANYtól egy verset (*Kozmopolita költészet*). DEMETER Béla főgimnáziumi tanár ARANYról tart



előadást. Az est negyedik pontjaként VAJDA Gáspár református lelkész szavalja el JAKAB Ödön ARANY János című versét. Az ünnepély záróakkordjaként a magyar költő néhány művét éneklí el a református kollégium énekkara, így a *Kondorosi csárda mellett*, a *Hej iharfa, juharfa* hangzik el. A költeményeket KERESZTES Károly írta át énekkarra.⁵⁵

Az 1933-as év

Az év előadássorozata márciusban kezdődik. CSUTAK Vilmos egy március 22-i levélben kéri fel BALOGH Ernő kolozsvári tanárt, hogy válasszon témát, amiről egy ismeretterjesztő előadást tudna tartani. Csupán arra kéri, hogy idejében küldje el előadása címét, mivel azt be kell mutatniuk a helyi hatóságoknak. Az előadás március 31-i színhelyének a Székely MIKÓ tornatermét választják, egyrészt mert az előadást vetítés is kíséri, a kollégium pedig rendelkezett vetítógéppel, másrészt a múzeum népebb közönségre számított. Az iskola a termet bérmentesen adja ki a múzeumnak, csupán a fűtés és világítás költségeit kell fedezni.⁵⁶ BALOGH Ernő a természetes barlangok keletkezésétől indulva, az erdélyi cseppkőbarlangokat ismerteti, de vetítenek képeket a faüszátásról és medvevadászatról is.⁵⁷

Ez év nyarán, mint vendéglátó, a Székely Nemzeti Múzeum és ezáltal Sepsiszentgyörgy ad otthont az Erdélyi Múzeum-Egyesület szokásos évi vándorgyűlésének. Érdemes kiemelni, az Egyesület régi vándorgyűléseinek történetében ez az egyetlen alkalom, amikor nem egy város vagy annak magyar közössége hívja meg, ismeretterjeszteni a rangos vendéget, hanem egy partner tudományos intézmény. Az Egyesület már június folyamán megkezdí a szervezést, és levélben kéri fel az előadókat. A vándorgyűlés programját úgy állították össze, hogy a hangsúly a Székelyföld problémáira essen, úgy kulturális, mint gazdasági kérdések tekintetében. Az összejövetel programja három fontos területet ölelt fel: tudományos és népszerűsítı előadások, hangverseny, városnézés, illetve kirándulás. A vándorgyűléssel egyidőben az Erdélyi Gazdasági

Egylet augusztus 26. és 30. között kiállítást szervezett, ezzel a két rendezvény kölcsönösen biztosította a látogatók nagyobb számát. A kiállítások és előadások, illetve a hangversenyek színhelyeül a MIKÓ Kollégium tornatermét és udvarát választják.⁵⁸ A rendezvénysorozat augusztus 26-án kezdődik, este 8.30-kor, a kollégium tornatermében, hangversennyel. Első műsorszámként VERESS Gábor székely népdalait éneklí a sepsiszentgyörgyi férfialárdákból alakult öszkar, MIRTSE Dénes szemerkai karmester vezényletével. Utána WUTSCHI Alfréd hegedűművész és BÁGYA András kollégiumi zenetanár zongorakiséretében hallhatta a közönség SCHUBERT és BRAHMS darabjait (*Ave Maria*, *Magyar táncok*). A harmadik pontban ÜRMÖSSY Magdolna kolozsvári operaénekesnő lép fel STRAUSS *Denevér* című operájából a *Kacagó áriával*. Zongorán kíséri BENEDEK Kálmán. Az ária után KÓS Károly népszerűsítı előadása szerepelt a programban, ám a meghívott nem tudott eljönni, tudjuk meg CSUTAKnak az augusztus 20-án KÁNTOR Lajoshoz intézett leveléből.⁵⁹ A hangverseny NAGY Kristóf *Szerenád* című darabjával folytatódik, amelyet a sepsiszentgyörgyi Református Egyházi Dalárda ad elő NAGY József vezényletével. A 26-i előadásra a múzeum háromféle jegyet bocsát ki: 300 darab 42 lejeset, 200 darab 32 lejeset és 200 darab 20 lejeset.⁶⁰

Az augusztus 27-i műsort „szabadtéri előadásként” emlegetik, mivel megrendezésére a kollégium udvarán kerül sor, este fél 8-tól. A programban többnyire énekszámok szerepelnek. Kezd a Háromszék vármegye községeinek egyesített zenekara (*Nyitány*, vezényel KOVÁTS András rétyi református lelkész). A műsor második pontjaként egy kevésbé ismert műfajjal rukkolnak elő a csíkiak: 200 csíki székely nő és férfi egy régi csíki lakodalmat játszanak el a remetei FILEP Judit rendezésében. Ezután a *Háromszéki kukoricafosztó* jelenet keretében ARANY János *Rege a csodaszarvasról* című költeménye kerül bemutatásra. Ugyancsak a jelenet keretében Hunor és Magyar mondáját jeleníti meg Sepsiszentgyörgy ifjúsága és a 30 tagból álló „tündér balett” csoport. A három-



székelyek után az udvarhelyiek mutatják be az énekekkel, játékokkal és táncokkal dústított „udvarhelyszéki fonót”, 150 udvarhelyi székely nő és férfi szereplésével. Az est utolsó pontjaként újból a Háromszék vármegye községeinek egyesített zenekara énekel különböző népdalokat, vezényel KOVÁTS András. A 27-i estre a belépők ára egységes volt, a múzeum 2000 darab 20 lejes jegyet rendelt.⁶¹ A rendezvények harmadik napján, 28-án a „Székely nótaest” keretében székely dalokat énekelnek „falusi legények és leányok”, és régi székely tánczenét játszanak „falusi cigányok”. Az estre a beléptidj egységes mindenkinek, 22 lejes.

A múzeum vezetőségének nem kis munkába került ezt az ünnepélyt megszervezni, főleg az akkor uralkodó általános gazdasági válság miatt. Kulturális célokra azonban áldozott az erdélyi magyarság. Az ünnepélyen megjelenő előadóművészek némelyike honoráriumot kért, ez azonban ritkán volt nagy összeg. A kolozsvári ÜRMÖSSY Magda művésznőnek például a múzeum 500 lej tiszteletdíjat, útiköltség megtérítést, szállás- és ételmezei költségek megtérítését, valamint a kocsis és hordár kifizetését ígérte, amit az énekesnő el is fogadott.⁶²

A nyár folyamán az igazgató több művészt is felkeres levelel, kérve az előadáson való részvételre. Sok esetben az előadókat az anyagi támogatás sem tudta meggyőzni. TOMPA Lászlót például arra kérte CSUTAK, hogy az utazási költségek megtérítése és honorárium fejében jelenjen meg saját alkotásaival az augusztus 26-i délutáni ünnepségen; mint láttuk, a TOMPA neve nem fog belekerülni a programba.⁶³ KÓS Károly utolsó percben mondja le előadását és CSUTAK kénytelen KÁNTOR Lajost megkérni, hogy helyettesítse őt valakivel. KÓS helyett így dr. FERENCZY Zsigmond fog előadást tartani.⁶⁴

Maga a vándorgyűlés augusztus 27-én kezdődik a 11 órai megnyitó díszüzléssel. Ekkor dr. BIRÓ Vencel BÁTHORY István születésének 400 éves évfordulója alkalmából tart előadást. A díszülés után az EME babékoszorút helyez el GYÁRFÁS Jenő és LÁSZLÓ Ferenc sírjára. Előbbiről KÓS Károly kellett volna emlék-

beszédet mondjon, utóbbiról TAVASZY Sándor beszélt. A koszorúzás után a társaság ebédelni vonul, ahol TUSA Gábor elmondja serlegbeszédét MIKÓ Imréről.⁶⁵ Ezután megkezdődhetnek a különböző szakosztályok előadásai, négy témakörben.

- I. Bölcsészlet-, nyelv- és történet-tudományi szakosztály
- II. Természettudományi szakosztály
- III. Orvostudományi szakosztály
- IV. Jog és társadalomtudományi szakosztály⁶⁶

Ezek egyrészt népszerűsítő előadások voltak, amelyeket a díszteremben tartottak, másrészt pedig a szak- vagy tudományos előadások, amelyeket szűkebb körű közönség előtt, a múzeum olvasótermében hallgathattak meg a szakemberek. Az előadások megszervezésében az EME és a Székely Nemzeti Múzeum már szorosabban együttműködött. Az EME felkérését egy-egy székelyföldi kutatóhoz sok esetben a múzeum közvetíti. BOGÁTS Dénes pl. CSUTAKkal közli levélben, hogy *A régi Háromszék topográfiaja a helynévkutatások alapján* címmel tart előadást. BARABÁS Samunak az EME a következő című előadást ajánlja: *Oklevél-szemelvények*, utalva az éppen akkor készülő kötetére. Az öreg tudós szerényen visszautasítja ezt a címet, de helyette ajánl egy másik témát *Hamis székely oklevelek* címmel, amelyet valakivel felolvastatna. CSUTAK Vilmost, mint várható is volt, az EME egy múzeumtörténettel kapcsolatos előadás megtartására kéri fel, *A Székely Nemzeti Múzeum története és kulturális jelentősége* címmel. CSUTAKnak csak egy kívánsága van, nevezetesen ahhoz, hogy az ünnepség adminisztratív dolgait intézni tudja, előadását tegyék délelőttre. Az EME a múzeum igazgatójának közvetítésével levelezik TÖRÖK Andor elnökkel, akit arra kérnek, hogy népszerűsítő előadását *Kézdivásárhely történetéből* írja, *Szemelvények Kézdivásárhely történetéből* vagy bármi más címmel, de mindenképp a város történetéből, mivel az „minden kolozsvári, sőt még a háromszékelyek, és különösen a sepsiszentgyörgyiek előtt is ismeretlen. Ezt kívánja mind a múzeumunk, mind az EME érdeke”.⁶⁷ További



szakelőadásokkal jelentkeznek a múzeumőrök közül FELSZEGHI István (*Adatok Sepsiszentgyörgy történetéhez*) és KONSZA Samu (*Háromszéki dalköltészet*). Az előadások szövegét az EME által minden vándorgyűlés alkalmából megszerkeztett *Emlékkönyv* őrizte meg az utókornak. A vándorgyűlés ülészakaira az EME díjtalan belépést kért, így is növelve a hallgatóság számát. A hatalmas szervezői munka, amelynek során a múzeum 500 darab meghívót küldt szét a három székely vármegyébe, mozgósítja a falusi lelkészeket a vidéki lakosság értesítése érdekében, vállalja a hatóságokkal való hivatalos ügyek intézését, biztosítja a sikert, és a négynapos rendezvénysorozat eredményesen zárul. A kollégiumbeli estek jövedelme egy október 5-i számvetés alapján elérte a 2748 lejt.⁶⁸

1934

1934 áprilisától a múzeum újrakezdi a többé-kevésbé rendszeres előadások sorozatát, ezért ismét napirendre kerül azok megadóztatásának az ügye is. Ennek érdekében március folyamán a múzeum kérést fogalmaz meg a Pénzügyi Minisztérium előadásokra, autókra és szerncsejátékokra kivett adók ügyét intéző irodájához (Biroul de spectacole, automobile și jocuri de noroc). Ebben kéri az előadások adómentességének a jóváhagyását és az ebbéli intézkedés továbbítását a helyi pénzügyi szervekhez. A kérést most is TÓKÉS Ernő bukaresti református esperes intézi. A minisztérium közli a múzeummal, hogy kérésük értelmetlen, minekutána ők egy 417-203 és egy 55-495/1933 számú körlevélben már leszögezték, hogy a konferenciák, irodalmi estek és kiállítások, egyszóval azok az előadások, amelyeket nem kísér semmilyen más művészi vagy sportmegnyilvánulás, nem megadózthatóak, és ezekre az előadásokra nem kell vízjeles papírt használni.⁶⁹ A levél nem tartalmaz semmilyen rendelkezést a hangversenyek tekintetében, de mint látni fogjuk, a következő években a múzeum egyre kevesebb hangversenyt rendez. Inkább a népszerűsítő előadások válnak gyakorivá.

Az első 1934-es ismeretterjesztő előadást

április 15-én, vasárnap tartják. Az előadó a múzeum régi munkatársa, ROEDIGER Lajos nyugalmazott főgimnáziumi tanár, igazgató-választmányi tag. Az előadott tanulmány címe *Leánykérés Kovásznán az antivilágban*. Az előadást eredetileg március végére tervezték, de az előadó kérésére átteszik április közepére, mivel az akkorra eső húsvét miatt esetleg kevesebb résztvevőre lehetett számítani. Az előadás előtt a hatás kedvéért az öreg tudós székely menyasszonyi kelengyével vetette körül az előadói asztalt. Előadásában meleg derűvel ismertette, írja a sajtó, a leánykérés, hívogatás, leány-legény búcsúztatást, hazakísérést, a vőfélyrigmusokkal cifrázott, a mennyegzős vendégség eseményeit kísérő verszeteket, majd régi fotósként, CSEREYné egy fényképpel sokszorosított virágrajzát osztogatta.⁷⁰ Annak ellenére, hogy belépődíjat a hallgatóság nem fizetett, 401 lej bevétel gyűjt össze, amiből fedezni tudták a 340 lej kiadást.⁷¹

Hogy a politikai hátteret jelezzük, két nap múlva, éjjel verik szét a sepsiszentgyörgyi, főtéri 48-as honvédelemk talapzatát is a prefektus rendeletére. CSUTAK Vilmos huszonöt éve múzeumőr. A szíve lassan nem bírja már a folyamatos, páratlan erőltetett menetet, amellyel a Múzeumot és a MIKÓ Kollégiumot vezeti, sikerrel sikerre LÁSZLÓ Ferenc halála után is. Még két éve van hátra. Április 28-án kerül sor az év második, vetítéssel, szavalatokkal fűszerezett előadására. A szombat esti előadó KERNné BIBÓ Erzsébet múzeumőr. Előadásának címe *Nemzetünk eredete s a hun-magyar azonosság gondolata*, a csodaszarvas mondáját boncolgatja. KERNné a szarvas alakjának a régi népek képzeletében való szerepéből indult ki, és érveket hozott fel amellet, hogy az ezt tárgyaló mondák közül egyedül a magyar rege köti össze a szarvas alakját a honalapítás gondolatával, ami azt igazolja, hogy e monda eszméjét nem nyugatról kölcsönöztük, hanem azt őseink Ázsiából hozták magukkal.⁷² A tisztes számú közönséget megmozgató est jövedelme 663 lej.⁷³

Május 2-án sikerül megnyerni a városba érkező KÓS Károlyt egy előadás megtartására. Ezúttal a műépítész KÓS Károly szolt a közön-



séghez, egy exotikus téma kapcsán: *Kelet építőművészete Nagy Szulejmán korában*. Az író annál is inkább jogosult volt egy ilyen témájú előadás megtartására, mivel a világháború alatt közel két évig volt Konstantinápolyban. Az ugyancsak vetítéssel oldott előadás bevezetésül felvázolta a bizánci építőművészet fejlődését a Hagia Szofia templom méltatásával, valamint orosz kiágazásának bemutatásával, majd a mohamedán egyházi építészetet ismertette. Fejtegetései magvát Szinán janicsár közlegény építő lángelméjének kibontakozása adta, aki először egy perzsiai hadjáratban old meg egy hídépítést, majd Isztambulban mecset-költészetét terjeszti, és végül Edirmében (Drinápoly), a nagy mecset megteremtésével teszi fel munkásságára koronáját. Párhuzamot vont a mecset és a római Szent Péter bazilika kupolája között, rámutatva arra a tényre, hogy a törökök sokkal jobban oldották meg a kupolaépítést. Ezután kelet és nyugat két nagy alakjának, Szinánnak és MICHELANGELO-nak életéből olvasta ki a fejlődésük hasonlóságait.⁷⁴ A május 5-i előadás jövedelme 590 lej.⁷⁵

KÓS Sepsiszentgyörgyről a menasági házhoz utazik CSUTAKKAL, hogy annak szétbontásánál jelen legyenek. Az előadások olyan sűrűn követik egymást ezekben a hónapokban, hogy a múzeumi vezetőség még plakátokat sem tud nyomtatni, az előadásokat gépelt, féloldalas egyszerű papírlapokkal hirdetik. Ezeket a MIKÓ Kollégium diákjaival küldik szét a városba. Érződik, hogy az általános gazdasági válság végetért.

Május 19-én este fél kilenckor sor kerül az év negyedik előadására is, amelyet CS. BOGÁTS Dénes, az erdélyi oklevél-szójegyzékek atyja tart *Mire tanítanak a helynevek* címmel.⁷⁶ „Tanmányában rámutatott arra, hogy a háromszéki hely- és határnevekből az évszázadokon át nemzedékről-nemzedékre szálló tanúbizonyságokból milyen fontos és téveszthetetlen adatokat lehet kiolvasni a székelyföldi települések múltja felől.” A zuhogó eső miatt kis számú közönség előtt adta elő tanulmányát,⁷⁷ egy hét múlva, május 26-án azonban a múzeum előadótermére ismét szükség van. Ezúttal a maga is művész GÖDRI Ferenc múzeumőr tart beszédet

BARABÁS Miklós festőművész életéről, művészetének jelentőségéről és a Székely MIKÓban levő képeiről. A két utolsó előadás összjövendelme 1904 lej volt.⁷⁸

Természetrajzi témájú dolgozatok ritkábban hangoztak el a korábbi estek alkalmával, ezért jól fog, hogy a most nyáron újrainduló természettudományi kutatóutak kapcsán június 9-re a múzeum dr. BOGA Lajos tanárt hívhatja meg, aki a *Székelyföld állatvilágáról* beszél.⁷⁹ A kutató „kissé túlméretezte fejtegetései megalapozását, mert az éghajlat, a növényzet és geológiai tényezőinek az állatelőfordulásra gyakorolt hatásaiból indult ki”, majd egysejtűektől örvényférgekig rendszeresen ismertette a székely állatvilágot. Így viszont nem maradt ideje a múzeum madárgyűjteményének a bemutatására, tájékoztat a *Székely Nép*.⁸⁰

A nyári hónapok megszakítják az előadásszervezést. De október 15-én újra előadás van a múzeumban, a legszárazabb témát is elevenné bontó, az őskor kutatásában annyira otthonos ROSKA Márton tartja, *A prehisztórikus ember munkája* címen. Az eredetileg október 13-ra tervezett előadást azért halasztották el két nappal, hogy ne az aradi vértanúk napjára essen. Az üdvözlő beszédet BENEDEK János közjegyző, igazgató-választmányi tag mondta el. Az est bevétele csak 401 lej, de a látszat ismét csal: a díszterem zsúfolásig tele volt.⁸¹

1935

1935 első előadását január 20-án tartják, „KÖRÖSI CSOMA Sándor Emlékünnepély” néven. Ettől az évtől kezdve egyre gyakrabban találkozunk a múzeumi akták között az előadások szövegével, mivel a helybeli hatóságok (pénzügy, rendőrség) minden egyes előadás szövegét bekérték ezentúl, és csak ellenőrzése után engedélyezték vagy sem az estet. Sötétedő világ, a sajtóból a kultúrmissziós területté nyilvánított Székelyföldön is kitiltatnak a magyar helységnevek A szövegek bekérése számunkra nagyon hasznos (a sors fintora, hogy a saját, 1932-es szándék, az előadások megőrkítése így valósul meg), annál nagyobb problémát jelentett



a múzeum előadásszervezőinek. A KŐRÖSI CSOMA születésének 150 éves évfordulója alkalmából rendezett ünnepély programja KONSZA Samu emlékbeszédén kívül énekszámokat és szavakat tartalmazott. Ezek szövegét is bekéri a helyi hatóságok. Az ünnepélyre a pénzügy 220 lejtől 1100 lejig terjedő adót akart kiróni. Adót abban az esetben kell csak fizetni, ha az előadást előzetesen bejelentik a helyi önkormányzathoz, viszont amennyiben nem jelentik be, a hatóságok erőszakhoz folyamodhatnak, betilthatják az ünnepélyt. A hivatalos formások elintézése után végül a következő programmal kerül sor az ünnepélyre:

1. MIHÁLYI-DEÁK: *Emlékkünnepen* – előadja a sepsiszentgyörgyi református egyházi dalárda, NAGY József vezetésével

2. KŐRÖSI CSOMA Sándorról emlékbeszédet mond dr. KONSZA Samu igazgató-őr

3. KERESZTES Károly székely dalgyűjteményéből és daljátékaiból énekel KŐRÓDI Rozália és KŐRÓDI József, zongorán kíséri KERESZTES Károly

4. ÁPRILY Lajos: *A zarándok* – szavalja VAJDA Gáspár szemerjai református lelkész

5. KÓNYA-TÁRCZA: *CSOMA Sándor* – éneklí a szemerjai református egyházi dalárda vegyeskara, MIRTSE Dénes vezényletével

Az est kiemelkedőbb műsorpontja várhatóan a KONSZA Samu emlékbeszéde volt, *KŐRÖSI CSOMA Sándor emlékezete* címen. KONSZA párhuzamot von a 300 évvel azelőtt elhunyt SZENCZI MOLNÁR Albert és a 156 éve született KŐRÖSI CSOMA Sándor között. Az okot az összehasonlításra az adta, hogy „mindketten székelyek voltak. Az előbbi a Dunántúlra elszármazott székely családnak a sarja, az utóbbi itt a Kárpátok lábánál, közöttünk született. Mindkettőt valami ősnomád természettel ruházta fel az Isten. Az egyiknek három nagy útból állott az egész élete, mely három nagy útjában bejárta fél Európát, a másik szintén három nagy úttal beutazta fél Európát és fél Ázsiát. Mindkettőt hat évtizedet élt, és mindkettőt csak a múzsa kegyelte, nem a sors.” Előadását KŐRÖSI életének és kutatói jelentőségének felvázolásával folytatja. KŐRÖSI

tudós utazó volt, akinek útja életmű és életút is volt egyben. Őt kutatni, mondja, „nem elég az eredményeket nézni, hanem azt is tekintetbe kell venni, hogy hogyan és mit”. Ezért a megemlékezés legelső kívánalma végigkísérni útját, felsorolni, mit látott, mit fedezett fel és mi az értéke a felfedezetteknek. Miután KŐRÖSI az „ősi fészket” kereste, felteszi a kérdést, elérte-e KŐRÖSI CSOMA Sándor a célját? A válasz: nem, az őshazát nem sikerült megtalálnia. Csak-hogy ő nem csak ezen egyetlen cél miatt ment keletre, hanem azért is, hogy tanuljon. Végezetül kiemeli a nagy utazó művének világirodalmi jelentőségét, melyet a tibeti szótárral, nyelvtannal és tanulmányaival példáz. Ide tartozik a budhizmus tibeti ága régi irodalmának a kiaknázása is.

Visszatérve prózára, az előadás tiszta jövedelme 929 lej volt, a zsúfolásig telt teremben mintegy 250-en voltak.⁸²

Alig egy hét múlva, január 27-én, vasárnap délután 5-től kerül sor egy másik előadásra, természetrajzi témával, TÖRÖK Andor nyitotta meg. Az első előadó DOBAY László ornitológus, dolgozata *A madarak költözködése mint biológiai jelenség*. A másik előadó KÖNTZEI Gerő természettudós, dolgozata *Adatok és tanulmányok a rovartan köréből*. Most teljesítik 1931 júliusában tett ígéretüket. Az előadást újabb, a hatóságok akadékoskodása miatti kálvária előzte meg, végül a kivonatokat ellenőrzők engedélyezik az összejevetelt. A 62 éves, dicsősémmártoni DOBAY László mint vasúti felügyelő lett ornitológussá, munkájával a székelység körében szeretné fejleszteni kedvenc tudományágát. A Küküllőváron élő KARATNAI KÖNTZEI Gerő nyugalmazott, volt hátszegi tisztiorvos már 30 éve foglalkozott rovargyűjtéssel, a múzeummal pár éve lépett kapcsolatba és ő az egyik fő szervezője a múzeum 30-as évekbeli székelyföldi kutatóútjainak. Az előadás tiszta jövedelme 363 lej, 65 felnőtt és 61 tanuló vett részt az előadáson.⁸³

Hat hónappal legutóbbi ittléte után ROSKA Márton április 29-én újból előadást tart a múzeumban *A háromszéki medence művelődéstörténeti fontossága az őskorban* címen. Az összejevetelt megelőző, ROSKA és CSUTAK



közötti levelezésből tudjuk, CSUTAK kéri az előadás szövegét, hogy azt bemutathassák a hatóságoknak, ám ROSKA mentegetőzik – rögtönzött szöveget szeretne mondani, csak az előadása főbb gondolatait tudja papírra vetni. A 29-i előadásra meghívják a volt MIKÓS, kézdí-vásárhelyi születésű KOVÁCS Istvánt is. KOVÁCS sokak szerint a legnagyobb erdélyi régész, ROSKA mellett a múzeum régiségtárá-nak másik nagy rendezője volt LÁSZLÓ Ferenc halála után. Most *Éremverési eljárások az ó-, közép- és újkorban* címmel tart előadást. A közönség figyelmét inkább az ROSKA előadása ragadta meg, mely rendkívül szemléletes módon magyarázta el a háromszéki medence kedvező földrajzi fekvését. A medence az idők során egy igazi kapu szerepét töltötte be kelet és nyugat között. Innen a fontossága, hisz befogad minden-féle kulturális hullámot, melyet feldolgozva vagy anélkül ad tovább. Ez a szerepkör érvényes nem-csak a nyugat-kelet, hanem az észak/északnyu-gat–dél közti kapcsolatra is. A medence geokul-turális szerepét a Székely Nemzeti Múzeum tárja-tárhatja fel, összegyűjtve és láthatóvá téve a vidék tulajdonképpeni lényegét.⁸⁴ A gondolat a térség kutatásának mai napig központi kérdése, LÁSZLÓ Gyula fogja újrafogalmazni 1945-ben: eurázsiai geostratégiai ponton élünk. KOVÁCS István a pénzverések történelmi korok szerint változó különböző módszereit mutatta be, ezeket pedig a múzeum éremtárából kivett néhány darabbal szemléltette. Rámutatott arra, hogy a készítésből miként lehet következtetni a föld mélyéből napfényre került pénzérmék születési idejére, értékére, valamint jelenlétükből a törté-nelem folyamán megyénk területén megfordult népekre.⁸⁵ Az előadás tiszta jövedelme 189 lej volt, a résztvevők száma pedig 85 – 72 felnőtt és 13 diák.

Az év következő összefoglalót május 12-én rendezik meg. Az előadó FELSZEGHI István, aki *A székely nép társadalmi állapota BETHLEN Gábor és a két RÁKÓCZI György alatt* címen tart előadást. A rendőrségi engedélyt az utolsó pillanatban, május 11-én, de megszerzik, így az előadó kiállhatott a műkedvelő közönség elé. Kifejti, hogy az önálló állami életet

élő erdélyi fejedelemség BETHLEN Gábor és I. RÁKÓCZI György uralkodása idején jutott el tekintélynek, hatalmának, erejének, szellemi és anyagi jólétének tetőfokára. Ebben az időben a székelységet is kedvezően kezelték. Ez fejedelmi intézkedésekben nyilvánult meg. BETHLEN a székelyeket megtarja a többi kiváltságos rend között, kötelezi a városokat, hogy háború idején a nemesség mellett a székelyeket is fogadják be falaik közé, bárány-dézszmától és a sajt-tizedtől is mentesítik őket. Mindezt azért, mert a székelység jelentette a fejedelemség legfontosabb haderejét. Hogy hadkötelezettségében mindenkit az őt megillető társadalmi kategória szerint kezel-jenek, BETHLEN Gábor lustrákat állítat össze, melyekben a székelyeket négy kategóriába sorol-ja. A székely haderő növelése érdekében meg-akadályozza a szabad székelyek önkéntes job-bágyosorba süllyedését. BETHLEN legjobb diplomatáit, tanácsadóit, követeit és katonáit a székelyek közül választja ki, akik rengeteg rang-hoz jutottak ilyenformán. BETHLEN halála után RÁKÓCZI Györgynek politikai érdeke fűződött a székelyek jóindulatának a megnyeréséhez, hisz a szokás az volt, hogy a szászok pénzt fizettek, a románok gabonát adtak, a székelyek hadakoztak. Ő is lustrákat készített a székelyekről, és főleg a jobbágy székelyeket részesíti előnyben. I., de főleg II. RÁKÓCZI György idejében a székelyek jó részének megváltozik a rendi státusa. Sajátos kategóriák is vannak, mint a solymárok, akik számos kiváltságot élveztek. II. RÁKÓCZI György ural-kodásának a végén azonban, mikor az 1657-es hadjáratban a sereg nagy részét fogságba ejtik a tatárok, nagyon sok székely is a Krímbe kerül. So-kan a foglyok közül csak 1668-ban szabadulnak.⁸⁶

Az előadás bruttó jövedelme 562 lej volt, a résztvevők száma 160 – 71 felnőtt, 89 diák. A következő napokban a vezetőség máris újabb előadás megtartása érdekében adja be a kéréseket a rendőrséghez és a polgármesteri hivatalhoz. Az engedélyt a hatóságok május 17-én adják ki, másnap már meg is tartják az összefoglalót, ame-lyen KONSZA Samu *Székely hangok a XVII. és XVIII. századi népköltészetben* címen tart előa-dást. „A 18-dik századról festett legrégebbi képünk is többé-kevésbé olyan, amilyennek



egy huszadik századbeli ember látja azt. A költészetben benne van az események hangulata, ami nélkül az élet nem is élet. A költészet az élet hangulata, a száraz történetnek a kísérezőzeneje.” Az előadó a kurucok költészetét próbálja megragadni, és annak székely vonatkozású műveit. Elsőként a kuruckort határolja be, mint THÖKÖLY és II. RÁKÓCZI Ferenc idejét, amikor politikai és vallási téren is folyt az ellenállás az idegenek ellen. A kuruc költészet a THÖKÖLY–RÁKÓCZI-féle felkelés „belső történetének lecsapódásaként” jelenik meg az előadó gondolatmentében. A kurucköltészet elején és végén egy-egy székely dal áll, melyeknek a szerzői a Székelyföldről származnak. Ezeket a verseket nyugatabbra hurcolt székely katonák költötték, és küldték haza szülőföldjükre. Az első ilyen vers SZEŐKE Ambrustól származik. A harcokat végigkísérik a dalok, és azok a harcokban résztvevő székelyek révén terjednek a székelység körében. 1707 végén születik meg a *Székely kurucok dala*, melynek történeti háttere a Csík, Udvarhely és Háromszék székelyeinek helytállását dicséri, az 1707. őszi RABUTIN-féle hadjárat idején. Székely vonatkozásúak a következő kurucdalok is: *Gyászének a holdvilági és feketehalmi harcról* (1704), *Kolozsvár kurucostrom alatt* (1706), *KEREKES Izsák* (1606), *Könyörgés az ellenségtől megszabadításért* 1710-ből, amely már a végső kétségbeesés hangja – 1711-ben kötik meg a szatmári békét. Ezután következett a bujdosó kurucok által költött dalok sora: *Keserves bujdosás* (1711), *A kibujdosó RÁKÓCZI imája* és mások. Az előadás folyamán az előadó sokszor egész dalokat idéz példaként. Ezek forrásaként a SZENCSEY-kódexet és a BOCSKOR-féle kódexet használta fel.⁸⁷ Az előadáson befolyt jövedelem 312 lej, a résztvevők száma 106 volt – 56 felnőtt, 50 diák.

Nyáron az 1935. évi kutatótutatót előkészítő CSUTAK Vilmos természetrajzi ismeretterjesztő előadás tárgyában is levelez KÖNTZEI Gerővel, DOBAY László ornitológussal, LÁSZLÓ Kálmán botanikussal; felmerül TÖRÖK Zoltán neve is, mint akit felkérhetnének a brassói EME-vándorgyűlésen bemutatott dolgozatának rövidített változatával. Az említettek

Sepsiszentgyörgyről indulnának a nyári kutatóútra. DOBAY vállalta is előadást *Dajkatartó madarak* címmel – előadásában ismertetné a madarak tojásrakó szokásait, mint a fajfenntartás lételemét. Tojását a legtöbb madár saját teste melegével költi ki, ám ez alól vannak kivételek is, hisz egyes fajok tojásait más, kisebb madarak fészkébe csempézik be, általuk költetik ki, illetve „dajkáltatják” fel. Az előadás ezekről a madarokról, elterjedési helyükről, életmódjukról, a lerakott tojások számáról szólna, megpróbálva választ adni arra a kérdésre is, hogy miért viselkednek így ezek a madarak. A másik előadást LÁSZLÓ Kálmán vállalta, a növényzociológiáról, mint új kutatási ágról beszélne.⁸⁸ A kutatóút indulópontja azonban módosul, és az előadást ütköztet a MIKÓS évszáróval és vendiáktalálkozóval, így kénytelenek lemondani.

1935. ősz – 1936. tavasz. CSUTAK Vilmos utolsó hónapjai

Mint már jeleztük, 1934-ben jelent meg a székelységkutatók és általában az egész Erdély történeti múltjával foglalkozók számára oly fontos *Székely Oklevéltár* eredetileg az 1929-es jubileumra kiadni szánt VIII. kötete, BARABÁS Samu szerkesztésében. A kiadvány és a történetírói munkásságának fél évszázados évfordulóját töltő BARABÁS Samu tiszteletére a Székely Nemzeti Múzeum 1935. november 17-én, vasárnap délután fél ötkor felolvasó ülést tart a múzeum dísztermében. Az elnöki megnyitóbeszédet br. SZENTKERESZTY Béla igazgató-választmányi alelnök mondja el. Utána dr. TÖRÖK Andor igazgató-választmányi elnök ismerteti a *Székely Oklevéltár* 1219–1776-os anyagú, VIII. kötetét, felhívva a figyelmet olyan adalékokra, mint pl. Felső-Fehérmegye peselneki járásában a középkori rutén jelenlét – rossz átírás folytán honosodott meg úgy korábban, hogy ott besenyők éltek volna. *Egy ismeretlen brassói székely rab énekét a XVII. századból* elmondja CSUTAK Vilmos fia, Csaba, ekkor 6. osztályos gimnazista. Az ének után ELEKES Andornak *TOMORY Pál és a székelyek (Egy törvénytelen halálos ítélet hullámai. Miért haragudott*



TOMORY Pál a székelyekre? Szilánkok Eperjes és Brassó szabad városoknak és a székelyeknek XVI. századbeli történetéből és jogtörténetéből című dolgozatát olvassa fel dr. ANTAL Mihály. Az ülés utolsó felolvasója CSUTAK Vilmos igazgató, aki BARABÁS Samu kutatói és történetírói munkásságát méltatja. A megemlékezést meghirdetik a *Brassói Lapok*ban, az *Ellenzék*ben és más sajtókiadványban is, lévén, hogy ez az esemény nemcsak a Székelyföld, hanem az egész Erdély lakóihoz szólt. Az ünepségen megjelenni nem tudó kutatók és szervezetek elküldik üdvözlőlevelüket. Így az előadás elején ROEDIGER Lajos, KRISTÓF György, BÁNYAI János üdvözlőlevelét olvassák fel. Az EME köszöntő szövege kitért a kutató legfontosabb érdemeire: „BARABÁS Samu tudományos munkássága nemcsak a romániai magyar tudományos életben jelent kivételes értéket, hanem az egész magyar nyelvterületen méltó elismerést vívott ki. A *Székely Oklevéltár* nagyban megkönnyíti az Erdély történetével foglalkozó tudósok munkáját.”⁸⁹ TÖRÖK Andor felolvasásának célja, hogy BARABÁS Samu új munkáját a közönség előtt ismertesse. Mielőtt még erre sor kerülne, az előadó beszámol az *Oklevéltár* addigi történetéről – első kötete 1872-ben jelent meg. BARABÁS Samu élete során a székelységtől többnyire távol álló dolgokról írta műveit, de lévén, hogy székely származású volt, titokban mindig remélte, hogy a székelység múltjának kutatásában is tud valamit nyújtani. Így születik meg ötven év munka után az *Oklevéltár* VIII. kötete. A Székely Nemzeti Múzeum pénz hiányában nem tudta kiadni, így vállalta fel ügyét végül a Magyar Tudományos Akadémia. A kötet 218 oklevelet tartalmaz, amelyből a legrégebb 1219-ből és a legújabb 1776-ból való. Tartalmilag ezek az oklevelek a magyar-székely „köztörténetre” vonatkozó eddigi kötetek által már megvilágított viszonyok kiegészítését szolgálják. Az előadó kiragad a kötetből pár oklevelet, felolvassa azokat és értékelve jelentőségüket. A legtöbb példát a Háromszékkel kapcsolatos oklevelekből veszi.⁹⁰ A felolvasást ELEKES Andor folytatja, dolgozata előtt elmondja saját köszöntőbeszédét. A TOMORY Pál

és a székelyek egy rendkívül érdekes tanulmány, főszereplője egy András nevezetű diák, kinek számos rokona élt a székelyek között, maga is székely lévén. 1515-ben András diákot az eperjesi bíró halálra ítéli, minden nyomósabb ok nélkül. A továbbiakban a hozzátartozók kétségbevonják az ítélet helyességét, és követelik az ügy tisztázását. Így alakul ki a két tábor: az egyik az András diákot elítélőké, a másik a székelyeké. Az előbbi táborba tartozott az általunk a gyászos emlékű mohácsi csata hadvezéréként ismert TOMORY Pál is, akkori fogarasi várkapitány, akinek kimondottan ellenszenvesek voltak a székelyek. Az ügy végül a királyig jut, és elcsendesedik. Az előadás során kidomborodik a kor néhány jogi szokása, és ELEKES felvázolja a székelyek legfontosabb kiváltságait, amelyeket a királytól kaptak („szándékos gyilkosság, faluk felgyújtása, tolvajságon kívül senkinek unszolására, panaszára vagy kérésére személyükben senki sehol le nem tartóztathatta, az egész ország nemesei, senki másnak hatalma alatt nem állottak, mint a törvényesen megkoronázott fejedelemnek, de a fejedelemnek sem volt joga őket bárkinek pusztá panaszára és gonosz besúgására a törvény útján kívül és kihallgatás nélkül megháborítani”), és amelyek ellenében katonáskodniuk kellett. Az előadás öt részből tevődött össze. A negyedik válaszol a címbeli kérdésre, hogy miért is haragudott TOMORY Pál a székelyekre. Eszerint a később főkapitánnyá kinevezett TOMORY összetűzésbe került a székelyekkel, miközben a király parancsát hajtotta végre, és a küzdelemben alulmaradt.⁹¹ Az utolsó felolvasás a CSUTAK Vilmosé volt. Elsőként ő is a köszöntőbeszédét olvasta fel, melyben megindokolta a múzeum igazgató-választmányának a döntését, mely a tudós munkásságának ötven éves évfordulójának a megünnepelese mellett döntött. Miután Erdély-szerte megteremtődtek a feltételek a kultúra gyakorlására, a múlt század második felében a kicsiny országrész sok történetudóst nevelt ki, úgy a kolozsvári, mint a magyarországi (budapesti) egyetemeken. Ezek közé tartozott BARABÁS Samu, aki az udvarhelyi kollégium elvégzése után Budapesten folytatja történeti tanulmányait. Ezután útja Bécsbe tart,



ahol a híres osztrák Történelmi Intézetbe iratkozik, hogy ott a diplomatikát (oklevéltan) tanuljon. Ennek elvégzése után Budapesten kap állást, először az egyetemi könyvtárban, majd az Országos Levéltárban, ahol az erdélyi osztályt vezette. Közlőként 1880 óta volt jelen a történetkutatók körében. Írásai az évek során egy jókora könyvtár méreteit öltik fel. Legfontosabb kutatási területét az oklevelek képezték, és számos ezzel a témával kapcsolatos munkát meg is jelentetett: *I. RÁKÓCZI György és a Porta, Levelek és okiratok* (1880), *Gróf TELEKI család oklevéltára* (1895), *Gróf BÁGAY család oklevéltára* (1897), *Gróf FRANGEPÁN család oklevéltára* (1909, 1913) stb. Egyik bírálója, dr. IVÁNYI Béla egyetemi tanár mondta a *FRANGEPÁN család oklevéltáráról* „... bátran elmondhatjuk ..., hogy alig van okleveles szövegközlés, amely korrektség, pontosság, megbízhatóság tekintetében ezzel a kötettel kiállja a versenyt...” BARABÁS – mondja IVÁNYI – „nemcsak összeolvasta, részben másolta, megregesztrázta és közzétette az okleveleket, hanem szakszerű kritikai jegyzetekkel is ellátta... és fáradságos és pontos munkával a kötet használhatóságát nagymértékben megkönnyítõ név- és tárgymutatót függesztett hozzá”. Az előadás vége felé CSUTAK a kutató legutóbbi éveit említi, amikor BARABÁS Samu papolci magányában szerkesztette az *Oklevéltárt*. „Tündöklően megtettesítõje azoknak az õsi erényeknek, melyek népünket ezen az õseink kiontott vére és haló porai által megszentelt Székelyföldön idáig megtartották, s amelyeknek hûséges követése és következetes megtartása óhajtott jobb jövõjét is biztosíthatják.”⁹² A rendezvényen részt vett 202 felnőtt és 17 diák, a bruttó bevétel 1744 lej volt.

1935-i rendezvénysorozatából a múzeum december 11-én, szerda este 8 órakor tartja meg az utolsót. A szonátaest programja:

1. HÁNDEL: *D-dúr szonáta*
2. MOZART: *E-mol szonáta*, 1778
3. BEETHOVEN: *Frühlings-szonáta* op. 24.
4. SCHUBERT: *D-dúr szonáta*, op. 131.

A bevezetõ előadást KERESZTES Károly tartotta. Miután az est beharangozásaként DEBRECZY hosszasan tárgyalta az előadásra

kerülõ darabokat, a sajtóban most váratlanul az a nem teljesen jóhiszemû bíráló jelenik meg, amely KERESZTES Károlyt mélységesen megbántja, és amelynek következményei a város mûvelõdési életére is vissza fognak hatni. KERESZTES, írja a cikk, „nemcsak a szonátát, hanem pár szóban a szonáta fejlõdését is ismertette... Helyenként azonban túl nehéz ahhoz, hogy a zenével mélyebben nem foglalkozó közönség nagy része teljesen megérthette volna”. A KERESZTES által játszott számok sem sikerültek a legjobban, folytatja a cikk, „hegedûjére hatással lehetett a túlfûtött terem, amihez egy kis füst is hozzájárult”. A BEETHOVEN *Frühlings-szonátájánál* „ha figyelembe vesszük, hogy ez a szonáta a természet himnusza, melyben virágzik és viharzik a természet... észrevehetjük, hogy ez a szonáta egyáltalán nem volt kidolgozva... Hiányzott a játékból az elmélyülés, nem játszott lélekkel.” Ezzel szemben WUTSCHI Alfréd „játékból már az elsõ akkordoknál kiérzik a lélek, az egyén”. BÁGYA András játékát a világhírû farncia zongoramûvész Alfred CORTOT játékával hasonlítja össze.⁹³ A múzeum vezetõsége rögtön a KABAY Gábor-cikk megjelenése után orvosolni próbálja a sértést. Ennek érdekében ügyvezetõ ülésre hívják össze a vezetõségeket. BOGÁTS Dénes levélben is elítéli a cikkíró, és közli, hogy szerinte mi lenne a teendõ: „egy olyan közéleti emberrõl, mint KERESZTES Károly, ki múzeumunknak nemcsak alelnõke, nemcsak nem illik, de nem szabad ilyen hangnemben írni. Szükségesnek tartanám, hogy egy olyan ember, aki zenei téren feltétlenül szakember, válaszképpen írna ugyancsak a *Székely Népb*ben egy helyesbítõ cikket, melyben kimutatná a cikkíró tévedését, oly módon, hogy nemcsak KERESZTES Károlynak szolgáltatna elégtételt, hanem a cikkíró sem sértené meg önérzetében, elismerve jogait a kritikához.” A december 11-i előadás jövedelme 571 lej volt (amibõl ezúttal dupla kiadást kellett fedezni, mert a szokásos 200 lejnyi meghívó-nyomatáson kívül most a plakátot is ki kellett fizetni, ugyancsak 200 lej értékben), a résztvevõk száma pedig 292 volt –172 felnőtt és 120 diák.

1936-ra az előadások már olyan rendsze-



rességet érnek el, hogy év elején a múzeum vezetősége ildomosnak látja tervezet összeállítani az év folyamán rendezendő előadásokkal kapcsolatban. Két tervezet is születik. A március 31-i, a KONSZA Samuét szerint március 28-án ROSKA Márton tartana előadást egy általa választott témáról, április 19-én TÓKÉS József málnási református lelkész beszélne a szövetkezetekről, április 26-án DÁVID Gyula árapataki református lelkész a székely szötte-sekről adna elő az általa választott címen, május 3-án zeneestély kerülne megrendezésre BÁGYA András rendezésében, május 14-én POTSA József-emlékünnepe két beszéddel, illetve felolvasással.⁹⁴

A másik, február 28-i tervezet a CSUTAK Vilmosé.⁹⁵ Eszerint március 14–15-én (szombat vagy vasárnap) KERNné BIBÓ Erzsébet *II. RÁKÓCZI Ferenc szabadságharca és a székelyek* címen tartana előadást. Az év első előadását valóban március 28-ra hirdetik meg, KERNné szereplésével. A rendőrség azonban betiltja azzal az ürüggyel, hogy az előadás túl későn volt bejelentve. A múzeum képviselőjében ANDRÁSI Tivadar folyamodik a prefektushoz. Kiderül, hogy ő utasította a rendőrséget az előadás betiltására, mivel „KERNné nem román állampolgár, tehát nem tarthat előadást”, ezenfelül „az előadás a múltat szeretné fölleveníteni, amellyel kapcsolatban keseregni akarunk a jelen felett”, mondja a prefektus. Ajánlata azonban, „hogy nagyon szívesen venné, ha a múzeum előadásokat tartana olyan tárgyról, mint például a székelység szerepe Mihály Vitéz harcaiban, amely előadások elősegítenék a román és magyar nép közötti együttműködést, mert már itt az ideje, hogy ne mindig a széthúzás, hanem az együttműködés érdekében dolgozzunk, és ő a múzeumtól ilyen irányú munkát vár”.⁹⁶ A sorok különösebb kommentárt nem kívánnak, ötven évvel később ismeretes, mivel tetőződik a most alapozódó művelődéspolitikára.

A CSUTAK-féle tervezet következő előadásának dátumaként március 28–29. szerepel, FELSZEGHI István tartaná meg, *A székelyek állapota a RÁKÓCZI korától 1848-ig* címmel. Április 25–26-ra KONSZA Samuval számol, A

százéves magyar regény című dolgozattal – május 2–3-ra DEBRECZY Sándor-előadást tervez. A május 3-ra tervezett kamarazeneest közös a KONSZA Samu tervezetében található esttel, a programban szereplő BEETHOVEN, SCHUMANN, MOZART és SCHUBERT darabok színvonalas hangversenyre adnának lehetőséget BÁGYA, GÖDRI, BOGA Lajos, NAGY János és INCZE Frigyes szereplésével. Az őszi előadás-sorozatra LISZT Ferenc-felolvasás, ének, székely népballadák KERNné előadásában, *Az erősdi ásatások* (CSUTAK Vilmos beszámolója, vetített képekkel), Háromszék vármegye régi várai (vetített képekkel), székely népszokások bemutatása van terve véve. A felsoroltakból egyetlen rendezvény sem valósul meg. Igaz, maga CSUTAK is bevallja tervezete végén, hogy ez egy „nagyon szörványos tervezet”, és javasolja a múzeum vezetőségének, hogy az előadások végett forduljanak inkább jogi, orvostudományi témák felé, és csak legvégül gondolkozzanak történelmi és irodalmi témákban.⁹⁷ Az utolsó elképzelések egyike.

1936. nyár–tél, az interregnum első éve

1936. május 14-én a Székely Nemzeti Múzeumot rendkívüli veszteség éri. 1936 CSUTAK Vilmos halálának esztendeje, még nem töltötte be 58. életévét, mikor a végzetes agyvérzés bekövetkezett. A legnagyobb két világháború közti erdélyi magyar szervezőgyéniség távozik szerettei, barátai és legalább két, igazgatása alatt mintaszerűen vezetett intézmény éléről. A május 14-re tervezett POTSA József emlékünnepe október 29-re halasztódik, temetésre készülnek helyette. A múzeum minden tevékenységében válság várható – és a művelődési rendezvényeket is ő szervezte rendszerint.

A válság azonban egyelőre elmarad. Ahogy egy felpörgött gépezet sem áll le, ha kiiktatódik a hajtómű, mert továbbviszi lendülete, a Múzeum folytatja a CSUTAK-programokat. Elsősorban FELSZEGHI, igazgató-őr társa veszi át az ügyeket. A rendezvények is újratekődnek, a nyár folyamán, július 17-én hirdetnek isme-



retterjesztő előadást. A nap megválasztása nem véletlen, 18-ra volt betervezve a Magyar Párt országos gyűlése, amely sok embert vonzott volna a városba – más kérdés, hogy a gyűlést betiltották. A múzeumi vezetőség először KRISTÓF Györgyöt kéri fel egy irodalmi témájú előadás megtartására, de ő nem tudja vállalni. KÓS Károlyt ajánlja maga helyet, és a választás végül id. SZEMLÉR Ferencre esik, aki ekkor Brassóban él, mint nyugalmazott főgimnáziumi igazgató. Az est programja:

1. *Osszán dala*. Énekli a sepsiszentgyörgyi Református Dalárda
2. Ifj. SZEMLÉR Ferenc verseket olvas fel
3. Énekel KÓRÓDI Rózsi, zongorán kíséri KERESZTES Károly
4. *Ember és irodalom* címen tart előadást id. SZEMLÉR Ferenc
5. *Liliomszál*. Énekli a sepsiszentgyörgyi Református Dalárda

Az előadásra 40, illetve 20 lejes belépőket nyomtatnak, összesen 300 darabot. Ezek eladásában a Székely MIKÓ kollégium diákjai segítenek. Az előadás előtti napokban SZEMLÉRék elküldik a felolvasásra szánt versek szövegét (*Nagyküüllő, Nánika, Tavaszra, Mint bívár*) és az előadás vezérpontjait a hatóságok szokásos ellenőrzése végett. Eszerint előadása a következő kérdéseket boncolgatta: el lehet-e választani a költőt, az írókat mint embert attól, amit ír? Hol rejlik a titka annak a mély hatásnak, amelyet éppen a nagy költők és nagy írók tesznek az olvasókra? Mi tesz tehát halhatatlanná irodalmi műveket? Hogy lettek és hogy lesznek költők és írók emberi lelkek teremtvívé vagy rontóivá? Mi olvasók hogyan állunk szemben az irodalmi hatásokkal? Mindezeket és még sok mást is felvet a rövid, 20 percesre tervezett előadás,⁹⁸ amelyre mintegy 200 hallgató előtt fog sor kerülni. A tiszta jövedelem 2578 lej.

November 29-én megtartják az elmaradt POTSA-ünnepélyt. CSUTAK kellett volna beszámoljon POTSA múzeumi munkásságáról, IMREH Béla lett volna a másik felkérendő előadó – ő sokáig dolgozott POTSA mellett, és közeli kapcsolatban voltak. Ráadásul IMREH új igazgató-választmányi tagként egyben szék-

foglaló beszédét tartaná. IMREH Béla azonban elhatalmasodó asztmája miatt nem tudja elfogadni a felkérést.⁹⁹ POTSA József volt háromszéki főispán születésének százéves évfordulója alkalmából végül SIPOS Samu nyugalmazott árvaházi igazgató, igazgató-választmányi tag és FELSZEGHI István főgimnáziumi tanár, múzeumi igazgatóőr tartottak beszédet. Az előadásra 10 lejes belépőket bocsátottak ki. SIPOS előadása: *Emlékezés néhai Hatolykai POTSA József, Háromszék vármegyének 26 évig volt főispánja, valóságos belső titkos tanácsos, császári és királyi kamarás születésének 100 éves fordulójának alkalmából*. A sepsiszentgyörgyi árvaház 1893-as alapításának indítékairól, az intézmény további sikereiről mesél.¹⁰⁰

SIPOS Samu előadását FELSZEGHI felolvasása követi: *HATOLYKAI POTSA József, mint emberbarát*: „nem volt a megyének egyetlen olyan jótékony célú intézete, amelynek a néhai vezetője vagy éppen életrehívója ne lett volna.” A megemlékezés okát az szolgáltatta egyebek mellett, hogy POTSA József segítségére volt a Székely Nemzeti Múzeumnak is életrehívásában és fejlesztésében. Neki köszönhető a Küüllőmegyei Gazdasági Egyesület. 26 évig állt a vármegye élén. A 84 felnőtt és 38 diák hallgatót számoló felolvasó est tiszta jövedelme 1257 lej volt, ezt az érdeklődéshez mérten még így is keveselték.¹⁰¹

A Nőegylet még 1936 márciusában kérelemmel fordult a múzeumhoz, felajánlva, hogy rendezzenek közösen egy emlékünnepelet közös alapítójuk, CSEREYNÉ emlékére. Ezt a múzeum akkor elutasította: az évforduló nem időszerű, CSEREYNÉ 1824-ben született. Ebben a tárgyban különben a múzeumot mulasztás nem terheli – szögezi le a vezetőség – az 1929-es emlékünnepeleten megemlékeztek az alapítónőről. A március 28-i ülésén ugyanakkor úgy határoztak, hogy amennyiben az Egylet megtartaná az ünnepélyt, a múzeum nyilván segítené.¹⁰² Élve az alkalommal, októberben a Nőegylet el is határozza a rendezvény megszervezését. Ebből a célból a múzeumi díszterem átengedését kérik és engedélyt az alapítónő képe alá díszablát helyezni, a képet megkoszorúzni. A megemlékezés zavar-



talanul fog lezajlani.¹⁰³

Az év utolsó rendezvénye BOGÁTS Dénes előadástje 1936. december 19-én: *Boszorkányosságok és boszorkányperek*. Az előadó egy levélben beszámol arról, hogy hogyan jutott el az est témájához. „Néhány évvel ezelőtt néhai CSUTAK Vilmosnak felhívtam a figyelmét arra, hogy a múzeum okmánytárában igen becses adatok találhatóak a székelység szellemi életére, szokásaira, erkölcsére vonatkozólag, melyeket össze kellene gyűjtenünk, és valami úton módon közkincsé tennünk”. CSUTAK arra biztatta BOGÁTSot, hogy a kérdés néprajzi oldalával foglalkozzon inkább, és ha másként nem lehet, ismeretterjesztő előadások keretében tegyék közzé.¹⁰⁴ KERESZTES Károly felkérésére BOGÁTS vállalja a feladatot, hogy gyűjteményéből „egy csukoréket előadása keretében a mélyen tisztelt közönséggel” is megismertet. A hatóságoktól 96 darab 10 lejes jegyet kérnek, amelynek ellenértékeként a hallgatóság egy igazán érdekes előadást hallhatott „azon érdekes és egyszerűnek nem mondható eljárásokról, amelyekkel nemes ősanányaink a férfiak szívének megnyeréséért dolgoztak”. Egy pár boszorkánypere is ismertetésre kerül, amelyek a 17. és 18. századból maradtak fenn Háromszék vármegyete területéről.¹⁰⁵ BOGÁTS dolgozta több ízben megjelent, így nem részletezzük tovább. Az előadáson 128 személy vett részt, 1402 lej tiszta jövedelmet hozott.

1937. tél–nyár

A téli idény második előadására már következő év, 1937. január 23-án kerül sor, a múzeum dísztermében. A pénzügyhöz beadott kérsben 159 darab 10 lejes, majd egy későbbi aktában 11 lejes jegynek megfelelő hivatalos papír kiadását kérik, felemlítve egy 1936-os, 30459412 számú rendeletet, mely szerint 4%-os adócsökkentést élveznek az előadások. A polgármesteri hivatal a január 21-i levelében közli, hogy nem engedélyezheti az előadást a rendőrség jóváhagyása nélkül. Hét nappal később a rendőrség engedélyt ad az összejövetelre. Az est

meghívottja GÖDRI Ferenc, aki *A festőművészet rövid története, megemlékezéssel BARABÁS Miklósról és GYÁRFÁS Jenőről* címmel tart vetítéssel egybekötött előadást. Alkalmából „megjelentek szemünk előtt az antik művészet, középkor, renaissance, a barokk és az újkor nagy mestereinek remekművei, elvonultak előttünk letűnt századok, nemzedékek, felfogások és halhatatlan szellemek”, írja DEBRECZY Sándor az előadásról.¹⁰⁶ A kiindulópont az őszember kora, amikor az kőbe karcolt ábrázolással próbál közölni valamit, aztán következnek a már sokkal kifinomultabb művészettel rendelkező egyiptomiak, az ázsiai népek, ahol a festészet még alárendelt helyen van. A görög világban a képzelet már kőbe vésvé öltött formát, ám itt már ismerik az árnyékolást, a vonaltávlatot, a színkeverést. A római a mozaikkal hódít nagyot. Az ókori kereszténység korában a festészet úgyszintén a hit kivetítődése. A gótika már nagyobb teret biztosít a festészetnek (ablak, oltár, miniatúra festészet). A középkor szürkeségéből bontakozik ki az önmagát kereső ember művészete, mely immár mélyen földi jelképeket használ fel.” Az előadó megemlíti a humanizmus hajnalán kialakuló magyar alkotótehetség formálódását, mondván, „mi sem maradtunk le az egyetemes lelki megrázkódtatások sodráról”. A reneszánsz korából említésre kerülnek a különböző iskolák, amelyek magukon hordozták a különféle hatásokat. A barokk az előadó gondolatmenetében úgy jelenik meg, mint a „renaissance nagy mesterműveinek új átélése és összegezése. Megjelenik a vásznon az emberi izom, s az izmokon az emberi szenvedés. Krisztust leveszik a keresztfáról és emberi testbe öltöztetik”, és így érkezik az emberiség az újkorhoz, amikor az addig egységes világkép felbomlik különböző irányzatokká. A jelenkorba való beletorkolláskor már izmusokról beszélünk, hogy aztán az emberi érzékenység irányt veszítsen a mindinkább felgyorsuló világ keltette művészetekben. Az egyetemes művészetekre való kitekintés után GÖDRI rátér a két leghíresebb székely festő életének és műveinek rövid ismertetésére. Először a Márkosfalván született BARABÁS Miklósról beszél, felsorakoztatva életútjának



lényegesebb állomásait, majd GYÁRFÁS Jenő magányos székely festő művészetéről.¹⁰⁷ „GÖDRI Ferencben most még megismertük az előadót és a gondolkodó embert is. Habár előadásának tárgya térben és időben hatalmas korszak is ölelt fel, sikerült általános áttekintést nyújtania az európai festőművészet fejlődéséről, mert felemelkedett a hatalmas anyag fölé és nem veszett el a részletek dzsungeljében”, olvashatjuk a Candide álnéven író DEBRECZY Sándortól.¹⁰⁸ A hallgatóság 124 felnőtt volt, valamint 36 fiú- és lánytanuló a MIKÓ Kollégiumból, a tiszta jövedelem 1270 lej.

FELSZEGHI István, a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-őre március folyamán levelet ír VERTÁN János kézdivásárhelyi kereskedőnek, melyben felkéri a kézdivásárhelyi szimfonikus zenekart, tartana egy koncertet Sepsiszentgyörgyön. A zenekar nemrégiben Kézdivásárhelyen tartott egy zeneestélyt, elnyerve a közönség tetszését. A múzeum honoráriumot nem tud adni a zenekar tagjainak, de tudják fedezni a készkiadásokat 4000 lejig, írja FELSZEGHI. Az időpont tekintetében a április 10-et vagy 17-et ajánlják, de kihangsúlyozzák, hogy figyelembe kell venni a a román húsvét időpontját is. FELSZEGHI a Kézdivásárhelyen lakó TÖRÖK Andor műzeumi választmányi elnököt kéri fel, hogy tárgyaljon a zenészekkel.¹⁰⁹ VERTÁN János elfogadja a 4000 lejes ajánlatot, és az április 17-i dátumot választják. Jelzi, hogy ők biztosítani tudják a programlapocskákat is, a múltkori előadásra nyomtattak. A sepsiszentgyörgyi „KLINGER szövőgyár” igazgatósága támogatásként 500 lejt ad át a múzeumnak. A hangversenyre kibéreltik a MIKÓ Kollégium tornatermét. A szalonzenekar a következő programot állította össze :

1. GRIEG – *Hódolati induló*
2. BEETHOVEN – *Larghetto*, a II. szimfóniából
3. DIMITRESCU – *Román fantázia*
Szünet
4. WAGNER – *Zarándoklat a Tannhauserből*
5. LISZT – *Fantázia*, zongorán előadja dr. TÖRÖK Zoltánné, a zenekar kíséretével
6. BIZET – *L'Arlesienne*, suite, II. rész

A hangverseny elején FELSZEGHI

István tartott bevezető beszédet, méltatva a többnyire idősebbekből álló zenekar érdemeit és értékes kultúrhivatását. A közönség legnagyobb tetszését a LISZT-rapszódia nyerte el, amelyért főleg TÖRÖKNÉ érdemelt dicsőretet. Úgyisintén nagy tapsot kapott BERL Márton, akinek a munkája segítette elő a hangverseny megvalósulását. Az est bevétele 8298 lej, míg a kiadás 6771 lej volt.¹¹⁰ Kellemetlen utóízként április 25-én a helyi lap kritikája ismét igényes szakmai bírálat igénytel lép fel a 17-i előadásról. Fokos (valószínűleg ismét a felelős szerkesztő KABAY Gábor) úgy gondolja, „hogy többet lehetne kivenni ebből a zenekarból. Több, sokkal több életet kívánnánk, s ahol ekkora kitartás van, ott biztosan több temperamentum is rejlik. Föltétlenül jobban hatna az egész zenekar, ha egyes szólamokat erősítenének. Így elsősorban több és erősebb prímhegedűk kellenének. Ezért kár a zenekart teljesen megfosztani olyan hegedűművésztől, mint BERL Márton” (a karmester). A fűvósok is támogatásra szorulnak.¹¹¹ A cikk különben dicsérő, véleményét erősítve vagy annak ellenére 220 felnőttet, 77 tanulót érdekelt a hangverseny.

1937. május 8-ra TÖRÖK Zoltán segesvári kutató ígérezik be *A Háromszéki-medence neogén geológiája* című előadásával. A hatóságok megadják az előadás megrendezésére az engedélyt, kiváltják a jegyekre a papírt. Az előadás előtt egy nappal azonban az előadó lebetegedik, és az orvosa tanácsára nem vállalkozik az utazásra. A már kiadott jegyeket visszaváltják és érvénytelenítik. Ez az előadás tulajdonképpen másodsor nem jön össze, hiszen 1935-ben is ennek megtartása merült fel, igaz, akkor TÖRÖK Zoltán meghívásáig sem jutott el az ügy.¹¹²

A Múzeum már korábbi ügyvezető ülésen elhatározta, hogy 1937 őszén CSUTAK Vilmos és LÁSZLÓ Ferenc emlékére ünnepélyt rendez. E célból felkéri dr. KOVÁCS Istvánt, hogy állítson össze egy írást a LÁSZLÓ Ferenc munkásságával kapcsolatban, és azt majd olvassa fel. KOVÁCS István közelebből is ismerte LÁSZLÓ Ferencet. KOVÁCS vállalja a megemlékezés megírását, de közli, hogy ő maga nem fogja tudni felolvasni azt, olvassassák fel mással,



azzal a kitétellel, hogy nem módosítanak rajta. Mindezen túl, ha a szöveget, mely nem tartalmaz konkrét életrajzi adatokat, nem tudják felhasználni, tegyék azt be az irattárba. A vezetőség legépelletti a dolgozatot, és felkéri a szerző KOVÁCS Istvánt, hogy szíveskedjék majd lefáradni Sepsiszentgyörgyre, mert mégiscsak az ő felolvasában szeretnék hallani az előadást. A megemlékezés a tervek szerint ez év őszén vagy a jövő év tavaszán lenne. A „tanár úr” leutazási költségeit a múzeum állná. A továbbiakban sem az irattári akták, sem a sajtó nem számolnak be az emlékünnepegy meg- vagy meg nem tartásáról.¹¹³

1937. ősz-tél

A Székely Nemzeti Múzeum vezetősége még CSUTAK Vilmos igazgatósága idejében elhatározta, hogy külföldi mintára néprajzi gyűjteményének egy részét olyan környezetben helyezi el, amint az valamikor volt. Ezért a három székely megyéből egy-egy régi házat szándékoztak megvásárolni, azt a múzeum udvarán felépíteni és berendezni. A pottyondi (Csíkmenaság) ház 1767-ből való. Abban, hogy a ház a múzeum udvarára került, KÓS Károlynak, magának CSUTAK Vilmosnak és dr. NAGY Jenőnek, az igazgató-választmány alelnökének volt nagy szerepe.¹¹⁴ Az avatóünnepséget szeptember 4-re tervezik – ekkorra várják a Magyar Párt nagygyűlését Sepsiszentgyörgyön. A múzeum nagy szervezésbe kezd. Összeállítják az ünnepély műsorát, és felkéri TÖRÖK Andort, hogy tartson felolvasást. DEBRECZY Sándor múzeumőr KONSZA Samu az előadás előkészítésének technikai feadataival bízta meg. Az udvaron egy öt méter széles, nyolc méter hosszú pódiumot kellett építeni, a padokat ki kellett hordani az épületből, a kollégiumtól székeket kellett kölcsönkérni, és a pódium köré zöld ágakat kellett állítani. Ezenkívül szükség volt jegyszédőkre és helykijelölőkre is. A vezetőség kérést intézett a polgármesteri hivatalhoz, hogy engedélyezze pár fenyőág levágását a város erdejéből, valamint ezek elszállítására kéri a város szekereit. A polgármesteri hivatal bekérte az előadások tartalmát (legyenek azok dalok vagy

olvasott szöveg), ellenőrzés végett. Az előadást engedélyezték, és a múzeum 1000 db. 20 lejes jegynek, 200 db. 40 lejes jegynek megfelelő papírt kért a pénzügytől, valamint kérte a 4%-os adókedvezményt. Szintén a pénzügytől kértek egy előadási kimutatást (borderou de spectacle), amely révén majd el tudjanak számolni. Az ünnepélyre a megye prefektusa is meghívást kapott. A műsor:

1. KODÁLY Zoltán – *Karádi nóták*, éneklí a sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda, FERENCZ Jenő vezényletével
2. Avató beszédet mond TÖRÖK Andor, a Székely Nemzeti Múzeum elnöke
3. Székely nótákat énekelnek a rétyi zenekar kísérete mellett: ZSIDÓ Erzsébet, PAP Sári, VARGA Klára, MAKSAI Amália, KOVÁCS József, SZÁNTÓ András, PAP Ferenc, PAP Mihály rétyi fiatalok.
4. Székely népmesét mond KERESZTES László 9 éves diák (*Erős János és Nikvájc úr*, Fel-doboly)
5. Verbunkos - táncolja VARGA Guszti
6. Seprútánc - táncolja SZÉKELY Lajos a rétyi zenekar zenéjére
7. Csúrdöngölőt játszik a rétyi zenekar
8. KODÁLY Zoltán: *Kit kéne elvenni?* – éneklí a sepsiszentgyörgyi Református Dalárda, NAGY József vezényletével

Már kora délután összegyűlt a tömeg a múzeum udvarán. „Volt köztük gróf, paraszt, angol, amerikai, volt temesvári, volt aldobolyi. A kultúra gyűjtötte ezeket az embereket egy csoportba, ez tette őket őszintévé és közlékenyű”, írja a helyi lap.¹¹⁵ TÖRÖK Andor egyszerű szavakkal beszélt, méltatva az áldozatkészségét minazoknak, akik az ünnepély tárgyát képező házat idehozták az udvarra. KERESZTES László meséje külön nagy tapsot kapott, hisz őszinte székely kiejtéssel mondta el és élte azt át. A táncszámokat a hetvenedik évük felé közeledő két székely „anyóka, illetve apóka” adta elő. A Református Dalárda előadása a résztvevők értékelése szerint már-már elérte a városi dalárda szintjét. Általában véve az egész ünnepség őszinte és természetes volt, akárcsak a ház, amelyet avattak. „A csíkmenasági székely ház erede-



ti székely stílusban épült. A múzeum nagy palotájához, melynek közvetlen tőszomszédságában lapul meg, úgy hasonlít, mint a gyermek édesanyjához”, írják a helyi lapban.¹¹⁶ Mint azt egy szeptember 8-i levél jelzi, amelyet a múzeum küld a rétyi énekesek vezetőjéhez, azért nem ment minden a legnagyobb rendben az ünnepség ideje alatt, ugyanis a rétyi énekcsoportot utólag még pár emberrel kibővítik, és étkezési költséjükkel a múzeum nem számolt. Az Iparos Otthon vendéglőse 35 személy ebédjét és 10 liter bor árát kéri. A rétyiek azzal indokolják fizetéseiket, hogy közülük egyesek napszámot követeltek, valamint a 3 szekér, amin beu-
taztak, az is pénzbe került.¹¹⁷

A nagyméretű, 800 személyt megmozdító ünnepély mindazonáltal jól sikerül, és bevétele is nagy, 9335 lej tiszta jövedelem. Az intézmény elküldi köszönőleveleit az ünnepségen megjelent különböző dalárdáknak, és szintén köszönetet mond az ünnepség létrehozásában segédkezőknek.¹¹⁸

Ez évben sor kerül még egy emlékünnepélyre, amelyen a múzeum KOSZTOLÁNYI Dezsőre emlékezett. A november 7-i ünnepélyen KONSZA Samu tartott előadást, a *Halotti Beszédet* pedig BEREKMÉRI József szavalta. „A múzeum nem mehet el észrevétlenül, nemcsak a múlt, de a jelen nagy eseményei, emberei és szellemi mozgalmai mellett sem. KOSZTOLÁNYI Dezső szenvedő arca egy év távlatából még elevenen sugározza ránk azt a modern magyar szellemet, melynek erősítéséért és folytonos lüktetéséért időnként meg kell melegednünk nagyjaink kihűlt keblén”, szól a *Székely Népnak* küldött hirdetőszöveg.¹²⁰ Az előadó KOSZTOLÁNYI-ban a 20. század sok magányos költőjének egyikét látja. Költészetének központja az én, költői látásának a szemüvege a mélabús hangulat, témaköre az élet ezer apró-cseprő bonyodalma, jelensége, tárgya, dolga. Költészetét két csoportra osztja a forma tekintetében: verses és prózai művekre, de azt lehet mondani, hogy prózája is költői. Az élet KOSZTOLÁNYI számára nem volt egyéb mint impressziók sorozata. Életművének főbb állomásait sorolja fel, kezdve a költő legelső, 1907-ben megjelent verses-

füzetével. A verses művek után prózai művekre tér ki, ahol ugyanazt az impresszionizmust véli felfedezni, mint lírájában. Említésre kerülnek novellái, elbeszélései, műfordítói tevékenysége és tudományos tanulmányai, majd a „nyelvtisztító” és az újságíró KOSZTOLÁNYI arcát rajzolja meg. A költő életéről az előadása végén szól, tizenöt mondatban. KONSZA szavallatokkal is dúsította előadását. Az ünnepély jövedelme a 10 lejes belépőköböl gyűlt össze, és 1040 lejt tett ki. Ebből a kiadás csupán 526 lej volt.¹²¹ A *Múzeumi feljegyzések...* szerint ennél is több, 984 lej volt a tiszta jövedelem, 120 felnőt, 80 diák volt jelen.

Közjátékként, a múzeum vezetőségének 1937. december 7-én tartott ügyvezető ülése többek közt egy régebbi (június 27-i) beadványra is választ ad. Ebben özv. KIRÁLY Istvánné (RÉVAY Ilona), utalva egy CSUTAKKAL való régebbi beszélgetésére, kéri a múzeumot, hogy teljesítse kívánságát. Évekkel azelőtt KIRÁLY Imre levelezést folytatott a *Budapesti Hírlap* főszerkesztőjével, aki neki mintegy húsz könyvet ajándékozott. Ezeket és még két fényképet az özvegy a múzeumnak adományozott letétképpen, azzal a feltétellel, hogy a múzeum emlékezzen meg a volt főszerkesztőről egy ünnepség keretében. A múzeumi vezetőség nem zárkózott el a kérés elől, de a későbbiekben nem találunk olyan adatot, amely szerint egy ilyen jellegű ünnepség megrendezésére sor került volna.¹¹⁹

Az év utolsó előadását DEBRECZY Sándor tartja december 18-án, *Világhírű szaklátogató a Székely Nemzeti Múzeum kéziratárában* címmel. Az előadó eredeti módon közelíti meg a témát, és az egészet egy képzeletbeli látogató és a közötte kilalikuló párbeszéd kapcsán fejt ki. A látogató szakterülete, a kódexek után érdeklődik. Így derül ki, hogy a gyűjtemény ekkor közel 1000 darab kéziratot tartalmaz, amelynek 60%-a magyar, 33%-a latin és 5%-a német. A legrégebb a 15. századi *APOR-kódex*, néhány kötet a 16. és 17. századból való, de a legtöbb kézirat 18–19. századi. A tartalmuk tekintetében nagyrészüik egykori, másolt tankönyv (vallásan, magyar nyelvtan, természettan), de vannak jogi jellegűek is (a székelysége és a szászúságra vo-



natkozóan), lelkészek eredeti beszédei, halottbúcsúztatói, valamint szentírás-magyarázatok. A képzeletbeli látogató és a házigazda levéltáros között tudományos vita bontakozik ki az *APOR-kódex*, a *VASADY-kódex*, az *APAFIné-kódex*, a *CSEREYné-kódex* eredetének tisztázatlansága kapcsán. A látogató mintegy provokálja a levéltárost, és az korszerű fejtegetésekbe bocsájtkozik.

A múzeum vezetősége 10 lejes belépőjegyeket volt kénytelen készíteni, hogy fedezni tudja a költségeket, ugyanis előzetesen 208 lej „színházi adót” (taxá teatrală) kellett fizetnie. A jövedelem így is, a mérsékelt számú közönség mellett is 962 lej¹²² (a *Múzeumi feljegyzések...* szerint 469 lej tisztán).

1938. A változás éve

A válság másfél évvel CSUTAK halála után kezd nyilvánvalóvá válni. A még általa, az anyagi megkapaszkodást elősegítendő kezdeményezett múzeumpártoló mozgalom akadozik, a múzeumőr MIKÓs tanároknak nincs energiájuk a tanítás mellett a múzeumra is, az az előny is elveszett, amelyet CSUTAK idején a MIKÓ Kollégium–Múzeum igazgatói szintű perszonalúniója jelentett. A vezetőség többsége úgy dönt, a tudós történész-levéltáros-néprajzos, régészetet is próbált HERPEI Jánost, korábban az EKE kolozsvári néprajzi múzeumának őret hívja meg új igazgató-őrnek. HERPEI gondolkodása, munkastílusa más, mint CSUTAK Vilmosé volt. Helyi politikai csatározás közepébe csöppen, idegen. Megválasztásakor az igazgató-választmány négy tagja lemond. Időbe telik, míg kialakít és érvényesíteni tud egy, az addigitól sokban különböző koncepciót. Több lesz a papírmunka, de a könyv- és levéltári eredmény is, több a néprajz, kevesebb a természettudomány, és mintha megjelenne a korábbi józan, de bizalommal teli pragmatizmushoz képest némi kishitűség. Legalábbis kezdetben, a múzeumi rendezvényeken is meglátszik mindez.

HERPEI János 1938 júliusában érkezik meg Sepsiszentgyörgyre, és veszi át a múzeum igazgatását. Azonnal megpróbálja újraindítani a művelődési esteket is. Levelet küld SZÁSZ

Ferencnek, a Magyar Nép RT igazgatójának, kérve, váltsa be korábbi ígretét, és augusztus folyamán tartson egy népszerűsítő előadást az éppen akkor megfigyelhető napfoltokról. Ezt az ügyet július folyamán már megtárgyalta az ügyvezető tanács, és mivel a mohácsi csata évfordulója is augusztusra esik, ő maga, HERPEI is tarthatna egy húsz perces felolvasást megemlékezésékképpen. HERPEI leírja az előadást esetleg akadályozó problémákat is, amelyekkel a múzeumnak minden egyes felolvasás előtt meg kellett küzdenie, nevezetesen a hatósági engedély megszerzését, valamint a belépőjegyek elintézését. Ezenkívül problémát jelentett az is, hogy az előadások hivatalos hatóságokkal való ügyeit épp ő intézhette csak, mivel FADGYAS Anna titkárnő augusztus folyamán távol volt, és a múzeumőrök is mind szétszóródtak. Az intézmény vezetése így rá és BIBÓ Erzsébet leánygimnáziumi igazgatónőre maradt. Mindezek ellenére kéri, küldje el az előadása szövegét.¹²³ A kérést megfogalmazzák és elküldik a prefektushoz, illetve a polgármesterhez. Miután ezek engedélyezik az előadást, a pénzügyhöz fordulnak 104 darab 10 lejes jegy kibocsátásáért. SZÁSZ Ferenc már előzetesen elküldte előadása szövegét, de mint azt az augusztus 5-én kelt levelében írja, az esten szabadon fog beszélni, hogy „időszerű megfigyelésekkel” tegye élénkebbé az előadását. A cím a következő lenne : *A napfoltok és az időjárás*. Végül a múzeum vezetősége augusztus 29-én értesíti az előadót, hogy a helybeli hadtestparancsnokság is megadta az engedélyt, és ezért kéri, hogy a szeptember 3-án este 8 órai kezdettel megtartandó előadásra utazzon le Sepsiszentgyörgyre, és tartsa meg előadását. Sajnos, az ügyek intézésének lassúsága miatt az időpont már nem felel meg SZÁSZ Ferencnek, aki szeptember 3-án a *Magyar Népújság* ügyében hivatalos egy tárgyalásra. SZÁSZ azt ajánlja, hogy dolgozatát olvassa fel valaki, ám a múzeum értesíti, „hogy az előadást elhalasztják, mivel az előadó személyes varázsa nem érvényesülhet, ha a dolgozatot más olvasná fel”. A jegyeket a pénzügy visszaveszi, és a hatóságokat is értesítik az előadás elmaradásáról. SZÁSZ Ferenc egy augusztus



30-i levélben reményét fejezi ki, hogy a jövő évi EME vándorgyűlés alkalmából, amely Gyergyószentmiklóson lesz, leutazhat Sepsi-szentgyörgyre, és akkor beváltja ígérését.¹²⁴ Ha már SZÁSZ Ferenc előadását nem sikerült nyelbeütni, HERPEI november 19-én este 8 órai kezdettel végül egyedül tartja meg előadását, *Mohács* címmel. Az előadást eleinte november 13-ra tervezték, de a KIS Albert esperes emlékünnepe miatt elhalasztják. Az 1938-ban életbe lépő ostromállapot miatt ezt az előadást is hosszú intézkedések előzték meg, míg végül minden hivatalos papír rendben volt, és megkezdődhetett a felolvasóest.

Az előadó általános értékeléssel kezdi előadását: „magyarságunkat ért csapások egyik legsúlyosabbika volt a mohácsi csatavesztés”. Nem is maga a csata veszteségei, hanem „az ennek következtében megtörtént teljes és általános energiafelbomlás, amely sok évtized természetes folyamánaképpen robbant ki a mohácsi és Mohács utáni kapkodásban”. Kiemeli, hogy a Kárpát-medence az évszázadok során folytonos népvándorlási hullámoknak volt kitéve, amelyeknek egyik utolsó népcsoportja a török volt.

Az általános középkori Európa-kép megrajzolása után a felolvasás Károly Róberttől követi nyomon az eseményeket, amíg eljut II. Lajos tíz évesen trónra kerülő királyig, akinek idejében bekövetkezett a tragédia. Felsorakoztatja az ország gyengeségének általános okait (pártviszályok, gyenge királyi hatalom, rendezetlen pénzügyi viszonyok), majd a csatavesztés közvetlen okai jelennek meg, amelyek között úgy a török határozottsága és számbeli fölénye, mint a magyar fél szervezetlensége és a sereg számbeli gyengesége közrejátszottak. Részletesen beszámol a török hadsereg útjáról és a rövid ideig tartó hadmozdulatokról, a magyar veszteség fő okaként a hadsereg nem megfelelő vezetését jelölve meg. „A mohácsi csata tehát nem a török és a magyar erők összemérése volt, hanem egy meggondolatlanul irányított hadtömegnek a túlerő által való lehengerlése.” A felolvasás végén a Mohács utáni társadalmi, politikai ellentétek tömegét magával hordozó

Magyarország képe jelenik meg, amely már nem is egységes, hisz a török kihatás belőle egy hatalmas területet, és a nyugati, illetve keleti részek egymástól való elszakadása is most kezd kialakulni.¹²⁵ „Korszerű téma ez, nemhiába tér vissza minduntalan regényben, drámában és tanulmányok nagy számában – írják a helyi lapban –. Valami magunk revíziójának, lelki magunkbaszállásnak és megújulásnak nagy szükségességét jelenti ez a sűrű vissza-visszaidéződése Mohácsnak. Akik ott voltak, nem tudnak szabadulni hatása alól, akik ott nem voltak... sajnálhatják, hogy közönyük miatt a magábaszállással együttjáró lelki megújulásnak egy kedvező alkalmát elszalasztották.”¹²⁶ Az előadásra belépési díj nem volt.

November folyamán sikerült megrendezni még egy előadást SZÉKELY Zoltán múzeumőr szereplésével, aki 27-én *A bolgár-török műveltség emlékei* címen tartott vetített képes előadást.¹²⁷ Az előadás előtt KERESZTES Károly „méltatta a múzeum ismeretterjesztő munkájának fontosságát, és ajánlotta a hallgatók figyelmébe az ifjú előadót, ki hivatva van néhai dr. LÁSZLÓ Ferenc világhíres archeológiai kutatásainak továbbfejlesztésére. Maga az előadó bevezetőül nyelvészeti alátámasztotta a magyar és bolgár nép fajrokonságát, majd a bizánci történetírók becsmérlő elfogultságával szemben védelmébe vette a bolgárok több mint ezer éves műveltségét. Vetített képekkel illusztrálta a dr. FEHÉR Géza volt MIKÓ-kollégiumi tanár vezetésével végzett ásatások útján feltárt hatalmas arányú épülettromok, a madarai vár sziklafalába vésett óriási lovas dombormű bemutatásával a bolgár cárok nem közönséges kulturáját.”¹²⁸

December 4-én BOGÁTS Dénes tart *Székely katonalevelek a napóleoni háborúk idejéből* címen vetített képes felolvasást.¹²⁹ Az előadást KERESZTES Károly vezette be, méltatva az előadó múzeumi munkásságát, majd BOGÁTS „a szépszámú közönség előtt ismertette a székely huszárok katonai szervezetét, ruházatát, s képekkel illusztrálta a jól sikerült előadást. A közönség a felolvasott levelekből, amelyeknek az érdekességét az is fokozta, hogy helyi vonatkozásúak voltak, mint kövesdi BOÉR



Elek kapitány levelei, megismerte, hogy milyen véleménnyel voltak székely vitézeink az idegen földről s nepeinek szokásairól.¹³⁰ Az előadásnak 10 lejes beléptidíja volt, 1361 lej tiszta jövedelme. December 18-án KONSZA Samu vállal előadást egy JUHÁSZ Gyuláról írt tanulmánnyal, és CSÁSZÁR Károly kolozsvári újságíró KÖLCSEY Ferencről írt dolgozata kerül még felolvasásra, amelynek szövege is fennmaradt. Az előadásra 104 darab jegyet kérnek a pénzügytől és kifizetik a 208 lejes színházi vagy látványossági adót.¹³¹ CSÁSZÁR Károly dolgozatát HERPEI János olvassa fel. Inkább ünnepi beszédhez hasonló, nem szolgál életrajzi adatokkal, és KÖLCSEY művei sem kerülnek külön-külön említésre. CSÁSZÁR a költő lelkeségét próbálta megragadni. A KÖLCSEYről való megemlékezés – mondja a szerző az előadás elején – „nem lehet csupán a nagyknak kijáró köteles kegyelet kinyilatkoztatása. KÖLCSEYt belső, szívbeli kapcsolatok fűzték Erdélyhez”. KÖLCSEY költészetének általános jellemzője a „sötétben látás” és „sajátságos, hogy mégis hitet és reménységet hirdet. Világosan látja a magyarság problémáit”, és itt az előadó SZÉCHENYI, VÖRÖSMARTY, ARANY, ADY példáját hozza fel. KÖLCSEY „egyetemes kitekintése” révén felismeri nemzete szellemi küldetésének ismérveit, ám rájön arra is, hogy a legáltalánosabb emberi jó is csupán a nemzet alkotta formák közt indítható útjára. Ő „nem a racionális ész rideg világára, hanem a nemes nemzeti ösztön uralmára vágyik”. Továbbá a rossz keresztény KÖLCSEY képe elevenedik meg a hallgatóság előtt. Az „ellenzéki magatartású” költő viselkedése azonban példamutató erkölcsisége mellett, és itt OBERNYIK Károlyt idézi, aki szerint KÖLCSEY „bort nem ivott, nem dohányzott, diákkorában nőt nem ismert.” A kevésbé szabályos felépítésű tanulmány a közönség által már ismert KÖLCSEY rejtettebb oldalát próbálta megmutatni, és ezért nem törekedett életrajzi adatokkal és munkái ismertetésével foglalkozni.¹³² Az előadók a két íróat a hallgatók előtt önkéntelenül is egymás mellé tudták állítani, hisz mindketten a szenvedés kifejezői

voltak.¹³³ Az est 10 lejes beléptidíja 594 lej tiszta jövedelmet hozott.

1939

Az előadások megkezdése előtt Herepei április 21-én levelet intéz látványossági adó ügyében MIKÓ Imréhez, aki a királyi diktatúra sajátos viszonyai között a Magyar Népközösség titkára. Ebben leírja, hogy addig a pénzügyi minisztérium olyanformán támogatta a múzeumot, hogy minden évben 4%-os adókedvezményt adott az előadások beléptidíjára vonatkozóan. Most 1939-ben újból meg szeretnék szerezni, ha lehet a teljes adókedvezményt, de legalább az addigi 4%-osat. A kérés célba juttatása sürgős, különben az előadások nem kezdődhetnek el. A kérés főleg azért aktuális, mert az előadásokra vonatkozó törvénymódosítás a népszerűsítő előadásokat kihagyja a megadóztatott kulturális tevékenységek köréből. MIKÓ április 27-én el is küldi a választ és az engedélyt. Közli, hogy a minisztérium a tudományos jellegű előadások után nem szed adót, ám a másfajta művészi jellegű előadások után és a vetítéssel egybekötött előadások után is már 5%-os, mérsékelt adót kell fizetni. A 641348/1939 számú rendelet tartalmazza ezt, és MIKÓ kéri a múzeum vezetőségét, hogy azt mutassák be a pénzügyi igazgatóságnál.¹³⁴ Az 1939-es előadások végül ingyenesek lesznek, három előadásra kerül sor, amelyekből az első kétrészes, illetve két alkalommal rendezik meg. Ennek kezdeményezője DEBRECZY Sándor múzeumőr, aki *A paraszt a modern erdélyi irodalomban* címen szeretne előadást tartani május 13-án és május 20-án este 9 órai kezdettel. Az előadást beléptidíj nélkül rendezik meg, mivel erre nem kérnek adót a hatóságok. A felolvasásokat HERPEI vezeti be köszöntőszövegével. A május 13-i *Az erdélyi modern irodalom néphőse* bevezetőjében az erdélyi magyar próza eredetiségének és nagyszerű hangjának okát keresi a magyar irodalomban. Talán túlzásnak tűnik, mondja, de az erdélyi magyar irodalmi műalkotások legsikeresebb szerzői székely származásúak. Az előadó részletes jellemképet adott az egyes említésre kerülő székely írók lelkialkatáról, majd idézi eszmé-



nyeiket és életüket. KONSZA Samu ezután részleteket olvas fel az említett írók műveinek legszebb példáiból.¹³⁵ A május 20-án elmondott bevezető szövegben HERPEI kiemeli DEBRECZY múltkori előadásából azt a megállapítást, miszerint „a mai erdélyi szépprózáíróink kezében a néphős népmesei alakképpen jelenik meg”. Ezért a népies tartalmú regény hősnéek tulajdonságai hatványozottak, szenvedései, nyomorúságai nagyobbak a köznapi halandóénál. DEBRECZY tanulmányát nemcsak terjedelemben, hanem értékében is a múzeum legszínvonalasabb felolvasásai közé sorolta az akkori sajtóvisszhang. Szövege nem maradt ránk, tartalmáról a különböző újságoknak küldött beszámolókból tudunk. Bevezetéképpen „tömör világ- és magyar irodalmi áttekintést ad a népek és alakjainak, mint irodalmi hősnek megjelenéséről, fejlődéséről, alakulásáról”. A témát magyar területre szűkítve röviden beszámol a háború előtti helyi irodalomról, hogy megállapítsa, a két világháború közötti erdélyi irodalom nem kötődik népiségében sem a világirodalmi, sem a világháború előtti magyarországi irodalomhoz, hanem „az 1918-ban bekövetkezett sorsfordulattól és az ezt követő kisebbségi életformából született meg”. Ezért ez a néphős nem irodalmi figura, nem is szociális eszmék szócsöve, hanem a kisebbségi létezésben a fajnak talpraesett kacskaringós észjárású embertípusa. A SZABÓ Dezső, TAMÁSI Áron, NYÍRÓ József és KEMÉNY János által megjelenített népi alakok révén „belátunk a nép lelkébe és sorsába, rengeteg példával vonul el lelki szemünk előtt e nép önéretessége, büszkesége, szerelme, vallásossága és babonája, halállal szembeni magatartása”.¹³⁶

Június 3-án, szombaton este a múzeum díszterme újból foglalt. A bevezetőt HERPEI vállalta, ismertette az előadó SZALAY Mátyás plébánost, költőt és tudóst, aki *A szumírok, a Paradicsom helyének legősibb történelmi népe* címen fog beszélni a különböző népek és köztük a magyarok vallásos hitének és felfogásának eredetéről. A turáni eredetű sumérok vallásos hitük és felfogásuk egyes képeit átadták a szemita eredetű asszír–babilóniaiaknak, akiktől a zsidók is

vettek át a babilóniai fogság idején bizonyos képeket. A magyar nép vallásában is lehet találni a sumérokig visszavezethető elemeket, állítja az előadó, de ez nem jelenti a sémi népekkel való rokonságot. Ezeknek az ősi vallási elemeknek a megléte segítette a pogány magyarságot, hogy könnyen „elsajátítsák” a kereszténységet, amely a zsidó hitből származik.¹³⁷ Ezzel az előadással zárul le az 1938/1939-es évad ismeretterjesztő előadássorozata. A múzeum vezetősége bejelentti, hogy az ősz folyamán átalakítják az előadások szervezését. Összeállításukkal DEBRECZY Sándor múzeumőr fog foglalkozni, akit ezzel bíztak meg. Az estélyek számának szaporítását és a felolvasások, részben tudományos, részben népszerű, részben pedig szépirodalmi tárgykörű felosztását ígérik. Hogy a látogatók számát növeljék, az estélyek beléptíj nélküli megrendezését határozzák el, mert „ezzel a közönség nemcsak magának szerezne, reméljük hasznosan eltöltött estétet, de a rendezőséget és a felolvasókat is jutalmazná, buzdítaná”.¹³⁸

1939 első felében már össze is állították 1939 októberétől 1940 május végéig a helybeli és vidéki közönség számára tartandó 16 előadásból álló listát. Az előadásokkal szembeni legfőbb követelmény, hogy azok képzetek legyenek, bármilyen székely témájú előadásról legyen is szó. A felkéréseket a különböző kutatókhoz, személyiségekhez július folyamán küldik el. TAMÁSI Áront is felkéri egy előadásra, irodalmi estély keretében. Ennek műsora a következőkből állana:

1. Egy 15 perces megnyitóbeszéd
2. A brassói Magyar Dalárda székely dalai
3. TAMÁSI Áron előadása
4. Székely népballada szavalása, valamint a brassói Dalárda újabb székely dalai

NAGY András teológiai tanárt Gyulafehérvárról, tudván, hogy foglalkozik az erdélyi magyarság közegészségügyi statisztikájával, arra kéri, hogy ebben témakörben tartson előadást. Továbbá levelet küldenek a következő személyeknek: GYÖRGY Lajos (Kolozsvár), KELEMEN Lajos (Gyulafehérvár), BÁNYAI János (Székelyudvarhely), SZALAY Mátyás, KOVÁCS Lajos, KERESZTES Károly, BIBÓ Erzsébet,



BOGÁTS Dénes, KONSZA Samu, SZABÓ József, SZÉKELY Zoltán (Sepsiszentgyörgy), TÖRÖK Andor (Kézdivásárhely), NAGY Jenő (Csíkszentmárton), VÁMSZER Géza (Csíkszereda), BÁGYA András (Kovácsna). Az előadások címét és szövegét augusztus 15-ig várják, mivel október elején meg akarják kezdeni őket. Egy október 19-i levélből azonban, melyet NAGY Jenőnek címeztek, az derül ki, hogy esetleg novembertől indíthatnák csak. Az okot nem tüntetik fel,¹³⁹ mi azért egyik okát tudjuk: közben kitört a második világháború.

Jegyzet

1. LIGETI Ernő: *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban*, Kolozsvár, 1941. II.
2. SzNM It. (Székely Nemzeti Múzeum irattára) 41-1918, 4-1922, 57-1918, 16-1918, 19-1918, 298-1929.
3. *Múzeumi feljegyzések...* (1911–1939), 44. o. ADORJÁN Gábor 1916–23-ban a Székely MIKÓ Kollégium tanára.
4. 15004-1927.
5. Dr. DADAY Vilmos, Háromszék megye volt tiszti főorvosa, MIKÓs tanár 1892–1917-ben, a múzeum igazgató-választmányának alelnöke volt. Kolozsváron hunyt el. Végredeletében a Múzeumról sem felekezett meg.
6. SzN (*Székely Nép*, Sepsiszentgyörgy) 1922/33, 35, SzNM It. 93, 96-1922.
7. SzN 1922/45, SzNM It. 321-1922.
8. SzNM It. 9-1923, SzN 1923/3–4.
9. SzN 1924/72, SzNM It. 149-1924.
10. SzNM It. 29-1925.
11. SzNM It. 100, 101-1926.
12. SzNM It. 132-1927.
13. SzNM It. 25-1928, SzN 1928/68, 72.
14. SzNM It. 208-1928, SzN 1928/97.
15. SzNM It. 24-1929, 1-1929.
16. SzNM It. 1-1929.
17. SzNM It. 31-1929.
18. SzNM It. 165-1929.
19. SzNM It. 186-1928.
20. SzN 1929/98.
21. SzNM It. 74-1929.
22. SzNM It. 137-1929.
23. SzNM It. 136-1929.
24. Uo.
25. SzNM It. 306-1929.
26. SzNM It. 344-1929.
27. SzNM It. 295-1929.
28. SzNM It. 331-1929.
29. SzNM It. 156-1929.
30. SzNM It. 74-1929.
31. SzNM It. 330-1929.
32. SzNM It. 341-1929.
33. SzNM It. 304-1929.
34. SzNM It. 140-1929.
35. SzNM It. 102-1929.
36. SzNM It. 417-1929.
37. SzN 1930/45.
38. Uo.
39. SzNM It. 86-1930.
40. SzNM It. 256-1930, SzN 1930/93–96, ill. 97–98, 100–101.
41. SzNM It. 296-1930.
42. SzN 1931/15.
43. SzN 1931/18.
44. SzN 1931/25.
45. SzNM It. 60-1931.
46. SzNM It. 296-1930.
47. SzN 1931/32.
48. SzN 1931/34.
49. SzN 1931/57.
50. *Székelység* 1932. február 2, 26.
51. SzN 1931/92.
52. Uo.
53. SzN 1931/99.
54. SzN 1931/100.
55. SzNM It. 205-1932, SzN 1932/80.
56. SzNM It. 35-1933.
57. SzN 1933/14.
58. SzNM It. 175-1933.
59. SzNM It. 180-1933.
60. SzNM It. 175-1933.
61. Uo.
62. SzNM It. 167-1933.
63. SzNM It. Számozatlan-1933.
64. SzN 1933/35.
65. SzN 1933/30.
66. Uo.
67. SzNM It. 44-1933.
68. SzNM It. 175-1933.
69. SzNM It. 50-1934.
70. SzN 1934/18.
71. SzNM It. 56-1934.
72. SzN 1934/18.
73. SzNM It. 66-1934.
74. SzN 1934/19.
75. SzNM It. 70-1934.
76. SzNM It. 85-1934.
77. SzN 1934/21.
78. SzNM It. 85-1934.
79. Uo.
80. SzN 1934/24.
81. SzNM It. Számozatlan-1934.
82. SzNM It. 3-1935.
83. SzNM It. 7-1935.
84. SzNM It. 75-1935.
85. SzN 1935/17.
86. SzNM It. 85-1935.
87. SzNM It. 91-1935.
88. SzNM It. 115-1935.
89. SzNM It. 214-1935.
90. Uo.
91. Uo.
92. Uo.
93. SzN 1935/50.



94. SzNM It. Ad 8-1936.
 95. Uo.
 96. SzNM It. 69-1936.
 97. SzNM It. Ad 8-1936.
 98. SzNM It. 160-1936.
 99. SzNM It. 65-1936.
 100. Uo., illetve SzN 1936/53 (a teljes szöveg).
 101. Uo.
 102. SzNM It. 75-1936.
 103. SzNM It. 234-1936.
 104. SzNM It. 267-1936.
 105. Uo.
 106. SzN 1937.5.
 107. SzNM It. 5-1937.
 108. SzN 1937.5.
 109. SzNM It. 40-1937.
 110. Uo.
 111. SzN 1937/17.
 112. SzNM It. 89-1937.
 113. SzNM It. 130-1937.
 114. SzN 1937/38.
 115. SzN 1937/39.
 116. SzN 1937/36.
 117. SzNM It. 195-1937.
 118. Uo.
 119. SzNM It. 250-1937.
 120. SzNM It. 258-1937, SzN 1937/45.
 121. Uo.
 122. SzNM It. 311-1937.
 123. SzNM It. 176-1938.
 124. SzNM It. 193-1938.
 125. SzNM It. 250-1938.
 126. SzN 1938/50.
 127. SzNM It. 266-1938.
 128. SzN 1938/51.
 129. SzNM It. 271-1938.
 130. SzN 1938/52.
 131. SzNM It. 278-1938.
 132. Uo.
 133. SzN 1938/54.
 134. SzNM It. 84-1939.
 135. SzN 1939/21.
 136. SzNM It. 108-1939.
 137. SzNM It. 128-1939.
 138. Uo.
 139. SzNM It. 176-1939.

ve az idézeteket, kötet szerkesztési szempontok indokolják. **Szerk. megj.)**

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat megírását a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (1999. évi „Szellemi Örökség” kiírás, „Szellemi sivatag” DKI-program), kibővítését és véglegesítését az ARANY János Közalapítvány („Centrumok, 2001” program) támogatta. Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleért-



Activități culturale ale Muzeului Național Secuiesc în perioada interbelică

(Rezumat)

Muzeul Național Secuiesc a organizat, respectiv a găzduit numeroase evenimente culturale în perioada interbelică. După ce și-a primit înapoi materialele evacuate în 1916, odată cu reamenajarea noii clădiri, de abia un deceniu vechime, și în primul rând odată cu clarificarea statutului său juridic, muzeul a jucat un rol important în calitate de organizator și nucleu cultural, mai ales după 1928. Până la izbucnirea celui de-al doilea război mondial avem cunoștință de aproape 60 de manifestări culturale ale muzeului, majoritatea lor fiind conferințe de popularizare științifică, combinate cu serată lite-rară-muzicală, respectiv concerte muzicale. Cele mai semnificative depășeau cu mult importanța locală – ne gândim înainte de toate la jubileul din 1929, la conferința ambulantă a Uniunii Muzeului Ardelean din 1933, la inaugurarea muzeului în aer liber din 1937.

The Cultural Activities of the Székely National Museum in the Period between the Two World Wars.

(Abstract)

The Székely National Museum has organized and hosted various cultural events in the period between the two World Wars. After it had been given back the materials that had been evacuated in 1916, once with the rearranging of the new building which at that time was one decade old and at the same time once with the clarifying of its juridical statute, the museum played in important part as organizer and cultural nucleus, mostly after 1928. Until the outburst of the second World War we know about almost 60 cultural manifestations of the museum, out of which the majority were scientific conferences of popularization combined with literary-musical evening parties, respectively music concerts. The most significant ones were much above the local importance - considering - the jubilee of 1929, the itinerant conference of the Transylvanian Museum Union in 1933, the inauguration of the



Szívesen látjuk

az április 29-én, vasárnap délután 5 órakor a
Szekely Nemzeti Múzeum előadó termében rendezendő
hangversenyünkre.

Zayzon Ferencné,
Dr. Fogolyán Kristóf,
Dr. Keresztes Károly,
Zayzon Ferenc.

Dr. László Ferenc urnak
és b. családjának urnónek

HL

Ezen meghívó belpólyájútl is szolgál.

Jókai-nyomda.

Műsor:

1. Beethoven: Quartett. Op. 16.
 - a) Grave
 - b) Allegro ma non troppo
 - c) Andante cantabile
 - d) Allegro (zongora, hegedű, brács, cselló.)
2. Bruch: Hegedűverseny g moll.
 - a) Allegro moderato
 - b) Adagio (hegedű, zongora.)
3. a) Tschaiikovszky: Herbattied
b) Lhevinne: Humoreska
c) J. Bach: Solfeggio (zongora.)

Szület.

4. a) Simonetti: Madrigale
b) Vecsey: Chanson triste
c) Kubelík: Poém (hegedű, zongora.)
5. Mendelssohn: Quartett No. III.
 - a) Allegro moderato
 - b) Finale. Allegro (zongora, hegedű, brács, cselló.)

1. ábra A díszterem felavatása (1922).

**A Székely Nemzeti Múzeum 1924 szeptember 13-iki estélyének
MŰSORA:**

1. Erikel S. „**Baldannopen**.” Éneklí a sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda.
2. **Előki megnyitót** mond Br. Szentkereszty Béla, a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának elnöke.
3. a) Svendsen: Románe,
b) Hubay: „**Kremouar-hegedűs**.” Hegedűn járta: dr. Keresztes Károly, zongorán kíséri: Réz Domokos.
4. **Előadást tart** dr. Tavasz Sándor theol. igazgató.
5. a) Mayerbeer: „**Eugenotta-ária**,”
b) Kálicz: „**Hervadó rózsák közt**” Éneklí Márton Margit énekművész, zongorán kíséri: Lakarásné Desz. Lenke zongoraművész.
6. **Kereszidőli felolvas:** Szombati-Szabó István lugóeri ref. lelkész.
7. **Wienlawski:** Walse de concert Des-dur. Zongorán előadja Lakarásné Desz Lenke zongoraművész.
8. Fortuner – Felőfi: „**Mi volt nekem a szerelem?**” Éneklí a sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda.

Tip. Jókai St. Gheorghe

2. ábra Az 1924. szeptemberi meghívottak dr. TAVASZY Sándor, SZOMBATI-SZABÓ István.



A sfântu-gheorghei—sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumot özv. Cserey Jánosné, szül. Zathureczky Emilia alapította 1875-ben, amikor Erdélyben csak az Erdélyi Nemzeti Múzeum és a Bruckenthal-múzeum működött. Az alapítónót a múzeum megalapításakor az a nemes indok vezette, hogy „a székely nép kebelében a mult emlékei iránt való kegyeletes érzést fejlessze, a történelmi öntudatot erősítse, a nemzeti becsérzetet emelje, haladásának tért nyisson és közművelődésének segédkezet nyújtson.”

Az alapítólevél értelmében a Székely Nemzeti Múzeum Háromszék-, Csik- és Udvarhely vármegye székely közönségének kizárólagos tulajdonosa s vezetéséről a tulajdonos három vármegye székely közönségéből önmagát kiegészítő igazgató-választmány gondoskodik, míg a közvetlen felügyelet, gondozás és gyarapítás munkáját a Székely Mikó-kollegium tanárai végzik.

Az Imecsfalván alapított múzeumnak 1879–1913-ig a Székely Mikó-kollegium adott díjtalan szállást, míg 1913 óta a tulajdonos székely nép áldozatkészségéből saját épülete van, mely a Székelyföld és Erdély egyik legértékesebb műalkotása.

A gyűjtés, ajándékozás, vásárlás, csere, ásatások és letétek útján folyton gyarapodó múzeumnak jelenleg öt osztálya van: 1. könyvtára és levéltára, mely a XVI. századtól kezdve főleg a székely nép és Erdély multjára vonatkozó könyvtári anyagnak és kéziratoknak s a XIII. századig visszanyúló levéltári anyagnak nagyértékű gyűjteménye s melynek állománya 217862 drb; 2. régiségtára, mely a legrégibb időktől

napjainkig a Székelyföld és székely nép multjára vonatkozó 27743 drb tárgyat foglal magában, melynek főleg premikenei csoportja nemzetközi érdeklődés tárgya; 3. néprajzi gyűjteménye, mely a székely nép ös-foglalkozásaira vonatkozó 6701 drb tárgyat őriz s melynek különösen varrottas- és bokalykancsó gyűjteménye a legértékesebb; 4. képzőművészeti gyűjteménye, mely 722 drbból áll s mely főleg a Barabás Miklós és Gyárfás Jenő székely festőművészek eredeti műalkotásaival felbecsülhetlen értéket képvisel; 5. természetrajzi gyűjteménye, mely 13199 drbból áll s főleg ősemölcsont és madárgyűjteménye képvisel jelentős értéket. Az öt gyűjtemény állománya 266227 darab.

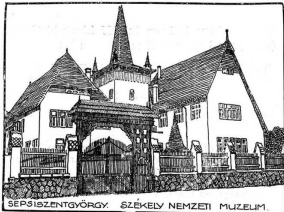
A múzeum állandó érdeklődés és tanulmányozás tárgya. A látogatók száma az 1923-ik év folyamán 3135 volt, jóllehet a gyűjtemények közül a néprajzi és természetrajzi osztályok még nincsenek végleges kiállítási szekrényekben elrendezve.

A múzeum igazgató választmányát önzetlen munkájában az a bizonyos reménység táplálja, hogy a székely nép hagyományos áldozatkészsége, mely ezt a sajátos székely kulturális intézményt létrehozta és nagyra nevelte, minél hamarabb gondoskodni fog, hogy a néprajzi és természetrajzi gyűjtemények végleges kiállítása után a múzeum népnevelő és tudományos feladatait fokozott mértékben teljesíthesse.



3. ábra LÁSZLÓ Ferenc múzeum-ismertetője az 1924-es meghívón.





SEPESZENTGYÖRGY. SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM.

A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM JÓKAI EMLÉKŰNNEPE
1925. FEBRUÁR 18-ÁN.



1805 - 1904.

JÓKAI MÓR SZÜLETÉSÉNEK 100. IK ÉVFORDULÓJÁRA.

J. A. (signature)

JÓKAI MÓR.

Komlóban, 1825. február 18-án született a legnagyobb magyar regényíró. Nagy időben, nagy emberek között született. Független és kollektíván együtt lenni Petőfi Sándorral. Mielőtt megírta volna a Jókai Mór 1846. március 13-án ok az új napjait kezdte. A szabadságharc alatt követte Komolcot Debrecenbe és ott az Esti Lapokat szerkesztette. 1848-ban feleségül vette Labantyú Rozát, a nagykorú fehérvári székely művészt, aki felfedezője a szerkesztésnek, majd Pesten telepedett meg. Világos után a hajósok napján következett, majd Pesten telepedett meg. A fiatal író és fiatal város egyszerre fejlődtek országok...

Az életváltás idejében, a Keresztények hazájában, az ősi tevékenységét egyenesen elmozdított. Közvetlenül csodás ragyogó-szívet, istentől való hűvös és pompás esztendőket (maga és őt) díszes költészetekben heverő nemzeti – és megújulási számára azt a megújulási pontot, amelyet azóta a világban is követ. Függetlenül tevékenységét dolgozott. Lapokat szerkesztett, regényeket írt, egyenesen követni a legújabb esztendőket: a Magyar Népből, Kárpát Zöldjét, az új földesítést stb. ma is a legnagyobb elvezető útnak. Regényekben benne van az egész kor, amelyben él, egy impozáns múlt és egy végtelen nagy és végtelen szerény ember szívét.

Méretében is párhuzam az a gazdagabb, melyet az időmet 61 éves fejjel írt munkásságát által megújulást. 330 kötet könyvet írt! Ha egy század kezdés, 35 esztendőben teljes pustán a minék közele és egy gép 8 év alatt tudta azt nyomtatni. Az egész világörömlésben a püsti régió mérése...

Jókai a politikai életben is tevékeny részt vett. Országgyűlési képviselő. Tíz év felé volt. Több ízben írt Hasonlókat, újságja 1884-ben. Leirtatlan az a kétségbe, melyet a székely nép nagy írói elvezető. Megoldott Hivatást, többször. Szepes-Érményben, Nagyböröznán. Látogatásokkal tett. Egerben, Sárospatakon, Újvárosban; Újvárosban, Tereznányban és mások vendége volt. Farkas mezejek, újságírók fogadtak mindentől és a székely nép nagy szerzői ajánlatait ajánlataira meg: a székely nemzet és székely munkák gazdag kötetével. Ezekből ott meg a Bátyáras várat, a Damokosokat, Hátországok lapjait és letette őket a Jókai-napok regényének nagy szerző esztendőit-alkját: Tarany Dávidot, az a költészetet székely írókat.

1894-ben ötven éves írói munkásságát a nemzet olyan lelkendezéssel ünnepelte, amelyet csak egy nagy fejedelmét írt meg. És ilyen hatalmas műve megújulása állt a költi irattal! 1904. május 5-én, mielőtt betérte földi pályafutását.

Mivel több mint 2 millió kötetben forgunk kötetben és a világ minden részén olvasnak, mert legjobban munkáit a világ minden nyelvén lefordították. De különösen nagyon sokan olvasták és jól gaz-

dagodással olvassák műveit az a magyar és székely nép, amelynek halálátlan emléket állított műveiben és több dicsőséget szerzett, mint sok bármely más ember.
Ebből a felelő gondolatból (készen) és soha el nem múló hűségét megújulási meg nem emelkedési szeptember születésének 100-ik évfordulóján szerte a világon, ahol csak magyar szív dobog.
Ezért a felelő gondolatból és soha el nem múló hűségünk legyen tisztelettel az az emlékművére is, mely az ő emlékére tisztelettel emlékművet állíttatunk felül: a hallás és hi székely nép köztétele jöttel a Székely Nemzeti Múzeum.

A Székely Nemzeti Múzeum által 1925. február hó 18-án (szombat) este 8 órakor a Múzeum dísztermében tartandó JÓKAI-EMLEKŰNNEPNEK MŰSORA;

1. Előző megnyitók: Tarja dr. Török Andor igazgató-elnökségenél; a minék.
2. Székely jelszavai: "A néma legben csengve lágyan..." Énekek a Református Leánytétel énekkeze.
3. Jókairól román nyelven előadást tart Andrási Tivadar elő. koll. tanár, műzeumból.
4. Dr. Keresztes Károly: Székely szimfónia hegedű és zongorára I. Allegro energico

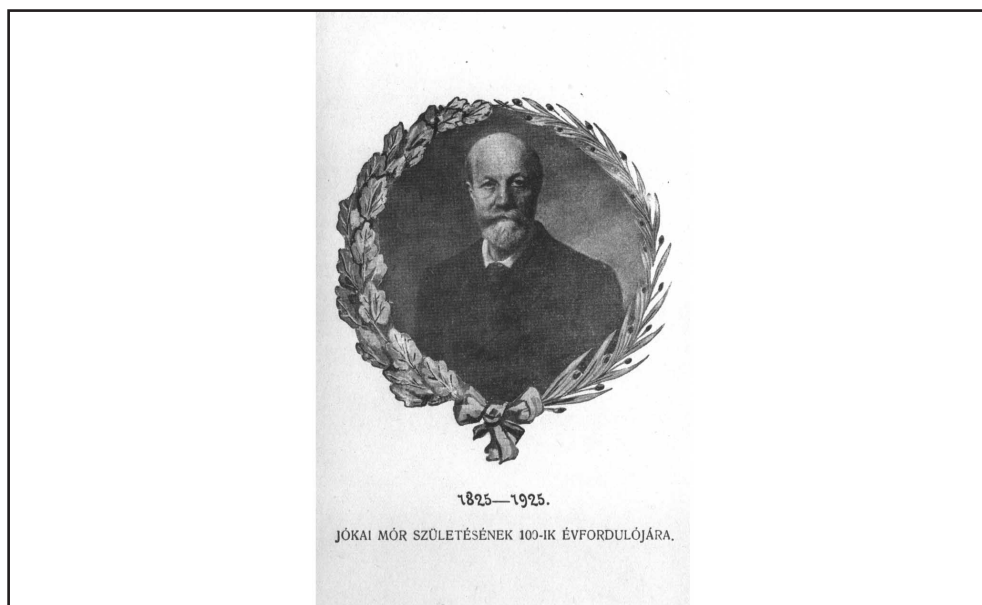
II. Andantino
Hegedűn játsza Dr. Keresztes Károly, zongorán Tana és Samuné urnó.

5. Visszaemlékezések Jókairól. Főlovasza Dániel Viktor elő. koll. tanár.
6. Jókai: "A kedves atyafiam" c. ezüsttételből; egy részlet előad. Havadióty Sándor kóvornásról elő. lelkész.
7. Fővezény - Tómpa: "A madár fiahoz." Énekek a Magyar Dalárdá.

Belpöp díj nincsen. - Pádományok a Múzeum javára nőszóznettel fogadtatnak

4. ábra A JÓKAI-emlékünnepep meghívójának külső (fent) és belső (lent) oldalai.





5. ábra A JÓKAI-emlékünnepp meghívójának e célra nyomtatott borítékjába egy JÓKAI-képeslapot is tettek.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgatósága
1926. június 5-én szombaton este 1/29 órakor

Kamara-Zeneestélyt 194

rendez, a Múzeum előadótermében, melyre mindenkit szívesen lát.

Program — Műsor:

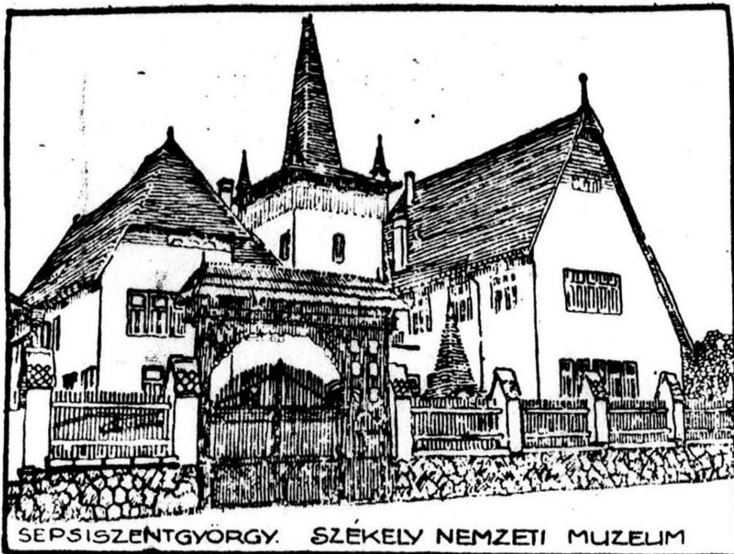
<p>1. Zeneismertető előadást tart Dániel Viktor koll. tanár.</p> <p>2. Beethoven: Trio Es-dúr. Op. 1. Nr. 1.</p> <p style="margin-left: 20px;">a) Allegro b) Adagio cantabile c) Scherzo. Allegro assai d) Finale. Presto</p> <p style="margin-left: 20px;">Előadják: Dr. Keresztes Károly (hegedű), Keller László (cello), Klicka József (zongora).</p> <p style="text-align: center;">Szünet.</p>	<p>3. Svendsen: Romanze. Előadják Dr. Keresztes Károly és Klicka József.</p> <p>4. Bruch: Kol-Nidre. Előadják Keller László és Klicka József.</p> <p>5. Rubinstein: Trio F-dúr. Op. 15. No. 1.</p> <p style="margin-left: 20px;">a) Allegro con moto b) Andante c) Allegro</p> <p style="margin-left: 20px;">Előadják: Dr. Keresztes Károly, Keller László és Klicka József.</p>
---	--

Belépti díj nincs. Önkéntes adományokat a Múzeum díszterme kifestésének költségeire kérünk. Külön meghívókat nem bocsátunk ki. Jókai-nyomda

6. ábra Kamarazene a díszterem kifestésének javára (1926).



Bartók Béla hangversenye sor lei



Bartók Béla hangversenye 1927. március 2-án.

P r o g r a m :

- I. a) *Mozart*: Phantasie C) moll.
b) *Domenico Scarlatti* (1685—1757)
Sona (G dur Egyfeles — Una thesa).
c) *Azzolino Bernardino Della Ciaja*
(1671—1755): Canzona (C dur.)
- II. *Beethoven*: Sonata Op. 26. (As dur)
a) Andante con variazioni;
b) Marcia funebre;
c) Finale.
Szünet — Pausa.
- III a) *Kodály*: „Székely keserves”
b) *Bartók*: a) „Este a székelyeknél”; b)
Medvetánc”; a) A „Gyermeknek” I. és
II füzeteiből hét szám; d) *Sonatina* (Ro-
mán népdal motívumok. Cántáci románé);
e) *Sirató ének*; f) *Allegro Barbaro*.
- IV. *Bartók*: a) II burleszk („Kicsit ázotlan”);
b) Magyar parasztdalokból „Régi táncdalok”;
c) *Chopin*: Nocturne (Cis moll);
d) *Chopin*: Scherzo (B-moll)

Kézfele pont 8 órákor.

79. oldal, 1971.

7. ábra BARTÓK-koncert (1927).



<p>Direcțiunea Muzeului Național Săcuesc</p> <p>in ziua de 26 Martie 1927. (Sâmbata) la orele 8 p. m. va aranja in sala festivală a muzeului o</p> <h1>SERATĂ</h1> <p>la care este binevenită toată lumea.</p> <p>Programa:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Deschidere prezidențială de Dl. Dr. Török Andor deputat, președintele Comitetului de conducere al muzeului. 2. Csokonai—Lavotta: A reményhez. Executat de Choralul colegiului Székely Mikó. 3. Originea Săcuilor. Conferință de popularizare de Dl. Dr. Kristóf György, profesor universitar. 4. Beethoven: Sonate No. 7. (Sonata Napoleon). Op. 30. Nr. 2. a) Allegro con brio. b) Adagio cantabile, c) Scherzo, d) Finale. Allegro. Executat de Dl. Dr. Keresztes Károly (vioară) și Dl. Klicka Josif (pian). <p><i>Serata se aranjează fără taxă de intrare. Contribuții benevole se primesc cu mulțumire pentru vopșirea sălii festivală a muzeului. Invitații deosebite nu se vor elibera.</i></p>	<p>A Székely Nemzeti Múzeum igazgatósága</p> <p>1927. március hó 26-án (szombaton) este 8 óraker a múzeum előadó-termében</p> <h1>ESTÉLYT</h1> <p>rendez, amelyre mindenkit szívesen lát.</p> <p>Műsor:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Elnöki megnyitó. Tartja Dr. Török Andor országgyűlési képviselő, a Múzeum igazgató-választmányi elnöke. 2. Csokonai—Lavotta: A reményhez. Énekli a Székely Mikó-Kollegium énekkara. 3. A székelyek eredete. Ismeretterjesztő előadás. Tartja Dr. Kristóf György egyetemi tanár. 4. Beethoven: Sonate Nr. 7. (Napoleon sonáta). Op. 30. Nr. 2. a) Allegro con brio; b) Adagio cantabile; c) Scherzo; d) Finale. Allegro. Előadják: Dr. Keresztes Károly (hegedű) és Klicka József (zongora). <p><i>Bélepti díj nincs. Önkéntes adományokat a Múzeum diszterme kifitésének költségére szívesen elfogadunk. Külön meghívókat nem bocsátunk ki.</i></p>
---	---

8. ábra Előadást tart dr. KRISTÓF György (meghívó).

<p>DIRECȚIUNEA MUZEULUI NAȚIONAL SĂCUESC</p> <p>in ziua de 26 Martie 1927. (Sâmbătă)</p> <p>la orele 8 p. m. va aranja in sala festivală a muzeului o</p> <h1>SERATĂ</h1> <p>la care este binevenită toată lumea.</p> <p>PROGRAMA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Deschidere prezidențială de Dl. dr. Török Andor deputat, președintele Comitetului de conducere al muzeului. 2. Csokonai—Lavotta: A reményhez. Executat de Choralul Colegiului Székely Mikó. 3. Originea Săcuilor. Conferința de popularizare de Dl. dr. Kristóf György, profesor universitar. 4. Beethoven: Sonate No. 7. (Sonata Napoleon) Op. 30. Nr. 2. a) Allegro con brio. b) Adagio cantabile, c) Scherzo, d) Finale. Allegro. Executat de Dl. Dr. Keresztes Károly (vioară) și Dl. Klicka Josif (pian). <p><i>Serata se aranjeaza fara taxa de intrare. Contribuții benevole se primesc cu mulțumire pentru vopșirea sălii festivală a muzeului. Invitații deosebite nu se vor elibera.</i></p> <p><small>Tipar: János Kovács, 10, Székelyudvarhely.</small></p>	<p>A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM IGAZGATÓSÁGA</p> <p>1927. március hó 26-án (szombaton) este 8 óraker a Múzeum előadó-termében</p> <h1>ESTÉLYT</h1> <p>rendez, amelyre mindenkit szívesen lát.</p> <p>MŰSOR:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Elnöki megnyitó. Tartja Dr. Török Andor országgyűlési képviselő, a Múzeum igazgató-választmányi elnöke. 2. Csokonai—Lavotta: A reményhez. Énekli a Székely Mikó-Kollegium énekkara. 3. A székelyek eredete. Ismeretterjesztő előadás. Tartja Dr. Kristóf György egyetemi tanár. 4. Beethoven: Sonate Nr. 7. (Napoleon sonáta) Op. 30. Nr. 2. a) Allegro con brio. b) Adagio cantabile, c) Scherzo, d) Finale. Allegro. Előadják: Dr. Keresztes Károly (hegedű) és Klicka József (zongora). <p>Bélepti díj nincs. Önkéntes adományokat a Múzeum diszterme kifitésének költségére szívesen elfogadunk. Külön meghívókat nem bocsátunk ki.</p>
---	--

9. ábra Előadást tart dr. KRISTÓF György (plakát).



<p>Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcuesc</p> <p>cu ocazia cercetărilor științifice aranjate prin Săcuime în ziua de 7 Septembrie 1928 (Vineri) la orele 8¹/₂ p. m. va ține în sala festivă a muzeului o</p> <h2>SERATĂ,</h2> <p>la care este binevenită toată lumea.</p> <p>PROGRAMA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Cuvântarea de deschidere a D-ului dr. Török Andrei, președintele Comitetului de conducere al Muzeului. 2. Rocoale vulcanice din Muntele Harghita. Conferință științifică de D-1 dr. Szádeczky Lulu, profesor universitar, pământolog de stat. 3. Beethoven: Trio Es-dur (14 variații). Cântec de D-nil dr. Keresztes Carol (viară), Keller Ladislau (celo) și Kllicka József (pian). 4. Geologia generală a Săcuimii, cu privire la colecțiunea de mineralogie din Muzeul Național Săcuesc. Conferință științifică de D-1 profesor geolog Bányai Ioan. 5. Cântece populare săcuiești, cântate de D-1 Puskás Gheorghe. <p>Taxa de intrare nu este. ... Contribuții benevole pentru acoperirea cheltuielilor cercetărilor științifice rugăm cu onoare și primim cu mulțumire.</p>	<p>A Székely Nemzeti Múzeum Igazgatóválasztmánya</p> <p>a Székelyföldön rendezett tudományos kutató-körut alkalmából 1928. szeptember hó 7-én (pénteken) este 1/2 9 órakor a Múzeum előadó-termében</p> <h2>ESTÉLYT</h2> <p>tart, amelyre mindenkit szívesen lát.</p> <p>MŰSOR:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Előőki megnyitó. Tartja dr. Török Andor, a Múzeum igazgatóválasztmányi elnöke. 2. Dr. Szádeczky Gyula egyet. tanár, orsz. földgeológus. A Harghita vulkánikus képzései. 3. Beethoven: Trio Es-dur (14 variáció). Játszák: dr. Keresztes Károly (hegedű), Keller László (cello) és Kllicka József (zongora). 4. Bányai János geológus-tanár: A Székelyföld általános geológiája a Székely Nemzeti Múzeum ásványtári anyagának ismertetésével. 5. Puskás György: Székely népdalok. <p>Belépési díj nincs. Önkéntes adományokat a tudományos körut költségeire tisztelettel kérünk és köszönettel fogadunk.</p>
---	--

10. ábra Geológusok (1928).

<p>Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcuesc</p> <p>va aranja la 3 Decembrie 1928 (Luni) la orele 8¹/₂ p. m. în sala festivă a muzeului o</p> <h2>conferință de popularizare</h2> <p>Conferința se va ține de D-1 Roska Márton, conferențiar universitar din Cluj, sub titlul</p> <h3>„Cum a devenit Omul Om.“</h3> <p>Onoratul public este rugat a lua parte la conferință, la care este așteptat cu drag.</p> <p>Taxa de intrare nu este. Donațiuni benevole pentru dezvoltarea colecțiunii de arheologie a muzeului primim cu mulțumire.</p> <p>Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcuesc.</p>	<p>A Székely Nemzeti Múzeum Igazgatóválasztmánya</p> <p>1928. december 3-án este 1/2 9 órakor a múzeum dísztermében</p> <h2>ismeretterjesztő előadást</h2> <p>rendez.</p> <p>Előadást tart dr. Roska Márton kolozsvári egyetemi magántanár</p> <h3>„Hogyan lett az ember emberre“ cimmel.</h3> <p>Az előadásra az érdeklődő közönséget tisztelettel meghívjuk és szeretettel várjuk.</p> <p>Belépési díj nincs. Önkéntes adományokat a múzeum régészeti gyűjteményének fejlesztésére szívesen fogadunk.</p> <p>A Székely Nemzeti Múzeum igazgatóválasztmánya.</p>
--	--

Tipogr. Jókai-nyomda — 1928 XI

11. ábra Ősrégészeti előadás (1928).



I. Terem.

Nagy Imre.

1 Zsögöd — — — 25000 Lei.	5 Csendélet — — — 20000 Lei.
2 „ — — — 22000 „	6 Téli — — — 35000 „
3 Akt. — — — 30000 „	7 Téli — — — 22000 „
4 Család — — — 35000 „	8 Nyár — — — 40000 „

Gyárfás Endre.

9 Téli — — — 3000 Lei.	11 Tanulmány — — — 2500 Lei.
10 Fák — — — 3000 „	

Pálffy Mária.

12 Tanulmány — — — 1000 Lei.	14 Székelyasszony — — — 1000 Lei.
13 „ — — — 1000 „	

Kásás Ernő.

15 Székely falusház — — — 12000 Lei.	19 Kerekasztal — — — 7000 Lei.
16 Sepsiszentgyörgy — — — 4500 „	20 Halászkunyhó — — — 4000 „
17 Vitorlások — — — 5000 „	21 Pipacsok — — — 5000 „
18 Székelykorsók — — — 10000 „	

Dr. Diénes Jenő.

22 Tájkép — — — — — Lei.	23 Tájkép — — — — — Lei.
--------------------------	--------------------------

Ineze Manó Angyalos.

1 Sakasztal — — — 6000 Lei.	3 Dohánytartóasztal — — — 5000 Lei.
2 Dohánytartóasztal — — — 5000 „	4 „ — — — 3000 „

5 Nagyanym — — — — — Lei.	18 Bran—Tölcsvár — — — 1800 Lei.
6 Kukulőmteni tornácokház — — — 3800 „	19 „ — — — 1200 „
7 „ — — — 3000 „	20 Csepülés — — — 2000 „
8 „ — — — 3500 „	21 Rózsák — — — 2500 „
9 „ — — — 3500 „	22 Őszi rózsák — — — 2500 „
10 Kiskertészek — — — 4500 „	23 Virágok — — — 1800 „
11 Parkrésztel — — — 4000 „	24 Borsóvirág — — — 3000 „
12 Csendélet — — — 3500 „	25 Tornácosház — — — 2500 „
13 Téli-utca — — — 3000 „	26 Szőkefeleli papilak — — — 3000 „
14 Gyilkos-tó — — — 2500 „	27 Benkőné tornáca — — — 3000 „
15 „ — — — 2500 „	28 Pítvar — — — 3000 „
16 Békási szoros — — — 2000 „	29 Királyfalvi falusház — — — 3500 „
17 Bran—Tölcsvár — — — 2500 „	30 Románház — — — 2500 „

IV. Terem.

Vass Áron.

1 Részl. a Békási s. 206	20 Fekvő bivaly — — — 300 L.
2 Fenyők a „	21 „ „ — — — 300 „
3 As Ines-kuria állt	22 „ „ — — — 300 „
4 Gyilkos-tó-részlet — — — 4000 „	23 „ „ — — — 300 „
5 Gyilkos-tó-részlet — — — 4000 „	24 Vakarodó bivaly. — — — 380 „
6 Bejáró a Gyilkos-tóhoz — — — 4000 „	25 Álló bivaly — — — 300 „
7 Tüzkösi fenyeszek — — — 4500 „	26 „ „ — — — 300 „
8 Erődi fűzfák — — — 5000 „	27 Faragó székely — — — 450 „
9 Téli Hűdében márciusban — — — 2500 „	28 Pipázó székely — — — 400 „
10 Csendélet-tanulmány — — — 2500 „	29 „ „ — — — 400 „
11 Gesztenyefák Zabodán — — — 1500 „	30 „ „ — — — 400 „
12 Magyar bika — — — 800 „	31 Bivaly fejű asszonnyal — — — 580 „
13 „ „ tehén — — — 600 „	32 Kecskéfejű székely — — — 500 „
14 Bivaly tehén — — — 500 „	33 Verekedő bikák — — — 580 „
15 „ „ bika — — — 500 „	34 Pásztor kuttyával — — — 400 „
16 Visszanéző medve — — — 280 „	35 Furulyázó pásztor — — — 380 „
17 Cammogó medve — — — 280 „	36 Kaszátverő székely — — — 480 „
18 Cigány a medvével — — — 500 „	37 Szántószékely — — — 800 „
19 Fekvő bivaly — — — 300 „	38 Utóscigány — — — 400 „

II. Terem.

Gödri Ferenc.

1 Sálisfai-utca — — — 1500 Lei.	5 Babás csendélet — — — 4500 Lei.
2 Labdarózák — — — 6000 „	6 Poprádi-tó — — — 3500 „
3 Illyefalvi vár — — — 1500 „	7 Sümegi részlet — — — 800 „
4 Buzavirág — — — 2000 „	

Dezso Miklós.

8 Székely kaszások — — — 3000 Lei.	24 Mosóasszony — — — 4500 Lei.
9 Kőkösi részlet — — — 7000 „	25 Őszi hajnal — — — 3500 „
10 Répásztogatók — — — 5000 „	26 Pásztorház — — — 500 „
11 Gyilkos-tó — — — 23000 „	27 Pásztorház — — — 500 „
12 Hófoltok — — — 6000 „	28 Őszi táj — — — 5000 „
13 Sarjurakó székelyek — — — 22000 „	29 Ősz — — — 550 „
14 Intregáldi ház — — — 5000 „	30 Cigányházak — — — 500 „
15 Téli hajnal — — — 4500 „	31 Téli napalkony — — — 2000 „
16 Vizparti táj — — — 4000 „	32 Apácai rom — — — 1500 „
17 Patakrészlet — — — 4000 „	33 Földvári rom — — — 650 „
18 Pilsai pásztorház — — — 2000 „	34 Tavaszfélt — — — 650 „
19 Tavaszfélt — — — 600 „	35 Esztenák — — — 500 „
20 Nyár — — — 600 „	36 Előpatak — — — 500 „
21 Téli boglyák — — — 6500 „	37 Téli naplemente — — — 800 „
22 Ötpartai tavasz — — — 500 „	38 Pilsai fakereszt — — — 1500 „
23 Földvári részlet — — — 600 „	

Keöpeczi Sebestén József.

39 Bethlen Gábor fejedelem lovas képmása — — — 15000 Lei.	
Családi cimerek 4 drb (magántulajdon).	

III. Terem.

Gidófalyné Pataky Etelka.

1 István bácsi — — — 4000 Lei.	3 Szalonrésztel — — — 5000 Lei.
2 Strandon — — — 4500 „	4 Réten — — — 4000 „

Expozitie de artă plastică

cu ocazia a 50 de ani de existență
a Muzeului Național Săcuesc

PREȚUL 20 LEI.

Képzőművészeti kiállítás

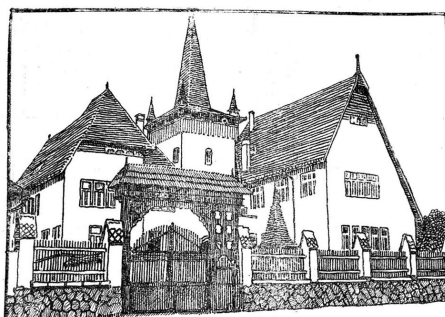
a Székely Nemzeti Múzeum
50 éves fennállása alkalmából
1929. szeptember 14–16.

ÁRA 20 LEI.

Tip. „Kékes”-ny. 1929—IX.

12. ábra Képzőművészeti kiállítás a BARABÁS Miklós Céh születésének előestéjén (1929).
Külső (lent) és belső (fent) oldalak.





SÉPSISZENTGYÖRGY. SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya

BÁRÓ ORBÁN BALÁZS

születésének 100 éves fordulója alkalmából 1929. február 3-án (vasárnap)
d. e. 11 órakor a Múzeum disztermében

EMLEKÜNNEPÉLYT

tart, melyre az érdeklődő közönséget fizetlettel meghívja.

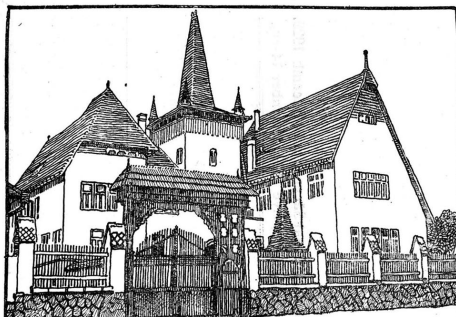
Belépti díj 20 Lei. Felülfizetéseket köszönettel fogadunk.

Műsor:

1. Elnöki megnyitó. Tartja dr. Török Andor, a múzeum igazgató-választmányi elnöke.
2. Ságodi Ottmár: Székely balada. Énekli a helybeli Magyar Dalárda.
3. Emlékbeszédet tart Sándor József szenátor, az EMKE t. alelnök-főtájkára.
4. Schubert: Szonáta D-dur. Előadják Dr. Keresztes Károly (hegedű) és Csutak Vilmosné (zongora)
 - a) Allegro.
 - b) Andante.
 - c) Allegro.
5. Br. Orbán Balázs Háromszék leírásából felolvas Csutak Vilmos múzeumi igazgató.
6. Szaval László Zoltán főgimnáziumi VII. oszt. tanuló.

Tp. Jókai-ny.

13. ábra ORBÁN Balázs születésének centenáriuma Sepsiszentgyörgyön (1929).



SÉPSISZENTGYÖRGY. SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya

BETHLEN GÁBOR

erdélyi fejedelem halálának 300 éves fordulója alkalmából
1929. december 14-én, szombaton, este 8 órakor a Múzeum disztermében

EMLEKÜNNEPÉLYT

tart, melyre az érdeklődő közönséget fizetlettel meghívja.

Belépti díj 20 Lei. Felülfizetéseket köszönettel fogadunk.

Műsor:

1. Elnöki megnyitó. Tartja Bálint Dénes ig. vál. alelnök.
2. Benke Tibor: Bethlen Gábor. Szavalja László Zoltán.
3. Bethlen Gábor jelmeze. Ismeretterjesztő előadás. Tartja dr. Kristóf György egyetemi tanár.
4. Bethlen Gábor hálaadó éneke. Szavalja László Sándor.
5. Bethlen-kori heraldikánk. Ismeretterjesztő előadás. Tartja K. Sebestyén József heraldikus.
6. Deák Gerő: Bethlen Gábor emléke. Énekli a Székely Mikó-kollegium énekkara Gödri Ferenc koll. tanár vezetése alatt.

Jókai-nyomda.

14. BETHLEN Gábor-emlékünnepe (1929).



A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya

1930. november hó 8-án, szombaton este 8
órákor, a Múzeum disztermében——

ismeretterjesztő előadást

rendez.

Előadást tartanak:

1. Roediger Lajos ny. főgimn. tanár

„A régi székely konyháról.”

2. Eröss József ny. főgimn. tanár

„A székely rendi osztályok
alakulásairól.”

Az előadásra az érdeklődő közönséget tisztelettel meg-
hívjuk és szeretettel várjuk.

Belépti díj nincs. Önkéntes adományokat a Múzeum
gyűjteményeinek fejlesztésére szívesen fogadunk.

**A Székely Nemzeti Múzeum
igazgató-választmánya.**

Typogr. Jibál-nyomda Székelyudvarhely 1930—XI.

15. ábra Székely társadalom- és művelődéstörténeti előadások (plakát, 1930).





16. ábra Máiig népszerű téma (plakát, 1933).





Főlisztelendő

plébános urnak

Az Erdélyi Múzeum Egyesület és Székely Nemzeti Múzeumunk meghívót mellékelten azzal a szíves kéréssel küldjük meg, hogy szíveskedjék ezeket lehetőleg minden községbeli érdeklődőnek minél előbb tudomására hozni s egyuttal odahatni, hogy e két kulturintézményünk tudományos előadásain, művészeti hangversenyein és szabadtéri előadásán községéből is minél többen vegyenek részt, annyival inkább, mert ugyanakkor az Erdélyi Gazdasági Egyesület is tanulságos és megtekintésre minden tekintetben érdemes kiállítást rendez.

Kiváló tisztelettel és hálás köszönettel

a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányja nevében

Sfântu-Gheorghe—Sepsiszentgyörgy, 1933. augusztus hó 15-én.

Dr. Török Andor s. k.
elnök.

Csufák Vilmos s. k.
igazgató.

Jókedvvel

Meghívó.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya

az Erdélyi Múzeum Egyesület 27—29-én tartandó VÁNDORGYÜLÉSE és az Erdélyi Gazdasági Egyet 26—30-án rendezendő kiállítása alkalmával

Sfântu-Gheorghe—Sepsiszentgyörgyön,
1933. augusztus 26-ik, 27-ik és 28-ik napján

HANGVERSENYT, szabadtéri előadást és

székely nóta-estet

rendez s erre mindenkit szerelettel meghív és elvár.

Műsor a tuloldalon!



AZ ÜNNEPÉLYEK SORRENDJE:

I.

HANGVERSENY

1933. augusztus hó 26-án este 1/2 9 órakor a Székely Mikó-kollégium tornacsarnokában a következő műsorral:

1. Veress Gábor: Székely népdalok. Éneklő a sepsiszentgyörgyi férfialárdákban alakult összkar. Vezényel Mirtse Dénes szemérmaj énekvezér.
2. I. Schubert: Ave Maria. II. Brahms: Magyar táncok. Hegedűn Játsza Wutschel Alfréd hegedűművész, zongorán kísérő Bágya András koll. zenetandár.
3. Strauss János: „Denévér” című operájából a kacsagó áriát éneklő Örmössy Magdolna kolozsvári operanékesnő. Zongorán kísérő Benedek Kálmán.
4. Előadást tart Kós Károly műépítész, író.
5. Kriáló—Nagy: Szerenád. Éneklő a sepsiszentgyörgyi ref. egyházi dalárda. Vezényel Nagy József énekvezér.
6. Zongorán játszik Zakariásné Deák Lenke zongoraművésznő.
7. Kacsóh Pongrácz „János vitéz” c. daltjátékából a királyleány áriáját éneklő Örmössy Magdolna operanékesnő. Zongorán kísérő Benedek Kálmán.
8. Veress Gábor: Székely népdalok. Éneklő a sepsiszentgyörgyi alkalmi vegyeskar. Vezényel Király Lajos nyug. igazgató-tanító.

Helyárok: Elsőrendű hely 42 Lei, másodrendű hely 32 Lei, állóhely 20 Lei.

II.

SZABADTÉRI ELŐADÁS

1933. augusztus hó 27-én este 1/2 8 óral kezdettel a Székely Mikó kollégium udvarán a következő műsorral:

1. Nyitány. Játsza Háromszékvármegye közégségeinek egyesített zenekara. Vezényel: Kováts András rétyi ref. lelkesz.
2. Órégi csiki lakodalom. Bemutatja dr. Hirsch Hugoné, remetesi Filep Judit rendezésében 200 csiki székely nő és férfi.
3. Háromszéki kukoricafosztó. A fosztóknak Arany János: „Rege a csodaszarvasról” című költeményét mesélik; Hunor és Magyar mondóját megjeleníti Sepsiszentgyörgy ifjusága és a 30 tagból álló tündér-balet.
4. Udvarhelyszéki fonó. Énekekkel, játékokkal, táncokkal. Bemutatja 150 udvarhelyi székely nő és férfi.
5. Népdal-egyveleg. Játsza Háromszékvármegye közégségeinek egyesített zenekara. Vezényel: Kováts András rétyi ref. lelkesz.

Betéptí díj: 22 Lei.

III.

SZÉKELY NÓTAEST

1933. augusztus hó 28-án este 1/2 9 óral kezdettel a Székely Mikó-kollégium tornacsarnokában.

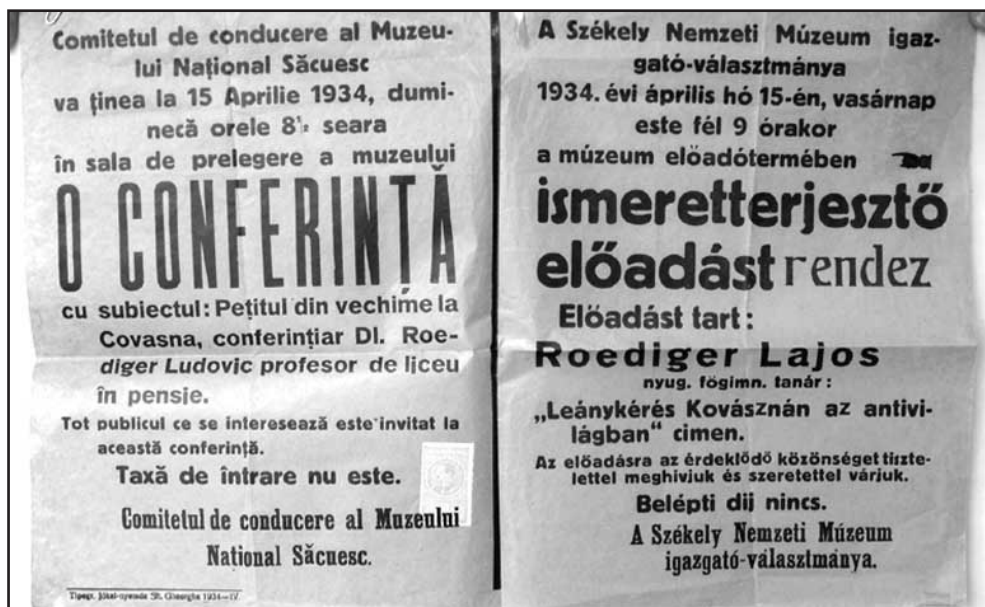
A székely nóta sajtóságairól előadást tart Dr. Keresztes Károly. Ennek keretén belül székely dalokat énekelnek falusi legények és leányok és ősi székely tánczenét játszanak falusi cigányok.

Betéptí díj 22 Lei.



17. ábra Az 1933-as, sepsiszentgyörgyi EME-vándorgyűlést előkészítő körlevél (balra fent), illetve az ünnepségek meghívója a műsorral (jobbra fent; lent).



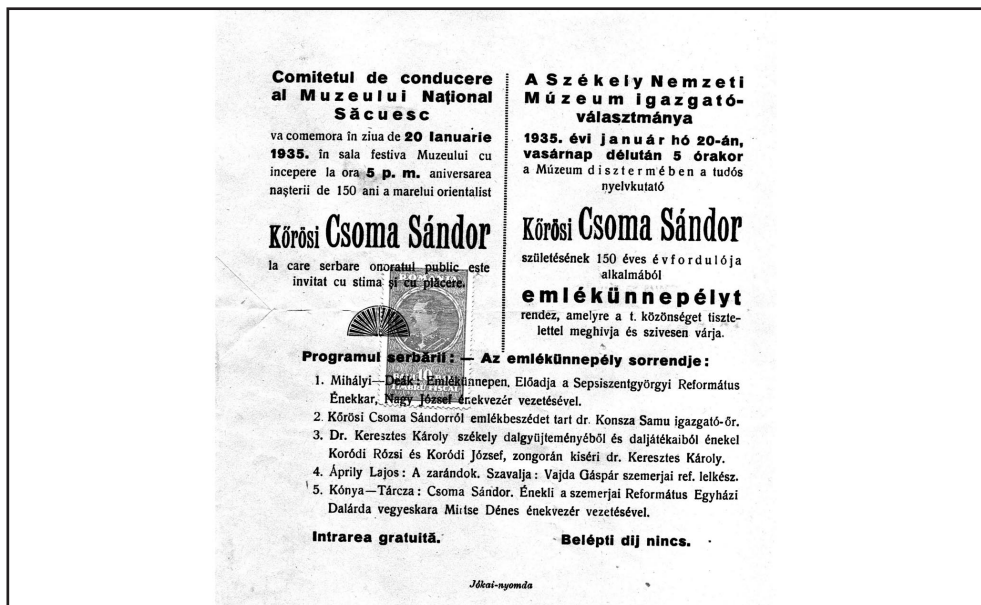


18. ábra Történeti néprajzi előadás (plakát, 1934).



19. ábra Meghívója (1934).





20. ábra KŐRÖSI CSOMA Sándor-emlékünnepejt (1935).



21. ábra BARABÁS Samu köszöntése (1935).





**Comitetul de conducere
al Muzeului Național
Săcuiesc**

va organiza o

conferință popularizatoare

**în ziua de 29 Aprilie 1935
în sala festivă a Muzeului
cu începere la ora 5 p. m.**

VOR VORBI:

1. Dl. dr. Kovács Ștefan arheolog din Cluj: Felul de a bale monede în timpurile antice, medievale și moderne.
2. Dl. dr. Roska Martin arheolog din Cluj: Importanța culturală a bazenului din Treiscaune în timpul preistoric.

La conferință publicul interesat este invitat și așteptat.

Intrarea liberă.

**Comitetul de conducere al
Muzeului Național Săcuiesc.**

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató- választmánya

**1935. évi április hó 29-én,
hétfőn délután 5 órakor
a múzeum előadótermében**

ismeretterjesztő előadást rendez.

ELŐADÁSTART:

1. Dr. Kovács István: Éremverési eljárások az ó-, közép- és ujkorban.
2. Dr. Roska Márton: A háromszéki medence művelődéstörténeti fontossága az őskorban.

Az előadásra az érdeklődő közönséget tisztelettel meghívjuk és szeretettel várjuk

Belépti díj nincs.

**A Székely Nemzeti Múzeum
igazgató-választmánya.**

Jókai-nyomda

22. ábra Éremtani és régészeti előadások (1935).





Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcuesc

va aranja la **11 Decembrie 1935** orele **8 seara** în sala festivă a Muzeului, în cadrul conferințelor de popularizare

un concert,

cu executarea mai multor sonate de autori clasici, la care on. public este cu onoare invitat.

Se vor executa următoarele sonate :

A Székely Nemzeti Múzeum igazgatóválasztmánya

1935. évi december hó 11-én, szerdán este 8 órakor a Múzeum előadótermében az ismeretterjesztő előadások keretében

szonátaestet

rendez, melyre az érdeklődő közönséget tisztelettel meghívja és szeretettel várja.

Előadásra kerülnek a következő hegedű-zongora szonáták :

Program : ▽ Műsor :

- Händel :** D-dur szonáta
a) Adagio, b) Allegro, c) Larghetto, d) Allegro.
- Mozart :** E-moll szonáta (1778.)
a) Allegro, b) Menuetto.
- Beethoven :** Frühlings-sonate op. 24.
a) Allegro, b) Adagio, c) Scherzo, d) Allegro ma non troppo.
- Schubert :** D-dur szonatina, op. 131.
a) Allegro molto, b) Andante, c) Allegro vivace.



Sonatele vor fi explicate de Dr. Keresztes Károly. A szonátákat ismerteti dr. Keresztes Károly.

Sonatele se vor executa de Dl. Dr. **Keresztes Károly** (vioară) și de Dl. **Bágya András** (pian).

Előadók : Dr. **Keresztes Károly** (hegedű) és **Bágya András** (zongora).

Intrarea liberă.

Belépti díj nincs.

Tip. Jókai-nyomda.

23. ábra Szonátaest (1935).



<h2>INVITARE.</h2> <p>Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcesc, cu ocazia împlinirii a 100 ani dela nașterea decedatului</p> <h3>POTSA JOSIF,</h3> <p>fost prefect al jud. Treiscaune, va aranja la Sf. Gheorghe în ziua de 14 Mai 1936, Joi seara la ora 8-30 în sala festivă a muzeului o conferință de popularizare.</p> <p>Vor conferenția:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. S ipos Samuil director pensionat al orfelinatului, membru al comitetului, sub titlul: Comemorare cu ocazia împlinirii a 100 ani dela nașterea lui Hatolykai Potsa Josif. 2. F elszeghi Ștefan, profesor de liceu, director-custode al muzeului, sub titlu: Hatolykai Potsa Josif ca om umanitar. <p>Cu onoare invităm la aceste conferințe rudele decedatului Potsa Josif, prietenii lui și onoratul public care se interesează.</p> <p>Taxa de intrare 10 Lei.</p> <p>Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcesc</p>	<h2>MEGHIVÓ.</h2> <p>A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya</p> <h3>néhai POTSA JÓZSEF</h3> <p>Treiscaune megye volt főispánja születésének 100 éves fordulója alkalmából Sfântu-Gheorghe-n, a Múzeum dísztermében 1936. évi május hó 14-én, csütörtökön este fél 9 órakor ismeretterjesztő előadást rendez.</p> <p>Előadást tart:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. S ipos Samu nyug. árvaházi igazgató, igazgató-választmányi tag: Emlékezés Hatolykai Potsa József születésének 100 éves fordulójára alkalmából — cimen. 2. F elszeghi István főgimn. tanár, muzeumi igazgató-őr: Hatolykai Potsa József mint emberbarát — cimen. <p>Az előadásokra néhai Potsa József rokonait, jó barátait és az érdeklődő közönséget tisztelettel meghívjuk és szeretettel várjuk.</p> <p>Belépti díj 10 Lei.</p> <p>A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya.</p>
--	--

Tipogr. JOCAI-nyomda SRL Gheorghe 1936 - V

24. ábra A CSUTAK Vilmos halála miatt elhalasztott megemlékezés.

<h3>Program:</h3> <ol style="list-style-type: none"> 1. Grieg: <i>Marș de Triumf.</i> 2. Beethoven: <i>Larghetto din symphonia II-a.</i> 3. Dimitrescu: <i>Fantazia Română.</i> <p style="text-align: center;">PAUZA.</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Wagner: <i>Corul Pelerinilor din opera „Tannhäuser“.</i> 5. Liszt: <i>Fantazia Pian solo cântată de Dna Dr. Török Zoltan, cu accopaniamet de orchestră.</i> 6. Bizet: <i>L'Arlesienne: suite, partea II-a.</i> 	<h3>Műsor:</h3> <ol style="list-style-type: none"> 1. Grieg: <i>Hódolati induló.</i> 2. Beethoven: <i>Larghetto a II. symphoniából.</i> 3. Dimitrescu: <i>Román fantázia.</i> <p style="text-align: center;">SZUNET.</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Wagner: <i>Zarándokkar a „Tannhäuser“ c. operából.</i> 5. Liszt: <i>Fantazia, zongorán előadja Dr. Török Zoltán a zenekar kíséretével.</i> 6. Bizet: <i>L'Arlesienne suite II. rész.</i>
--	---

Tipografie TURÓCZI Ig.-Săcesc

25. ábra A kézdivásárhelyiek vendégjátéka 1937. ápr. 17-én, a Székely MIKÓ Kollégiumban, a Múzeum javára.

